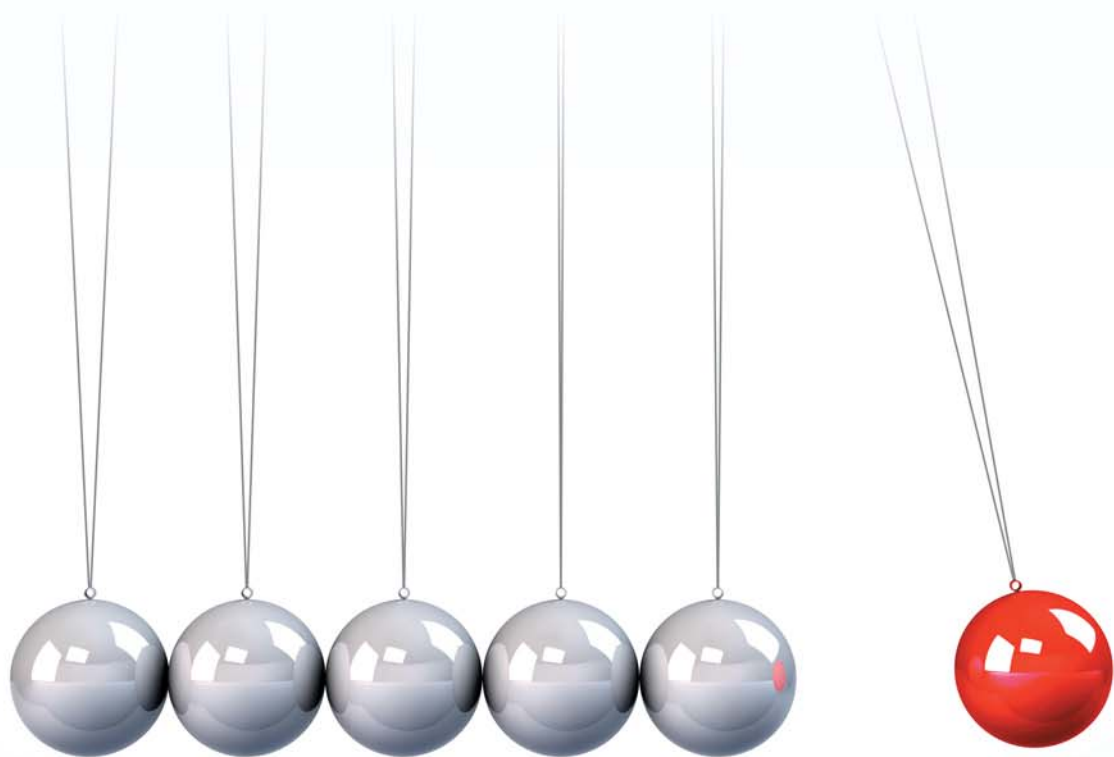

SANJA JELISAVAC TROŠIĆ

PREGOVORI U OKVIRU GATT I STO

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.

Dr Sanja Jelisavac Trošić
PREGOVORI U OKVIRU GATT I STO

Institut za međunarodnu politiku i privredu

Dr Sanja Jelisavac Trošić

**PREGOVORI U OKVIRU
GATT I STO**

Beograd, mart 2015.

Dr Sanja Jelisavac Trošić
PREGOVORI U OKVIRU GATT I STO

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu,
Makedonska br. 25, Beograd

Za izdavača

Prof. dr Branislav Đorđević
direktor

Recenzenti

Prof. dr Vladimir Vučković
Fakultet za međunarodnu ekonomiju,
Megatrend univerzitet, Beograd

Emeritus prof. dr Oskar Kovač
Fakultet za međunarodnu ekonomiju,
Megatrend univerzitet, Beograd

dr Miroslav Antevski
Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

Kompjuterska obrada

Sanja Balović

Štampa

JP Službeni glasnik, Beograd

ISBN 978-86-7067-212-3

Monografija je rezultat rada na projektu ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije i međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti, iz programa osnovnih istraživanja kod Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije“ (evidencioni br. 179029).

*Najmilijoj i najboljoj mami
za veru u mene i neiscrpnu podršku*

SADRŽAJ

UVOD	13
------------	----

I – RUNDE PREGOVORA U SISTEMU GATT/STO

1. Multilateralno regulisanje međunarodne trgovine	16
2. Uticaj rundi pregovora u okviru GATT na međunarodnu trgovinu	23
3. Odvijanje pregovora pod okriljem GATT	32
3.1. Procedura redovnih pregovora u okviru GATT	35
3.2. Multilateralni karakter GATT	40
4. Svetska trgovinska organizacija	42
4.1. Nastanak i ciljevi STO	42
4.2. Osnovni principi STO	47
5. Doprinos multilateralnog trgovinskog sistema posleratnoj trgovinskoj ekspanziji	51

II – MODALITETI RUNDI PREGOVORA U STO

1. Principi pregovora u STO	59
2. Redovni pregovori u STO	65
3. Modaliteti rundi pregovora	73
4. Formule za snižavanje carina	75
4.1. Formule nezavisne od carine	75
4.2. Formule zavisne od carine	80
4.3. Uporedna analiza formula za snižavanje carina	87

III – PREGOVORI O PRISTUPU TRŽIŠTU U STO

1. Opšti pojmovi u vezi sa pregovorima o pristupu tržištu	93
2. Pregovori o snižavanju carina – razvijene zemlje	101

3. Pregovori o snižavanju carina – zemlje u razvoju	110
4. Pregovori o necarinskim barijerama	122

IV – REŽIM MEĐUNARODNE TRGOVINE

1. Uticaj snižavanja carina na režim međunarodne trgovine	133
2. Indeks omogućavanja trgovine i novi pogledi na runde pregovora	141
3. Uticaj Urugvajске runde na režim međunarodne trgovine	151
3.1. Procena rezultata Urugvajске runde	162

V – DOHA RUNDA

1. Predloženi modaliteti pregovora na Doha rundi	175
2. Doha runda i „julski paketi“	183
3. Predlozi formula za snižavanje carina na Doha rundi	194
3.1. Predlozi razvijenih zemalja	194
3.2. Predlozi zemalja u razvoju	198
3.3. Uporedna analiza predloga razvijenih i zemalja u razvoju	200
4. Pregovori o pristupu tržištu na Doha rundi	209
5. Paket sa Balija	222
6. Predviđanje efekata zaključenja pregovora na Doha rundi	227
6.1. Industrijski proizvodi	233
6.2. Poljoprivredni proizvodi	236
6.3. Razvojni efekti Doha runde	250

VI – ODNOSI SRBIJE I STO

1. Jugoslavija i GATT	259
2. Procedura prijema u STO	262
3. Pregovori o pristupanju Srbije u STO	265
4. Analiza efekata odsustva Srbije iz STO	276
5. Analiza efekata pristupanja Srbije u STO	287
ZAKLJUČAK	301
PRILOZI	323
LITERATURA	329

CONTENTS

INTRODUCTION13

I NEGOTIATION ROUNDS UNDER GATT/WTO SYSTEM

1. Multilateral regulation of international trade16

2. Impact of GATT negotiation rounds on international trade23

3. Conduct of negotiations under GATT's auspices32

 3.1. Procedure of regular negotiations under GATT35

 3.2. Multilateral character of GATT40

4. World Trade Organization42

 4.1. Founding and objectives of WTO42

 4.2. WTO basic principles47

5. Contribution of the multilateral trade system
to post-war trade expansion51

II MODALITIES FOR NEGOTIATION ROUNDS UNDER WTO

1. Principles of negotiations under WTO59

2. Regular negotiations under WTO65

3. Modalities for negotiation rounds73

4. Tariff cutting formulae75

 4.1. Tariff independent formulae75

 4.2. Tariff dependent formulae80

 4.3. A comparative analysis of tariff cutting formulae87

III – MARKET ACCESS NEGOTIATIONS UNDER WTO7

1. General notions concerning market access negotiations	93
2. Tariff cutting negotiations – developed countries	101
3. Tariff cutting negotiations – developing countries	110
4. Negotiations on non-tariff trade barriers	122

IV – INTERNATIONAL TRADE REGIME

1. Impact of tariff reduction on the international trade regime	133
2. Enabling trade index and new views on negotiation rounds	141
3. Impact of Uruguay Round on the international trade regime	151
3.1. Assessment of results of Uruguay Round	162

V – DOHA ROUND

1. Doha Round proposed modalities of negotiations	175
2. Doha Round and “July Packages”	183
3. Doha Round proposed tariff cutting formulae	194
3.1. Proposals of developed countries	194
3.2. Proposals of developing countries	198
3.3. A comparative analysis of proposals of developed and developing countries	200
4. Doha Round market access negotiations	209
5. Bali Package	222
6. Forecasting effects for conclusion of Doha Round negotiations	227
6.1. Non-agricultural products	233
6.2. Agricultural products	236
6.3. Doha Round development effects	193

VI – RELATIONS BETWEEN SERBIA AND WTO

1. Yugoslavia and GATT	259
2. WTO accession procedure	262
3. Negotiations on Serbia's accession to WTO	265
4. An analysis of effects of Serbia's absence from WTO	276

5. An analysis of effects of Serbia's accession to WTO	287
CONCLUSION	319
CONTRIBUTIONS	323
BIBLIOGRAPHY	329

UVOD

Multilateralni trgovinski pregovori odvijaju se, pre svega, iz razloga olakšavanja pristupa tržištu. Liberalizacija i olakšavanje međunarodne trgovine bili su i osnovni ciljevi potpisivanja Opšteg sporazuma o carinama i trgovini, a kasnije i formiranja Svetske trgovinske organizacije. Trgovinski pregovori su i ranije doveli do potpisivanja bilateralnih i regionalnih sporazuma, ali sporazumi ostvareni u okviru Svetske trgovinske organizacije obezbeđuju preferencijalni pristup svetskom tržištu u svim oblastima međunarodne trgovine.

Sami multilateralni trgovinski pregovori u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini i u okviru Svetske trgovinske organizacije su dugotrajni, zahtevni, istorijski gledano, sve obimniji i sve komplikovaniji. Tokom vremena nastalo je mnogo pravila i procedura koji se moraju poštovati prilikom pregovora i kasnije prilikom realizacije dogovorenog. Na ovaj način formira se multilateralni trgovinski sistem sa definisanim pravilima odvijanja međunarodne trgovine. Svetska trgovinska organizacija je najznačajnija međunarodna organizacija koja definiše pravila međunarodne trgovine, a ona doprinose stvaranju uređenog svetskog tržišta.

Pre nego što se započnu multilateralni trgovinski pregovori moraju se utvrditi i dogovoriti modaliteti po kojima će se oni odvijati. Modaliteti, koji najčešće u sebi sadrže i formule za snižavanje carina, postaju sve bitniji faktor pregovora. Bez prethodnog dogovora o modalitetima nije moguće započeti konkretizaciju olakšavanja pristupa tržištu, odnosno pregovore o pristupu tržištu u okviru Svetske trgovinske organizacije. Modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora su u početku bili jednostavni i laki za primenu, ali kako se broj zemalja članica povećavao i kako su se teme pregovora proširivale tako su i modaliteti postajali sve složeniji. Na poslednjoj rundi pregovora, Doha rundi, upravo razmimoilaženje oko modaliteta produžilo je ove pregovore izvan svih predviđenih rokova.

Osnovna ideja pregovora o pristupu tržištu je snižavanje i konačna eliminacija carina, uklanjanje protekcionističkih mera i svih drugih barijera slobodnom odvijanju trgovine. Uklanjajući protekcionističke mere zemlje omogućavaju da se otvara i olakšava pristup njihovom tržištu a zauzvrat i one same dobijaju lakši pristup na strana tržišta. Dobijene kompenzacije su i glavni pokretač za davanje istih, deluju kao nagrada i stimulacija za snižavanje carinskih stopa i ukidanje

necarinskih barijera u međusobnoj trgovini. Na ovaj način svaka zemlja članica ima šansu da dinamizira spoljnu trgovinu. Smanjivanje visoke carinske zaštite, subvencija za proizvodnju i izvoz i drugih barijera u međunarodnoj trgovini odvija se primenom dogovorenih modaliteta, odnosno formula za snižavanje carina. Nakon tako završenih pregovora, sve što se nije usaglasilo ostaje za neke naredne pregovore a sve što je dogovoreno, uključujući i izuzetke, postaje novi sporazum Svetske trgovinske organizacije. Kao što vidimo, ceo proces pregovora umnogome zavisi od dogovorenih modaliteta, tako da je pitanje njihovog izbora sve važnije pitanje za međunarodnu trgovinu.

Putem smanjenja carina formira se novi režim međunarodne trgovine koji je usmeren na ujednačavanje uslova poslovanja na svetskom tržištu. Međutim, i dalje nisu ukinute sve razlike pre svega između pristupa tržištu razvijenih i zemalja u razvoju. Pregovori o snižavanju carina nekada, osim pozitivnih efekata na odvijanje spoljne trgovine, mogu imati i negativne efekte za pojedine zemlje učesnice. Kompromis je prema tome još teže ostvariti i uvek se traže određene uzvratne mere za učinjene koncesije. Kako se članstvo Svetske trgovinske organizacije mnogostruko povećalo u odnosu na početke GATT, tako se i komplikuju multilateralni trgovinski pregovori. Mnoge zemlje imaju svoj predlog modaliteta pregovora koji uključuju upotrebu formula u pregovorima o pristupu tržištu i teško odustaju od zacrtanih ciljeva, a da bi se ostvario progres potrebno je uskladiti sve te zamisli izražene kroz modalitete.

Prva runda multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije, nazvana Doha razvojna runda, prekoračila je sve zacrtane i produžene rokove jer traje već više od jedne decenije. Uz probleme već na samom lansiranju Doha runde i veoma ambiciozno planiran broj tema za pregovore, zakočilo se već na samom početku, upravo kod modaliteta pregovora. Insistiranje da se ova razvojna runda završi kao jedinstven poduhvat, što znači da će se završiti tek kada sve teme pregovora budu zaključene, dovelo je do toga da ona još uvek traje. Pozitivne zamisli o tome da će prva runda u okviru Svetske trgovinske organizacije doneti jak uticaj na trgovinu u svetu i kompletnu reformu trgovinskih režima zemalja članica polako gube na zamahu. Liberalizacija trgovine većih razmera je ipak još uvek moguća, ako se dosegne konsenzus oko modaliteta u pregovorima o pristupu tržištu i iskoriste sve potencijalne dobiti.

Kada Srbija postane članica Svetske trgovinske organizacije to će biti ključni korak integracije u savremene međunarodne trgovinske tokove. Uslovi koje Srbija dogovori u okviru pregovora za pristup postaju osnova njenog režima spoljne trgovine i u budućnosti. Pristupanjem ona jedan deo svog trgovinskog suvereniteta prenosi na Svetsku trgovinsku organizaciju i više nije potpuno suverena u donošenju svojih spoljnotrговinskih mera i odluka. Sporazumi Svetske trgovinske organizacije daju dobar okvir za sprovođenje ekonomskih i reformi privrednog zakonodavstva.

Prednost kroz povoljniji pristup tržištima svih zemalja članica i indirektno jačanje konkurentnosti koje donosi članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji dovoljno je jak argument za opciju pristupanja. Ulazak na svetsko tržište nosi određene opasnosti po domaće tržište, ali i razvojne mogućnosti posebno u oblasti izvoza, bitno je prepoznati iste i blagovremeno reagovati.

Runde pregovora u sistemu GATT/STO

1. Multilateralno regulisanje međunarodne trgovine

Međunarodna saradnja, posmatrana kroz istoriju, tokom svog odvijanja uvek je imala više ili manje problema koje je trebalo rešiti i uspostaviti bolji sistem međusobne komunikacije. Izlazak iz velikih svetskih kriza, posebno ratova, iziskivao je zajedničku akciju više država usmerenu na obnavljanje privrede i ponovnog uspostavljanja ekonomske saradnje. Takve i slične akcije dovele su do stvaranja jednog jedinstvenog i celovitog sistema međunarodnih ekonomskih odnosa.

Jedan od osnovnih principa sistema međunarodnih ekonomskih odnosa u početku je bio nemešanje jedne države u privredni život druge države. Kasnije, kako se sistem međunarodne ekonomske saradnje razvijao, došlo je do promene uloge države koja je, osim donošenja pravnih propisa za privrednu aktivnost preduzeća i pojedinaca, počela da uređuje svoje odnose sa drugim državama. Na taj način došlo je do stvaranja zajedničkih pravila za odvijanje međunarodnih ekonomskih odnosa i pre svega međunarodnih trgovinskih odnosa.

Svaka država u svetu je, manje ili više, aktivan akter u međunarodnim odnosima koji se uspostavljaju sa drugim državama u svetu. U okviru ukupnih međunarodnih odnosa međunarodni ekonomski odnosi predstavljaju sve značajniji segment. Međunarodne ekonomske odnose možemo definisati kao odnose koji se uspostavljaju između država a tiču se ekonomskih pitanja i saradnje. Međunarodni ekonomski odnosi, posmatrani sa stanovišta individualne privrede (tj. države), su odnosi koje jedna nacionalna privreda uspostavlja po pitanju ekonomske saradnje sa drugim nacionalnim privredama kao najznačajnijim subjektima ovih odnosa.

U oblasti svetske privrede veoma značajna aktivnost je međunarodna trgovina. Međunarodna trgovina je privredna aktivnost koja podrazumeva razmenu robe, usluga i intelektualne svojine, koju privredni subjekti (preduzeća) obavljaju preko granica nacionalnih privreda i koju u velikoj meri regulišu nacionalne privrede i međunarodne ekonomske organizacije. Osnovne karakteristike međunarodne trgovine su sledeće:

1. međunarodna trgovina je trgovinska aktivnost sa elementom inostranosti (razmena preko granica nacionalnih privreda);
2. glavni subjekt međunarodne trgovine su nacionalne privrede (države), koje regulišu trgovinske tokove, ali se sporadično javljaju i kao poslovni subjekti;

3. kao izvedeni subjekti međunarodne trgovine javljaju se međunarodne ekonomske organizacije, ali sve više i velika transnacionalna preduzeća;
4. predmeti međunarodnog trgovanja (proizvodi) su roba, usluge i proizvodi intelektualne svojine;
5. nosioci međunarodne trgovine su preduzeća i pojedinci (preduzetnici);
6. plaćanja u međunarodnoj trgovini uglavnom se vrše u novcu, ali se mogu vršiti delimično ili potpuno u robi i uslugama.¹

Koliko je međunarodna trgovina značajna aktivnost svetske privrede možemo posebno videti iz posmatranja ekonomskih kretanja krajem prošlog i početkom ovog veka. Tokom druge polovine 20. veka svetska trgovina je rasla brže nego svetska proizvodnja. Rast svetske robne trgovine, koji je premašivao rast svetske proizvodnje, nastavio se i početkom 21. veka. Tokom perioda 2005-10. godine (pogledati tabelu 1) svetski robni izvoz rastao je po stopi od 3,5%, dok je svetska robna proizvodnja rasla po stopi od 2%. Na taj način je svetska trgovina stalno povećavala svoje učešće u sveukupnoj poslovnoj aktivnosti svetske privrede.

Međutim, rast izvoza i proizvodnje nije išao uzlaznim tokom kroz ceo posmatrani period. Dok su u početku stope rasta bile pozitivne i pokazivale uzlazni trend, nakon što je izbila svetska ekonomska kriza 2008. godine, dolazi do pada i svetskog robnog izvoza i svetske robne proizvodnje, tako da su 2009. godine ostvarene čak negativne stope rasta (-12% svetski robni izvoz i -2,5% svetska robna proizvodnja). Iz ovih podataka možemo takođe videti i da su posledice krize bile daleko pogubnije za trgovinu u odnosu na proizvodnju. Osim toga, svetska robna trgovina pokazala se kao daleko nestabilnija nego svetska robna proizvodnja, posebno u 2009. i 2010. godini. Godine 2010. dolazi do postepenog oporavka svetske privrede, tako da se opet ostvaruju pozitivne stope rasta i izvoza i proizvodnje.

¹ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina - teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 8-9.

Tabela 1: Rast u obimu svetskog robnog izvoza i proizvodnje, 2005-2011, izraženo u %

	2005-11	2008	2009	2010	2011
Svetski robni izvoz	3,5	2,5	-12,0	14,0	5,0
Poljoprivredni proizvodi	4,0	2,5	-2,0	8,0	4,0
Goriva i proizvodi rudarstva	1,5	1,0	-5,5	5,5	1,5
Industrijski proizvodi	4,5	2,5	-15,0	18,5	6,5
Svetska robna proizvodnja	2,0	1,0	-5,5	4,5	2,5
Poljoprivredni proizvodi	2,0	3,5	0,5	0,0	2,0
Proizvodi rudarstva	0,5	1,5	-1,5	2,0	1,5
Industrijski proizvodi	2,0	0,0	-7,5	6,0	3,0
Svetski GDP	2,0	1,5	-2,5	4,0	2,5

Izvor: WTO, *International Trade Statistics 2012*, WTO, Geneva, Table I.1, p. 21.

Prema podacima za 2010. godinu tri zemlje – SAD, Nemačka i Kina, su vodeće u robnoj trgovini i njih tri obuhvataju 28% ukupne robne trgovine u svetu posmatrane godine. Sa druge strane pet zemalja – SAD, Nemačka, Velika Britanija, Kina i Japan, su zaslužne za trećinu svetske trgovine uslugama tokom 2010. godine.² Rast obima svetskog robnog izvoza u 2010. godini bio je 14%, što nam pokazuje da počinje oporavak od šoka koji je bio krajem 2008. godine a koji se najviše prelio u 2009. godinu kada su i ostvarene negativne stope rasta. Što se tiče poređenja sa bruto domaćim proizvodom (GDP), svetski robni izvoz je u istoj godini ostvario 4 puta veći rast od svetskog GDP. Tokom prethodnih šest godina (2005-2011) svetski robni izvoz rastao je po stopi od 3,5%, dok je svetski GDP rastao po stopi od 2,0%, a ako posmatramo prethodnih deset godina svetski robni izvoz rastao je po stopi od 4,3%, a svetski bruto domaći proizvod rastao po stopi od 2,5%, što nam dokazuje brži rast izvoza od GDP.

Posmatrajući savremene svetske tokove proizvodnje, izvoza i uvoza robe, usluga i intelektualne svojine možemo primetiti da je period posle 1990. godine obeležen značajnim privrednim rastom, mereno porastom bruto domaćeg proizvoda. Međutim, isti period imao je još dinamičniji rast međunarodne trgovine, mereno kretanjem svetskog izvoza i uvoza. Za samo pet godina, 1995. godine, ostvareno je povećanje svetskog izvoza robe i usluga od skoro 50%. Prema podacima iz 2007. godine svetski izvoz robe i usluga dostigao je nivo od 17 hiljada milijardi USD, što je nivo od 400% u odnosu na svetski izvoz u 1990. godini koja je posmatrana kao bazna godina. Ako posmatramo odvojeno robu i usluge, videćemo da su usluge do 2007. godine ostvarile malo veći rast u odnosu na 1990. godinu, jer je njihova stopa

² World Trade Organization, (2011), *International Trade Statistics 2011*, WTO, Geneva, pp. 8-9.

rasta iznosila 319%, dok je stopa rasta za robu, u istom periodu, iznosila 306%. Posmatrano po strukturi međunarodne trgovine roba je još uvek dominantna vrsta proizvoda u međunarodnoj trgovini, jer je na primer 2007. godine na međunarodni robni izvoz otpalo 80% od ukupne vrednosti svetskog izvoza, dok usluge učestvuju oko 19% u vrednosti svetskog izvoza, a proizvodi intelektualne svojine učestvuju samo sa 1% u svetskom izvozu.³ To je još jedan dokaz dinamičnijeg rasta svetske trgovine od svetske proizvodnje i pokazatelj velikog značaja međunarodne trgovine.

Značajan rast međunarodne trgovine je posledica mnogih faktora i promena koje su se dešavale tokom posmatranog perioda, ali pre svega najveći deo rasta može se pripisati tehnološkom napretku, transnacionalnim kompanijama i institucionalnim promenama na međunarodnom nivou.

Budući da su nacionalne privrede (većinom države) glavni regulatori međunarodne trgovine one preduzimaju razne mere kako bi ovu aktivnost regulisale u skladu sa interesima društvene zajednice, s obzirom da su interesi društva i poslovne zajednice nekada i suprotstavljeni. Mere koje država usvaja imaju oblik zakona i podzakonskih akata i praktičnih mera u skladu sa ovim zakonskim osnovama. Te mere direktno utiču na obavljanje međunarodne trgovine u kojoj dotična zemlja učestvuje, odnosno na spoljnu trgovinu posmatrane zemlje. Međutim, s obzirom da je međunarodna trgovina, u praktičnom smislu transnacionalna aktivnost, odnosno da predstavlja poslovnu aktivnost koja prevazilazi nacionalne granice, jedna zemlja nije u stanju da samostalno reguliše celokupni posao u međunarodnoj trgovini već mora da stupa u odnose saradnje sa drugim državama u svetu. Odnose koje jedna zemlja uspostavlja sa drugim zemljama u svetu, a povodom regulisanja međunarodne trgovine, nazivamo međunarodnim trgovinskim odnosima.⁴

Međunarodni trgovinski odnosi su veoma kompleksni odnosi, kako po broju partnera koje uključuju, tako i po predmetnim oblastima koje razmatraju. U odnosu na broj nacionalnih privreda koje grade međunarodne trgovinske odnose, oni se mogu klasifikovati na:

1. bilateralne (dvostrane) trgovinske odnose
2. plilateralne (više strane) trgovinske odnose
3. multilateralne (međunarodne) trgovinske odnose.

Nas u ovom istraživanju zanima poslednja grupa. Multilateralni trgovinski odnosi podrazumevaju uspostavljanje odnosa između većine država u svetu, iz više

³ Predrag Bjelić, Sanja Jelisavac Trošić, Ivana Popović Petrović, (2010), *Savremena međunarodna trgovina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 15-16.

⁴ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 291.

regiona i sa više kontinenata, a u vezi sa trgovinskim pitanjima. Naziv multilateralni sugerise univerzalnosti i označava da pravila moraju prihvatiti sve učesnice, bez izuzetka. Nakon završetka Drugog svetskog rata multilateralni trgovinski odnosi su postali dominantan način regulisanja trgovinskih odnosa većine zemalja u svetu.⁵

Struktura i funkcionisanje savremenog sveta nije više ni približno onako jednostavno kao nekada da bi se međunarodni privredni, a pre svega trgovinski odnosi, mogli regulisati sa nekoliko opštih pravila. Do opšte prihvaćenih pravila u međunarodnoj trgovini danas se dolazi putem, najčešće, dugotrajnih i teških pregovora između zainteresovanih država. Najznačajniji pregovori su oni koji se vode na multilateralnom nivou i njih nazivamo multilateralnim trgovinskim pregovorima. Multilateralni trgovinski pregovori odvijaju se između strana koje nemaju ista pregovaračka prava i nisu u istoj pregovaračkoj poziciji što veoma utiče i na rezultat tih pregovora.

U periodu posle Drugog svetskog rata savezničke države pokušale su da međunarodne ekonomske odnose podrede izvesnim opštim principima i pravilima. To je učinjeno time što je na bazi dobrovoljne saradnje formiran jedan novi sistem za regulisanje međudržavnih odnosa gotovo u svim onim domenima koje je svojevremeno pokrivaio zlatni standard kao jedinstven i celovit sistem. Ovde se pre svega misli na inicijativu koja je dovela do važnih međunarodnih konferencija. Prva je održana u Bretonvudsu (*Bretton Woods*) jula 1944. godine, radi diskusije valutnih i finansijskih problema, a druga u Havani marta 1948. godine, radi diskusije o trgovinskim i drugim privrednim odnosima.

Bretonvudski sporazumi i Havanska povelja bili su zamišljeni kao sastavni delovi jednog opsežnog programa međunarodne privredne saradnje koja bi se zasnivala na restauraciji slobodnog tržišta i njegovom uvođenju u međunarodne razmere, zatim na stabilizaciji valuta i njihovoj konvertibilnosti i na multilateralnosti međunarodne robne razmene. Tako je nastao razgranati sistem međunarodnih organizacija, od kojih su najvažnije Međunarodni monetarni fond u monetarnoj sferi, Međunarodna banka u finansijskoj sferi i Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT) u domenu spoljnotrgovinske politike.

Prema tome, Opšti sporazum o carinama i trgovini je jedan od delova novog „sistema“ i to u domenu međunarodne trgovine i spoljnotrgovinske politike. GATT ima dvojak karakter – istovremeno je i sporazum o principima određene trgovinske politike i jedan multilateralni trgovinski ugovor, sa klauzulom najvećeg povlašćenja i carinskim delom. Sa njegovom pojavom period posle Drugog svetskog rata karakteriše uporedno postojanje tri vrste spoljnotrgovinskih instrumenata:

1. ugovora klasičnog tipa preuzetih iz ranijih perioda ili novozaključenih sa prilagođavanjima sadašnjoj situaciji. Primer je Ugovor o trgovini, plovidbi i

⁵ Ibid., str. 325-6.

prijateljstvu između SAD-a i Grčke od 3. avgusta 1951. godine. Ovakvi ugovori obuhvataju materiju znatno širu od GATT;

2. bilateralnih trgovinskih i platnih sporazuma;

3. GATT kao jedinstvenog multilateralnog sporazuma svoje vrste.

Prva vrsta ugovora su dugoročnijeg karaktera, druga vrsta su u načelu kratkoročni, dok trajanje GATT nije bilo vezano ni za kakav rok.⁶

S obzirom na uporedo postojanje navedene tri vrste ugovora odnosno sporazuma, moguće je da dođe do određenog preklapanja u oblastima koje oni regulišu, međutim postoji i jedno nepisano pravilo a to je da se carinske koncesije menjaju samo unutar GATT. Na ovaj način savremeni ugovori o trgovini i plovidbi, ako i postoje između zemalja ugovornica GATT, po pravilu ne sadrže takozvani carinski deo. Taj deo je uvek u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Primer je kada su prilikom potpisivanja Protokola o privremenoj primeni GATT na dan 30. 10. 1947. godine SAD i Velika Britanija posebnim sporazumom od istog datuma suspendovale, ne samo tarifne delove iz njihovog bilateralnog ugovora od 17. 11. 1938. godine, već i primenu čitavog ugovora za vreme dok obe budu članice GATT.

Kako je cilj Opšteg sporazuma o carinama i trgovini da se uspostavi multilateralna saradnja i da se teži slobodnoj spoljnoj trgovini, odnosno trgovini bez barijera, pravila ovog sporazuma uperena su prvenstveno protiv bilateralnih trgovinskih i platnih sporazuma. Određeni izuzetak predstavljale su situacije kada postoje platnobilansne teškoće ili pređašnji bilateralni sporazumi sa istočnoevropskim zemljama, s obzirom na njihovo tadašnje privredno uređenje i nemogućnost drugačijeg odvijanja razmene.

Multilateralno regulisanje međunarodne trgovine podrazumeva učešće velikog broja zemalja sveta. One se međusobno organizuju u grupe sa sličnim ciljevima i na taj način su nastali brojni ugovori u međunarodnoj trgovini. Zanimljivo je pomenuti ugovore koji su za predmet imali regulisanje cena primarnih proizvoda, kao što su na primer, Međunarodni sporazum o pšenici, Međunarodni sporazum o prirodnom kaučuku, Međunarodni ugovor o šećeru i slični. Trenutno, osim Svetske trgovinske organizacije postoje i druge međunarodne ekonomske organizacije koje imaju veliki uticaj na međunarodnu trgovinu. Primer je Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (*Organisation for Economic Co-operation and Development* – OECD), ali nijedna od njih nema tako široke nadležnosti u regulisanju međunarodne trgovinske aktivnosti.

Principi koje je ustanovio GATT predstavljaju temelj multilateralnog trgovinskog sistema. Kada posmatramo međunarodni trgovinski sistem, koga između ostalog čine i GATT i Svetska trgovinska organizacija, možemo videti da su pregovori u okviru tog sistema doveli do realnog smanjenja carina širom sveta. Inače, carine su jedan od instrumenata spoljnotrговinske politike jedne zemlje. Carina je iznos koji

⁶ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 20.

se naplaćuje prilikom uvoza i izvoza robe. U savremenim uslovima izvozna carina je gotovo iščezla, tako da govorimo o postojanju uvoznih carina. Funkcija uvozne carine je prihodna i zaštitna, ona obezbeđuje za državu prihod, ali i zaštitu određenim proizvodnim sektorima u razvoju, tako da posredno ima i razvojnu ulogu. U zavisnosti od metoda koji se primenjuje prilikom obračuna carine razlikujemo: carine od vrednosti (*ad valorem tariffs*), specifične carine (*specific tariffs*) i kombinovane carine (*compound tariffs*). U zavisnosti od toga koji cilj država želi postići razlikujemo: fiskalne, zaštitne, prohibitivne, retorzivne, preferencijalne, diferencijalne, antidampinške, kompenzatorne i sezonske.⁷

Uticaj multilateralnog sistema na trgovinsku ekspanziju posebno je bio jak u slučaju razvijenih zemalja i u slučaju industrijskih proizvoda. Razvijene zemlje imale su koristi od multilateralnog sistema da bi smanjile svoje carine za industrijske proizvode. Sa druge strane, zemlje u razvoju su limitirano koristile razvijen međunarodni sistem u oblasti carina, dok je snižavanje carina za poljoprivredne proizvode za sve zemlje bilo zanemarljivo. Nastanak i razvoj Svetske trgovinske organizacije u ovom domenu pokušava da ima jači uticaj. Svetska trgovinska organizacija trudi se da uspostavi što više stabilan, jasan i transparentan međunarodni trgovinski sistem. Međunarodna trgovinska politika koju vodi STO ima opseg u uticaj globalne, svetske politike jer su gotovo sve zemlje sveta njene članice. STO svojom regulativom obuhvata čitav niz poslova i obaveza vezanih za prelazak granice robe, usluga i intelektualne svojine, a tokom poslednje decenije širi svoj uticaj i na pitanja koja nisu isključivo vezana za međunarodnu trgovinu, kao što su na primer pitanja zaštite životne sredine, sanitarne i fitosanitarne mere i slično. Taj sve širi, ali i dublji uticaj koji ima Svetska trgovinska organizacija pokazuje da ona vrši fundamentalni uticaj na odvijanje savremene međunarodne trgovine. Osim toga, s obzirom da su skoro sve zemlje sveta ili članice ili su u toku pregovora za članstvo sa Svetskom trgovinskom organizacijom, vidimo izuzetan značaj ove organizacije. U ovo moderno doba privredni subjekat ili nacionalna privreda ne može da se upusti u ozbiljan trgovinski posao preko granice bez konsultacije pravila STO.

2. Uticaj rundi pregovora u okviru GATT na međunarodnu trgovinu

Veoma brzo nakon što se završio Drugi svetski rat 15 država je, u decembru 1945. godine, počelo pregovore o smanjenju carina i protekcionizma u međunarodnoj trgovini. Te zemlje su htele da daju podsticaj liberalizaciji trgovine, kao i da počnu sa ispravljanjem nasleđa protekcionističkih mera koje su ostale na snazi od ranih 1930-ih godina. Do momenta kada je GATT zvanično potpisan, 30. oktobra 1947.

⁷ Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 136.

godine i stupio na snagu 1. januara 1948. godine, broj zemalja se sa početnih 15 povećao na 23 zemlje potpisnice.⁸ Dvadeset tri države, od kojih su 11 bile zemlje u razvoju, potpisnice GATT pokrenule su postepenu međunarodnu trgovinsku liberalizaciju i uklanjanje protekcionističkih mera u trgovini robom. GATT je univerzalan multilateralni sporazum i tokom 47 godina i 8 rundi pregovora putem ovog sporazuma razvijan je multilateralni trgovinski sistem, koji zatim prerasta u Svetsku trgovinsku organizaciju.

Preko 50 zemalja, uključujući i 23 države potpisnice GATT, 21. novembra 1947. godine, započelo je pregovore sa namerom da se stvori treća bretonvudska institucija, pored Svetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, kojoj su dali naziv Međunarodna trgovinska organizacija (*International Trade Organization – ITO*). Pregovori su započeti u Havani sazivanjem Konferencije o trgovini i zaposlenosti pod okriljem Ekonomsko socijalnog saveta Ujedinjenih nacija.⁹ Inicijalni nacrt Povelje Međunarodne trgovinske organizacije bio je veoma ambiciozan, jer je osim regulisanja na polju međunarodne trgovine, predviđao pravila na području zapošljavanja, međunarodnih investicija, usluga i restriktivne poslovne prakse. Povelja Međunarodne trgovinske organizacije usaglašena je u martu 1948. godine, ali kako nikada nije prošla kroz ratifikaciju nacionalnih parlamenata na kraju nije uopšte ni zaživela.

Prema tome, jedini aranžman koji je našao konkretnu primenu na multilateralnom nivou odvijanja međunarodne razmene, i od privremenog tokom vremena prerastao u trajan sporazum, bio je Opšti sporazum o carinama i trgovini koji je bio u funkciji skoro pola veka i predstavlja kuriozitet u oblasti međunarodnih ekonomskih odnosa. Začet kao privremeni sporazum on se kroz razne kompromise prilagodio prilikama i potrebama odvijanja međunarodne trgovine, ali se u međuvremenu i iskomplikovao u tolikoj meri da su potrebni stručnjaci za tumačenje pojedinih njegovih delova.

⁸ Zemlje osnivači GATT su: Australija, Belgija, Brazil, Burma, Cejlon, Čehoslovačka, Čile, Francuska, Holandija, Indija, Južnoafrička Republika, Južna Rodezija, Kanada, Kina, Kuba, Liban, Luksemburg, Norveška, Novi Zeland, Pakistan, SAD, Sirija i Velika Britanija.

⁹ Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrговinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 164.

Tabela 2: Broj ugovornih strana koje su pristupile GATT tokom posmatranih perioda

Godina pristupa GATT	Broj zemalja potpisnica GATT
1948	18
1949-59	18
1960-69	39
1970-79	9
1980-89	11
1990-94	33
1. januar 1948 – 31. decembar 1994	128

GATT je u godinama postojanja doneo određenu ravnotežu u međunarodnim trgovinskim tokovima i omogućio stabilnost međunarodne trgovine.¹⁰ Mnogi teoretičari veoma dinamičan razvoj međunarodne trgovine, u periodu posle Drugog svetskog rata, pripisuju značajnoj multilateralnoj liberalizaciji koja se odigrala od 1948. godine pod uticajem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Ovaj pravni dokument bio je osnova za prvu liberalizaciju međunarodne trgovine koja se odvijala na multilateralnom nivou. Pre 1948. godine sva liberalizacija trgovine obavljala se uglavnom potpisivanjem bilateralnih spoljnotrgovinskih ugovora između država. Sa druge strane, regionalna liberalizacija međunarodne trgovine polovinom 20. veka bila je tek u poju.¹¹

Kako je Opšti sporazum o carinama i trgovini bio međunarodni ugovor otvoren za sve zemlje koje nisu Strane Ugovornice, one su to mogle postati pristupanjem ovom sporazumu. Veliki broj zemalja pristupio je GATT tokom perioda od 1960. do 1969. godine, kada je jedna od zemalja potpisnica bila i Jugoslavija. Značajno je da je tokom petogodišnjeg perioda od 1990. do 1994. godine Opšti sporazum o carinama i trgovini potpisalo ukupno 33 države, od čega samo tokom 1994. godine 14 zemalja je pristupilo GATT.¹² Razlog je bio taj što su pristupanjem GATT i njegovim pripajanjem Svetskoj trgovinskoj organizaciji zemlje automatski postajale

¹⁰ Martin, Lisa L., Simmons, Beth A., (1998), "Theories and Empirical Studies of International Institutions", International Organization, Vol. 52, No. 4, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, MIT Press, p. 746.

¹¹ Bjelić, Predrag. (2010), „Evropski i globalni integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije“, u *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd, str. 85.

¹² Za popis zemalja i datuma kada su potpisale GATT pogledati prilog 1.

članice iste, dok se posle toga moralo pristupiti komplikovanim procesu učlanjivanja u STO.

U periodu celokupnog postojanja GATT, do momenta njegovog pripajanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji, ovaj sporazum sakupio je 128 zemalja potpisnica i održano je osam rundi multilateralnih trgovinskih pregovora. Pod rundama pregovora podrazumevamo pregovore koji se održavaju između država ugovornica GATT, a povodom snižavanja carina u međusobnoj trgovini, kao i drugih pitanja vezanih za međusobnu trgovinu.

GATT je stvoren da bi se carine konsolidovale na određenom nivou tako da se ne mogu više povećavati. Pod konsolidacijom se podrazumeva preuzimanje obaveze da se carinske stope neće povećavati iznad dogovorene visine. On je takođe predviđao da carine budu jedini instrument spoljnotrgovinske politike, jer je propisivao da sve necarinske barijere budu ukinute i pretvorene u carine (princip tarifikacije). Zbog toga su liste carinskih koncesija sastavni deo GATT. Posebni protokoli koji sadrže rezultate pregovora, nakon završenih pregovora postaju sastavni deo GATT. Tako su putem rundi pregovora carine dodatno snižavane, a GATT je garantovao njihovu stabilizaciju na novom, nižem nivou. Konačni cilj koje su zemlje potpisnice postavile bio je potpuna liberalizacija međunarodne trgovine, odnosno ukidanje carina.¹³

Kao prvu rundu pregovora u okviru GATT podrazumevamo originalnu pregovaračku sesiju na kojoj je u stvari i nastao Opšti sporazum o carinama i trgovini. Ova runda je održana u Ženevi 1947. godine i učestvovalo je 23 zemlje u pregovorima. U pregovorima su se razmatrala pitanja smanjenja preferencijala i sniženja carinskih stopa. Uopšte, sa pojavom i razvojem carina i carinskih sistema javile su se i carinske tarife. Vremenom se pod carinskom tarifom ne podrazumeva samo cenovnik carinskih i drugih dažbina, već carinska tarifa postaje složen podsistem mnogo složenijeg carinskog sistema. U najužem smislu, pod carinskom tarifom podrazumeva se sistematizovan pregled robe po tarifnim oznakama, tarifnim brojevima, nazivu robe i carinskim stopama.¹⁴

GATT je zamišljen sa ciljem da se zaštite i da se pruži pravni status vezivanju carinskih koncesija o kojima su se strane učesnice u pregovorima dogovorile. On nije bio osmišljen sa ciljem da bude osnivački dokument neke buduće međunarodne trgovinske organizacije. Zemlje koje su učestvovale u prvim pregovorima postale su originalne ugovorne strane GATT. Kao rezultat pregovora dogovoreno je oko 45.000 koncesija, odnosno sporazuma u vezi snižavanja i vezivanja pojedinih nivoa carinskih stopa (*tariff levels*) sa procenjenom vrednošću tih koncesija na oko 10

¹³ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 23.

¹⁴ Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 137.

milijardi USD (prema vrednosti USD iz 1938. godine), što je tada činilo oko jedne petine od ukupne trgovine u svetu.¹⁵

Kada na kraju pregovora u okviru GATT jedna zemlja odobri carinske koncesije drugoj zemlji te koncesije se primenom pravila najpovlašćenije nacije odnose i na sve ostale članice GATT. Prema tome, konačni dogovor o sniženju carina u određenoj rundi pregovora dovodi do sniženja nivoa carina u svim državama potpisnicama GATT. Od ovog pravila kasnije je načinjen izuzetak za zemlje u razvoju koje, prema IV poglavlju GATT, nisu bile u obavezi da recipročno snižavaju carine.¹⁶ Na kraju, ovako formirane liste carinskih koncesija postaju sastavni deo GATT. Nakon prve runde pregovora u Ženevi potpisan je Opšti sporazum o carinama i trgovini 30. oktobra 1947. godine, a sve dogovorene carinske koncesije stupile su na snagu do 30. juna 1948. godine putem Protokola o privremenoj primeni (*Protocol of Provisional Application*). Tako je i nastao Opšti sporazum o carinama i trgovini sa 23 zemlje osnivača, odnosno zvanično „ugovornih strana“.¹⁷

Tabela 3: Runde pregovora u okviru GATT

Vreme trajanja runde	Vreme održavanja	Mesto održavanja	Naziv runde	Broj učesnika	Broj tarifnih pozicija o kojima se pregovaralo	Nivo sniženja prosečne carinske stope
7 meseci	1947.	Ženeva	Prva ženevska runda	23	45000	
5 meseci	1949.	Anesi	Anesi runda	13	5000	
8 meseci	1951.	Torki	Torki runda	38	8700	
5 meseci	1956.	Ženeva	Druga ženevska runda	26	3000	4%
11 meseci	1960-1961.	Ženeva	Dilon runda	26	4400	5%
37 meseci	1964-1967.	Ženeva	Kenedi runda	62	30300	35%
74 meseca	1973-1979.	Ženeva	Tokijska runda	102	33000	26,4%
87 meseci	1986-1994.	Punta del Este	Urugvajaska runda	123	305000	40%

Izvor: Prema GATT/WTO rounds, Neary (2004); Nations and firms in the global economy, Table 10.1 i prema Ivan Marković, Razvoj Svetske trgovinske organizacije, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2009, str. 18.

¹⁵ Morrison, Ann V., (1986), "GATT's seven rounds of trade talks span more than thirty years – General Agreement on Tariffs and Trade", Business America, Internet, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1052/is_v9/ai_4298196/

¹⁶ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 22-3.

¹⁷ World Trade Organization, "The GATT years: from Havana to Marrakesh", Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, 21/02/2011.

Na drugoj rundi pregovora u okviru GATT, koja je inicirana u Anesiju (*Annecy*) 1949. godine, učestvovalo je 13 zemalja. Glavna tema razgovora između država ponovo je bilo sniženje carinskih stopa. Na ovoj rundi zaključeno je 147 novih sporazuma koji obuhvataju daljih 5.000 tarifnih pozicija. Pošto su prva i druga runda pregovora imale kao rezultat značajne međusobne ustupke zemalja pregovarača smatraju se uspešnim rundama.

Naredna runda pregovora inicirana u Torkiju (*Torquay*) 1951. godine, trajala je 8 meseci a učestvovalo je 38 zemalja pregovarača. Ovde se, takođe, pregovaralo o sniženju carinskih stopa i došlo je do zaključenja daljih 147 sporazuma sa približno 8.700 tarifnih pozicija. Možemo zaključiti da ova runda pregovora nije dala značajnije rezultate, pre svega zato što je postojala velika razlika u prosečnim nivoima carinskih stopa između zemalja pregovarača. Praktično, prema prosečnim nivoima carinskih stopa sve Strane Ugovornice su se mogle svrstati u dve grupe. Prva grupa su zemlje sa srazmerno niskim, dok u drugu grupu ulaze zemlje sa srazmerno visokim nivoom prosečne carinske stope.

Takođe, na drugoj i trećoj rundi pregovora pre svega se pregovaralo sa zemljama koje su razmišljale o potpisivanju GATT. Pošto su Strane Ugovornice GATT na ovim pregovorima počele da izražavaju nezadovoljstvo zbog načina pregovora predložen je tzv. francuski plan. Ključni problem je bio što su zemlje koje su u startu imale niske carinske stope, na primer Holandija, Belgija i Luksemburg, imale i malo materijala za „cenjkanje“, tako da su bile potcenjene u pregovaračkom procesu. Iako je po pravilima bilo da se konsolidacija carinskih stopa na postojećem niskom nivou priznaje kao i data koncesija, u praksi se dešavalo da se ta zemlja nalazi u nepovoljnijem položaju od neke druge koja pruža koncesije u vidu smanjivanja visokih carina. Francuski plan je predviđao automatsko i uniformno trogodišnje smanjenje carina za 30% (10% godišnje) u širim svetskim razmerama. Međutim ovaj plan nije bio usvojen iako je dve godine razmatran u okviru GATT.¹⁸

Prve tri runde pregovora u okviru GATT bile su održane u relativno kratkom vremenskom periodu, od 1947. do 1951. godine. Irvin (*Irwin*) je u svom istraživanju zaključio da ove početne runde nisu doprinele bržoj liberalizaciji svetske trgovine.¹⁹ Međutim on je ukazao na veliki značaj činjenice da su se zemlje potpisnice GATT obavezale na skorašnje smanjenje carinskih stopa, tako da ih je to sprečilo da uvode više carinske stope, uvozne kvote ili jaču kontrolu spoljne trgovine.

Većina postignutih koncesija u okviru rundi pregovora odnosi se na vezivanje, tj. na konsolidaciju carina u nacionalnim carinskim tarifama. Manji deo se zaista odnosi na

¹⁸ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 22.

¹⁹ Irwin, Douglas A., (1995) "The GATT's contribution to economic recovery in post-war Western Europe", in: Eichengreen, B (ed.) *Europe's Postwar Recovery*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 128.

stvarno smanjenje carinskih stopa.²⁰ Praksa je, znači, išla više u pravcu stabilizacije nivoa carina a manje u pravcu ostvarenja jednog od GATT ciljeva, a to je znatno sniženje carina.²¹

Četvrta runda pregovora, održana u Ženevi 1956. godine, okupila je 26 zemalja. Na njoj se razgovaralo o sniženju carinskih stopa u međusobnoj trgovini strana ugovornica Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Na ovoj rundi pregovora rezultati su mnogo skromniji sa dogovorenih oko 3.000 tarifnih pozicija. Tokom ovog perioda (50-ih godina) zahvaljujući pregovorima u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini, sa manje ili više uspeha, očuvana je stabilnost konsolidovanih uvoznih carinskih stopa od strane zemalja ugovornica. Međutim, sa druge strane dolazi do porasta nekonsolidovanih carinskih stopa i carinskih stopa zemalja koje nisu ugovornice. U nekoliko slučajeva konsolidovane carinske stope su podignute specijalnim sporazumom ili putem pregovora. U stvari dolazi do dve suprotne tendencije, sa jedne strane vode se pregovori o smanjenju carinskih stopa, čak i o unilateralnim smanjenjima, dok se sa druge strane carinske stope povećavaju u cilju smanjenja negativnih uticaja na zemlju od ukidanja kvantitativnih uvoznih ograničenja. Najčešći motiv i opravdanje za povećanje carinskih stopa bilo je stvaranje efikasnije zaštite domaćih proizvođača za vreme oštre međunarodne konkurencije. Takođe, u ovom periodu određeni broj zemalja u razvoju je unilateralno smanjio ili čak i uklonio carinske stope na uvoz kapitalnih dobara da bi obezbedio brži razvoj svoje industrije.

Ipak se mora istaći veliki značaj koncesija dogovorenih u okviru GATT što proizilazi iz činjenice da je gotovo 100% svih ugovornih carinskih koncesija u posleratnom periodu ostvareno upravo u okviru rundi pregovora GATT. Najbolji primer su SAD, kao i neke evropske države, koje su u čitavom posleratnom periodu odbijale da pregovore o carinskim stopama vode izvan rundi GATT. Ove koncesije i runde pregovora u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini počele su da predstavljaju izvestan element stabilnosti u svetskoj trgovini. Carinske koncesije izmenjene van okvira GATT toliko su neznatne da ih jedva vredi pominjati.²²

Još jedna, peta runda, kao i sve naredne runde pregovora u okviru GATT inicirana je u Ženevi. Ovoj rundi, poznatoj pod nazivom „Dillon runda“,

²⁰ „Tarifni stav obuhvata: tarifnu oznaku, naimenovanje robe (tarifnog podbroja) i stopu carine propisanu za robu iz tog tarifnog podbroja. Tarfne oznake su numerčke oznake kojima su označeni tarifni brojevi i tarifni podbrojevi. Tarfni broj predstavlja naimenovanje robe, koje je određeno sa dva dvocifrena broja odvojena tačkom. Prvi dvocifreni broj označava broj glave kojoj tarifni broj pripada, a druge dve cifre redni broj tarifnog broja u toj glavi. Tarifni podbroj predstavlja naimenovanje robe označeno sa najmanje šest cifara.“ Navedeno prema Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 137.

²¹ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 61.

²² Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 60.

prisustvovalo je 26 zemalja, što je manje nego na Torki rundi. Na ovoj novoj rundi vodili su se pregovori o snižavanju carinskih stopa u međunarodnoj trgovini industrijskim proizvodima. Dogovorene koncesije obuhvataju oko 4.400 tarifnih pozicija. Na Dilon rundi nije prošao predlog Evropske ekonomske zajednice (EEZ) o linearnom sniženju carinskih stopa industrijskih proizvoda u iznosu od 20%. Nivo sniženja prosečne carinske stope na ovoj rundi bio je 5%.

Na prvih pet rundi multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru GATT pregovori su bili koncentrisani na dalje smanjenje carinskih stopa. Tek je sledeća, šesta tzv. „Kenedi runda“, koja je započela 1964. godine i trajala do 1967. godine, osim pregovora o sniženju carinskih stopa donela i novu vrstu pregovora o antidampingu kao i pregovora o razvoju. Na ovoj rundi učestvovalo je 62 zemlje u pregovorima, od čega su 25 bile zemlje u razvoju. Znači, osim pitanja carina razmatrane su i antidampinške mere, necarinske barijere i utvrđivanje procedure na granici, odnosno carinskog vrednovanja robe. U razvijenim zemljama ostvareno je prosečno sniženje carinskih stopa od 35%. Na kraju runde izvršena je konsolidacija carinskih stopa za 30.000 tarifnih pozicija. Pored toga zaključen je Sporazum o antidampingu i proceduri na granici. Rezultat Kenedi runde je snižavanje carina na industrijske proizvode, što je dalje podstaklo međunarodnu trgovinu. Glavni nedostatak ove runde je što nije bilo reči o trgovini poljoprivrednim proizvodima, tekstilnim proizvodima i raznim vrstama necarinskih trgovinskih ograničenja.

Sedma runda pregovora, „Tokijska runda“ (ili „Niksonova runda“) započeta je 1973. godine i trajala zaključno sa 1979. godinom, najviše zbog toga što je u međuvremenu došlo do naftnog šoka i globalne recesije 1975. godine. U pregovorima je učestvovalo 102 zemlje, a razgovaralo se o carinama, necarinskim barijerama u trgovini (kontingenti, kvote, uvozno-izvozne dozvole i druga administrativna ograničenja) i okvirnim sporazumima (*framework agreements*), a bilo je i pokušaja da se poboljša celokupan rad u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Kod razvijenih zemalja ova runda ostvarila je uspeh u smanjivanju carina industrijskih proizvoda. U razvijenim zemljama ostvareno je prosečno sniženje carinskih stopa od 3,3% tako da one za industrijske proizvode u proseku iznose 6%. Ako posmatramo smanjenje carinskih stopa prema stepenu obrade proizvoda, najviše su smanjene carinske stope za sirovine (64%), zatim za gotove proizvode (34%), pa za poluproizvode (30%). Najvažniji rezultat ove runde je da su devet najrazvijenijih zemalja sveta prihvatile da u narednih osam godina snize carine na uvoz industrijskih proizvoda za 30% i da ih snize na prosečno 4,7%.

Na Niksonovoj rudi, postignut je dogovor i oko suštinskih pitanja kao što su: specijalan tretman za zemlje u razvoju, rešavanje sporova i zaštitne mere.²³ Učešće

²³ Marković, Ivan, (2006), „Procedure multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru međunarodnog trgovinskog sistema GATT/STO“, Međunarodni problemi 1-2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 71.

zemalja u razvoju u ovoj rundi nije bilo podložno principu reciprociteta. I pored toga, 19 od njih je ponudilo smanjenje carinskih stopa ili konsolidovanje preovlađujućih carinskih stopa na 5% od njihovog ukupnog uvoza po odredbama najpovlašćenije nacije.²⁴ Rezultat ove runde bio je i skup kodeksa o primeni jednog broja necarinskih mera i mera indirektnog protekcionizma. To su sledeći kodeksi:

- Kodeks o određivanju carinske vrednosti robe,
- Kodeks o vladinim (državnim) nabavkama,
- Kodeks o tehničkim standardima,
- Kodeks o subvencijama,
- Kodeks o proceduri izdavanja uvoznih dozvola.

Znači necarinske barijere u trgovini nisu bile uklonjene na ovoj rundi pregovora već je donet niz sporazuma u ovoj oblasti. Međutim pošto ti sporazumi nisu bili prihvaćeni od strane svih ugovornica GATT oni su imali status Pravilnika (*Codes*) i bilo ih je devet. Kasnije su neki od njih na Urugvajskoj rundi pregovora pretvoreni u multilateralne sporazume obavezne za sve članice, dok četiri ostaju plulateralni sporazumi obavezni samo za one koji su na njih pristali.²⁵ Još jedan nedostatak sedme runde multilateralnih pregovora je odsustvo pregovora o liberalizaciji trgovine tekstilnim i poljoprivrednim proizvodima.

Poslednja osma runda multilateralnih trgovinskih pregovora, koja je održana pod okriljem GATT, inicirana je u Punta del Este pa se za nju ustalio naziv „Urugvajska runda“. Ova osma runda započela je 1986. a završila se 1994. godine i bila je po sadržaju pregovora najobimnija od svih. Na Urugvajskoj rundi je do kraja runde učestvovalo 123 zemlje, što je ujedno i najveći broj učesnika do tada.²⁶ Teme pregovora bile su carine, necarinske mere, usluge, intelektualna svojina, rešavanje sporova, tekstil, poljoprivreda, osnivanje Svetske trgovinske organizacije, itd. Sporazumi koji su bili osnova Tokijske runde pregovora, a koji nisu doživeli opšte prihvatanje među zemljama potpisnicama GATT, dograđivani su na ovoj rundi. Kao rezultat ovih dugogodišnjih i napornih pregovora nastali su GATT sporazumi. GATT sporazumi (tzv. GATT 1994) o carinama, subvencijama, otklanjanju tehničkih barijera u trgovini, uvoznim dozvolama, carinskoj vrednosti i antidampingu postali su sastavni deo finalnog akta Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Na taj način zemlje potpisnice preuzele su međunarodnu obavezu da sprovedu te sporazume. Obavezu da sprovedu GATT 1994 preuzimaju i sve članice novoosnovane Svetske trgovinske organizacije.

²⁴ Što po procenama iznosi oko 3,9 milijarde američkih dolara od njihovog uvoza iz 1976. ili 1977. godine.

²⁵ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 24.

²⁶ World Trade Organization, “Understanding the WTO: Basics, The Uruguay Round“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm, 28/06/2013.

Osim GATT 1994 u rezultate ove runde pregovora spadaju i sporazumi o trgovini uslugama i trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine. Izvršeno je proširenje multilateralnih pravila GATT na trgovinu poljoprivrednim proizvodima, tekstilom i odećom. Osim toga, u razvijenim zemljama ostvareno je prosečno sniženje carinskih stopa za trećinu. Finalni akt koji sadrži rezultate pregovora Urugvajске runde GATT potpisan je 15. aprila 1994. godine na sastanku ministara u Marakešu. Potpisivanjem i prihvatanjem Finalnog akta i otpočinjanjem prihvatanja Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije okončana je Urugvajска runda pregovora.²⁷

Prva runda multilateralnih trgovinskih pregovora koja je inicirana u okviru Svetske trgovinske organizacije je Doha runda. Naziv je dobila zato što je lansirana usvajanjem Ministarske deklaracije na četvrtom sastanku Ministarske konferencije održanom u Dohi 2001. godine. Na ovoj rundi, koju su započele 142 zemlje, pokrenut je veliki broj pitanja i tema za pregovore. Zahvaljujući obimu pregovora kao i teškoćama koje su se pojavile u toku samih pregovora ova runda još uvek nije završena. Dosadašnje rezultate ove runde pregovora opširnije ćemo obraditi u nastavku rada.

3. Odvijanje pregovora pod okriljem GATT

Opšti sporazum o carinama i trgovini stupio je na snagu 1. januara 1948. godine i bilo je predviđeno da predstavlja samo privremeno, prelazno rešenje za regulisanje međunarodne trgovine na multilateralnom nivou, sve do stupanja na snagu pravila Međunarodne trgovinske organizacije. GATT je predstavljao skup pravila i principa koje Strane Ugovornice treba da imaju u vidu tokom kreiranja i realizacije svojih spoljnotrgovinskih politika, kao i za izbegavanje carinskih sukoba. Zamišljen kao privremeni trgovinski sporazum, GATT u samom početku nije imao institucionalnu strukturu, već se ona razvijala postepeno.

U toku pregovora za osnivanje Međunarodne trgovinske organizacije (ITO) usvojen je nacrt povelje ove organizacije, poznat kao Ženevski nacrt. Četvrto poglavlje nacrta Povelje Međunarodne trgovinske organizacije garantovalo je da se carine ne mogu povećavati iznad dogovorenog nivoa. U momentu kada je usvojen, Opšti sporazum o carinama i trgovini bio je sastavljen od Završnog akta ženevskih pregovora plus Protokola o privremenoj primeni. Prema tome, u samim začecima stvaranja GATT nalazilo se pitanje regulisanja nivoa carina i određivanja njihovog maksimalnog nivoa.

Tokom vremena izdvojila su se dva pojma kojima se opisuje sadržaj GATT:

²⁷ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 26-7.

- 1) GATT u užem smislu i
- 2) GATT u širem smislu.

Kao GATT u užem smislu podrazumeva se prvobitni tekst sporazuma (sa Preambulom) koji je izrađen u toku Drugog zasedanja Pripremljene komisije UN za trgovinu i zaposlenje (1947. godine), zajedno sa svim amandmanima koji su učinjeni u tom tekstu tokom prvih zasedanja potpisnica GATT i prilikom revizije 1954. i 1955. godine. To je osnovni tekst sa kojim su usko povezani: a) interpretativne beleške uz pojedine članove osnovnog teksta GATT, b) aneksi uz GATT i c) Protokol o privremenoj primeni GATT.²⁸

U širem smislu tekst GATT obuhvata još nekoliko protokola. To su prvo Anesijski protokol o uslovima pristupanja GATT od 10. oktobra 1949. godine, Torkijski protokol uz GATT od 21. aprila 1951. godine i drugi koji ih slede tokom završetka rundi pregovora. Ovde spadaju i protokoli, odluke i deklaracije kojima su regulisani odnosi između GATT, sa jedne strane, i Japana, Švajcarske, Jugoslavije itd. sa druge strane. Idući tako još dalje kao tekst GATT u širem smislu treba smatrati i sve odluke (*decisions*), deklaracije (*declarations*), rezolucije (*resolutions*), interpretativne odluke (*interpretative decisions*), i izveštaje raznih radnih grupa o pojedinim konkretnim pitanjima. Sve to skupa ima karakter ili „jurisprudencije“ GATT ili karakter jednog „autentičnog tumačenja“ pojedinih GATT odredbi, često i karakter amandmana na te odredbe, tako da se o njima mora voditi računa prilikom dubljeg proučavanja GATT.²⁹

GATT je međunarodni ugovor koji reguliše oblast međudržavne trgovinske saradnje. Osnovni tekst sporazuma GATT sastojao se iz tri dela, da bi 1967. godine bio dodat četvrti deo, kao rezultat pregovora na Kenedi rundi. Prema tome sve odredbe GATT se mogu svrstati u četiri grupe:

- Prvu grupu čine opšti principi trgovine kakvi se nalaze i u bilateralnim trgovinskim ugovorima (klauzula najpovlašćenije nacije, princip nacionalnog tretmana i tarifni deo tj. koncesione liste);
- Druga grupa odredbi su odredbe o spoljnotrgovinskoj politici, kao što su:
 - a) Zabrana upotrebe kvantitativnih ograničenja (sem u navedenim izuzecima);
 - b) Zabrana direktnih izvoznih subvencija za industrijske proizvode;
 - c) Zabrana cenovnog dampaža.³⁰

²⁸ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 35.

²⁹ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 36.

³⁰ Damping (*dumping*) podrazumeva prodaju robe na stranom tržištu po ceni koja je niža od cene u državi porekla proizvoda. Često je ta cena niža i od same cena koštanja tog proizvoda.

- Treći deo čine proceduralne odredbe. Njima se reguliše način funkcionisanja GATT (postupak učlanjenja, vođenja pregovora i slično);
- Četvrti deo čine odredbe o povlašćenom statusu nerazvijenih zemalja (nereciproцитet). Ove odredbe su dodate naknadno, 1964. godine i praktično znače odustajanje od principa reciprociteta u liberalizaciji između razvijenih i nerazvijenih zemalja u korist ovih drugih.³¹

U samom Opštem sporazumu o carinama i trgovini navodi se da je on međunarodni sporazum koji zaključuju Strane Ugovornice (*Contracting Parties*), što znači da on nije međunarodna organizacija sa svojim državama članicama. Pošto je GATT kao međunarodni ugovor otvoren za sve države koje nisu Strane Ugovornice, one to mogu postati pristupanjem (*accession*) ovom sporazumu uz prethodno obavljanje pregovora o carinskim koncesijama sa postojećim stranama ugovornicama GATT.³²

Tokom čitave istorije funkcionisanja GATT zaštita putem carina se definiše kao jedini legitimni instrument zaštitne politike na granici. Pravilima GATT nije zabranjena niti primena carina niti je ograničen njihov nivo. Njima je jedino predviđeno da se u cilju liberalizacije međunarodne trgovine, čime se doprinosi rastu i razvoju svetske privrede, kroz sukcesivne runde multilateralnih trgovinskih pregovora vrši recipročna razmena carinskih koncesija u smislu smanjivanja postojećih stopa i tako dobijeni rezultati konsoliduju na dogovorenom nivou. Konsolidacija podrazumeva obavezu da se razmenjene koncesije neće ugrožavati, niti njihova vrednost i efekti umanjivati primenom bilo koje mere trgovinske politike, na prvom mestu neće se povećavati van dogovorene stope bez obezbeđenja kompenzacije (odštete) pogođenoj strani (GATT, član XVIII bis. stav a).

Konsolidovana carinska stopa može biti ili na nivou primenjene ili plafona, pri čemu drugo pretpostavlja višu stopu od primenjene carinske stope. Konsolidacija razmenjenih carinskih stopa na nivou plafona je najčešće prisutna u listama koncesija zemalja u razvoju i zasnovana na fleksibilnijem tretmanu ovih zemalja u pogledu redovnih obaveza iz GATT. Odobravanje carinskih koncesija u GATT rezultat je ne samo sukcesivnih rundi pregovora već i obaveza svake zemlje koja je u procesu pristupanja ranije GATT, a sada STO. U ovom slučaju data je lista, u stvari cena, koju zemlja koja pristupa mora da plati za ulazak u članstvo STO.³³

³¹ Sam tekst Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (iz 1986. godine), osim navedena četiri dela, ima i Preambulu (*Preamble*), Protokol o privremenoj primeni (*Protocol of provisional application*) i prilog (*Appendix*).

³² Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 437.

³³ Milivojević, Radmila, (1996), „Pravila Svetske trgovinske organizacije u domenu carinske zaštite, vancarinskih dažbina i necarinskih mera zaštite (kvantitativna i vrednosna ograničenja uvoza)“, u: *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, Redaktor Popović Tomislav, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 162.

3.1. Procedura redovnih pregovora u okviru GATT

U okviru GATT redovni pregovori se vode po tzv. rundama multilateralnih trgovinskih pregovora. Uslov za otvaranje nove runde multilateralnih trgovinskih pregovora je da tu inicijativu podrži većina ili sve Strane Ugovornice.

Postupak pregovora o carinama regulisan je odredbama člana XXVIII *bis* GATT, a pitanje izmena i povlačenja razmenjenih koncesija članom XXVIII. Pre nego što su ovi članovi stupili na snagu 7. oktobra 1957. godine u GATT nije postojala nijedna odrednica koja je pozivala zemlje potpisnice na pregovore, već su se oni organizovali od slučaja do slučaja.³⁴ U članu XXVIII *bis* sadržana je obaveza da se pregovori u cilju liberalizacije carinske zaštite vode na bazi reciprociteta i uzajamne koristi što ima veliki značaj za rast obima međunarodne trgovine. Pregovori se mogu voditi na bazi razmene recipročnih koncesija po pojedinačnim proizvodima ili primenom multilateralno dogovorenog postupka. Rastuća kompleksnost sukcesivnih rundi pregovora dovela je do toga da tokom Kenedi i Tokijske runde bude napušten princip razmene koncesija proizvod po proizvod, koja se vršila između zemalja i da se da prednost korišćenju multilateralno dogovorene formule opšteg sniženja, čime je postizano linearno smanjivanje carinskih stopa. Ovaj pristup, međutim, nije u potpunosti postigao željeni cilj jer su se vodili dugi pregovori oko toga koje proizvode izuzeti iz primene formule, a za jedan broj proizvoda su koncesije ugovorene na bilateralnoj osnovi. Tokom Urugvajске runde vratilo se na raniju praksu i pregovori su vođeni putem razmene lista ponuda i zahteva po proizvodima.³⁵

U prvih pet rundi pregovora, pošto su se vodile po metodi pregovora proizvod po proizvod, proces multilateralnih trgovinskih pregovora tekao je na sličan način. Runda bi počela usvajanjem odluke o otpočinjanju pregovora određenog datuma. Ova odluka je obavezivala zemlje potpisnice da međusobno razmene carinske liste, podatke o obimu spoljnotrgovinske razmene i liste zahteva znatno ranije od predviđenog datuma za početak pregovora. Koncesije su morale biti ponuđene prvog dana pregovora koji bi trajali najduže šest do sedam meseci (sa izuzetkom Dilon runde). Proces samih multilateralnih trgovinskih pregovora izgledao je ovako:

1. razmena carinskih listi i podataka o obimu spoljnotrgovinske razmene
2. razmena inicijalnih listi zahteva
3. razmena konačnih listi zahteva

³⁴ Hoda, Anwarul, (2001), *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and WTO: Procedures and Practices*, Press, Cambridge, p. 8.

³⁵ Milivojević, Radmila, (1996), „Pravila Svetske trgovinske organizacije u domenu carinske zaštite, vancarinskih dažbina i necarinskih mera zaštite (kvantitativna i vrednosna ograničenja uvoza)“, u: *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, Redaktor Popović Tomislav, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 164.

4. razmena listi ponuđenih koncesija.³⁶

Runde se u načelu odvijaju između parova zemalja (bilateralno). Pregovori se najčešće vode po principu „glavnog dobavljača“ (*principal supplier*), što znači da svaka država pregovara sa državom koja je njen glavni snabdevač određenom robom. Ovim pregovorima mogu pristupiti i druge zainteresovane zemlje, čime se omogućuje sporazum po koncesijama, po kojima se inače na čisto bilateralnoj bazi teško može postići sporazum.

Ovakva praksa posebno je zastupljena kada su države pregovarači nejednake ekonomske snage, pa manje razvijena država nije u stanju da pruži odgovarajuću protivkoncesiju. Zbog toga se više manje razvijenih država ujedinjuje prilikom pregovora sa razvijenim državama. Na ovaj način uvećava se njihova pregovaračka moć. Na primer, američka carina na uvoz bakra interesuje na prvom mestu glavnog američkog dobavljača Čile, ali isto tako i manje izvoznike bakra. Po principu glavnog dobavljača SAD će o sniženju carine na bakar pregovarati sa Čileom, ali ako ova zemlja nije u stanju da sama pruži odgovarajuću protivkoncesiju, što je čest slučaj sa malim zemljama, nju mogu svojim udelima dopuniti i ostali zainteresovani dobavljači izvoznici u SAD.³⁷

Runde pregovora su prema tome imale za cilj snižavanje carinskih stopa strana ugovornica u međusobnoj trgovini. Sve odobrene carinske koncesije u jednoj rundi pregovora se prema pravilima reciprociteta i principa najpovlašćenije nacije primenjuju istovremeno i na sve države potpisnice GATT. Na taj način dogovor o sniženju carinskih stopa u određenoj rundi dovodi do sniženja nivoa carina kod svih strana ugovornica GATT (izuzetak poglavlje IV GATT).

Kada se u toku pregovora zainteresovane zemlje dogovore o sniženju carinskih stopa onda se od tih novih sniženih carinskih stopa prave liste carinskih koncesija koje postaju sastavni deo dokumenata kojima se zaključuje runda pregovora u vidu Protokola o zaključenju pregovora. Članom II GATT predviđeno je da liste koncesija svih strana ugovornica ulaze u aneks sporazuma i čine njegov sastavni deo. Kada se tokom multilateralnih trgovinskih pregovora postigne dogovor o određenim nivoima carinskih stopa za određene proizvode onda ih nazivamo vezanim carinama. Nakon što se završe pregovori i izradi Finalni akt, kada te vezane carine stupe u listu koncesija i uđu u Finalni akt date runde pregovora koji prihvataju zemlje pregovarači onda govorimo o konsolidovanim carinama. Poenta ovoga procesa je da se zemlje pregovarači obavezuju svojim potpisom da neće dizati svoje primenjene

³⁶ Marković, Ivan, (2006), „Procedure multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru međunarodnog trgovinskog sistema GATT/STO“, Međunarodni problemi 1-2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 72.

³⁷ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 49.

carine iznad ovog nivoa konsolidacije. Znači carinske stope koje će zemlja potpisnica primenjivati na svojoj granici mogu biti niže od konsolidovanih, ali ne smeju biti više od njih.

Lista koncesija sastoji se od tri dela:

- 1) koncesije u skladu sa tretmanom najpovlašćenije nacije,
- 2) preferencijalne koncesije, tj. lista izuzetaka od tretmana najpovlašćenije nacije,
- 3) koncesije koje se odnose na necarinske mere,
- 4) lista specifičnih zaštitnih i podsticajnih mera vezanih za poljoprivredne proizvode.

Članom II GATT predviđeno je da liste koncesija svih strana ugovornica ulaze u aneks sporazuma i čine njegov sastavni deo. Ova praksa je primenjivana na sve runde pregovora tako da su liste koncesija bile u aneksima protokola koji su usvajani po njihovom završetku. Nakon formiranja STO povećao se broj pregovaračkih tema pa se i samim tim povećao broj dokumenata u kojima su predstavljeni rezultati pregovora.³⁸

Proces multilateralnih trgovinskih pregovora na naredne dve runde (šesta i sedma) bio je drugačiji. Na Kenedi rundi pregovori o snižavanju carina odvijali su se primenom linearnog metoda i ovo je bila prva runda pregovora na kojoj je on primenjen. Suštinu pregovora nisu činili bilateralni pregovori o međusobnim carinskim koncesijama, već multilateralni pregovori o načinu i stopi po kojoj će carine biti smanjene. Zbog toga, pregovori su morali biti vođeni u skladu sa drugačijom procedurom od dotadašnje.

Nakon što su donele odluku o početku pregovora zemlje pregovarači su razmenile inicijalne ponude u skladu sa usvojenim pristupom o linearnom smanjenju prosečne carinske stope za 50%. Nakon razmene inicijalnih ponuda svaka zemlja je proučavala i analizirala koncesije koje su ponuđene od strane njenih trgovinskih partnera. Prilikom ovog dela procesa multilateralnih pregovora vršile su se izmene u ponuđenim koncesijama zbog primene principa reciprociteta. U isto vreme odvijao se identičan proces i po pitanju listi izuzetaka, koje su takođe postale predmet pregovora.

Po završetku tih usklađivanja proces je vodio ka otvaranju neposrednih bilateralnih pregovora između zainteresovanih strana. Tokom pregovora zemlje bi objavile privremenu listu o do tada usaglašenim koncesijama kako bi informisale ostale zemlje o toku pregovora. Svaka zemlja je na osnovu objavljenih privremenih listi mogla da pokrene pitanje dosledne primene usvojene formule, što je ovim pregovorima davalo određenu dozu transparentnosti. Po rešavanju svih spornih

³⁸ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 10.

pitanja i zaključenju pregovora zemlje pregovarači bi potpisali i objavili konačne liste koncesija u vidu Protokola o zaključenju pregovora.

Da bi se smanjila zabrinutost zemalja u razvoju o toku pregovora usvojene su specijalne procedure. Najvažniji cilj zemalja u razvoju, tokom ove runde pregovora, je bio da obezbede što bolji pristup tržištima razvijenih zemalja. Zemlje u razvoju nisu pružile veći broj koncesija koje inače zemlja mora da pruži da bi joj bio dozvoljen pristup tržištu ostalih zemalja potpisnica GATT. Princip reciprociteta ostao je glavno pravilo za vođenje pregovora i u Kenedi rundi, ali je dogovoreno da razvijene zemlje ne mogu očekivati reciprocitet od zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja. Pored toga, pre početka pregovora postojala je mogućnost da se za neku konkretnu poziciju traži izuzeće od primene linearnog metoda, što je moralo biti pokriveno uzvratnim koncesijama i uz obrazloženje zahteva sa socijalnim ili političkim razlozima pozivanjem na klauzulu izuzeća (*escape clause*). Možemo zaključiti da usvajanje linearnog metoda nije ukinulo potrebu za bilateralnim pregovorima već je on poslužio kao sredstvo pregovaračkog procesa.

Sedma runda pregovora, uvodi formule u modalitete pregovora o snižavanju carina. Skoro sve uticajne Strane Ugovornice GATT su tada iznele svoj predlog formule, ali je većina razvijenih zemalja tokom pregovora prihvatila švajcarsku formulu za smanjenje carinskih stopa na industrijske proizvode. Proces multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru ove runde vođen je na isti način kao i kod Kenedi runde, počevši od inicijalnih ponuda do Protokola o zaključenju pregovora.

Poslednja runda multilateralnih trgovinskih pregovora održana pod okriljem GATT, Urugvajska runda, ujedno je i najduže trajala. Na njoj se pregovaralo o brojnim pitanjima, među kojima su neka od bitnijih: carine, necarinske mere, usluge, intelektualna svojina, rešavanje sporova, tekstil, poljoprivreda, osnivanje STO, itd. Period 80-ih i ranih 90-ih godina dvadesetog veka doneo je drastičnu promenu u razvojnim strategijama zemalja. Promena se odvijala u pravcu povećanja značaja međunarodne trgovine.³⁹ U početku polagano, ali sa protokom vremena sve češće i sve više zemalja u razvoju bilo je podsticano i ohrabrivano od strane Svetske banke, da odustanu od ranijih strategija supstitucije uvoza i preduzmu, ponekad i veoma radikalne, liberalizacije svojih trgovinskih režima.⁴⁰ Ova promena je dovela i do promene načina učešća zemalja u razvoju na Urugvajskoj rundi. One su postale aktivni učesnici, činile su i ponude u pregovorima o pristupu tržištu i za industrijske i za poljoprivredne proizvode. Osim toga one su i unilateralno liberalizovale svoje

³⁹ Winters, L. Alan, (2000), "Trade policy as development policy: building on fifty years' experience", paper presented at the UNCTAD X High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twentyfirst century, Bangkok.

⁴⁰ Za više detalja pogledati: World Bank, (2006), "Assessing World Bank Support for Trade, 1987-2004", IEG, The World Bank Independent Evaluation Group, Washington.

spoljnotrgovinske režime. Proces multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Urugvajске runde bio je najsofženiji do tada i obuhvatao je četrnaest pregovaračkih tema i pregovore o trgovini uslugama koji su bili pravno odvojeni od ostalih pregovora upravo na insistiranje zemalja u razvoju. Za svaku temu pojedinačno bile su formirane pregovaračke grupe sastavljene od svih zainteresovanih zemalja.

Pored trgovine uslugama na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora teme pregovora bile su sledeće:

- Pregovori o carinama koji će se sprovođiti u cilju smanjenja ili eliminisanja carina, uključujući i smanjenje i eliminisanje visokih carina i eskalacije carina (*tariff escalation*). Akcenat je stavljen na proširenje obima carinskih koncesija između strana ugovornica;
- Pregovori o smanjenju ili eliminisanju necarinskih mera, uključujući i kvantitativna ograničenja;
- Pregovori o liberalizaciji trgovine tropskim proizvodima. Planirano je da se u toku pregovora posebno obrati pažnja na interese zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja, koje trgovinu ovom vrstom proizvoda smatraju strateški važnom;
- Pregovori o liberalizaciji trgovine poluproizvodima i proizvodima koji su zasnovani na prirodnim resursima. Pregovori su težili daljem smanjenju ili eliminaciji carinskih i necarinskih mera uključujući i eskalaciju carina;
- Pregovori o tekstilu i odeći. Ovim pregovorima trebalo je doprineti formulisanju modaliteta koji bi poboljšali primenu odredbi GATT i na kraju omogućiti integraciju ove oblasti u GATT;
- Pregovori o poljoprivredi. Strane Ugovornice su se složile da je potrebno uvesti više discipline i predvidljivosti u svetsku trgovinu poljoprivrednim proizvodima. Ovaj cilj bi se postigao većom liberalizacijom i poboljšanjem pristupa tržištu kroz smanjenje uvoznih barijera, direktnih i indirektnih subvencija i negativnih efekata na trgovinu, koje prouzrokuje primena međunarodnih sporazuma u oblasti sanitarnih i fitosanitarnih mera (*sanitary and phytosanitary measures*);
- Pregovori o reviziji i eventualnim izmenama pojedinih članova GATT;
- Postizanje sporazuma o zaštitnim merama (*safeguards*), koje će biti u potpunosti usklađene sa članovima GATT i koji će se odnositi na sve Strane Ugovornice;
- Pregovori o unapređenju sporazuma i dogovora koji su postignuti za vreme Tokijske runde pregovora;
- Pregovori o subvencijama i kompenzatornim merama koje utiču na svetsku trgovinu. Pregovori o subvencijama trebalo bi da se bave revizijom člana VI, dok bi pregovori o kompenzatornim merama trebalo da se bave revizijom člana XVI GATT;
- Pregovori o uspostavljanju efikasnijeg mehanizma za rešavanje sporova;

- Pregovori o uspostavljanju principa i pravila koja će se baviti trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine;
- Pregovori o investicionim merama koje utiču na trgovinu i
- Pregovori o poboljšanju funkcionisanja sistema GATT.⁴¹

Na samom početku Urugvajске runde pregovaralo se o modalitetima pregovora, ali kako nije bilo moguće usvojiti određenu formulu, pregovori su vođeni po principu da smanjenje carinskih stopa mora biti najmanje 30%. Zemlje pregovarači su razmenile liste ponuda, a zatim i liste zahteva. Ove liste su bile analizirane od strane većeg broja zemalja i nakon određenih pregovora predate su izmenjene liste ponuda. Došlo je do zastoja u pregovorima, na kraju se u stvari čekao dogovor između Evropske unije i SAD, pre svega u oblasti poljoprivrednih proizvoda, a kada je on postignut ova runda je i zvanično uspešno okončana.

U toku Urugvajске runde izvršeno je izdvajanje i preciznije definisanje najvažnijih pitanja u pregovaračkom sistemu GATT/STO, a to su: procedure i tehnika pregovora, modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora i formule za smanjivanje carina, sa jedne strane, kao i principi koji se poštuju prilikom odvijanja samih pregovora, a to su princip reciprociteta, najpovlašćenije nacije, nacionalnog tretmana, posebnog tretmana za zemlje u razvoju i slično.

3.2. Multilateralni karakter GATT

Multilateralnost je veoma bitna karakteristika GATT i ima značajan uticaj na odvijanje međunarodne trgovine. Sam multilateralni karakter je nametnuo ovom sporazumu odrađenu organizacionu strukturu (formiranje tri komiteta i Saveta GATT), ali se ipak oduvek izbegavalo njeno formalno pominjanje. GATT je bio sporazum koji nije imao status pravnog lica. Multilateralni karakter GATT ima poseban značaj u domenu carina.⁴² Tehnika simultanih pregovora o carinskim stopama između velikog broja zemalja i objedinjavanje rezultata pregovora jednim jedinstvenim aktom ima za rezultat sledeće:

- proširuje se krug uzajamno dogovorenih koncesija i time se doprinosi slabljenju carinskog protekcionizma;
- daje se veća pravna snaga indirektnim koncesijama, odnosno onim koncesijama koje ugovornice posredstvom klauzule najvećeg povlašćenja dobijaju od zemalja sa kojima nisu direktno pregovarale;

⁴¹ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 32.

⁴² Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 48.

- pruža se veća stabilnost ugovornim koncesijama, odnosno dogovorenim nivoima carinske zaštite u svetu s obzirom da svako smanjenje i pokušaj povišenja ugovorenih koncesija mora proći kroz komplikovanu proceduru.⁴³

Sa svim navedenim prednostima koje pruža multilateralna tehnika pregovora o carinskim stopama u odnosu na čisto bilateralnu GATT je u velikoj meri uveo princip da carine ne treba da budu unutrašnja stvar pojedinih zemalja. Iako ne postoji formalna obaveza na pregovore o carinama u okviru GATT oni se u praksi ostvaruju, pa čak postaju i preduslov za ulazak novih država pod okrilje GATT. Ako zamislimo slučaj da GATT nije ni nastao, jedna zemlja ne bi onda bila u stanju da na čisto bilateralnoj osnovi izdejtstvuje opipljive koncesije od jedne velike zemlje ili čak i regionalne integracije. Odnos snaga u pregovorima bi bio jako neuravnotežen. Prema tome, multilateralni karakter GATT je na neki način omogućio stvaranje ujedinjenog fronta malih prema velikim zemljama na rešavanju zajedničkih pitanja. Znači multilateralni karakter GATT omogućava i aktivno kolektivno delovanje na stvaranju povoljnijih uslova u međunarodnoj trgovini.

Multilateralnost GATT i njegovi organizacioni okviri imaju još jednu veoma važnu posledicu a to je omogućavanje stalne diskusije o najopštijim problemima međunarodne trgovine, bez obzira da li su ili nisu pokriveni GATT propisima. U tom pogledu posebno su značajni takozvani „sastanci ministara“ koji su neformalni sastanci za izmenu mišljenja o najkrupnijim problemima iz oblasti međunarodne trgovine, na kojima učestvuju najviši rukovodioci iz Vlade te zemlje, a najčešće iz Ministarstva za spoljnu trgovinu. Na taj način, postojanje i funkcionisanje Opšteg sporazuma o carinama i trgovini čini donekle nepotrebnim posebne međunarodne konferencije iz oblasti međunarodne trgovine, čije je sazivanje i organizovanje vezano za velike i dugotrajne formalnosti. Znači, on je doprineo i da kada se otvori neko novo pitanje vezano za trgovinu u svetu odmah se ono uvrsti u agendu razgovora u okviru STO, umesto da se kao nekada organizuju posebne konferencije za svako pojedinačno pitanje ili problem.

Opšti sporazum o carinama i trgovini jeste bio privremeni sporazum sa ograničenim poljem delovanja koji je regulisao odvijanje međunarodne trgovine skoro 50 godina, ali upravo njegova dugovečnost dokazuje neophodnost postojanja i značaj koji je imao. Težnja za liberalizacijom međunarodne trgovine, sa kojom je započeta ideja o stvaranju međunarodne trgovinske organizacije koja je iznedrila GATT, dovela je do stalnog smanjivanja carinskih stopa, što je podstaklo veoma visoke stope rasta svetske trgovine tokom 50-ih i 60-ih godina prošlog veka, prosečno oko 8% na godišnjem nivou. Zamah trgovinske liberalizacije doprineo je i osiguranju konzistentnog rasta obima međunarodne trgovine, koji je tokom trajanja Opšteg sporazuma o carinama i trgovini premašivao rast obima proizvodnje. Samim tim

⁴³ Ibid., str. 49.

povećavala se mogućnost zemalja da trguju međusobno i imaju koristi od međusobne trgovine i to u velikoj meri zahvaljujući upravo GATT. Pojava velikog priliva novih zemalja potpisnica tokom Urugvajске runde trgovinskih pregovora pokazala je i dokazala da je multilateralni trgovinski sistem prepoznat kao sila vodilja za razvoj i kao instrument ekonomske i trgovinske reforme.

Multilateralni trgovinski pregovori su jedna veoma kompleksna oblast međunarodnih ekonomskih odnosa. Da bi se oni uspešno odvijali potrebno je poznavati veliki broj pravila za sprovođenje pregovora. Sa nastankom i razvojem GATT ta pravila su se vremenom menjala u skladu sa trenutnim okolnostima i potrebama pregovaračkih strana. Između ostalog to je dovelo i do prerastanja GATT u STO kao prvu međunarodnu organizaciju koja se institucionalno bavi regulisanjem međunarodnih trgovinskih odnosa. Tokom perioda funkcionisanja GATT došlo je do redovnog odvijanja runde pregovora na multilateralnom nivou. Prema tome, može se reći da već više od šezdeset godina postoji kontinuitet procesa multilateralnih trgovinskih pregovora.

4. Svetska trgovinska organizacija

Više od pola veka multilateralnih trgovinskih pregovora, od GATT preko STO, većim svojim delom održano je u Ženevi. Inicijative za multilateralne trgovinske pregovore koji su započeli 1947. godine u Ženevi (Švajcarska), odvijali su se na raznim kontinentima i u gradovima sveta, Anesi (Francuska), Torki (Velika Britanija), Tokio (Japan), Punta del Este (Urugvaj), Montreal (Kanada), Brisel (Belgija) i na kraju Marakeš (Maroko) 1994. godine. Tokom tog perioda međunarodni trgovinski sistem postepeno je došao pod okrilje Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. GATT je pomogao da se uspostavi snažan i prosperitetan multilateralni sistem trgovanja koji je postajao liberalniji kroz svaku narednu rundu trgovinskih pregovora. Međutim, sa porastom zemalja potpisnica i pregovarača, kako je međunarodna trgovina postala kompleksija i sve važnija ljudska delatnost, rastom značaja trgovine uslugama koje inače nisu bile obuhvaćene Opštim sporazumom o carinama i trgovini, kao i otvaranjem drugih pitanja i problema koji su se postavljali za teme multilateralnih trgovinskih pregovora, shvaćeno je da su GATT sistemu potrebne sveobuhvatne promene. Tako je došlo do Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora koja je na kraju dovela do prerastanja GATT u STO.

4.1. Nastanak i ciljevi STO

Funkcionisanje Opšteg sporazuma o carinama i trgovini nije donelo samo pozitivne rezultate. Kako je vreme prolazilo stalno su se javljali novi problemi. Kako su putem GATT smanjene carinske stope na niži nivo, u kombinaciji sa serijom privrednih kriza tokom 1970-ih i ranih 1980-ih, došlo je do toga da su zemlje, pored

carinskih stopa, počele sve više da uvode i koriste druge forme zaštite domaćih sektora privrede koji su bili izloženi povećanoj međunarodnoj konkurenciji. Sve to je dovelo do pada kredibiliteta GATT, poljuljalo njegov ugled i uzdrimalo efikasnost.⁴⁴

Tokom skoro 50 godina postojanja GATT prilike u svetu su se dosta promenile. Međunarodna trgovina postala je komplikovanija, preuzela je neke nove pojavne oblike (trgovina uslugama, intelektualnom svojinom, sve veće investicije u inostranstvu), javili su se novi učesnici (transnacionalne kompanije), došlo je do globalizacije svetske privrede uopšte. Te velike promene koje su zahvatile i ovu oblast ljudske delatnosti i promene odnosa između država dovele su do toga da GATT više nije bio dovoljan, nije uspevao da obuhvati i sustigne sve ove promene i da ih uvede u regulisane tokove. Došlo je do nesrazmere u opsegu Opšteg sporazuma o carinama i trgovini i potreba savremenog sveta koji se ubrzano razvijao. Zbog toga se javila težnja da se multilateralni sistem obogati za jednu novu organizaciju koja će obuhvatiti sve nove pojave u međunarodnoj trgovini i omogućiti čvrst, siguran i transparentan sistem odvijanja ove sve važnije ljudske delatnosti.

Svetska trgovinska organizacija nastala je kao rezultat osme po redu runde multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru GATT tzv. „Urugvajska runda“. Runda je počela 1986. a završila se 1994. godine. Tokom 1993. godine došlo je do izmena u obavezama potpisnica tako da je stvoren i novi GATT 1994, koji je inkorporiran u sistem sporazuma STO. Najvažniji uspeh ovih multilateralnih pregovora je naravno stvaranje Svetske trgovinske organizacije. Osnivanje STO je bila najveća reforma međunarodnog trgovinskog sistema još od osnivanja GATT. Ona je konačno ostvarenje težnji koje su se rodile još nakon Drugog svetskog rata o osnivanju jedne međunarodne trgovinske organizacije. Jednom kada se politika države i delimično delegira odnosno prenese međunarodnoj organizaciji, ponašanja država članica počinju da se podudaraju. Članice međunarodne organizacije sklone su da usvajaju slične monetarne, spoljnotrgovinske i čak odbrambene politike.⁴⁵ Postojećih 75 Strana Ugovornica GATT uz Evropsku uniju postale su osnivači STO, dok su preostale 52 Strane Ugovornice GATT pristupile STO tokom naredne dve godine. Od osnivanja Svetske trgovinske organizacije do 2. marta 2013. godine ona ima 159 zemalja članica, a više njih trenutno vode pregovore o članstvu.⁴⁶

Značajno je istaći da se na ovoj rundi po prvi put razgovaralo o:

⁴⁴ World Trade Organization, “The GATT years: from Havana to Marrakesh“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, 21/02/2011.

⁴⁵ Martin, Lisa L., Simmons, Beth A., (1998), “Theories and Empirical Studies of International Institutions“, International Organization, Vol. 52, No. 4, International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics, MIT Press, p. 752.

⁴⁶ Prema podacima WTO od 3. marta 2013. godine, zemlje posmatrači WTO su: Avganistan, Alžir, Andora, Azerbejdžan, Bahami, Belorusija, Butan, Bosna i Hercegovina, Vatikan, Ekvatorijalna Gvineja, Etiopija, Iran, Irak, Kazahstan, Komoros, Liban, Liberija, Libija, Sao Tome i Principi, Srbija, Sejšeli, Sirija, Sudan, Uzbekistan i Jemen.

- agrarnom protekcijonizmu;
- međunarodnoj trgovini tekstilnim proizvodima;
- međunarodnoj trgovini uslugama;
- trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine.

Rezultati Urugvajске runde pregovora izloženi su u Finalnom aktu, koji je potpisan 15. aprila 1994. godine, u Marakešu. Ovaj akt se sastoji od Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije (*Agreement Establishing the World Trade Organisation*), sa pripadajućim aneksima, Ministarske deklaracije i još 25 različitih odluka. Najvažniji rezultat Urugvajске runde pregovora je osnivanje Svetske trgovinske organizacije koja je počela sa radom 1. januara 1995. godine. Finalni akt je potpisalo 111 zemalja, dok je Sporazum o uspostavljanju STO potpisalo 104 zemlje. Već početkom 1995. godine, Sporazum je ratifikovalo preko 80 zemalja. Među njima su bile: SAD, Evropska unija, Japan i Kanada. To su zemlje čije je učešće u ukupnoj svetskoj trgovini robe i usluga oko 90%. Tako je 1. januara 1995. godine STO zvanično formirana i počela je sa radom.

Osnovni cilj Svetske trgovinske organizacije je liberalizacija i olakšavanje tokova međunarodne trgovine radi postizanja održivog privrednog rasta i sveukupnog prosperiteta zemalja članica. STO ostvaruje ove ciljeve smanjenjem carinskih i necarinskih prepreka međunarodnoj trgovini robom, olakšavanjem trgovine uslugama, zaštitom trgovinskih aspekata prava intelektualne svojine, harmonizacijom pravila trgovine i jačanjem vladavine prava.⁴⁷ To znači da se uklanjaju prepreke odvijanju slobodne trgovine i zbog toga su pravila transparentna i posledice za sve zemlje učesnice predvidljive. Uspostavljanje ovakvog međunarodnog trgovinskog režima i međunarodne institucije kakva je Svetska trgovinska organizacija smanjuje se nestabilnost i kolebljivost međunarodne trgovine.⁴⁸

Za Svetsku trgovinsku organizaciju može se reći da putem pregovora donosi globalna pravila međunarodne trgovine kojih se moraju pridržavati sve zemlje članice ove organizacije. STO je ujedno i forum za obavljanje multilateralnih trgovinskih pregovora. STO vrši nadzor nad međunarodnim trgovinskim sistemom koji obuhvata kako bilateralne trgovinske pregovore država, tako i multilateralne pregovore. Svetska trgovinska organizacija je mnogo više nego što je to bio GATT. Između STO i Opšteg sporazuma o carinama i trgovini postoje bitne razlike, koje bi se mogle sagledati kroz sledeće:

1. GATT je predstavljao međunarodni multilateralni sporazum, a Svetska trgovinska organizacija je pravno lice, odnosno organizacija. GATT nije nikada bio ratifikovan kroz parlamente zemalja potpisnica, dok su zemlje članice

⁴⁷ Braumoeller, Bear F, (2006), "Explaining Variance: Or, Stuck in a Moment We Can't Get Out Of", *Political Analysis*, Vol. 14, No. 3, Oxford University Press, p. 271.

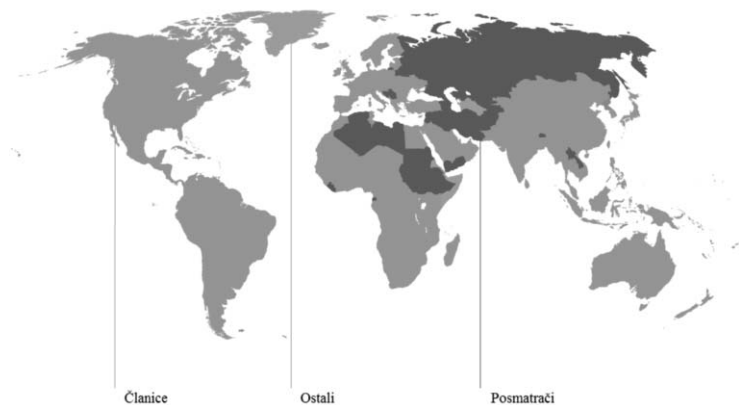
⁴⁸ Ibidem.

ratifikovale STO sporazume. GATT je imao Strane Ugovornice, dok Svetska trgovinska organizacija ima članice.

2. GATT se primenjivao na privremenoj osnovi, iako je trajao više od 40 godina, dok su obaveze članica STO stalne i potpune.
3. Pravila GATT su se primenjivala samo na trgovinu robom, dok se pravila STO primenjuju osim na robu i na usluge i trgovinske aspekte prava intelektualne svojine.
4. GATT je sadržao osim sporazuma multilateralnog karaktera i sporazume plulateralnog karaktera, a sporazumi u okviru STO su skoro svi multilateralnog karaktera, što znači da predstavljaju obaveze za sve članice STO.
5. Sistem rešavanja sporova u okviru STO je mnogo brži, više automatski i manje podesan za blokiranje u odnosu na raniji sistem u okviru GATT.

Svetska trgovinska organizacija je međunarodna organizacija koja predstavlja institucionalni i pravni okvir multilateralnog trgovinskog sistema. STO predstavlja organizaciju u domenu svetske trgovine koja počiva na pravilima, odnosno sporazumima koji na sveobuhvatan način regulišu trgovinu robom, uslugama i trgovinske aspekte prava intelektualne svojine. Pored toga, u okviru STO, ustanovljen je sistem rešavanja sporova (čime se obezbeđuje sankcionisanje nepoštovanja preuzetih međunarodnih obaveza), sistem praćenja nacionalnih spoljnotrgovinskih politika zemalja članica, sistem tehničke pomoći i obuke zemljama u razvoju i tranziciji i sistem saradnje sa Međunarodnim monetarnim fondom i Svetskom bankom.⁴⁹

Mapa 1: STO članice i posmatrači, avgust 2012. godine

Izvor: WTO, *International Trade Statistics* 2012, p. 6.

⁴⁹ Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Odsek za Svetsku trgovinsku organizaciju, „Svetska trgovinska organizacija“, Internet, <http://www.merr.sr.gov.yu/sektori/odseksto.php?lang=lat>, 20/10/2009.

Sedište STO se nalazi u Ženevi. Članice STO mogu biti države, ali i posebne carinske teritorije koje imaju autonomiju u vršenju spoljnotrgovinske politike (npr. Tajvan, Makao, Hong Kong). Svetska trgovinska organizacija danas ima 159 zemalja članica, a 25 zemalja je trenutno u procesu pristupanja. Od dana podnošenja zahteva za pristupanje u STO, kandidati za članstvo dobijaju status posmatrača. Prema pravilima STO, države posmatrači su u obavezi da u periodu od 5 godina pokrenu pregovore za pristupanje u punopravno članstvo. U regionu jugoistočne Evrope još jedino Srbija i Bosna i Hercegovina nisu članice ove organizacije. Pod okriljem STO, 2001. godine u Dohi (Katar) započeta je nova deveta runda multilateralnih trgovinskih pregovora. Ovu rundu ćemo detaljnije obraditi u nastavku rada.

STO se često opisuje kao sistem baziran na pravilima, međutim treba imati u vidu da su ta pravila u stvari sporazumi koje su zemlje članice stvorile tokom pregovora. Rezultati Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora predstavljaju listu od oko 60 sporazuma (*agreements*), aneksa (*annexes*), odluka (*decisions*) i dogovora (*understandings*). U stvari svi ovi sporazumi mogu se podvesti pod šest osnovnih delova: Sporazum o osnivanju STO (Sporazum o STO), sporazumi za svaku od tri oblasti trgovine (roba, usluge i intelektualna svojina), oblast rešavanja sporova i oblast ispitivanja spoljnotrgovinskih politika.⁵⁰ Sporazum o STO, zajedno sa prva tri aneksa nazivamo multilateralnim trgovinskim sporazumima, dok je aneks 4 koji sadrži plulateralne trgovinske sporazume obavezan samo za članice STO koje su tim ugovorima pristupile (npr. Sporazum o javnim nabavkama i Sporazum o civilnom vazduhoplovstvu). Aneks 1a sadrži Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT 1994), 12 međunarodnih sporazuma o specifičnim aspektima trgovine robom i kao prilog listu carinskih koncesija članica STO.⁵¹

Pojedina istraživanja pokazuju kako ni GATT ni STO nisu uradili onoliko koliko se očekivalo na poslu snižavanja barijera u trgovini.⁵² Osim toga, mnoge zemlje su imale viša očekivanja od Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora, a kao rezultat došlo se do visokih nivoa vezanih carina koje daleko nadmašuju nivoe primenjenih carina, što sugerise da GATT odnosno STO ne predstavljaju značajan međunarodni forum za recipročno snižavanje trgovinskih barijera.⁵³ Ipak, uticaj GATT i STO na izvoz nije zanemarujući. Osim što snižava trgovinske barijere, ova institucija osigurava i vezuje spoljnotrgovinske politike svojih članica, zaključavajući

⁵⁰ World Trade Organization, "Understanding the WTO: The Agreement"s, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm1_e.htm, 25/11/2011.

⁵¹ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, str. 33.

⁵² Pogledati: Milner, Helen V., with Keiko Kubota, (2005), "Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Liberalization in the Developing Countries", International Organization 59 (1), pp. 107-143. Takođe i rad: Rose, Andrew K, (2004), "Do WTO Members Have More Liberal Trade Policy?", Journal of International Economics 63 (2), pp. 209-235.

⁵³ Finger, J. Michael, Merlinda D. Ingco, and Ulrich Reincke, (1996), *The Uruguay Round: Statistics on Tariff Concessions Given and Received*, Washington, D.C., World Bank, p. 17.

Tabela 4: Struktura STO sporazuma

	Sporazum o osnivanju STO		
	Roba	Usluge	Intelektualna svojina
Osnovni principi	GATT	GATS	TRIPS
Dodatni detalji	Ostali sporazumi o robi i aneksi	Aneksi usluga	
Obaveze pristupa tržištu	Liste koncesija članica	Liste koncesija članica i MFN izuzetaka	
Sporovi	Rešavanje sporova		
Transparentnost	Ispitivanje spoljnotrgovinskih politika		

GATS – Sporazum o trgovini uslugama

TRIPS – Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine

Izvor: WTO, *Understanding the WTO: The Agreements*, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm1_e.htm

ih na postojećem nivou. Takva stabilnost i sigurnost smanjuje troškove nesigurnosti koji inače opterećuju međunarodnu trgovinu i na taj način promoviše se trgovina između zemalja članica multilateralnog trgovinskog režima.⁵⁴

4.2. Osnovni principi STO

Svetska trgovinska organizacija nije samo donela novine na međunarodnu scenu nego je i zadržala ono što se pokazalo uspešnim iz prethodnog perioda. Principi koje je ustanovio GATT predstavljaju temelj multilateralnog trgovinskog sistema i oni su u potpunosti priključeni Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Navešćemo osnovne principe GATT:

a) Princip nediskriminacije, i to putem:

- jednakog tretmana svih zemalja članica. Princip se zasniva na klauzuli najvećeg povlašćenja (*“most-favoured-nation“ clause*) kojom su Strane Ugovornice recipročno jedna drugoj odobravale trgovinske koncesije, a da su te ustupke uživale i sve druge Strane Ugovornice GATT (bezuslovna klauzula najvećeg povlašćenja);

⁵⁴ Mansfield, Edward, D. Eric Reinhardt, (2008), “International Institutions and the Volatility of International Trade“, International Organization, 62, Cambridge, p. 646.

- jednakog tretmana domaće i inostrane robe na unutrašnjem tržištu („princip nacionalnog tretmana“).
- b) Princip snižavanja carina i carinske konsolidacije. GATT garantuje konsolidaciju vezanih carinskih stopa na dogovorenom nivou, što znači da zemlje ne mogu povećavati svoje primenjene carinske stope iznad ovog konsolidovanog nivoa carinskih stopa (*consolidated rates*).
- c) Princip zabrane kvantitativnih trgovinskih ograničenja (kvota, dozvola, zabrana i slično), svodenje zaštite domaće privrede isključivo na carine (tzv. pravilo tarififikacije), kao jedini legitimni instrument protekcionizma u spoljnotrgovinskoj politici zemlje članice. Kvantitativna ograničenja su ostala dozvoljena:
- u slučaju trajnih i visokih deficita spoljnotrgovinskog bilansa;
 - u oblasti ribarskih, poljoprivrednih i tekstilnih proizvoda.
- d) Princip reciprociteta, odnosno obaveze da sve zemlje bez izuzetka učestvuju u liberalizaciji. Ovaj princip je delimično napušten 1964. godine, kada je prestao da važi za međusobnu trgovinu razvijenih i nerazvijenih zemalja na način da se zemljama u razvoju odobrava povlašćeniji tretman u međunarodnoj trgovini u cilju omogućavanja njihovog bržeg razvoja.
- e) Princip predvidljivosti koji podrazumeva da su sva pravila GATT jasno izražena i shvaćena od svih strana ugovornica. Takođe, on podrazumeva da se tačno može predvideti procedura postupanja po tim pravilima.⁵⁵

Klauzula najpovlašćenije nacije je odredba (klauzula) STO prema kojoj se ugovorne strane (zemlje) obavezuju da će jedna drugoj omogućiti sva prava i povlastice (koje se tiču liberalizacije uvoznih ograničenja) koje odobri nekoj trećoj zemlji. To praktično znači da ako zemlja odobri liberalizovan pristup svom tržištu jednoj zemlji, ona to isto mora odobriti i svim ostalim zemljama sa kojima ima potpisanu klauzulu najpovlašćenije nacije. Veliki značaj ove klauzule vidi se i iz toga što se ona nalazi u prvom članu Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. U GATT sva pravila moraju imati univerzalni karakter pa je u primeni tzv. bezuslovna klauzula najvećeg povlašćenja koja označava da trgovinske koncesije moraju prihvatiti sve ostale članice GATT, bez izuzetka. Zato je klauzula najpovlašćenije nacije garancija jednakog (nediskriminatornog) tretmana svih zemalja sa kojima je ona potpisana. Klauzula najpovlašćenije nacije čini osnovu funkcionisanja Opšteg sporazuma o carinama i trgovini.

Prema pravilima Svetske trgovinske organizacije, sa druge strane, postoje izuzeci od delovanja klauzule najpovlašćenije nacije, tj. postoje određene vrste povlastica koje se njom ne prenose. To su:

⁵⁵ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 200.

1. povlastice proistekle iz sporazuma o regionalnim ekonomskim integracijama (zonama slobodne trgovine, carinskim unijama, zajedničkim tržištima i ekonomskim unijama);
2. povlastice proistekle iz sporazuma o preferencijalnoj trgovini između dve ili više zemlje;
3. povlastice iz ugovora o pograničnom prometu.

Princip nacionalnog tretmana je pravilo po kome svaka strana ugovornica mora da na domaćem tržištu obezbedi jednake uslove za domaću i stranu robu, usluge ili intelektualnu svojinu. Jednaki uslovi se ogledaju u ravnopravnom tretmanu u pogledu naplate poreskih i drugih dažbina, kao i u uslovima za stavljanje u promet. Važno je obratiti pažnju na to da nacionalni tretman ne oslobađa od obaveze plaćanja carine i drugih dažbina prilikom uvoza, već govori o ravnopravnom tretmanu strane i domaće robe nakon ispunjavanja svih uslova koji su neophodni za uvoz.⁵⁶

Princip zabrane kvantitativnih trgovinskih ograničenja izvodi se iz težnje GATT da sve necarinske barijere budu ukinute i pretvorene u carine. Pretvaranje necarinskih barijera u trgovini u carine zovemo tarififikacija. Cilj GATT je bio da carine budu jedini instrument sa kojim će se baratati prilikom uvoza i izvoza. Na taj način carine će postati jedino o čijem snižavanju će se pregovarati u okviru GATT. Kvantitativna ograničenja su ostala dozvoljena samo u specijalnim slučajevima koje smo naveli.

Princip reciprociteta podrazumeva da nijedna zemlja tokom runde pregovora nije izuzeta iz liberalizacije. Sve zemlje potpisnice GATT imale su obavezu da u toku pregovora ponude carinske koncesije. Svako snižavanje carina koje je tokom pregovora odobreno drugoj pregovaračkoj strani zahtevalo je odgovarajući reciprocitet i uzvratno snižavanje carina. Ovaj princip je kasnije delimično napušten u korist zemalja u razvoju.

Princip predvidljivosti je veoma važan princip. On podrazumeva transparentnost i preuzimanje obaveza (konsolidovane carinske stope), čija je suština da se obezbedi da sve informacije o propisima, postupcima i procedurama vezanim za trgovinu budu unapred i lako dostupne čime bi se obezbedila sveukupna stabilnost. Zahvaljujući njemu sva pravila i usvojene procedure su jasne i precizne i ne bi trebalo da postoje dileme oko načina primene.

Principi Svetske trgovinske organizacije razvili su se tokom dugog niza godina multilateralnog pregovaranja i oni većinom proizilaze iz interesa vodećih razvijenih zemalja. Kroz sve principe STO se provlači filozofija neoliberalizma. U stvari, u interesu razvijenih zemalja je da pod što povoljnijim uslovima plasiraju svoje visoko tehnološki

⁵⁶ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 10.

razvijene industrijske proizvode na tržišta zemalja u razvoju i da, takođe, pod što povoljnijim uslovima iz ovih zemalja uvoze sirovine i poljoprivredne proizvode.

Nastanak Svetske trgovinske organizacije 1995. godine mnogi uzimaju kao ključni datum u razvoju međunarodnih organizacija, budući da je formirana međunarodna organizacija „nove generacije“. Jedna od osnovnih funkcija ove organizacije je vođenje globalne ekonomske politike u koordinaciji sa Međunarodnim monetarnim fondom i Svetskom bankom. Ali ono što Svetsku trgovinsku organizaciju izdvaja od većine postojećih međunarodnih međuvladinih organizacija je postojanje mehanizama za nadzor nad sprovođenjem odluka i poštovanjem pravila ove organizacije, a to su mehanizam za reviziju spoljnotrgovinskih politika i mehanizam za rešavanje sporova. Ova dva mehanizma se mogu naći u aneksima 2 i 3 Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije. Osim uvođenja GATS i TRIPS ova dva mehanizma se smatraju novinom u odnosu na GATT. Mnogi naučnici u ovome vide elemente nadnacionalnosti, ali STO je još uvek organizacija rukovođena od strane svojih članica koja svoje odluke sprovodi preko članica, a novo je samo što ima mehanizam da to sprovođenje nadgleda.⁵⁷

Prema tome u funkcije STO ubrajamo i rešavanje sporova i nadzor nad spoljnotrgovinskim politikama država članica. Funkcija rešavanja sporova u okviru STO obavlja se na osnovu Dogovora o pravilima i procedurama za rešavanje sporova (*Understanding on Rules and Procedures Governing the Settlement of Disputes*) koji predstavlja drugi aneks uz Sporazum o STO.⁵⁸ Mehanizam rešavanja trgovinskih sporova zemalja članica sadrži daleko egzaktnije i pravno obavezujuće procedure nego GATT. Važan cilj Svetske trgovinske organizacije je rešavanje sporova, jer u trgovini često dolazi do konflikta između strana učesnica. Sve članice STO su deo sistema koji je rezultat višegodišnjeg pregovaranja i podrazumeva kako prava tako i obaveze. Članice uživaju privilegije koje su im druge države odobrile i sigurnost i predvidljivost koju jasna pravila trgovine obezbeđuju. Za uzvrat, imaju obavezu da otvore svoja tržišta i pridržavaju se pravila trgovine sa kojima su se tokom pregovora saglasile.

Jedna od bitnih noviteta koje je uvela Svetska trgovinska organizacije u odnosu na GATT je to što STO vrši nadzor nad nacionalnim spoljnotrgovinskim politikama zemalja članica. Nadzor nad spoljnotrgovinskim politikama država članica, čime se ispituje poštovanje pravila iz STO sporazuma, je regulisano Mehanizmom ispitivanja spoljnotrgovinskih politika (*Trade Policy Review Mechanism*) koji predstavlja treći aneks uz Sporazum o STO.⁵⁹ Svetska trgovinska organizacija je jedina međunarodna

⁵⁷ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 108.

⁵⁸ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 40.

⁵⁹ Ibid., str. 40-41.

organizacija koja se bavi pravilima trgovanja između država. Sama srž sistema Svetske trgovinske organizacije su sporazumi do kojih se došlo dugogodišnjim pregovorima i koji su potpisani od velike većine zemalja učesnica u međunarodnoj trgovini. Ti dokumenti predstavljaju osnovna pravila na koja su se zemlje obavezale da će ih poštovati prilikom obavljanja poslova spoljne trgovine. U suštini to su ugovori koji obavezuju vlade država članica da održavaju svoje trgovinske politike u okviru dogovorenih granica.

Iako je realno očekivati da će u okviru Svetske trgovinske organizacije interesi nekih privreda uvek ići ispred međunarodno preuzetih obaveza, pogotovo kada se radi o zemljama sa snažnim privredama, i pojedinim sektorima i merama spoljnotrговinske politike (tekstil, poljoprivreda), obuhvat njenih ingerencija pruža relativno dovoljno prostora da se adekvatno i na legitiman način zaštite interesi sopstvenih privreda. U kolikoj meri će svaka zemlja članica to znati da iskoristi isključivo je stvar njenog izbora i strategije ponašanja, ali i postojanja svesti da se u procesu globalizacije svetske trgovine ne može stajati sa strane i ne može ostvarivati korist ukoliko se za nju nešto ne plati.⁶⁰

Značaj i dugotrajnost Opšteg sporazuma o carinama i trgovini i Svetske trgovinske organizacije vidi se i iz činjenice da je 2008. godine obeležena 60-ogodišnjica njihovog međunarodnog trgovinskog sistema.

5. Doprinos multilateralnog trgovinskog sistema posleratnoj trgovinskoj ekspanziji

Prosečne carinske stope za industrijske proizvode u razvijenim zemljama su 1913. godine bile na visokom nivou i kretale su se od 18% do 44%, izuzimajući Holandiju gde je iznosila samo 4% (pogledati tabelu 5). Najvišu prosečnu carinsku stopu u posmatranoj godini imale su Sjedinjene Američke Države (44%).⁶¹ Nakon dva svetska rata nastankom GATT, stvaranjem slobodnih carinskih zona, formiranjem Evropske unije, kao i zaključivanjem brojnih bilateralnih sporazuma, stvorili su se uslovi da se nasleđe protekcionističkih mera znatno smanji u periodu od 1950-1990. godine.

⁶⁰ Milivojević, Radmila, (1996), „Multilateralni pregovori Urugvajске runde i formiranje Svetske trgovinske organizacije – STO“, u: *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 56.

⁶¹ UNCTAD, (1994), *World Investment Report 1994*, United Nations, New York, p. 123.

Tabela 5: Prosečne carinske stope na industrijske proizvode u odabranim razvijenim zemljama, 1913, 1950 i 1990. godine (u %)

Zemlja	1913	1950	1990
Francuska	21	18	5,9
Nemačka	20	26	5,9
Italija	18	25	5,9
Japan	30	-	5,3
Holandija	4	11	5,9
Švedska	20	9	4,4
Velika Britanija	-	23	5,9
SAD	44	14	4,8

Izvor: Bairoch, 1993, table 3.3, preuzeto iz UNCTAD, (1994), *World Investment Report 1994*, United Nations, New York, p. 123.

Već 1950. godine, tri godine nakon potpisivanja GATT, došlo je do primetnog smanjenja prosečne carinske stope na industrijske proizvode kod razvijenih zemalja. Tada je Švedska dosegla najnižu prosečnu stopu od 9%, dok su SAD uspele da snize sa pomenutih 44% na neverovatnih 14%. Trend snižavanja carinskih stopa za industrijske proizvode nastavio se kroz naredne runde pregovora u okviru GATT, tako da su 1990. godine carinske stope iznosile u proseku od 4,4% u Švedskoj do 5,9% u više razvijenih zemalja.⁶² Posmatrajući ceo period može se zaključiti da su multilateralni trgovinski pregovori u okviru GATT imali najviše efekta kroz snižavanje prosečne stope carina industrijskih proizvoda kod razvijenih zemalja.

Polazeći od toga da će od smanjivanja carinskih stopa imati koristi svi učesnici u međunarodnoj trgovini, a ujedno će se i ostvariti veći obim celokupne trgovine u okviru GATT, počela su se propisivati pravila ponašanja između zemalja potpisnica. Međutim, to nije išlo lako. Nakon završetka Tokijske runde pregovora usaglašenim sporazumima pristupilo je samo nekoliko razvijenih zemalja. Osim toga i pored ulaganja velikih napora GATT do kraja svoga postojanja nije uspeo da ukine necarinske barijere u međunarodnoj trgovini. On jednostavno nije imao pravne mere da sankcioniše one zemlje koje su uvodile takve barijere, iako su prividno potpisale sporazume.

Prema izveštaju STO Sekretarijata iz 1995. godine o međunarodnoj trgovini vidimo da je rast trgovine u svetu i dalje veći nego što je rast svetske proizvodnje.⁶³

⁶² Ibidem

⁶³ World Trade Organization, (1995), *International Trade – Trends and Statistics 1995*, WTO Secretariat, Geneva, p. 3.

Ako posmatramo po strukturi proizvoda, rast obima međunarodne trgovine bio je mnogo više izražen u trgovini industrijskim proizvodima, nego što je to bio slučaj kod trgovine poljoprivrednim proizvodima ili gorivom ili proizvodima rudarstva. Trgovina industrijskih proizvoda je rasla (7,5% godišnjeg rasta) više nego duplo brže od trgovine poljoprivrednim proizvodima (3,6% godišnjeg rasta).⁶⁴ Ovaj tada novonastali obrazac bržeg rasta svetske trgovine od rasta svetske proizvodnje, usko povezan sa globalizacijom svetske privrede, donosi dalekosežne koristi koje mogu da se ogledaju u daljem razvoju multilateralnog trgovinskog sistema. Tada je možda po prvi put jasno ukazano na međuzavisnost stopa rasta svetske trgovine od razvoja i liberalizacije međunarodnog trgovinskog sistema.

U periodu od 1950. godine, kada je proces liberalizacije međunarodne trgovine dobio na zamahu, zahvaljujući ujedno i održavanju runde pregovora u okviru GATT na kojima su se snižavale carinske stope, do 1994. godine, obim svetske trgovine robom rastao je po godišnjoj stopi od malo više od 6%, a svetske proizvodnje za skoro 4%. Prema tome, tokom tih 45 godina svetska robna trgovina porasla je 14 puta, a svetska robna proizvodnja pet i po puta. Međutim, taj trend viših stopa rasta trgovine od stopa rasta proizvodnje u svetu nije bio konstantan već je varirao, od prosečno samo pola procentnog poena u periodu 1974-84. godine, do skoro tri i po procentna poena od 1984-94. godine.⁶⁵

Razloge za ovako primetan ubrzan rast svetske trgovine možemo naći u procesu liberalizacije koji se sprovodio putem pregovora u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Naravno, ovom rastu su doprineli i ubrzani tehnološki napredak koji je smanjio troškove transporta i komunikacije, otvaranje u spoljnotrgovinskim politikama i globalna integracija uopšte. Posebno su one zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji, koje su otvorile svoje privrede i tržišta imale koristi i doživele brži privredni rast. Međutim, možemo sa sigurnošću tvrditi da je međunarodni trgovinski sistem na čelu sa GATT i STO zaslužan za deo rasta obima međunarodne trgovine. Uticaj multilateralnog sistema na rast obima međunarodne trgovine bio je najizraženiji u slučaju razvijenih zemalja i u slučaju industrijskih proizvoda. Osim toga, GATT i STO su takođe pružali presudnu pomoć članicama koje nisu imale prethodne trgovinske odnose da otpočnu međusobno trgovati.

Posmatrajući period od početka 21. veka svetski robni izvoz je od 2000. godine beležio pozitivne stope rasta, sve do 2008. godine kada je usled uticaja i širenja svetske ekonomske krize došlo do ostvarivanja pada stope privrednog rasta, a zatim i negativne stope rasta svetskog robnog izvoza (pogledati tabelu 1).

⁶⁴ World Trade Organization, (2006), *International Trade Statistics 2006*, WTO Secretariat, Geneva. p. 2.

⁶⁵ World Trade Organization, "High rates of World Trade growth continue to outstrip output growth: WTO secretariat sees link to globalization", Internet, http://www.wto.org/english/news_e/pres95_e/pr029_e.htm, 23/03/2011.

Ako se osvrnemo na period od 1947. godine do danas razvijene zemlje izvršile su značajno smanjenje svojih carinskih stopa (sa izuzetkom poljoprivrednih i tekstilnih proizvoda). Proces liberalizacije nije bio konstantan nego je išao u talasima i u skladu sa različitim trgovinskim pregovorima. Posmatrano po sektorima smanjenje carina je različito, a najmanji progres napravljen je kod radno intenzivnih industrijskih proizvoda i poljoprivrednih proizvoda. Nažalost, mnogo manji napredak ostvaren je na polju ukidanja necarinskih barijera u trgovini. Sa pregovorima na Doha rundi i pojačanim pritiscima za smanjivanjem carinskih stopa kod zemalja u razvoju može doći i do pritiska za povećanjem zaštite na druge načine, uglavnom putem povećanja antidamping zaštite. To bi podrilo pozitivne rezultate pregovora.⁶⁶

Još jedna od interesantnih karakteristika savremene trgovine u svetu je da dominira trgovina unutar kontinenta. Evropa i Azija su svoje sopstvene najbolje trgovinske destinacije. Samo u toku 2009. godine trgovina u okviru Evrope činila je 72% ukupne evropske trgovine. Više od polovine izvoza iz Azije, 52%, ostala je u Aziji tokom iste posmatrane godine. Oko 48% izvoza u Severnoj Americi ostao je u Severnoj Americi. Trgovinski tokovi iz Evrope, Azije i Severne Amerike prema Bliskom Istoku, Zajednici Nezavisnih Država i Africi, Centralnoj i Južnoj Americi i Karibima su manje značajni. Za Bliski istok, Zajednicu Nezavisnih Država, Afriku i Centralnu i Južnu Ameriku glavna izvozna tržišta su i dalje Evropa, Azija i Severna Amerika.⁶⁷

Tokom perioda od 2000. do 2009. godine ostvarene su uglavnom pozitivne stope rasta izvoza i uvoza u svim regionima u svetu (pogledati tabelu 6). Najvišu prosečnu stopu rasta uvoza ostvario je region Azije (8%), dok je najvišu stopu izvoza robe ostvarila Zajednica Nezavisnih Država (11%). Svi regioni sveta su pod uticajem svetske ekonomske krize doživeli pad izvoza i uvoza i samim tim usporavanje svoje trgovinske aktivnosti. Najdrastičniji pad trgovine zabeležile su Severna, Južna i Centralna Amerika, dok je 2009. godine najveći pad uvoza doživela Zajednica Nezavisnih Država.

Što se tiče zemalja najvećih izvoznica odnosno uvoznica u svetu, u 2009. godini Kina je pretekla Nemačku na prvom mestu kao vodeća zemlja izvoznica robe, dok su SAD zadržale treće mesto. Sjedinjene Američke Države su i dalje vodeći uvoznik u svetu, međutim njen udeo u svetskom uvozu se smanjio sa 13,1% u 2008. godini na 12,7% u 2009. godini. Kina je povećala svoje učešće u svetskom uvozu robe sa 6,9% u 2008. godini na 7,9% u 2009. godini, što je dovelo do toga da Kina postane drugi najveći svetski uvoznik. Značajan porast obima kineskog uvoza pomogao je da se ublaži pad globalnog izvoza goriva i rudarskih proizvoda.⁶⁸

⁶⁶ Low, Patrick, Santana, Roy, (2009), "Trade Liberalization in Manufactures: What is Left After the Doha Round?", *The Journal of International Trade and Diplomacy* 3 (1), 117.

⁶⁷ World Trade Organization, *International Trade Statistics 2010*, WTO Secretariat, p. 5.

⁶⁸ World Trade Organization, *International Trade Statistics 2010*, WTO Secretariat, p. 5.

Tabela 6: Obim trgovine robom u svetu, posmatrano po izabranim regionima i zemljama, 2000-2009 (godišnja % promena)

izvoz				uvoz		
2000-09	2008	2009		2000-09	2008	2009
3	2	-12	Svet	3	2	-13
1	2	-15	Severna Amerika	1	-3	-17
-2	-6	-18	Kanada	1	1	-17
1	1	-15	Meksiko	1	4	-20
2	6	-14	SAD	1	-4	-17
4	1	-8	Južna i Centralna Amerika	6	13	-17
2	0	-15	Evropa	1	-1	-15
2	0	-15	EU (27)	1	-1	-15
1	0	-3	Norveška	3	3	-14
2	2	-15	Švajcarska	1	3	-10
6	2	-5	CIS	11	17	-26
8	6	-11	Azija	6	5	-8
2	6	-5	Australija	7	10	-11
17	9	-11	Kina	15	4	3
-4	-11	-1	Hong Kong	2	-2	-6
12	15	-3	Indija	13	18	-3
2	3	-25	Japan	1	-1	-13
6	4	-8	Šest Istočno Azijskih zemalja*	3	4	-13

Napomena: * Hong Kong, Kina, Malezija, Republika Koreja, Singapur, odvojena carinska teritorija Tajvana, Pengu, Kinmen i Matsu (kineski Tajpej) i Tajland.

CIS – Zajednica Nezavisnih Država.

Izvor: WTO, *International Trade Statistics 2010*, p. 8.

Kina, Nemačka i SAD su i dalje daleko ispred drugih zemalja u pogledu ukupne vrednosti izvoza i uvoza. Ove tri zemlje učestvuju sa skoro jednom trećinom svetske robne trgovine u 2010. godini. Daleko ispod njih slede Japan, Francuska, Norveška, Velika Britanija i druge zemlje. Kada posmatramo Evropsku uniju kao celinu (pogledati tabelu 7), onda ona izbija na prvo mesto (2010. godina) i po izvozu i po uvozu u svetu.

Tabela 7: Vodeći izvoznici i uvoznici robe, izuzimajući intra EU27 trgovinu, u 2010. godini (izraženo u milijardama USD i procentima)

Rang	Izvoznici	vrednost	udeo	Godišnja procentna promena	Rang	Uvoznici	vrednost	udeo	Godišnja procentna promena
1	EU (27)	1788	15,1	17	1	EU (27)	1991	16,5	18
2	Kina	1578	13,3	31	2	SAD	1969	16,4	23
3	SAD	1278	10,8	21	3	Kina	1395	11,6	39
4	Japan	770	6,5	33	4	Japan	694	5,8	26
5	Republika Koreja	466	3,9	28	5	Hong Kong	442	3,7	25
6	Hong Kong	401	3,4	22		- zadržan uvoz	116	1,0	30
	- domaći izvoz	15	0,1	-12	6	Republika Koreja	425	3,5	32
	- re-eksport	386	3,3	24	7	Kanada ^a	402	3,3	22
7	Ruska Federacija	400	3,4	32	8	Indija	327	2,7	27
8	Kanada	388	3,3	23	9	Singapur	311	2,6	26
9	Singapur	352	3,0	30		- zadržan uvoz	142	1,2	-8
	- domaći izvoz	183	1,5	32	10	Meksiko	311	2,6	29
	- re-eksport	169	1,4	28					
10	Meksiko	398	2,5	30					

Napomena: ^a uvoz f.o.b.

Izvor: WTO, *International Trade Statistics 2010*, WTO Sekretariat, p. 25.

Privrede zemalja u svetu svojim učešćem na svetskom tržištu postale su međusobno veoma povezane i međuzavisne. Ova globalna međuzavisnost može se pre svega videti kroz uticaj svetske ekonomske krize, jer su retke zemlje koje nisu osetile na sopstvenim privredama njen razarajući uticaj. Prema tome kako se uticaj krize brzo širio na ceo svet možemo videti jaku, pre svega trgovinsku, povezanost i međuzavisnost velikog broja zemalja. Radi obuzdavanja i eventualno i sprečavanja

nastanka ovako razornih događaja po sveukupnu svetsku privredu potrebna je i akcija na međunarodnom nivou. U ovakvim vanrednim situacijama jasno se vidi prednost postojanja struktuirane organizacije čiji uticaj ima globalni domet.

Tu nastupa Svetska trgovinska organizacija kao organizacija sa punim opsegom instrumenata i mogućnosti, organizacionom sposobnošću i pokrivenošću skoro celog sveta da učini odlučujuće korake u stabilizaciji i neutralizaciji svetskih šokova i usmeravanju trgovinskih tokova kroz legalne i transparentne kanale. Transparentnost koje pruža Svetska trgovinska organizacija omogućava da se zemlje članice ugledaju na uspešnu praksu drugih zemalja članica.⁶⁹ Naravno, to bi se mnogo lakše postiglo kada bi se prepoznali zajednički interesi. Svetska trgovinska organizacija ima veliki uticaj na odvijanje trgovine u svetu, a u saradnji sa Međunarodnim monetarnim fondom i Međunarodnom bankom za obnovu i razvoj u kreiranju globalne ekonomske politike.

⁶⁹ Simmons, Beth A., Elkins, Zachary, (2004), "The Globalization of Liberalization: Policy Diffusion in the International Political Economy", *American Political Science Review* 98 (1), p. 179.

II

Modaliteti rundi pregovora u STO

1. Principi pregovora u STO

Da bi se ceo sistem multilateralnih trgovinskih pregovora mogao nesmetano odvijati, a i da bi se ukoliko je to moguće ubrzao, postoji veći broj propisa Svetske trgovinske organizacije koji regulišu ovu oblast. Jedan važan deo propisa se odnosi na procedure i tehnike pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije. Ti pravni akti, sporazumi, članovi u okviru sporazuma služe da se što bolje pripreme runde pregovora. Međutim u praksi, doslovna primena STO propisa nailazi na određena ograničenja. Postoje ograničenja čisto političke prirode, ali to ne umanjuje njihov značaj. Ona proizilaze iz potrebe održanja STO i njene organizacije kao foruma za najširu međunarodnu trgovinsku saradnju što je veoma zahtevan zadatak. Problemi prilikom primene propisa STO mogu proizaći i iz slučaja da više zemalja različito tumače značenje pojedinih odredbi, što se naročito dešava u slučaju da su te zemlje u sporu oko rešavanja jednog određenog problema za koji su sve zainteresovane. Različito tumačenje odredbi je u praksi česta pojava i može ugroziti donošenje zajedničkih odluka u okviru STO.

Pre nego što počnu sami pregovori, najčešće u okviru Runde multilateralnih trgovinskih pregovora, utvrđuju se pravila, procedure i tehnike po kojima će se oni kasnije odvijati. Unapred se utvrđuje i predmet pregovora, odnosno teme o kojima će se pregovarati, usaglašava se obuhvatnost tema, definicije i sadržaj pojmova o kojima će se pregovarati, kao i pojmova koji mogu imati neposredan i posredan uticaj na same pregovore. Pregovaračke strane se dogovaraju i o načinima i modalitetima pregovora, kao i o načinu praćenja toka pregovora. Utvrđuju se i mehanizmi za praćenje promena parametara koji utiču na teme o kojima se pregovara. U multilateralnim trgovinskim pregovorima sve prethodno spomenute odluke donose se konsenzusom, odnosno usaglašavanjem stavova učesnika.⁷⁰

Da bi se bolje razumeli multilateralni trgovinski pregovori potrebno je upoznati se i sa pravilima, procedurama i tehnikom pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije. Kada regulatorni instrumenti, prakse i procedure postaju sve sličnije između zemalja članica STO javlja se jedna vrsta konvergencije između država. STO sporazumi opisuju, na primer, raspon protekcionističkih politika koje

⁷⁰ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 9.

zemlje članice mogu nametnuti čime kanališe zaštitu kao zajednički set instrumenata. Na taj način implementacija tih instrumenata u zemlji članici se oslanja na harmonizovanim međunarodnim standardima i merama. Tako STO usmerava svoje članice da zaštite svoja tržišta na slične i transparentnije načine.⁷¹ Započinjanje pregovora i učestvovanje u njima je isključivo na dobrovoljnoj osnovi i prepušteno je volji zemalja članica, što je nasleđe Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Da bi multilateralni trgovinski pregovori uopšte počeli potrebno je da postoji više zemalja koje su spremne da učestvuju u procesu usaglašavanja različitih ekonomskih interesa.

Zemlje učesnice u multilateralnim trgovinskim pregovorima takođe same biraju modalitete pregovora. Prema njihovom dogovoru pregovaraće se o svakom proizvodu pojedinačno ili će izabrati neki drugi metod za koji se sve učesnice saglase. Krajnji rezultat pregovora je najčešće smanjenje carina, zadržavanje carina na postojećem nivou ili preuzimanje obaveze da one neće rasti iznad određenog nivoa.

Pregovori se odvijaju u duhu reciprociteta međusobnih ustupaka i međusobnog uvažavanja. Ne postoji precizno utvrđen postupak koji utvrđuje taj reciprocitet što u praksi znači da je ostavljena potpuna sloboda državama koje učestvuju u pregovorima da one same izaberu metode merenja i međusobnog poređenja učinjenih ustupaka. U praksi, ukoliko jedna strana učesnica pregovora pruži određeni nivo koncesija onda ona ima pravo i da očekuje da će dobiti koncesije u približno jednakom nivou. Ovaj princip je uključen kao posebna odredba člana XXVIII bis GATT, međutim ne postoji odredba koja precizira i definiše reciprocitet. Ovim pitanjem se ne bave ni procedure za sprovođenje rundi pregovora koje su usvajane pre njihovog početka. Nije bilo ni značajnijih pokušaja da se konkretnije definiše način na koji bi se reciprocitet merio. Iz svega toga proizilazi da je svakoj zemlji data sloboda da razvije sopstvenu metodologiju i sopstvene mere reciprociteta.

Tokom 60-ih i 70-ih godina dvadesetog veka nastao je koncept asimetričnosti koji se odnosi na trgovinske pregovore između razvijenih i zemalja u razvoju. On podrazumeva da zemlje u razvoju u toku pregovora ne moraju davati koncesije simetrične koncesijama razvijenih zemalja. Pored toga one nisu u obavezi da preuzimaju koncesije koje nisu u skladu sa trgovinskim i finansijskim potrebama kao i sa planovima razvoja individualnih privreda. Ovaj koncept dobio je konačni oblik za vreme Tokio runde pregovora 1979. godine u vidu klauzule o posebnom tretmanu zemalja u razvoju koja podrazumeva niz pogodnosti u pogledu davanja koncesija i odstupanja od principa recipročnog preuzimanja obaveza u korist

⁷¹ Finnemore, Martha, (1993), "International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy", International Organization 47 (4), p. 587.

zemalja u razvoju.⁷² Ova klauzula znači pruža mogućnost zemljama u razvoju da ne primenjuju princip reciprociteta.

Postoje određene procedure i pravila kojih se pridržavaju zemlje učesnice u multilateralnim trgovinskim pregovorima u okviru Svetske trgovinske organizacije. Pojedine procedure proističu iz samih principa Svetske trgovinske organizacije, kao što su tretman najpovlašćenije nacije, dok su neke ostale kao nasleđe iz GATT kao što je pravo glavnog dobavljača, a pojedina pravila nastala su i iz samog rada i potrebe za boljim funkcionisanjem STO. Pošto je princip nediskriminacije, zajedno sa tretmanom najpovlašćenije nacije i nacionalnim tretmanom već ranije objašnjen, ovde smo pažnju usmerili na druge principe koji se primenjuju prilikom multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Pravilo prvobitnog pregovaračkog prava (*initial negotiating right*) potiče još iz vremena Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. U prvih pet rundi pregovora u okviru GATT, pre Kenedi runde (1964–1967), ako pogledamo kako je to izgledalo u praksi, primetićemo da su runde pregovora o snižavanju carinskih stopa bile zasnovane na bilateralnim pregovorima o svakom pojedinačnom proizvodu, da bi se na kraju dobila lista prihvatljiva za obe članice. U ovakvim okolnostima bilo je jednostavno identifikovati članicu sa prvobitnim pregovaračkim pravom. Što se tiče Svetske trgovinske organizacije prvobitno pregovaračko pravo je pravo koje proizilazi iz pregovora zemlje članice na carinske koncesije određenog proizvoda od druge zemlje članice ili u kontekstu multilateralnih trgovinskih pregovora ili u kontekstu pregovora o pristupanju. Prvobitno pregovaračko pravo daje pravo da zemlja traži naknadu za promene ili povlačenje koncesije, u ovom slučaju vezane carinske stope. Prvobitna pregovaračka prava su registrovana u nacionalnoj listi koncesija na one stranke sa kojima je na početku pregovora dogovorena određena koncesija.

Dogovoreni načini putem kojih članice STO mogu da menjaju carinsku stopu ili da povuku koncesije na nacionalnim listama koncesija su propisani članom XXVIII Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT 1994). Član XXVIII precizira vremenske periode za obaveštenja i određuje potreban sadržaj.

Da bi se izmenila ili povukla postojeća dogovorena koncesija zemlja članica mora da vodi pregovore i da nađe dogovor sa zemljom članicom STO sa kojom su se odvijali prvobitni pregovori o koncesiji (sa prvobitnim pregovaračkim pravom), kao i sa članicama koje su glavni dobavljači. Osim toga, članica je dužna da se konsultuje i sa zemljama koje su značajni dobavljači.⁷³

⁷² Marković, Ivan, (2006), „Procedure multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru međunarodnog trgovinskog sistema GATT/STO“, Međunarodni problemi 1-2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 68.

⁷³ Agency for International Trade Information and Cooperation, (2004), „Initial Negotiating Rights (INRs)“, Information Brief N° 1, Internet, http://www.acici.org/aitic/documents/IBs/IB1_eng.htm, 26/03/2010.

U početku, u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini, Strane Ugovornice koje su pregovarale o koncesijama međusobno su razmenile prvobitno pregovaračko pravo. Prilikom svakih sledećih pregovora o snižavanju carina za određeni proizvod prvobitno pregovaračko pravo se moglo odnositi na iste zemlje već vezane tim pravom ili na neku od ostalih članica, u zavisnosti od njihove trenutne pozicije na tržištu. Tako se za svaki proizvod, tokom sukcesivnih rundi pregovora, pojavljuje više slojeva nivoa prvobitnog pregovaračkog prava od strane većeg broja članica. Iz tog razloga se prava iz prethodnih rundi pregovora nazivaju istorijskim pregovaračkim pravima, jer ona nisu nastala kao rezultat najnovijih pregovora. Pored toga, prvobitno pregovaračko pravo korišćeno je kao vrsta nagrade u bilateralnim pregovorima, bilo u kontekstu simetrične značajne koncesije ili kao dodatno sredstvo za zaokruživanje svih datih koncesija.

Kasnije, za vreme Kenedi runde postignut je dogovor o linearnom smanjenju carina za sve proizvode po određenoj formuli. Tada je takođe dogovoreno da će prvobitno pregovaračko pravo biti priznato i onim članicama koje su u periodu neposredno pre započinjanja pregovora imale značajno učešće na tržištu određenog proizvoda. Slična odluka je bila doneta i za vreme Tokio runde, ali je interesantno da takva odluka nije usvojena za vreme Urugvajске runde pregovora. Prema sporazumu o razumevanju člana XXVIII na Urugvajskoj rundi predstavljen je novi koncept prvobitnog pregovaračkog prava. To je kada je carinska koncesija modifikovana ili povučena na novi proizvod (proizvod za koji nisu dostupni statistički podaci u prethodne tri godine), zemlja članica koja ima prvobitno pregovaračko pravo tamo gde je proizvod prvobitno bio klasifikovan smatraće se da ima prvobitno pregovaračko pravo na koncesiju u pitanju. Znači, prvobitno pregovaračko pravo se definiše za potpuno nove proizvode, odnosno one za koje nije moguće prikupiti statističke podatke starije od tri godine.⁷⁴

Tokom Urugvajске runde pregovora zemlje članice STO su pregovarale prema tehnici multilateralnog linearnog smanjenja carina. Kako je prvobitno pregovaračko pravo primenjivano na individualne tarifne stavove ono se nije moglo primeniti u ovom slučaju multilateralnog linearnog snižavanja carina. Pošto se u ovom slučaju nije primenjivalo prvobitno pregovaračko pravo članice su stvorile koncept takozvanog plivajućeg prvobitnog pregovaračkog prava (*floating initial negotiating right*) koje je pripisano zemljama glavnim dobavljačima. Naziv plivajuće prvobitno pregovaračko pravo proisteklo je iz činjenice da ono ostaje hipotetičko sve dok se carina za taj određeni proizvod ponovo ne pregovara bilateralno.

Većini zemalja koje su nedavno pristupile Svetskoj trgovinskoj organizaciji pripisana su prvobitna pregovaračka prava prema drugim članicama STO za

⁷⁴ Ibidem.

određeni fer udeo njihovih tarifnih stavova.⁷⁵ Moldavija, na primer, ima pripisana prvobitna pregovaračka prava za oko 80 odsto svojih tarifnih stavova ravnomerno među glavnim članicama, ali interesantno je da se samo nekoliko od njih odnosi na Evropsku zajednicu, koja je njen glavni spoljnotrgovinski partner. Za neke tarifne stavove registrovano je prvobitno pregovaračko pravo i do osam drugih zemalja. Gruzija je registrovala manji broj prvobitnih pregovaračkih prava u njenu listu koncesija, uglavnom pruženih ka Kanadi, SAD-u i Australiji, a samo nekoliko njih, četiri ili pet, prema drugim zemljama. U poređenju sa njima, Jermenija je zabeležila prvobitna pregovaračka prava za manje proizvoda, ali sa visokom koncentracijom prethodno pomenutih velikih zemalja članica STO. Zemlja koja se javlja više puta ponovo na njenoj listi koncesija je Poljska, a pošto je Poljska postala članica Evropske unije prvobitna pregovaračka prava, u odnosu na Jermeniju, sada su pridodata EU.

Sve velike i uticajne zemlje članice Svetske trgovinske organizacije su za uzvrat zabeležile jedva neko prvobitno pregovaračko pravo prema drugim članicama STO. U listi koncesija EU i SAD se ne pojavljuju bilo kakva prvobitna pregovaračka prava. Australija i Brazil imaju ovo pravo samo za nekoliko povlastica. Sa druge strane Kina, potencijalni veliki igrač u STO, ima registrovana prvobitna pregovaračka prava za gotovo sve tarifne stavove u njenoj šemi koncesija i to se ogromna većina pripisuje SAD-u. Kod Kine je još zanimljivo da ona prihvata prvobitna pregovaračka prava i do 17 zemalja članica za neke tarifne stavove, a za mnoge druge između sedam i deset članica STO su navedeni kao nosioci prvobitnih pregovaračkih prava.⁷⁶

Prvobitno pregovaračko pravo može biti koristan strateški alat za nalaženje kompromisa u bilateralnim pregovorima u okviru STO, a posebno je pogodno prilikom pregovora o pristupanju novih članica. Kada zemlja članica Svetske trgovinske organizacije, koja učestvuje u pregovorima, izražava veliko interesovanje za koncesiju na neke proizvode, a zemlja koja pregovara o pristupu u STO smatra da je teško napraviti sve tražene koncesije, davanje prvobitnog pregovaračkog prava može olakšati ishod pregovora.

U većini rundi pregovora u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini pregovori o snižavanju carinskih stopa bili su zasnovani na pregovorima o svakom pojedinačnom proizvodu. Pod pravilom glavnog dobavljača, koje je bilo usvojeno od strane zemalja učesnica pregovora, zemlje koje su bile glavni dobavljači

⁷⁵ Nacionalne liste koncesija za one zemlje koje su trenutno u procesu pregovora za pristupanje u WTO se smatraju poverljivim, sve dok se taj proces ne završi.

⁷⁶ Agency for International Trade Information and Cooperation, (2004), „Initial Negotiating Rights (INRs)“, Information Brief N° 1, Internet, http://www.acici.org/aitic/documents/IBs/IB1_eng.htm, 26/03/2010.

proizvoda na međunarodnom tržištu pripremile bi liste zahteva (*request lists*) za one robe kod kojih te zemlje traže carinske koncesije od zemalja koje tu robu uvoze. Sa druge strane, pripremile bi i liste ponuda (*offer lists*) one robe za koju su spremni da zauzvrat pruže carinske koncesije. Na taj način bi, kada pregovori počnu, videli gde postoje preklapanja između ponuđenog i zahtevanog.

S obzirom na postojanje i primenu principa najpovlašćenije nacije liste zahteva i liste ponuda su uglavnom davali vodeći izvoznici i uvoznici te robe, što je u praksi svodilo ove pregovore na bilateralne pregovore. To je iz razloga što glavni dobavljač ne bi imao interesa da uputi zahtev manjem uvozniku, jer bi se trgovinske koncesije koje bi ugovorio sa takvom zemljom prema pravilu najpovlašćenije nacije odnosile na sve zemlje, ali za uzvrat bi zemlja koja je glavni dobavljač ostala uskraćena za simetrične koncesije od zaista velikog uvoznika. I u obrnutom slučaju, glavni dobavljač jednog proizvoda ne bi imao interesa da dobije koncesije za drugi proizvod od srednjeg ili manjeg izvoznika tog drugog proizvoda, jer isto prema pravilu najpovlašćenije nacije, glavni izvoznik drugog proizvoda ne bi imao nikakve obaveze a dobio bi koncesije za uvoz prvog proizvoda.

Što se tiče sticanja ovih prava, pravo glavnog dobavljača određenog proizvoda dobija se na osnovu najvećeg učešća u uvozu neke članice STO, a priznaje se i onoj članici kojoj je taj proizvod preovlađujući u ukupnom izvozu. Sa druge strane, za pravo značajnog dobavljača nije precizno navedeno koji se udeo u uvozu smatra značajnim, ali u praksi je to minimum 10% u ukupnom uvozu određenog proizvoda ili grupe proizvoda.

Osim pomenutih i princip transparentnosti je bitan princip funkcionisanja Svetske trgovinske organizacije. Od početka u GATT pregovorima prisutna je transparentnost da bi se na taj način pažnja mogla fokusirati na barijere u trgovini i da bi njihovo uklanjanje moglo postati tema pregovora. Svetska trgovinska organizacija radi na tome da se uvede vladavina prava u trgovini na svetskom nivou i da se transparentnost uvede kao još jedno od važnih principa pregovora. Princip transparentnosti obezbeđuje informacije o procedurama i propisima i utvrđivanju vezanih carinskih stopa. Ministarska konferencija u Singapuru 1996. godine zvanično je i stavila transparentnost na dnevni red pregovora u STO, sa ciljem da se ovo pravilo uvede u globalni trgovinski sistem, pored pravila najpovlašćenije nacije i nacionalnog tretmana.

Na Doha rundi pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije nastao je još jedan princip pregovora koji je nazvan princip jedinstvenog poduhvata (*single undertaking*). Njegova suština je da konačne odluke o bilo kom elementu Doha razvojne runde pregovora ne mogu biti donete sve dok rezultati ne budu uspostavljeni u svim oblastima pregovora. Prostim rečima, ništa nije dogovoreno sve dok se sve ne dogovori. To znači da sporazum o modalitetima trgovine poljoprivrednim i industrijskim proizvodima, iako pružaju značajan podsticaj

ostatku Doha runde, nisu sigurni ni konačni sve dok svi elementi runde pregovora ne prođu STO konsenzus. Ideja iza nastanka ovog principa bila je da će se stvaranjem više paketa sporazuma, u kojima će biti ponešto za svakoga, stvoriti jak podsticaj da se Doha runda uspešno okonča. Međutim, sa produžavanjem pregovora sve je više bilo izuzetaka od ovog pravila.

2. Redovni pregovori u STO

U okviru Svetske trgovinske organizacije, u zavisnosti od toga ko pokreće pregovore, razlikujemo tri vrste pregovora, i to:

1. Kada inicijativu za pregovore podnosi većina ili sve članice STO, tada se radi o redovnim pregovorima koji se sprovode kao runde pregovora.
2. Kada inicijativu za pregovore daje neka od članica koja želi da povuče ili izmeni koncesije koje je dala u toku ranijih pregovora, tu se radi o naknadnim pregovorima.
3. Kada inicijativu za pregovore pokreće država koja želi da postane članica Svetske trgovinske organizacije, govorimo o pregovorima o pristupanju.⁷⁷

Proces samih pregovora je veoma fleksibilan, iako postoje neki glavni principi, kao što je objašnjeno. U načelu sve zemlje članice mogu da daju svoj doprinos i da učestvuju u pregovorima. Međutim, potpuno je jasno da ne mogu predstavnici svih zemalja članica STO da sednu za sto i pregovaraju. Zbog toga su uvedene određene procedure i tehnike pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Procedura redovnih pregovora podrazumeva da se na početku svake redovne runde pregovora osniva Komitet za trgovinske pregovore (*Trade Negotiations Committee*) u čijem radu učestvuju svi učesnici u pregovorima. Čak i pre njegovog formiranja odvijaju se neformalni sastanci šefova delegacija u manjim grupama. U Ministarskoj deklaraciji ih Dohe iz 2001. godine Generalni direktor Paskal Lami postavljen je za predsedavajućeg Komiteta za trgovinske pregovore. Ovaj Komitet je centralno telo koje je zaduženo za nadzor nad devet pregovaračkih grupa koje su deo Doha runde pregovora.⁷⁸ Na taj način, na primer, Komitet za poljoprivredu ima obavezu da dostavlja Komitetu za trgovinske pregovore periodične izveštaje o napretku pregovora i postignutim rezultatima. Predsedavajući Komiteta za trgovinske pregovore podnosi periodične izveštaje Opštem savetu (*General Council*) i nalazi se

⁷⁷ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 12-16.

⁷⁸ Pregovaračke grupe bile su osnovane prema temama pregovora: poljoprivreda, razvoj, rešavanje sporova, životna sredina, intelektualna svojina, pristup tržištu, pravila pregovora, usluge i olakšavanje trgovine.

pod njegovim nadzorom.⁷⁹ Uloga predsjedavajućeg je pre svega da pomogne pregovaračima da nađu kompromis. Kako je praktično nemoguće pregovarati sa svim učesnicima odjednom u okviru samog Komiteta za trgovinske pregovore, on faktički ima ulogu da koordinira tok pregovora i da obezbedi njihovo praćenje i transparentnost. Sami pregovori se vode u okviru većeg broja komiteta, potkomiteta i pregovaračkih grupa, npr. Komitet za poljoprivredu ima Potkomitet za pamuk.

Procedura pregovora i proces odlučivanja često se naziva procesom koncentričnih krugova, jer se kreće od manjeg broja zemalja koje pregovaraju da bi se ti krugovi pregovarača proširivali i na kraju odluka donela konsenzusom. Odlučivanje u STO na principima konsenzusa (jednoglasno) podrazumeva da je organ doneo odluku o pitanjima koja su podneta na njegovo razmatranje ukoliko nijedna članica, odnosno njen predstavnik koji prisustvuje sastanku, ne glasa protiv predložene odluke. Proces odlučivanja u Svetskoj trgovinskoj organizaciji regulisan je članom IX Sporazuma o STO. Ukoliko se odluka ne može doneti konsenzusom onda se ona donosi glasanjem. Odluke donete glasanjem se usvajaju dvotrećinskom većinom glasova prisutnih predstavnika članica STO. Za članice čiji predstavnici ne prisustvuju sastanku prilikom odlučivanja podrazumeva se da se uzdržavaju od glasanja ili se ne protive donošenju takve odluke. Zbog toga je bitno da članice osiguraju prisustvo svojih predstavnika na sastancima na kojima se donose odluke o pitanjima koje one smatraju važnim.⁸⁰

Slika 1: Organizaciona struktura pregovora u okviru Doha razvojne runde

Izvor: Urađeno prema WTO, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org2_e.htm, 11/22/2011.

⁷⁹ World Trade Organization, "Doha Development Agenda: The Trade Negotiations Committee", Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/tnc_e.htm, 28/11/2011.

⁸⁰ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 144-5.

Praktično sve zemlje članice Svetske trgovinske organizacije pripadaju nekoj grupi, da li je to po geografskim vezama, zajedničkim interesima u pregovorima, sličnom stepenu razvijenosti ili nekom drugom kriterijumu grupisanja. U Doha rundi pregovora te grupe imaju svoje koordinate koji ih predstavljaju u pregovorima i zastupaju njihove interese. Oni se vraćaju grupi sa izveštajem u kojoj se fazi nalaze pregovori i daju predloge kako mogu dalje da se izbore za svoje interese. Koordinator najjačih grupa imaju svoje konsultacije, uključujući tu i „zelenu sobu“, gde je zastupljen pun spektar stavova i interesa zemalja članica STO.⁸¹ U praksi u okviru Svetske trgovinske organizacije sve značajne predloge podnose razvijene zemlje. Najčešće su tu u pitanju četiri najmoćnije članice STO – Evropska unija, SAD, Japan i Kanada, koje su poznate pod nazivom kvadrilateral ili Četvorka.

Nakon što se formalno podnesu predlozi i iznesu inicijalni komentari ceo proces pregovora prelazi na neformalan nivo. Predlagač i članice koje podržavaju predlog održavaju neformalne zatvorene sastanke sa pojedinim delegacijama kako bi obezbedili podršku za usvajanje predloga. Ponekad ove neformalne sastanke organizuje i predsedavajući Komiteta za trgovinske pregovore. Sastanci su ograničeni na mali broj članica za koje se proceni da im je interes da podrže odnosno da se usprotive donošenju predložene odluke. Najveći broj zemalja u razvoju isključen je iz ovih neformalnih pregovora, iako će odluka kada se usvoji biti obavezujuća za sve zemlje članice STO. Najčešće nakon izvršenih pritisaka na zemlje u razvoju koje se protive predlogu one jedna po jedna odustaju od svog stava i na kraju se ni formalno ne protive donošenju odluke koja biva usvojena konsenzusom. Ovaj način uspostavljanja konsenzusa poznat je pod nazivom „zeleni soba“ (*green room*) i odnosi se na proces, a ne na neku određenu lokaciju. Broj učesnika zelene sobe je obično između 25 i 30 najuticajnijih i najaktivnijih članica. Prisutne su skoro sve razvijene zemlje: SAD, EU, Kanada, Japan (Četvorka), Australija, Novi Zeland, Švajcarska, Norveška. Obično učestvuju i jedna do dve zemlje u tranziciji, a ostalo su zemlje u razvoju. Na ovaj neformalan način najveći deo zemalja u razvoju potpuno je isključen iz pregovora.

Tokom Doha runde pregovora, u julskom paketu 2008. godine, od 21. do 29. jula, neformalno se u okviru „zelene sobe“ sastalo oko 40 ministara u pokušaju da postignu konsenzus u veoma teškim pregovorima o trgovini poljoprivrednim i industrijskim proizvodima. Na ovom sastanku razmatrani su i načini kako da se odvijaju budući pregovori o uslugama i intelektualnoj svojini. Sastanku su pored ministara prisustvovali i ambasadori, viši zvaničnici i koordinatori glavnih pregovaračkih grupa u STO. U okviru „zelene sobe“ pregovarači istražuju nove

⁸¹ World Trade Organization, „Doha Development Agenda: July 2008 Package: How The Meeting Was Organized“, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/meet08_org_e.htm#tnc, 15/04/2011.

načine rešavanja teških pitanja. Ministarska „zelena soba“ bavi se najosetljivijim političkim pitanjima, koja uključuju i snižavanje carinski stopa, ukidanje subvencija, odnosno izuzetke od ovih sniženja.⁸²

Na kraju, posle kruga Četvorke i kruga „zelene sobe“, krug odlučivanja se zatvara na zasedanju Ministarske konferencije, na kojoj učestvuju sve članice STO odnosno Opšteg saveta koji radi između zasedanja Ministarske konferencije.

Kada govorimo o tehnici multilateralnih trgovinskih pregovora vidimo da je u prvih pet rundi pregovora u okviru GATT, sve do Kenedi runde, primenjivana tehnika pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu (*product-by-product negotiations*). Prema spomenutom pravu glavnog dobavljača ovi pregovori su se u praksi svodili na bilateralne pregovore između zemalja koji su najveći izvoznici sa zemljama koji su najveći uvoznici za pojedinačni proizvod. Pregovori o svakom pojedinačnom proizvodu postigli su visoku stopu internalizacije, u smislu da su koristi od trgovinskih koncesija bile, u najvećem broju slučajeva, zatvorene u krugu zemalja koje su pružale trgovinske koncesije. Ovakva tehnika pregovora je dovodila do veoma malog širenja koristi od trgovinskih koncesija na zemlje koje nisu direktno učestvovala u pregovorima ili nisu dale simetrične carinske koncesije, bez obzira na primenu pravila najpovlašćenije nacije. Runde pregovora koje su se vodile prema tehnici pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu, čak su sprečavale i veća prelivanja trgovinskih prednosti od dogovorenih carinskih koncesija na druge zemlje koje nisu dale simetrične koncesije, tako što se na kraju svake te runde, na završnim sesijama, trgovinske koncesije koje su prethodno ugovorene u pregovorima bile stavljene pod pretnjom povlačenja ili revizije ukoliko se druge zemlje ne slože da za uzvrat ponude simetrične trgovinske koncesije.

Dok je ova tehnika pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu mogla da dovede do velikih smanjenja carinskih stopa kod proizvoda koji su bili subjekt pregovora, ona je verovatno bitno ograničila asortiman proizvoda u odnosu na one do kojih se došlo aktivnim pregovorima, tako da su rezultati smanjenja carina imali ograničenu obuhvatnost. Tehnika pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu imala je i druge nedostatke i ograničenja. Dobar primer su zemlje koje su imale mali izvoz i uvoz proizvoda o kojima se pregovaralo, koje su u praksi bile isključene iz pregovaračkog procesa. Zatim, tu je i fokusiranje pregovora ka određenim proizvodima tako da su domaći proizvođači bili faktički podsticani da postanu aktivni u odupiranju carinskim koncesijama za proizvode za koje su oni sami bili zainteresovani da proizvode. Osim toga, ova tehnika pregovora zahtevala je visoke troškove baš zbog svog fokusa na pojedinačne proizvode.⁸³

⁸² Ibidem

⁸³ Trebilcock, Michael Robert Howse, (1999), *The regulation of international trade*, Routledge, London, p. 179.

Tehnika pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu mogla je da opstane i funkcioniše dok je manji broj zemalja učestvovao u pregovorima. Kako se broj zemalja pregovarača povećavao ova tehnika pregovora se sve teže sprovođila.

Najviše zbog proširenja pregovaračkih tema i povećanja broja zemalja učesnica u okviru Kenedi i Tokijske runde sa tehnike pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu prešlo se na tehniku linearnog snižavanja carina. Usvojena je formula za linearno snižavanje carina sa odredbom za listu izuzetaka, gde zemlje mogu određene proizvode izdvojiti iz linearne formule i pregovarati o njima kao i ranije po tehnici pregovora o pojedinačnim proizvodima. Sa ovom novom tehnikom pregovora obuhvat proizvoda bio je daleko veći. Obe runde su imale za rezultat snižavanje carina za 35% u proseku, što je znatno iznad rezultata pregovora prethodnih rundi. Međutim, formule za linearno snižavanje stvorile su drugi problem. Sada se fokus pregovora prebacuje na izbor određene formule, a kako svaka zemlja pregovarač ima sopstvene interese dolazi do sukoba mišljenja u izboru formule. U stvari ovi pregovori o formuli, koji se odvijaju pre samih pregovora, postaju sve duži i komplikovaniji. Osim toga, zemlje koje su pre početka pregovora imale već niske carinske stope u proseku imaju argument da nije realno da one imaju isti procenat sniženja carina kao i one zemlje sa visokim prosečnim carinskim stopama, jer bi na primer pedesetoprocentno sniženje carinske stope od 60% proizvelo kao rezultat carinsku stopu od 30%, što bi znači i dalje ostavilo visoku carinsku stopu koja odbija izvoz u tu zemlju, dok sa druge strane zemlja koja snižava svoju carinsku stopu sa postojećih 10% po istoj formuli dobija za rezultat 5% carinske stope, što bi imalo veliki uticaj na obim uvoza. Na kraju su korišćene linearne formule koje više smanjuju veće nego manje carinske stope.

Sledeći problem sa linearnim formulama bio je rizik da će zemlje zloupotrebiti pravo da izdvoje određene proizvode iz primene linearne formule i staviti te proizvode na listu gde bi bili predmet samo pregovora proizvod po proizvod. Određeni broj zemalja je to upravo i uradio u pregovorima. Zemlje koje imaju sektore osetljive na uvoz, kao što je na primer tekstil, odeća i obuća, koristile su ovu listu izuzetaka. Takođe, zemlje koje izvoze poljoprivredne proizvode i prirodne resurse, a koje su imale niske carinske stope, ali visoko su subvencionisale proizvodne sektore, kao što je na primer Kanada, videle su šansu u tehnici pregovora o pojedinačnim proizvodima, jer im tehnika linearnog snižavanja carina nije odgovarala. Na kraju, zbog pomenutih problema oko tehnike pregovora u Kenedi i Tokio rundi sniženja carina su bila znatno manja nego što se očekivalo sa primenom linearne formule.

U Kenedi i Tokio rundi došlo je do još jedne promene u tehnici pregovora koja je postojala pre ove dve runde. Radi se o tehnici pregovora sektor po sektor. U obe runde pregovori su išli u smeru uklanjanja trgovinskih barijera u odabranim sektorima, kao što su čelik, hemijski proizvodi i proizvodi šumarstva. Kanada je

bila veliki zagovornik ove tehnike pregovora, ali su oni vremenom uglavnom propali. Ako bi se ovom tehnikom fokusirali na određeni sektor, sami pregovori bi privukli pažnju pre svega glavnog proizvođača i umesto da smanji ili eliminiše trgovinske restrikcije za taj sektor rizikuje se dobijanje sporazuma koji bi uveo kartel u celu industriju. A iz razloga što bi veliki izvoznik trebao da pregovara sa mnoštvom zemalja manjih uvoznika i onda bi rezultirajuće koncesije bile zanemarljive. Dok je Sporazum o civilnom vazduhoplovstvu bio uspešno dogovoren tokom Tokijske runde trgovinskih pregovora i pri tome doveo do snižavanja nekih trgovinskih barijera, i dok je Sporazum o poljoprivredi dogovoren na Urugvajskoj rundi pregovora skromno liberalizovao trgovinu poljoprivrednim proizvodima, Međunarodni sporazum o tekstilu i odeći (*Multi-Fibre Agreement*) iz 1974. je primer protekcionističkog scenarija.⁸⁴ U pokušaju da se pregovara o liberalizaciji u okviru sektora, prostor za manevre u razmeni koncesija je umanjen u odnosu na linearnu tehniku i tehniku pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu. Međunarodni sporazum o tekstilu i odeći utvrdio je pravila o primeni samoograničenja izvoza tekstila i odeće zemalja u razvoju u razvijene zemlje i omogućio je zaključivanje bilateralnih sporazuma između zemalja iz ove dve grupe. Pored zemalja u razvoju, u istoj grupi nalazile su se i Istočnoevropske zemlje, kao i Kina. Naravno, trgovina tekstilom između samih razvijenih zemalja nije bila obuhvaćena ovim Sporazumom.⁸⁵

Kako je navedeno u IV delu GATT od zemalja u razvoju se ne očekuje da pruže pun reciprocitet u obavezama prilikom trgovinskih pregovora, kao što se to očekuje od razvijenih zemalja. Od razvijenih zemalja se takođe očekuje da im prioritet bude snižavanje i ukidanje trgovinskih barijera kod proizvoda koji su posebno važni za izvoz zemalja u razvoju. Sledeći takve tendencije ranih 1970-ih veći broj razvijenih zemalja usvojio je Opšti sistem preferencijala (*Generalized System of Preferences*) kojim su jednostrano proširile preferencijalne carinske stope za proizvode od interesa za izvoz zemalja u razvoju. Međutim, pošto ove preferencijalne carinske stope nisu bile konsolidovane, one su kroz klauzulu o izuzecima iz razloga naglog rasta uvoza često bile podizane, tako da je to bilo veoma nestabilno okruženje za izvoz zemalja u razvoju. Osim toga, veliki broj tzv. osetljivih proizvoda (tekstil, odeća, obuća) nije bio obuhvaćen ovim sporazumom.⁸⁶

U okviru Urugvajске runde pregovori su imali sličan tok kao i sve prethodne runde. Ovi pregovori su zbog brojnih tema i postavljenih ciljeva trajali znatno

⁸⁴ Ibid., p. 180.

⁸⁵ Bjelić Predrag, Sanja Jelisavac Trošić, Ivana Popović Petrović, (2010), *Savremena međunarodna trgovina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 190.

⁸⁶ Trebilcock, Michael Robert Howse, (1999), *The regulation of international trade*, Routledge, London, p. 179.

duže nego prethodne runde. Nakon razmene inicijalnih listi zahteva zemlje pregovarači su se međusobno udružile i formirale velike grupe trgovinskih partnera na čijim sastancima su liste analizirane zajednički. Ove multilateralne analize bile su dopuna za bilateralne i plulateralne koji su i dalje bile osnova. Na ovoj rundi pregovori o poljoprivredi pokazali su se kao najzahtevniji i najosetljiviji, pa je došlo do predloga Artura Dunkela, predsedavajućeg Komiteta za trgovinske pregovore, koji je sadržao modalitete za nastavak pregovora o poljoprivredi. Iako Dankelov tekst nije nikada zvanično prihvaćen on je bio osnova za nastavak pregovora i konačnog dogovora pre svega između SAD-a i Evropske unije koji su i doveli do zaključenja Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora.⁸⁷

Odredbama člana 2 GATT 1994 daje se pravna snaga razmenjenim i ugovorenim listama koncesija, bilo da su razmenjene tokom trgovinskih pregovora ili prilikom pristupanja i liste koncesija postaju sastavni deo GATT. Takođe je predviđeno da se na proizvode koji su sadržani u listama carinskih koncesija neće primenjivati carine više od onih koje su navedene u listama, niti uvozne dažbine više od onih koje su bile na snazi u vreme kada su koncesije ugovorene. Ova odredba je detaljnije razrađena tokom pregovora Urugvajске runde kroz postizanje posebnog Dogovora o interpretaciji stava 1b člana 2. Njime je predviđena obaveza članica Svetske trgovinske organizacije da u nacionalnim listama carinskih koncesija, pod rubrikom ostale dažbine i takse, prikažu sve dažbine koje se primenjuju na dati proizvod i to na nivou koji je važio na dan 15. aprila 1994. godine (datum završetka Urugvajске runde). Od tog datuma registrovane dažbine i takse će se smatrati konsolidovanim, odnosno neće se moći povećavati iznad registrovanog nivoa bez prethodnih konsultacija sa zainteresovanim članicama STO.⁸⁸

Od osnivanja Svetske trgovinske organizacije do pokretanja Doha runde pregovora održano je tri Ministarske konferencije. Prva je bila u Singapuru od 9. do 13. decembra 1996. godine i između ostalih ciljeva bili su i analiza spoljnotrgovinskih politika članica i nastavak liberalizacije svetske trgovine. Na ovoj konferenciji otvorene su i nove teme za pregovore i to trgovina i investicije, trgovina i konkurencija, transparentnost u vladinim nabavkama i olakšavanje, a kasnije su one dobile naziv „singapurske“ teme. Druga Ministarska konferencija bila je održana u Ženevi od 18. do 20. maja 1998. godine. Ona je bila u najvećem delu svečanog i protokolarnog karaktera obeležavanja pedesetogodišnjice institucionalizacije

⁸⁷ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 33.

⁸⁸ Milivojević, Radmila, (1996), *Pravila Svetske trgovinske organizacije (STO) u domenu carinske zaštite, vancarinskih dažbina i necarinskih mera zaštite (kvantitativna i vrednosna ograničenja uvoza)*, u: Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 162.

multilateralnog trgovinskog sistema putem GATT i STO. Treća Ministarska konferencija je održana u Sijetlu od 30. novembra do 3. decembra 1999. godine i njen glavni cilj bio je pokretanje nove runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Međutim, do pokretanja Milenijumske runde pregovora nije došlo zbog različitih i veoma suprotstavljenih stavova zemalja članica STO. Ovdje je prvi put došlo do organizovanog suprotstavljanja zemalja u razvoju nametanju rešenja od strane razvijenih zemalja. Na taj način naredna, četvrta Ministarska konferencija održana u Dohi od 9. do 13. novembra 2001. godine bila je fokusirana na razvojna pitanja i zato se Ministarska deklaracija i sva prateća dokumenta nazivaju Razvojni plan (*Doha Development Agenda*). Međutim, najveći problem su postali i ostali modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora i izbor formule na kojima će se oni zasnivati. Dogovoreno je da će sprovođenje i zaključivanje trgovinskih pregovora i stupanje na snagu zaključenih sporazuma biti po metodi jedinstvenog poduhvata. Na taj način pregovori neće biti uspešno okončani ukoliko se ne postignu dogovori po svim pitanjima. Ipak je bilo predviđeno da ukoliko se neki od sporazuma postigne ranije on će se moći primenjivati i pre okončanja Doha runde.

Peta Ministarska konferencija Svetske trgovinske organizacije održana je u Kankunu od 10. do 14. septembra 2003. godine. Pošto pregovori nisu završeni u predviđenim rokovima oni su nastavljani i posle ove konferencije. Naknadno je došlo do usvajanja više takozvanih julskih paketa kojima se pozivaju zemlje članice da pojačaju napore da bi se uspešno završili pregovori u svim oblastima Doha runde i naglašena je njena razvojna uloga. Šesta Ministarska konferencija održana je u Hong Kongu od 13. do 18. decembra 2005. godine. Ministarska deklaracija sadržala je preporuke i predloge za nastavak pregovora. Na ovoj konferenciji usvojena je preporuka da se modaliteti za pregovore o poljoprivrednim proizvodima moraju usaglasiti najkasnije do 30. aprila 2006. godine, a da se inicijalne Liste koncesija moraju dostaviti do 31. jula 2006. godine. Kod pregovora o pristupu tržištu za industrijske proizvode ostvaren je napredak usvajanjem švajcarske formule za snižavanje carina. Dogovoreno je da se do 30. aprila 2006. godine postigne dogovor o modalitetima i njihovoj primeni, a da sve članice predaju Liste koncesija za industrijske proizvode do 31. jula 2006. godine.⁸⁹ Nakon veoma napornih pregovora, koji su se odvijali tokom prve polovine 2006. godine, u pokušaju da se ispoštuju postavljeni rokovi ipak nije došlo do promena pregovaračkih pozicija niti do kompromisa. Zbog toga je Opšti savet po preporuci Generalnog direktora STO na sednici održanoj od 27. do 28. jula 2006. godine suspendovao pregovore u okviru Doha runde. Najveći problem i dalje je ostao problem usaglašavanja modaliteta pregovora o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda.

Pošto je prioritet bio da se nastavi Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora, nakon njenog zvaničnog obustavljanja došlo je do pokušaja

⁸⁹ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 79.

usaglašavanja različitih stavova, tako da je Predsedavajući Komiteta za trgovinske pregovore 18. decembra 2007. godine podneo izveštaj Opštem savetu u kome se navodi da su pregovori po svim temama obnovljeni. Ovde je posebno istaknuto da je usvajanje modaliteta za sprovođenje pregovora prioritet. Nastavljajući pregovore 25. jula 2008. godine Generalni direktor STO izneo je predloge poznate kao „julski paket 2008“ koji je obuhvatao predloge za okončanje Doha runde. Pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda opet su se javili kao glavna prepreka za postizanje dogovora, tako da oni još uvek traju.

Prilikom sagledavanja procedura i tehnika pregovora možemo zaključiti da su one nastajale postupno tokom procesa uvođenja pravila u spoljnotrgovinske odnose zemalja pregovarača. Pregovori na kojima se odlučuje kakva će biti procedura nekada mogu biti komplikovaniji i zahtevniji i trajati čak i duže od samih trgovinskih pregovora, što nam dokazuje i Doha runda.

Kada govorimo o multilateralnim trgovinskim pregovorima mislimo na redovne pregovore koji se odvijaju po rundama pregovora. Naknadni pregovori odvijaju se kada zemlja želi da unese izmene u svoju listu koncesija. Tokom naknadnih pregovora od te zemlje se očekuje davanje kompenzatornih koncesija. U okviru dela rada koji bude posebno obrađivao Srbiju kao zemlju koja želi da postane članica Svetske trgovinske organizacije, biće detaljnije obrađeni principi, procedura i tehnika pregovora o pristupanju.

3. Modaliteti rundi pregovora

Osim usaglašavanja procedura i tehnika pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije, pre nego što počnu sami pregovori, moraju se utvrditi i modaliteti pregovora o carinama. Modaliteti u multilateralnim trgovinskim pregovorima predstavljaju metode odnosno načine na koji će se ti pregovori odvijati.

U multilateralnim trgovinskim pregovorima glavni cilj bio je i ostao snižavanje carinskih stopa. Kako su ti pregovori od potpisivanja GATT, preko stvaranja STO, do danas imali sve više zemalja učesnica, tako su se i komplikovali, pa se rešenje našlo u dogovoru o modalitetima odnosno načinima na koji će pregovori biti vođeni. Znači, pre samih pregovora o koncesijama neophodno je pregovarati o modalitetima pregovora odnosno kako će se pregovarati i na koji način će se snižavati carinske stope. Za zemlje članice Svetske trgovinske organizacije krajnji i najvažniji cilj je smanjenje carinskih stopa i subvencija i to na način da smanjenje bude obavezujuće pod okriljem te organizacije. Modaliteti će im upravo reći kako da to urade. Pre svakih multilateralnih trgovinskih pregovora, znači, potrebno je dogovoriti modalitete.

Modaliteti za prve tri runde pregovora o carinama (Ženeva, Anesi i Torki) bili su zasnovani na zajedničkim principima. Prvo, sve zemlje ugovornice imale su punu slobodu po pitanju davanja koncesija, da li će je uopšte dati i ako je daju u

kom će one obliku biti. Drugo, pregovori su morali biti na bazi reciprociteta i od jedne zemlje se nije moglo tražiti da odobri unilateralne koncesije ili da odobri koncesije drugim zemljama, a da ne dobije odgovarajuće koncesije za uzvrat. Treće, zemlja ugovornica je mogla da podnese drugoj zemlji ugovornici zahtev za sniženje carine na određeni proizvod samo ukoliko poseduje pravo glavnog dobavljača. Četvrto, pregovori su se vodili u skladu sa proizvod po proizvod metodom, što znači da su u suštini bili bilateralni. Pregovori na osnovu proizvod po proizvod metoda, najkraće rečeno, su takvi pregovori u kojima se razmatra tarifni stav po tarifni stav na listi ponuda. Iako je tokom narednih rundi pregovora bilo predloga za zamenu metode proizvod po proizvod, ipak je on ostao glavni modalitet pregovora sve do Kenedi runde multilateralnih trgovinskih pregovora.

Tokom Kenedi runde napravljeni su značajni pomaci u modalitetima pregovora o carinama. To je prva runda u kojoj je iskorišćena mogućnost o usvajanju alternativnog pristupa za pregovore o carinskim stopama, u skladu sa odredbama člana XXVIII bis GATT. Pre početka runde, razvijene zemlje su se dogovorile da će se pregovori odvijati u skladu sa linearnim pristupom. Pregovori na osnovu linearnog metoda su pregovori koji su karakteristični po primeni određene formule za snižavanje carine. Znači, neće se održavati bilateralni pregovori proizvod po proizvod nego će se dogovoriti određeni modaliteti za smanjenje carina koji će onda primeniti sve razvijene zemlje. Suštinu ovih pregovora ne čine bilateralni pregovori o međusobnim carinskim koncesijama, već multilateralni pregovori o načinu i stopi po kojoj će carine biti smanjenje.

Linearni modalitet snižavanja carinskih stopa usvojen je iz praktičnih razloga. U dotadašnjim pregovorima korišćen je proizvod po proizvod pristup tako da je uspeh samih pregovora u najvećoj meri zavisio od glavnih dobavljača i njihove volje da ponude niže carinske stope za određeni proizvod. Zbog toga je najčešće dolazilo do vrlo malih smanjenja carina, koja su u nekim slučajevima bila zanemarljiva u komercijalnom smislu. Još jedan argument ide u prilog linearnom pristupu, a to je da je uporedo sa porastom broja strana ugovornica proizvod po proizvod metod postao glomazan i komplikovan. Izuzetak su bile četiri zemlje, Kanada, Australija, Novi Zeland i Južnoafrička republika, koje su se odlikovale specifičnim ekonomskim ili trgovinskim strukturama, pa pošto linearno smanjenje ne bi obezbedilo adekvatan stepen reciprociteta, ove zemlje su dobile pravo da daju proizvod po proizvod ponude. Pored toga, iako je princip reciprociteta ostao glavno pravilo za vođenje pregovora, dogovoreno je da razvijene zemlje ne mogu očekivati reciprocitet od zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja.⁹⁰

⁹⁰ Marković, Ivan, (2006), „Procedure multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru međunarodnog trgovinskog sistema GATT/STO“, Međunarodni problemi 1-2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 23-4.

Za narednu, Tokijsku rundu, konsenzusom je dogovoreno da se pregovori o carinama vode na bazi određene formule čiji bi cilj bio najšira moguća primena. Skoro sve uticajne zemlje iznele su svoju formulu. Od ove runde, pa sve zaključno i sa Doha rundom multilateralnih trgovinskih pregovora, modaliteti bazirani na formulama postali su osnovno sredstvo za snižavanje carinskih stopa.

4. Formule za snižavanje carina

Prilikom pregovaranja o modalitetima smanjenja carinskih stopa pojavilo se više različitih metoda. Ovde ćemo definisati, podeliti i obraditi modalitete koji su bazirani na formulama i uporediti te modalitete.

U zavisnosti od toga da li rezultati primene formule zavise od početne carinske stope razlikujemo dva osnovna tipa formula. Prvi tip su one formule koje smanjuju carinske stope u istom procentu, bez obzira na veličinu početne carinske stope. Ove formule se nazivaju formule nezavisne od carine – carinski nezavisne formule (*tariff independent formulae*). Drugi tip formula nazivamo formule zavisne od carine (*tariff dependent formulae*), zato što je procenat smanjenja u carinskim stopama zavistan od inicijalne carinske stope. U drugi tip spadaju i takozvane harmonizujuće formule koje imaju efekat smanjivanja disperzije početnih carinskih stopa i od kojih je najpoznatija švajcarska formula.⁹¹

Efekte različitih formula ćemo videti i uporediti na hipotetičkim primerima. Na ovaj način ćemo videti kako ova dva tipa formula smanjuju različite carinske stope. Na hipotetičkom slučaju možemo videti i koliko je opseg inicijalnih carinskih stopa smanjen korišćenjem različitih formula i različitih parametara. Pri ovom izračunavanju koristi se i standardna devijacija kao mera apsolutne disperzije tarifnog profila. Ona je zavisna od prosečne carinske stope. Osim nje imamo i koeficijent varijacije koji je mera relativne disperzije. On se određuje kao standardna devijacija podeljena sa prosekom i uobičajeno je predstavljen u procentima, tj. množi se sa sto (100). Na koeficijent varijacije ne utiču prosečne carinske stope. Takođe, u obračunima se javlja i carinska eskalacija koja se u našem slučaju meri, kao spoljnotrgovinski koeficijent dva tarifna stava u nižem i višem spektru carinske tarife.

4.1. Formule nezavisne od carine

Najbitnija karakteristika ove vrste formula je da one ni na koji način ne zavise od inicijalne, početne carinske stope. Ono što je najvažnije kod njih je stopa

⁹¹ World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 2.

smanjenja. Metod jedinstvene stope (*single rate*) podrazumeva da se sve carinske stope snize na jedinstvenu carinsku stopu koja će važiti za sve proizvode. Teoretski ovo je najjednostavniji metod. U praksi, on se najviše koristi u regionalnim sporazumima o slobodnoj trgovini, gde finalna carinska stopa iznosi nula ili je to veoma niska carinska stopa za trgovinu između zemalja potpisnica sporazuma.

Procentno smanjenje po fiksnoj stopi (*flat-rate percentage reductions*) znači da se carinska stopa snižava za sve proizvode po istoj fiksnoj stopi, bez obzira da li je polazna carinska stopa visoka ili niska. Na primer, sve carinske stope se snižavaju po 15% u jednakim koracima u roku od pet godina. Ovako će posle primene smanjenja po fiksnoj stopi visoke carine i dalje ostati visoke.⁹²

Najpoznatije formule nezavisne od carine su one koje su korišćene na Kenedi rundi pregovora i na Urugvajskoj rundi pregovora. Na Kenedi rundi pregovora smanjenje carinskih stopa definisano je kao: „paušalni rez od 50% biće korišćen kao radna hipoteza za determinisanje opšte stope linearnog smanjenja“.⁹³ Pristup urugvajске runde detaljno ćemo obraditi kasnije.

Ukoliko nam je t_0 inicijalna carinska stopa koja je na snazi pre pregovora, a finalna carinska stopa koja je rezultat pregovora t_1 , dok je c konstantan parametar (konstanta) onda formula koja izražava odnos između ove dve carinske stope izgleda ovako:

$$t_1 = c \cdot t_0 \tag{1}$$

U navedenoj formuli finalna carinska stopa neminovno zavisi od dve vrednosti i to:

- od parametra c i
- od inicijalne carinske stope t_0 .

Stopa smanjenja ($R = 1 - c$) je međutim nezavisna od carinske stope i zavisi samo od parametra c . Inicijalna carinska stopa t_0 prema tome nije determinanta stope smanjenja. Primenom formule nezavisne od carine sve carinske stope biće smanjenje u istom procentu.

Najbolji način da posmatramo kakve rezultate daje formula nezavisna od carine je da koristimo hipotetički primer carinske tarife pretpostavljajući različite vrednosti

⁹² World Trade Organization, (2003), „Tarrif negotiations in agrculture, Reduction methods“, Background fact sheet, Geneva, p. 1.

⁹³ Hoda, Anwarul, (2001), *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and WTO: Procedures and Practices*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 31.

za konstantu c (0,9; 0,75 i 0,5). U tabeli 8 prikazane su inicijalne carinske tarife i dobijene carinske tarife nakon korišćenja tri navedene vrednosti za konstantu c .

Tabela 8: Uticaj linearnog smanjenja carinskih stopa na carinsku tarifu

Tarifna oznaka*	Inicijalna carinska stopa	Finalna carinska stopa nakon smanjenja			Smanjenje u procentima		
		$c=0,9$	$c=0,75$	$c=0,5$	$c=0,9$	$c=0,75$	$c=0,5$
1000.00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2000.00	2,5	2,3	1,9	1,3	10,0	25,0	50,0
3000.00	5,0	4,5	3,8	2,5	10,0	25,0	50,0
4000.00	7,5	6,8	5,6	3,8	10,0	25,0	50,0
5000.00	10,0	9,0	7,5	5,0	10,0	25,0	50,0
6000.00	12,5	11,3	9,4	6,3	10,0	25,0	50,0
7000.00	15,0	13,5	11,3	7,5	10,0	25,0	50,0
8000.00	17,5	15,8	13,1	8,8	10,0	25,0	50,0
9000.00	20,0	18,0	15,0	10,0	10,0	25,0	50,0
1000.00	22,5	20,3	16,9	11,3	10,0	25,0	50,0
1100.00	25,0	22,5	18,8	12,5	10,0	25,0	50,0
1200.00	27,5	24,8	20,6	13,8	10,0	25,0	50,0
1300.00	30,0	27,0	22,5	15,0	10,0	25,0	50,0
1400.00	32,5	29,3	24,4	16,3	10,0	25,0	50,0
1500.00	35,0	31,5	26,3	17,5	10,0	25,0	50,0
1600.00	37,5	33,8	28,1	18,8	10,0	25,0	50,0
1700.00	40,0	36,0	30,0	20,0	10,0	25,0	50,0
1800.00	42,5	38,3	31,9	21,3	10,0	25,0	50,0
1900.00	45,0	40,5	33,8	22,5	10,0	25,0	50,0
2000.00	47,5	42,8	35,6	23,8	10,0	25,0	50,0
2100.00	50,0	45,0	37,5	25,0	10,0	25,0	50,0
2200.00	52,5	47,3	39,4	26,3	10,0	25,0	50,0
2300.00	55,0	49,5	41,3	27,5	10,0	25,0	50,0
2400.00	57,5	51,8	43,1	28,8	10,0	25,0	50,0
2500.00	60,0	54,0	45,0	30,0	10,0	25,0	50,0
Prosek	30,0	27,0	22,5	15,0	9,6	24,0	48,0
Maksimum	60,0	4,6	12,0				
Standardna devijacija	18,4	16,6	13,8				
Koeficijent varijacije	61,3	61,3	61,3				
Eskalacija (1300.00/500.00)	3,0	3,0	3,0				

* tarifne oznake (1000.00 do 2500.00) su hipotetičke i ne predstavljaju oznake iz stvarne carinske tarife

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 3.

Formula nezavisna od carine ima uticaj na:

- prosek carinskih stopa,
- maksimum carinskih stopa i
- standardnu devijaciju.

Mere varijabilnosti koje možemo sagledati u tabeli su raspon carinskih stopa, kao razliku između maksimalnih i minimalnih carinskih stopa, zatim standardna devijacija, kao prosečno odstupanje od aritmetičke sredine i tu je koeficijent varijacije tj. koliki procenat od aritmetičke sredine iznosi standardna devijacija. Ova formula nema uticaja na koeficijent varijacije i na unapred definisanu carinsku stopu eskalacije. U tabeli se može videti kako je došlo do smanjenja proseka carina sa primenom formule. Rezultati prikazani u tabeli dobijaju se tako što su sve carinske stope smanjene istom proporcijom, što ne menja ratio između različitih carinskih stopa. Jedini razlog zbog čega je došlo do smanjenja u standardnoj devijaciji je zato što su se smanjili proseci carinskih stopa.⁹⁴

Među modalitetima koje su predložile pojedine zemlje članice Svetske trgovinske organizacije samo formula koju je predložila Indija spada u ovaj tip formula. Međutim, da bi se smanjili i carinski vrhovi Indija je u modalitete uključila i dodatnu redukciju, tako da je krajnje sniženje carinskih stopa ipak zavisno od inicijalne carinske stope u svim slučajevima gde su najviše carinske stope više nego tri puta više od nacionalnog proseka.⁹⁵ Uvođenjem dodatnog snižavanja za carinske vrhove formula Indije prestaje da pripada grupi formula nezavisnih od carine.

Pristup urugvajске runde (Uruguay Round approach) nastao je i prihvaćen je tokom pregovora o poljoprivredi koji su trajali od 1986. do 1994. godine na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora. Ovaj metod podrazumeva da razvijene zemlje snize svoje carinske stope za poljoprivredne proizvode u proseku od 36% tokom šest godina (6% godišnje) sa uslovom da je carinska stopa za svaki proizvod u celom periodu snižena minimum 15%.

Ovaj pristup ima dve osobine:

- snižavanje sa fiksnom procentnom stopom će dovesti do blažih smanjenja visokih carinskih stopa i šireg raspona finalnih carina nego kada se primeni metod harmonizacije kao što je švajcarska formula;
- kombinacija prosečnog i minimalnog snižavanja carinskih stopa omogućava zemljama fleksibilnost da variraju njihova stvarna carinska smanjenja na

⁹⁴ World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 2.

⁹⁵ Carinski vrhovi predstavljaju carinske stope koje su naročito visoke, često nekoliko puta veće od prosečne nominalne carine.

individualnim proizvodima (tarifnim stavovima) – iako je prosečno sniženje 36%, neke carinske stope biće snižene manje, a neke više, i na taj način je moguć slučaj da nijedna carinska stopa neće biti na kraju snižena za tačno taj procenat.⁹⁶

Koristeći upravo pristup urugvajске runde videćemo koje rezultate dobijamo na kraju šeste godine.

Tabela 9: Pristup urugvajске runde

Godina	Početna carina						
	150%	125%	100%	75%	50%	25%	10%
	Prosečna stopa sniženja je 36%						
0	150,00	125,00	100,00	75,00	50,00	25,00	10,00
1	141,00	117,50	94,00	70,50	47,00	23,50	9,40
2	132,00	110,00	88,00	66,00	44,00	22,00	8,80
3	123,00	102,00	82,00	61,50	41,00	20,50	8,20
4	114,00	95,00	76,00	57,00	38,00	19,00	7,60
5	105,00	87,50	70,00	52,50	35,00	17,50	7,00
6	96,00	80,00	64,00	48,00	32,00	16,00	6,40
Godišnje stope (procentni poeni)	10,80	9,00	7,20	5,40	3,6	1,8	0,72

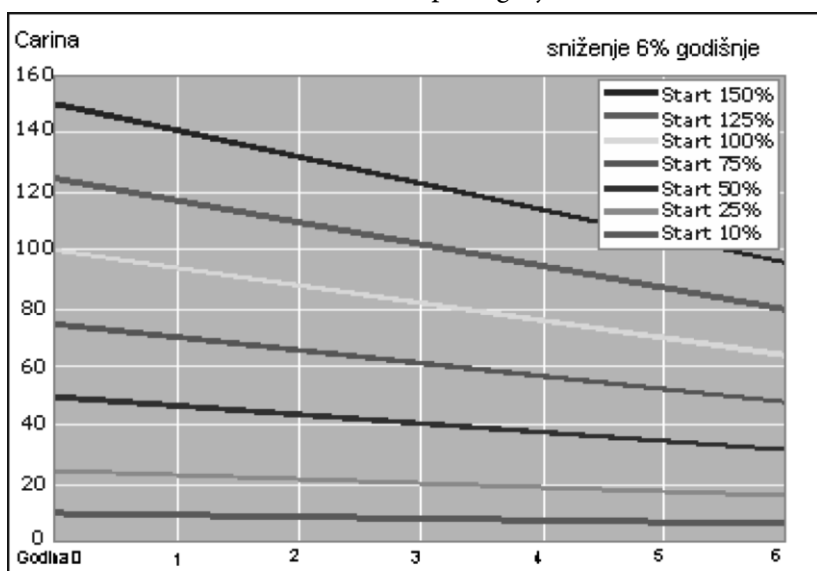
Izvor: WTO, Background fact sheet, WTO agriculture negotiations, avgust 2003.

Kada primenimo pristup urugvajске runde (pogledati tabelu 9) videćemo da tamo gde se pošlo od visokih carinska stopa nakon primene sniženja dobijamo i dalje veoma visoke carinske stope: sniženje od 36% na carinske stope od 150% dovodi do konačne stope od 96% u poslednjoj šestoj godini, što je i dalje veoma visoka carinska stopa. U slučaju kada je početna carinska stopa bila 125% sniženje po metodi urugvajске runde od 36% dovodi carinsku stopu na nivo od 80% nakon 6 godina. Znači, kao finalnu carinsku stopu posle primene formule dobijamo izuzetno visoku carinsku stopu. Samo u slučajevima kada su početne carine niske sniženja će dovesti do finalnih carinskih stopa koje su niske i bliske švajcarskoj formuli. Ako je početna carinska stopa 10% ili 25%, finalne carinske stope u šestoj godini su 6,4% i 16% respektivno. Na kraju posmatranog perioda od 6 godina dobijamo raspon finalnih carinskih stopa od 6,4% do 96% i ovaj raspon je i dalje

⁹⁶ World Trade Organization, (2003), "Background fact sheet, WTO agriculture negotiations", WTO, Geneva, p. 2.

veoma veliki. Znači, nakon svih sniženja carinskih stopa primenom pristupa urugvajске runde posle šest godina i dalje imamo veoma visoke carine. Osim toga, razlika između najviših i najnižih finalnih carinskih stopa je i dalje veoma velika.

Grafikon 1: Pristup urugvajске runde

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Tarrif negotiations in agrculture, Reduction methods", Background fact sheet, Geneva, p. 2.

Stopa od 36% je korišćena na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora, međutim sam pristup urugvajске runde mogao bi da koristi i neku drugu stopu sniženja. Na samoj rundi pregovora bio je slučaj da prosečna stopa sniženja bude 36% tokom šest godina, za razvijene zemlje, a za zemlje u razvoju primenjena je stopa od 24% i period od 10 godina.

U pristupu urugvajске runde radi se o preciziranom prosečnom procentualnom sniženju u carinskim stopama tokom precizno određenog broja godina sa fleksibilnošću manjeg minimalnog smanjenja za individualne proizvode.

4.2. Formule zavisne od carine

Nasuprot formulama gde stopa sniženja nije zavisila od inicijalne carinske stope, postoji veliki broj formula koje su u funkciji upravo inicijalne carinske stope. Ono što je najbitnije kod ovih formula je da je njihov cilj ostvariti što veća sniženja za najviše carinske stope tzv. carinske vrhove. Znači kreatori ove vrste formula

prilikom njihovog definisanja imaju za cilj da više smanje visoke carinske stope nego niske carinske stope. Zato se formule često nazivaju harmonizujuće formule. Njihovom primenom dobijamo ujednačenije carinske tarife, odnosno one smanjuju veliki jaz između najnižih i najviših carinskih stopa u carinskim tarifama.

Harmonizovana sniženja (*harmonizing reductions*) su osmišljena sa ciljem da se naprave strmija odnosno oštrija sniženja na visokim carinama, dovodeći sve carinske stope bliže jedne drugima, što nazivamo harmonizovanje carinskih stopa. Ovaj rezultat se može ostvariti na sledeći način:

1. primenom različitih procenata za različite carinske opsege. Na primer, carinske stope na nivou između nula i 10% se ne snižavaju, carinske stope između 11% i 50% se snižavaju 25%, dok za carinske stope iznad tog nivoa snižavanje iznosi 50%.
2. primenom matematičkih formula koje su osmišljene da prave oštrija sniženja, tj. da veće carinske stope budu više snižene. Jedan od primera za ovu metodu je takozvana švajcarska formula.⁹⁷

Formule zavisne od carine možemo podeliti na dve vrste:

- a) linearne formule za snižavanje carina
- b) nelinearne formule za snižavanje carina

Linearnu formulu za snižavanje carina dobijamo kada na carinski nezavisnu formulu ($c \times t_0$) dodamo parametar a :

$$t_1 = a + c \times t_0 \quad (2)$$

U zavisnosti od vrednosti koje ima parametar a postoje dva moguća slučaja:

- u slučaju da je $a < 0$ dolazi do pojave da su carinske stope ispod određenog praga smanjene na nulu, a carinske stope iznad tog praga su smanjivane procentom koji se povećava zajedno sa povećanjem carinske stope. Prema tome, primenom linearne formule kada je $a < 0$ dobijamo kao rezultat pojavu da su male carinske stope svedene na nulu, niže carinske stope smanjene manjim procentom sniženja, a visoke carinske stope smanjene visokim procentom sniženja.
- u slučaju da je $a > 0$ pod pretpostavkom da porast u carinskim stopama ne dolazi u obzir, ovaj slučaj implicira da carinske stope ispod određenog praga nisu uopšte smanjene, a da su carinske stope iznad tog praga snižavane procentom koji se povećava zajedno sa povećanjem carinske stope. Znači ovde primenom linearne formule za snižavanje carina kada je $a > 0$ najniže carinske stope se ne

⁹⁷ World Trade Organization, (2003), "Tariff negotiations in agriculture, Reduction methods", Background fact sheet, Geneva, p. 1.

menjaju, a od nižih ka višim carinskim stopama procenat snižavanja raste, tako da se najviše carinske stope snižavaju sa najvišim procentom sniženja.

Linearne formule koje su carinski zavisne i harmonizujuće mogu u praksi da se koriste u pristupu carinskog opsega (*“tariff band“ approaches*) koji predlaže različita linearna snižavanja za različite opsege ili intervale carinskih profila. To je veoma praktično za multilateralne trgovinske pregovore. Predlog koji je iznela Evropska Zajednica i Korejski predlog na Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora mogu biti klasifikovani pod ovu kategoriju formula.⁹⁸

U odluci jedne zemlje o izboru koje će carinske stope primenjivati važni su i odnosi razmene. Koristeći teoriju odnosa razmene moguće je predvideti koji će biti nivoi carina na kraju pregovora. Predviđanje se vrši na bazi podataka koji su poznati pre početka pregovora i to podaci o carinama, volumenu uvoza i cenama, kao i elastičnosti trgovine. Kada postoji linearna tražnja i ponuda ovaj odnos je relativno jednostavan. Razmera, veličina pregovaranog snižavanja carina, koje predviđa teorija odnosa razmene, raste proporcionalno sa odnosom količine uvoza koja je bila pre pregovora i svetskih cena.⁹⁹

Postoji više *nelinearnih formula za snižavanje carina*, međutim sa praktične strane analiziraćemo samo jedan tip ove formule, već pomenutu švajcarsku formulu.

Švajcarska formula je prvi put bila predložena tokom Tokijske runde pregovora kada je Švajcarska predložila specifičnu funkcionalnu formu nelinearne formule i ona je do sada najčešće primenjivana formula u modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora. Međutim, kasnije je došlo do zanimljive situacije da se Švajcarska protivi primeni svoje formule na tekućim pregovorima o poljoprivredi u Doha rundi. Na tim pregovorima Švajcarska se zalaže za primenu pristupa Urugvajске runde, dok sa druge strane Urugvaj preferira švajcarsku formulu.

Švajcarska formula je specijalni slučaj harmonizujuće formule za smanjenje carina. Kada postoji velika razlika u carinskim stopama sužavanje jaza između visokih i niskih carina zovemo harmonizovanje carina. Švajcarska formula je specijalna vrsta harmonizujućeg metoda snižavanja carinskih stopa. Ova metoda koristi jednu matematičku formulu da bi proizvela sledeće efekte:

- sužavanje opsega dobijenih (finalnih) carinskih stopa od širokog opsega inicijalnih carinskih stopa sa kojima se započelo pre primene formule;
- određivanje maksimalne finalne carinske stope, bez obzira koliko je visoka bila početna carinska stopa.

⁹⁸ World Trade Organization, (2003), “Formula Approaches to tariff Negotiations”, TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 3.

⁹⁹ Bagwell, Kyle Robert W. Staiger, (2009), “What Do Trade Negotiators Negotiate About? Empirical Evidence from the World Trade Organization”, National Bureau of Economic Research Working Paper 12727, p. 29.

Uobičajeno je da se tražena sniženja, koja su dobijena ovom formulom, naknadno podele na jednake godišnje stope, da bi se ceo proces lakše podneo i u praksi primenila godišnja sniženja carinskih stopa.

Kod švajcarske formule najvažnija stvar je određeni broj (koeficijent) koji se implementira u formulu. Taj veoma bitan broj dobija se putem pregovora između zemalja koje imaju različite interese. U stvari, kada se usvoji modalitet pregovora sa primenom švajcarske formule glavni spor između zemalja pregovarača nastaje baš oko visine koeficijenta. Osim pomenutog, koeficijent određuje i maksimalnu konačnu (finalnu) carinsku stopu.

Švajcarska formula izgleda ovako:

$$t_1 = \frac{a \cdot t_0}{a + t_0} \quad (3)$$

U navedenoj formuli oznake imaju sledeće značenje:

t_0 – inicijalna (početna) carinska stopa;

a – koeficijent i ujedno i maksimalna finalna (konačna) carinska stopa;

t_1 – dobijena niža carinska stopa na kraju perioda, tj. finalna carinska stopa.

Važna karakteristika ove formule je da je ona u funkciji i inicijalne carine i koeficijenta a , što znači da rezultati primene ove formule direktno zavise od visine inicijalne carinske stope i od koeficijenta a . Koeficijent a može imati različite vrednosti i o vrednosti upravo ovog koeficijenta vode se multilateralni pregovori.

Formula može biti i preuređena na način da bude lakše uporediva sa ostalim formulama koje smo predstavili do sada.

Razlika između nove carine i stare carine je:

$$\begin{aligned} t_1 - t_0 &= \left(\frac{at_0}{a + t_0} \right) - t_0 \\ t_1 - t_0 &= \frac{at_0 - t_0(a + t_0)}{(a + t_0)} \\ t_1 - t_0 &= \frac{at_0 - t_0a - t_0^2}{(a + t_0)} \\ t_1 - t_0 &= -\frac{t_0^2}{(a + t_0)} \end{aligned} \quad (4)$$

Stopa smanjenja carine R kao pokazatelj koliko je nova carinska stopa t_1 smanjena u odnosu na početnu carinsku stopu t_0 (izražena u procentima) je:

$$R = \left| \frac{t_1 - t_0}{t_0} \right| \cdot 100 \quad (5)$$

Supstituisanjem razlike između nove carine i stare carine ($t_1 - t_0$) u formuli stope smanjenja R dobijamo:

$$R = \left| \frac{\frac{-t_0^2}{(a+t_0)}}{t_0} \right| \cdot 100 \quad (6)$$

$$R = \left| \frac{-t_0^2}{(a+t_0)t_0} \right| \cdot 100$$

$$R = \left| \frac{t_0}{(a+t_0)} \right| \cdot 100$$

Matematičkim izračunavanjem došli smo do dokaza da porast u vrednosti koeficijenta a smanjuje stopu smanjenja carine. Znači, kako raste koeficijent a tako se smanjuje stopa kojom se smanjuju carine. Drugim rečima, kada je koeficijent a niži tada su finalne carinske stope dobijene nakon primene švajcarske formule takođe niže i obratno kada je koeficijent a viši onda primenom švajcarske formule dobijamo i više finalne carinske stope (pogledati tabelu 10). Izraženo u decimalnim vrednostima, a ne u procentima, dobili smo sledeće:

$$R = \frac{t_0}{a+t_0} \quad (7)$$

Još bolji način da konkretno vidimo efekte koji proizilaze iz promene vrednosti koeficijenta a je da uradimo to kroz primer (pogledati tabelu 10). Na taj način ćemo najbolje videti da je koeficijent a odlučujući faktor koji utiče na uspešnost formule u smanjivanju carinskih stopa. Za potrebe našeg primera uzećemo da je vrednost koeficijenta $a = 5, 15$ i 50 .

Upravo kako smo i prethodno zaključili porast u vrednosti koeficijenta a rezultira u manjem ukupnom smanjenju carinskih stopa. Posmatrajući dobijene rezultate vidimo da:

- Kada je koeficijent a jednako 5 prosek carinskih stopa je 3,9 dok je stopa eskalacije carine 1,3.
- Kada je vrednost koeficijenta a 15 prosek carinskih stopa se povećao na 8,8, ali stopa eskalacije raste neznatno na 1,7.
- U poslednjem slučaju, kada je vrednost koeficijenta 50, postoji i dalje veoma značajna redukcija u ukupnom proseku koji je 17. Međutim, uprkos gotovo trostrukoj vrednosti parametra, stopa eskalacije raste samo na 2,3.¹⁰⁰

Tabela 10: Uticaj švajcarske formule na hipotetičku carinsku tarifu za različite koeficijente

Tarifna oznaka	Inicijalna carinska stopa	Finalna carinska stopa nakon smanjenja			Smanjenje u procentima		
		a=5	a=15	a=50	a=5	a=15	a=50
1000.00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2000.00	2,5	1,7	2,1	2,4	33,3	14,3	4,8
3000.00	5,0	2,5	3,8	4,6	50,0	25,0	9,1
4000.00	7,5	3,0	5,0	6,5	60,0	33,3	13,0
5000.00	10,0	3,3	6,0	8,3	66,7	40,0	16,7
6000.00	12,5	3,6	6,8	10,0	71,4	45,5	20,0
7000.00	15,0	3,8	7,5	11,5	75,0	50,0	23,1
8000.00	17,5	3,9	8,1	13,0	77,8	53,9	25,9
9000.00	20,0	4,0	8,6	14,3	80,0	57,1	28,6
1000.00	22,5	4,1	9,0	15,5	81,8	60,0	31,0
1100.00	25,0	4,2	9,4	16,7	83,3	62,5	33,3
1200.00	27,5	4,2	9,7	17,7	84,6	64,7	35,5
1300.00	30,0	4,3	10,0	18,8	85,7	66,7	37,5
1400.00	32,5	4,3	10,3	19,7	86,7	68,4	39,4
1500.00	35,0	4,4	10,5	20,6	87,5	70,0	41,2
1600.00	37,5	4,4	10,7	21,4	88,2	71,4	42,9
1700.00	40,0	4,4	10,9	22,2	88,9	72,7	44,4
1800.00	42,5	4,5	11,1	32,0	89,5	73,9	46,0

¹⁰⁰ World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 5.

Tarifna oznaka	Inicijalna carinska stopa	Finalna carinska stopa nakon smanjenja			Smanjenje u procentima		
		a=5	a=15	a=50	a=5	a=15	a=50
1900.00	45,0	4,5	11,3	23,7	90,0	75,0	47,4
2000.00	47,5	4,5	11,4	24,4	90,5	76,0	48,7
2100.00	50,0	4,6	11,5	25,0	90,9	76,9	50,0
2200.00	52,5	4,6	11,7	25,6	91,3	77,8	51,2
2300.00	55,0	4,6	11,8	26,2	91,7	78,6	52,4
2400.00	57,5	4,6	11,9	26,7	92,0	79,3	53,5
2500.00	60,0	4,6	12,0	27,3	92,3	80,0	54,6
Prosek	30,0	3,9	8,8	17,00	77,2	58,9	34,0
Maksimum	60,0	4,6	12,0	27,3			
Standardna devijacija	18,4	1,1	3,3	8,1			
Koeficijent varijacije	61,3	28,1	36,8	47,7			
Eskalacija (linija13/linija5)	3,0	1,3	1,7	2,3			

Izvor: WTO, "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, 11. april 2003, str. 5

U ovom primeru takođe primećujemo da što su više početne carinske stope stepen smanjenja je veći. Ako je inicijalna carinska stopa niža npr. 5% (tarifna oznaka 3000.00 – treći red u tabeli 10) za vrednosti koeficijenta $a = 5, 15$ i 50 dobijene finalne carinske stope su $t_1 = 2,5, 3,8$ i $4,6$ respektivno, što je smanjenje u procentima od $50, 25$ i $9,1$. Ako je inicijalna carinska stopa viša npr. 50% (tarifna oznaka 2100.00) za iste vrednosti koeficijenta a finalne carinske stope su $t_1 = 4,6, 11,5$ i 25 , a stopa smanjenja izražena u procentima je $90,9, 76,9$ i $50,0$, što je daleko više nego u prethodnom slučaju.

Možemo izvući opšti zaključak da švajcarska formula postiže najbolje rezultate u smanjivanju jaza između niskih i visokih carinskih stopa. Kako se inicijalna carinska stopa povećava tako su rezovi veći za više carinske stope.

Interesantno je videti na koji način koeficijent u švajcarskoj formuli definiše maksimalnu finalnu carinu. Kada pođemo od formule $t_1 = a \times t_0 / (a + t_0)$, kako inicijalna carina t_0 raste od nule do beskonačnosti, deo formule $t_0 / (a + t_0)$ se približava jedinici (1), rezultirajući u $t_1 = a \times 1$. Što znači da kako početna carinska stopa teži beskonačnosti tako finalna carinska stopa teži koeficijentu a .

Tabela 11: Švajcarska formula – primer

Godina	Početna carina						
	150%	125%	100%	75%	50%	25%	10%
	Koeficijent je 25%						
0	150,00	125,00	100,00	75,00	50,00	25,00	10,00
1	128,57	107,64	86,67	65,63	44,44	22,92	9,52
2	107,14	90,28	73,33	56,25	38,89	20,83	9,05
3	85,71	72,92	60,00	46,88	33,33	18,75	8,57
4	64,29	55,56	46,67	37,50	27,78	16,67	8,10
5	42,86	38,19	33,33	28,13	22,22	14,58	7,62
6	21,43	20,83	20,00	18,75	16,67	12,50	7,14
Godišnje stope (procentni poeni)	21,43	17,36	13,33	9,38	5,56	2,08	0,48
% sniženje tokom 6 godina	85,71	83,33	80,00	75,00	66,67	50,00	28,57

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Background fact sheet, WTO agriculture negotiations", WTO, Geneva, p. 4.

U tabeli 11 možemo videti kakve rezultate daje švajcarska formula u periodu od šest godina kada koeficijent a iznosi 25. Kao što smo već napomenuli koeficijent 25 određuje i maksimalnu carinu na kraju posmatranog perioda.

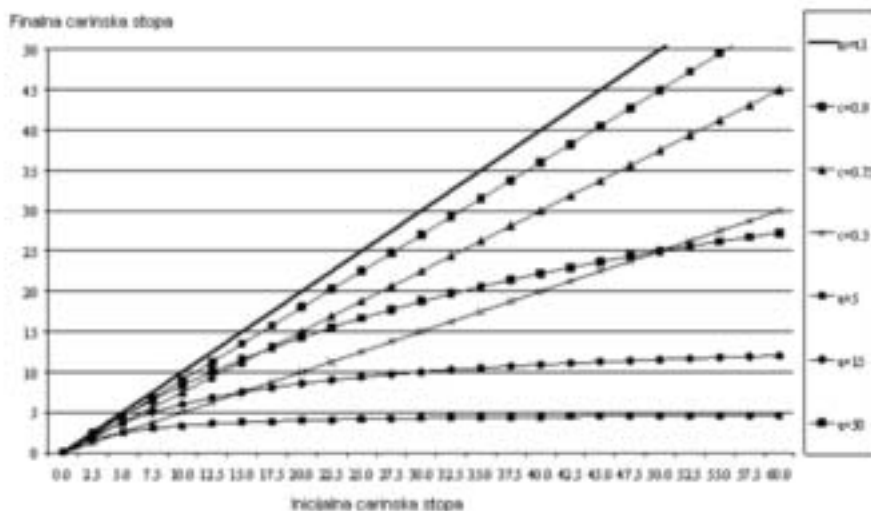
4.3. Uporedna analiza formula za snižavanje carina

Pošto je švajcarska formula najviše primenjivana formula u modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora njene karakteristike i prednosti možemo videti i poređenjem sa linearnom formulom i pristupom urugvajске runde.

4.3.1. Poređenje linearne i švajcarske formule

Uporedićemo rezultate koji proizilaze iz primene linearne i švajcarske formule. Kao primer uzećemo različite vrednosti za parametar c (0,9; 0,75 i 0,5) i različite vrednosti za koeficijent a (5; 15 i 50).

Grafikon 2: Poređenje linearne i švajcarske formule

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 6.

U grafikonu 2 gde se porede finalne carinske stope koje daju linearna i švajcarska formula sa t_0 je označena početna inicijalna carinska stopa, sa t_1 je obeležena finalna carinska stopa, a je koeficijent švajcarske formule, dok je c konstantan parametar linearne formule. Prva puna linija u grafikonu 2 je grafički prikaz situacije kada je inicijalna carinska stopa jednaka finalnoj carinskoj stopi, odnosno kada nije došlo do snižavanja carinskih stopa već su one ostale na početnom nivou. To nam je ujedno i grafički prikaz maksimalne carinske stope (50) iz ovog hipotetičkog primera.

Kada je inicijalna carinska stopa $t_0 = 15$ finalna carinska stopa t_1 je najniža u slučaju kada je $a = 50$, dok je najviša kada je $c = 0,9$. U stvari, za ceo prikazan raspon od 0 do 50% početnih carinskih stopa najveće sniženje se ostvaruje kada je koeficijent $a = 50$, a najmanja sniženja se ostvaruju kada je parametar $c = 0,9$. Prema tome primena švajcarske formule daje niže finalne carinske stope nego primena linearne formule.

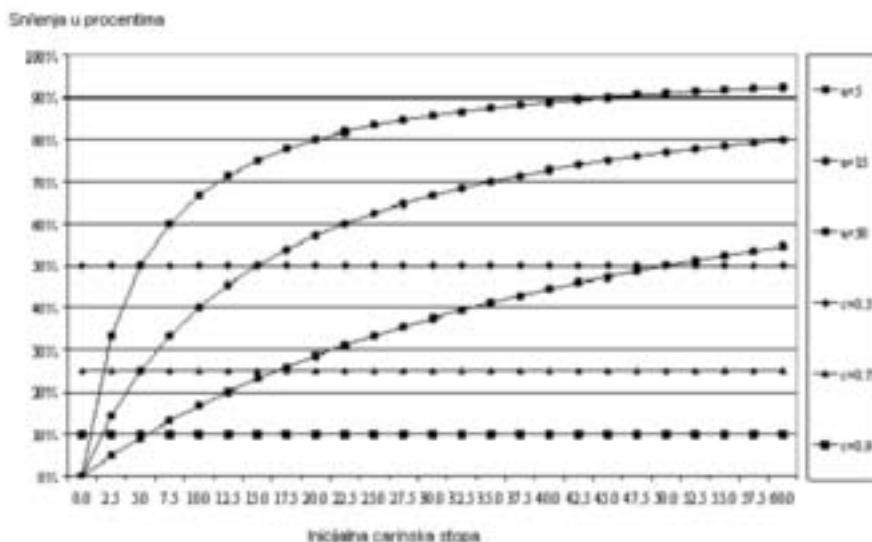
Procentualna sniženja za švajcarsku i linearnu formulu možemo videti u grafikonu 3. Na ovom grafikonu je prikazano kako će za vrednosti $c = 0,9$ i $a = 50$ carinske stope u visini od 5,5% biti manje snižene po švajcarskoj nego po linearnoj formuli. Znači u određenom opsegu niskih carinskih stopa, švajcarska formula

ima niže stope procentnog sniženja nego one koje su generisane linearnom formulom nezavisnom od carina. Ovaj opseg se proteže od stopa neposredno iznad nule do određenih vrednosti koje su determinisane odgovarajućim koeficijentima:

$$t_{1\text{-švajc}} > t_{1\text{-linear}} \quad \text{za} \quad t_0 < (a/c) - a \quad (8)$$

Ukoliko je početna carinska stopa 55% ili 60% na primer, veća procentualna sniženja će se ostvariti sa švajcarskom nego sa linearnom formulom, što nam je dokaz da je švajcarska posebno pogodna za oštrije smanjivanje visokih carinskih stopa.

Grafikon 3: Sniženja za linearnu i švajcarsku formulu izražena u procentima

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva, p. 6.

Najveća prednost švajcarske formule je što ona omogućava da se pri jednakom linearnom sniženju nominalnih carinskih stopa ostvaruje veće sniženje nominalno viših carinskih stopa, a manje sniženje nižih carinskih stopa. Na primer, ako je u pregovorima o snižavanju carina dogovoreno da se za isti procenat svima izvrši sniženje carinskih stopa od 50% i to za svaki proizvod. Proizvod "a" je pre sniženja imao nominalnu carinsku stopu 60%, proizvod "b" 40%, a proizvod "c" 20%.

$$a_{a'} = \frac{a \cdot t_0}{a + t_0} = \frac{50 \cdot 60}{50 + 60} = \frac{3000}{110} = 27,7\% \quad (9)$$

Znači nova nominalna carinska stopa je 27,7% umesto 30% koliko bi bila na bazi linearnog sniženja od 50%. Na primeru proizvoda "a" vidimo da je švajcarska formula doprinela većem sniženju konačne carinske stope u odnosu na linearnu formulu. Za proizvod "b" imamo sledeće rezultate:

$$a_{b'} = \frac{50 \cdot 40}{50 + 40} = \frac{2000}{90} = 22,22\% \quad (10)$$

Finalna carinska stopa po švajcarskoj formuli je 22,22% umesto 20% po linearnoj formuli. Što se tiče proizvoda "c" rezultati su sledeći:

$$a_{c'} = \frac{50 \cdot 20}{50 + 20} = \frac{1000}{70} = 14,28\% \quad (11)$$

Finalna carinska stopa po švajcarskoj formuli u slučaju proizvoda "c" je 14,28%, umesto 10% po linearnoj formuli.

Švajcarska formula je veoma korisna i praktična za primenu, jer nam ona omogućava da se veće carinske stope smanje za veći procenat, a niže za manji procenat. Tako da ukoliko je to i cilj kreatora spoljnotrgovinske politike onda će se i koristiti ova formula.

Švajcarsku formulu su predložile Sjedinjene Američke Države na Doha rundi pregovora, dok je Kina predložila varijantu švajcarske formule sa osobinama koje su veoma blizu originalnoj švajcarskoj formuli, ali sa sopstvenim specifičnim koeficijentom.¹⁰¹ Više primera o tome koja je zemlja predložila koju formulu za snižavanje carinskih stopa obradićemo kasnije u nastavku rada.

Poređenje pristupa urugvajске runde i švajcarske formule

Ukoliko uporedimo pristup urugvajске runde i švajcarsku formulu videćemo da, pošto smo uzeli iste početne carinske stope, finalne carine od ova dva modaliteta se veoma razlikuju. Sa početne carinske stope od 150% primenom pristupa urugvajске runde dobili smo finalnu carinsku stopu (posle šest godina) od 96%, dok primenom švajcarske formule dobijamo 21,43%. Ovo je ogromna

¹⁰¹ Kallummal, Mural, (2006), "NAMA Negotiations under the WTO: The Real Concerns", Social Scientist, Vol. 34, 9 and 10, p. 4.

razlika i upravo na primeru najvišeg carinskog opterećenja vide se velike prednosti švajcarske formule kod konačnog snižavanja carinskih stopa. Švajcarska formula je dovela do daleko većeg snižavanja visoke inicijalne carinske stope, što joj je i bio krajnji cilj.

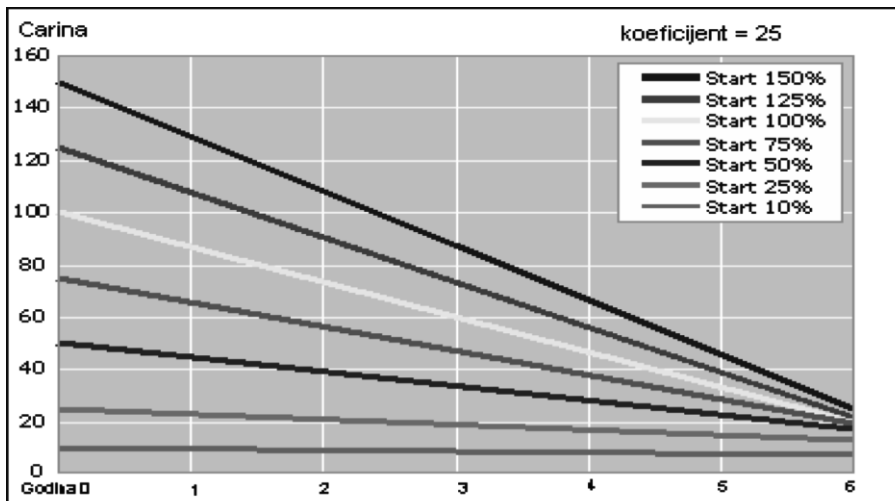
Sa druge strane, ako smo pošli od 10% početne carinske stope primenom pristupa urugvajске runde dobili smo finalnu carinsku stopu (posle šest godina) od 6,40%, dok primenom švajcarske formule dobijamo finalnu carinsku stopu 7,14% (tabela 12). Ovde je čak rezultat obratan, tj. švajcarska formula je izvršila manje snižavanje već početno niske carinske stope. Dolazimo do zaključka da švajcarska formula daleko više sužava jaz između najviših i najnižih carinskih stopa od Urugvajskog pristupa. Zato se i kaže da ona ima harmonizujući efekat na carinske stope, jer ih međusobno približava, tj. uklanja velike razlike između njih. Kada pogledamo razlike između finalnih carinskih stopa kod oba pristupa, gde su inicijalne carinske stope iste, primetno je da švajcarska formula daleko više snižava visoke carinske stope nego što to čini pristup urugvajске runde.

Tabela 12: Poređenje švajcarske formule i pristupa urugvajске runde

	Početna carina						
	150,00	125,00	100,00	75,00	50,00	25,00	10,00
Švajcarska formula, godina 6, a=25	21,43	20,83	20,00	18,75	16,67	12,50	7,14
Godišnje stope (procentni poeni)	21,43	17,36	13,33	9,38	5,56	2,08	0,48
Pristup urugvajске runde, godina 6, fiksna stopa 36%	96,00	80,00	64,00	48,00	32,00	16,00	6,40
Godišnje stope (procentni poeni)	10,80	9,00	7,20	5,40	3,6	1,8	0,72

U pristupu urugvajске runde samo u slučajevima kada su početne carinske stope niske sniženja će dovesti do finalnih carinskih stopa koje su niske i bliske švajcarskoj formuli. Ako je početna carinska stopa 10% ili 25%, finalne carinske stope u šestoj godini su 6,4% i 16% respektivno. Sa druge strane, primena švajcarske formule na iste početne carinske stope u istom posmatranom periodu od 6 godina dovela bi do znatno užeg raspona finalnih carinskih stopa od 21,43% do 7,14%, dok pristup urugvajске runde ostavlja veliki jaz između najviših i najnižih carinskih stopa (96% do 6,4%).

Grafikon 4: Švajcarska formula sa koeficijentom 25

Izvor: World Trade Organization, (2003), "Tarrif negotiations in agrculture, Reduction methods", Background fact sheet, Geneva, p. 3.

Ako pogledamo grafikon 4 sami rezultati najbolje govore. Primena švajcarske formule za rezultat ima mnogo manji jaz između visokih i niskih carina sa ugrađenom maksimalnom carinom ($a = 25$). Pre primene švajcarske formule pošli smo od carinske stope u rasponu od 150% do 10%, što je veoma veliki raspon. Nakon primene švajcarske formule dobili smo carinske stope od 21,43% do 7,14% što je mali raspon, a pri tome je maksimalna carina 25% koliko iznosi koeficijent. Što znači da su početne carinske stope bile i iznad 150% finalne carinske stope ne bi prelazile 25%. Korišćenjem modaliteta sa švajcarskom formulom dobijaju se homogenizovanije carinske stope, bez carinske eskalacije i carinskih vrhova. Ovaj primer nam pokazuje kako švajcarska formula dovodi do približavanja finalnih carinskih stopa između zemalja pregovarača.

Osim prethodno nabrojanih postoji još metoda kojima je moguće snižavati carinske stope. Jedan od njih je i metod različitih stopa za različite kategorije proizvoda. Na primer, moguće je više sniziti carinske stope na proizvode sa višim nivoom obrade, a manje sniziti stope za sirovine. Ovo je jedan od pokušaja da se izbori sa carinskom eskalacijom u slučajevima kada zemlje štite svoje prerađivačke industrije tako što jeftino uvoze sirovine, a carinama poskupljuju konkurentske gotove proizvode. Naravno, moguće je napraviti i kombinacije nekih od prethodno navedenih modaliteta snižavanja carina.

III

Pregovori o pristupu tržištu u STO

1. Opšti pojmovi u vezi sa pregovorima o pristupu tržištu

Međunarodni trgovinski pregovori i međunarodni trgovinski odnosi su veoma kompleksni, kako po broju partnera koji uključuju tako i po predmetnim oblastima koje razmatraju. Bilateralni trgovinski pregovori vode se između dve nacionalne privrede u vezi sa regulisanjem trgovinskih pitanja. Ako su oni uspešni iz njih nastaju bilateralni (dvostrani) trgovinski ugovori. U prošlosti, bilateralni trgovinski ugovori bili su najčešći način regulisanja trgovinskih odnosa između zemalja, jer je svaka zemlja sa svojim partnerima pojedinačno uređivala trgovinske odnose. Danas su oni prisutni u praksi međunarodne trgovine, ali nisu više dominantni.

Plulateralni trgovinski pregovori se vode između većeg broja zemalja, tri i više, takođe radi regulisanja trgovinskih pitanja. Kao pozitivan rezultat ovih pregovora proizilaze i uspostavljaju se plulateralni (višestrani) trgovinski odnosi. Ovi odnosi uključuju veći broj zemalja, ali ne i sve zemlje na svetu, odnosno oni nisu univerzalni odnosi. Najčešći oblik plulateralnih odnosa danas su regionalni trgovinski odnosi koje zemlje uspostavljaju u određenom geografskom regionu. Na taj način nastaju i regionalni trgovinski sporazumi sa ciljem regulisanja trgovinske saradnje, a najčešće se uspostavljaju zone slobodne trgovine.

Multilateralni trgovinski pregovori podrazumevaju pregovore između većine država u svetu, iz više regiona i sa više kontinenata, a u vezi sa trgovinskim pitanjima. Kao rezultat uspostavljaju se multilateralni trgovinski odnosi. Ako u pojedinim odnosima učestvuju gotovo sve zemlje sveta onda kažemo da su ti odnosi univerzalni. Naziv multilateralni upravo sugeriše univerzalnost i označava da dogovorena pravila moraju prihvatiti sve zemlje učesnice, bez izuzetka. Od završetka Drugog svetskog rata multilateralni trgovinski odnosi su postali dominantan način regulisanja trgovinskih odnosa većine zemalja u svetu.¹⁰²

Od svih pomenutih pregovora danas su najznačajniji multilateralni trgovinski pregovori koji se obavljaju u okviru Svetske trgovinske organizacije. U odnosu na bilateralne ili regionalne sporazume koji liberalizuju pristup tržištu između dve zemlje odnosno liberalizuju pristup tržištu u određenoj regiji, članstvo u Svetskoj trgovinskoj

¹⁰² Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 325.

organizaciji omogućava preferencijalni pristup svetskom tržištu. Odobravanjem sve većih trgovinskih koncesija na rundama multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru GATT i STO sve više se liberalizuje režim svetske trgovine. Iako je cilj Svetske trgovinske organizacije ostvarenje potpuno slobodne svetske trgovine to još nije slučaj u praksi, jer zemlje i danas koriste razne zaštitne instrumente spoljnotrговinske politike, pa prema tome kažemo da pravila STO kreiraju jedinstven svetski trgovinski režim po kome se odvija svetska trgovina danas. Indikatori tog režima sadržani su u listama koncesija koje zemlje daju posle svake runde pregovora.¹⁰³

Kada proučavamo način na koji se odvijaju multilateralni trgovinski pregovori sam multilateralizam u trgovinskim pregovorima Svetske trgovinske organizacije, a ranije i GATT, nije čisti multilateralizam. To je jedna vrsta prelaska od bilateralizma ka multilateralizmu ili još bliže njihova kombinacija. Tokom pregovora između parova zemalja razmenjuju se koncesije uglavnom na bilateralnoj bazi, pa se tek onda te koncesije primenjuju na sve države putem klauzule najvećeg povlašćenja. Međutim, time se njihov početni bilateralni karakter ne gubi u potpunosti. On se zadržava u:

- principu reciprociteta i uzajamne koristi na kome se pregovori vode;
- zahtevu da se amandmani u prvom delu GATT mogu vršiti samo jednoglasno, tj. pristankom svih članica (član XXX), dok se amandmani ostalih delova mogu vršiti dvotrećinskom većinom;
- mogućnost primene člana prema kome se stara članica prema novoj ne smatra u obavezi da primenjuje klauzulu najvećeg povlašćenja i druge odredbe (član XXXV).¹⁰⁴

Multilateralni trgovinski pregovori u okvirima Svetske trgovinske organizacije vode se da bi se uklonile prepreke za pristup tržištu zemalja članica. Proklamovani zadatak tih multilateralnih pregovora je da se svim zemljama omogući pristup tržištima drugih zemalja članica STO pod ravnopravnim uslovima. Očekivanja su da bi sve zemlje na taj način kroz povoljniji pristup tržištima svih zemalja članica ostvarile spoljnotrговinske prednosti i indirektno jačale svoju konkurentnost. Upravo pregovori o pristupu tržištu su ključna faza u ukupnim pregovorima o pristupanju svake zemlje u Svetsku trgovinsku organizaciju. Brojne su i trgovinske koncesije koje svaka zemlja mora dati da bi za uzvrat dobila olakšan pristup tržištu na tržišta drugih zemalja članica. Osim toga važnost pregovora o pristupu tržištu vidi se i iz toga što se ne može jednostrano povući već data obaveza pristupa tržištu bez odgovarajuće kompenzacije, kao u slučaju kada je obaveza bilateralno dogovorena.

¹⁰³ Ibid., str. 326.

¹⁰⁴ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 51.

Postoje velike razlike u pogledu uslova za pristup tržištu u okviru Svetske trgovinske organizacije u zavisnosti od vrste proizvoda čiji se pristup tržištu posmatra. Zbog toga su sadašnji i svaki naredni pregovori od izuzetnog značaja u daljem jačanju i razvijanju pravila međunarodne trgovine. U deklaraciji nove Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora akcenat je stavljen na unapređenje pristupa tržištu za poljoprivredne i industrijske proizvode. Osim toga naglašena je i potreba lakšeg pristupa izvoza siromašnih zemalja svetskom tržištu. Multilateralni trgovinski pregovori u cilju unapređenja pristupa tržištu i stvaranja povoljnih uslova za trgovinu trebalo bi da podstiču i razvojne perspektive manje razvijenih zemalja. Na taj način je potrebno uspostaviti trgovinska pravila tako da ona podstiču i privredni razvoj. Nažalost, određene mere trgovinske politike, carinske i necarinske barijere, mogu da ograničavaju pristup tržištu pa se kroz pregovore te mere snižavaju i ukidaju. Koristi od smanjivanja i ukidanja prepreka za pristup tržištu mogu biti velike.

Pristup tržištu je zapravo mogućnost inostranih dobavljača robe i usluga da prodaju na datom tržištu. Za potrebe pregovora o pristupu tržištu u okviru Svetske trgovinske organizacije, proizvodi kojima se trguje podeljeni su u četiri grupe: poljoprivredni proizvodi, tekstil i odeća, industrijski proizvodi i usluge. Na svaku pomenutu grupu proizvoda primenjuje se set različitih multilateralnih pravila. Ovde možemo izdvojiti najveće prepreke za pristup tržištu, a to su:

- 1) uvozne carine i ostale mere zasnovane na ceni proizvoda, a koje se sprovode na državnoj granici prilikom uvoza – za neke proizvode se ograničava pristup tržištu pomoću uvoznih dažbina, carinskih kvota i ostalih dažbina na granici;
- 2) necarinske mere na granici - u ove mere spadaju kvantitativna ograničenja (uvozne kvote, direktne zabrane, zahtevi domaćeg sadržaja proizvodnje, uvozne dozvole); zatim razne neočekivane mere (antidamping, kontramere); tehničke prepreke u trgovini (regulativa, standardi, procedure testiranja i sertifikacije); sanitarne i fitosanitarne mere (hrana, zdravlje ljudi, životinja i biljaka, bezbednost);
- 3) mere domaće politike - državne mere koje mogu ograničiti pristup tržištu ako se ne primenjuju ujednačeno na domaće i uvozne proizvode i usluge. To su: porezi, zaštita konkurencije, davanje kredita, investiciona politika, kontrola cena, fiskalni podsticaji i, posebno, izvozne subvencije i domaća podrška.¹⁰⁵

Tradicionalan način ograničavanja pristupa tržištu je putem carina. Carine predstavljaju jedan od najstarijih instrumenata spoljnotrgovinske politike kojima se kroz vekove nastojalo zaštititi domaće tržište i napuniti državni budžet. Carina se definiše kao javna dažbina koju država naplaćuje u domaćoj valuti od vlasnika

¹⁰⁵ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohé“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 26.

robe prilikom njenog prelaska preko granice.¹⁰⁶ Svaka država carinske stope koje primenjuje izlaže u carinskoj tarifi. Osnovu za carinsku tarifu čini nomenklatura proizvoda kojima se trguje, i u ovoj nomenklaturi svakoj tarifnoj oznaci za određeni proizvod pridodate su odgovarajuće carinske stope.

U zavisnosti od toga kako se obračunavaju, sve carine možemo podeliti na carine od vrednosti, specifične carine i kombinovane carine. Kod carina od vrednosti vrednost ukupne carine određuje se primenom određenog procenta (carinske stope) na vrednost robe koja se carini. Specifične carine se izražavaju u određenoj vrednosti za odgovarajuću mernu jedinicu. Kombinovane carine su spoj prethodne dve vrste carina, pa se izražavaju i u procentu od vrednosti robe, ali i u određenoj vrednosti po mernoj jedinici (na primer, 15% od 100kg i 15 dinara po kilogramu za svaki kilogram preko 100 kg). Nekada jedinicu mere nije lako utvrditi pa obračun kombinovanih carina postaje komplikovaniji, tehnički posao jer se moraju primenjivati komplikovane formule za obračun (na primer kada se proizvod carini po sadržaju alkohola ili sadržaju šećera u njemu). Zbog toga se ova vrsta kombinovanih carina još zovu tehničke carine (*technical duties*).¹⁰⁷ Kada jedna zemlja uvede preferencijalne carinske stope u trgovini sa određenim brojem drugih zemalja to znači da je ona snizila carinske stope koje su važile do tada i sada za odabrane zemlje primenjuje niže (preferencijalne) carinske stope.

Pošto su carine i danas u upotrebi, a kako one ograničavaju pristup tržištu, u okviru Svetske trgovinske organizacije, a ranije u okviru GATT, organizuju se runde multilateralnih trgovinskih pregovora na kojima se „trguje“ carinskim koncesijama, što znači da zemlje pristaju da snize svoje carinske stope radi sniženja koje ostvaruju kod drugih zemalja partnera u pregovorima. Na taj način opšti nivo carinskog opterećenja zemalja članica Svetske trgovinske organizacije opada iz runde u rundu. Prilikom pregovora o sniženju carina na rundama zemlje ne pregovaraju o carinskim stopama koje one primenjuju u svojim carinskim tarifama – tzv. primenjene carinske stope (*applied rates*). Na rundama zemlje pregovaraju o stopama iznad kojih neće podizati svoje primenjene carinske stope, a koje su obično više od primenjenih stopa, i za koje su vezane dogovorom postignutim na rundi – tzv. vezane carinske stope (*bound rates*).

Razlika između primenjenih i vezanih carinskih stopa postoji kako bi zemlje članice imale prostor da u slučaju potrebe ili krize povise svoje primenjene carinske stope, ali nikad iznad nivoa vezanih carinskih stopa. Tako na primer, prosečna vezana carinska stopa SAD-a iznosi 3,6%, dok je prosečna primenjena stopa 3,2%,

¹⁰⁶ Pjanić Zoran, Stojanović Ivan V. i Jakšić Miomir P., ur., (1994), *Ekonomika i poslovna enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd, odrednica carina, str. 126.

¹⁰⁷ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina - teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 298, prema WTO, “World Tariff Profiles 2006”, (2006), WTO, Geneva, p. 186.

prema carinskoj tarifi iz 2005. godine.¹⁰⁸ Kada se pregovori u određenoj rundi završe svaka zemlja dostavlja svoju listu koncesija za robu, u kojoj su date snižene vezane carinske stope. Te liste koncesija postaju prilog i sastavni deo GATT, kao osnovnog sporazuma u sistemu pravnih instrumenata STO koji reguliše robu. Na taj način carine su snižene u odnosu na nivo na kome su bile pre otpočinjanja runde pregovora. GATT kao osnovni dokument garantuje konsolidaciju vezanih carinskih stopa na dogovorenom nivou, što znači da zemlje ne mogu povećavati svoje primenjene carinske stope iznad ovog konsolidovanog nivoa carinskih stopa (*consolidated rates*).¹⁰⁹ Na ovaj način postiže se veća sigurnost i predvidljivost u međunarodnoj trgovini.

Možemo reći da je osnovni pravac rada Opšteg sporazuma o carinama i trgovini i Svetske trgovinske organizacije progresivna liberalizacija konsolidovanih carinskih stopa. Snižavanje carina je osnovna tema pregovora u svakoj dosadašnjoj rundi. Liberalizacija uz primenu principa nediskriminacije doveli su do toga da zemlje recipročno razmenjuju ustupke tako da ostvaruju koristi od smanjivanja uvoznih ograničenja kod trgovinskih partnera i kod sebe.

Pošto se u okviru rundi multilateralnih trgovinskih pregovora razmatra snižavanje carina, vidimo da je u okviru GATT i STO predviđeno da carine budu jedini instrument spoljnotrgovinske politike. Tarifkacija (*tariffication*) predstavlja postupke kojima se sve necarinske mere i druge prepreke za odvijanje međunarodne trgovine prevode u carine. Tarifkacija se sprovodi da bi sve zemlje imale svoje prepreke trgovini izražene jednoobrazno i da bi na taj način bilo moguće vršiti poređenje. Osim toga, ovim postupkom je olakšano donošenje odluka na koji način će se snižavati carine. Pre sprovođenja tarifkacije razne prepreke trgovini nisu bile uporedive i nije se moglo videti koliko je koja zemlja učinila koncesija. Tarifkacija nije sama po sebi cilj, nego je krajnji cilj da se novodobijene carine u pregovorima vremenom smanjuju i pretvaraju u vezane carine.

Nakon tarifkacije, novodobijene carine se unose u listu koncesija koje ugovara svaka članica. Tarifkacija se prvi put javila na Urugvajskoj rundi pregovora kada su sve necarinske barijere u poljoprivredi ovim procesom pretvorene u carine. Dobijene carine su postavljene i kao plafon iznad koga se ne smeju više dizati. Pregovori o carinama u multilateralnom trgovinskom sistemu uglavnom su bili u vidu vezivanja i kasnije konsolidacije carina, odnosno dobijene su liste koncesija koje su ušle u okvir pravila GATT. Pokrivenost i nivo ovih konsolidacija je važan element početnih uslova za naredne multilateralne trgovinske pregovore.

¹⁰⁸ World Bank, *World Development Indicators 2007*, Washington D.C., table 6.7, p. 339.

¹⁰⁹ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina - teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 301.

Kada država želi da stimulise izvoz često koristi subvencije. Subvencije su direktna finansijska davanja vlade jedne zemlje domaćim proizvođačima robe namenjene za izvoz. Na taj način dolazi do remećenja slobodne konkurencije, jer se domaći proizvodi veštački čine jeftinijim i konkurentnijim na stranom tržištu. Subvencije se javljaju u dva oblika: kao domaća podrška i kao izvozne subvencije. Iako postoje posebni interesi da se određeni proizvodi subvencionišu negativni efekti subvencionisanja poljoprivrede su i za razvijene i za zemlje u razvoju danas široko priznati. Subvencionisanje izvoza može dovesti do dampainga. Često se dešava da u slučajevima dampainga vlade razvijenih zemalja koje mogu to sebi priuštiti subvencionišu određenu proizvodnju, a onda ta razvijena zemlja vrši dampaing robe na tržište zemlje u razvoju na štetu njenih poljoprivrednika. Subvencije kao posledicu imaju pritiskanje svetskih cena subvencionisane robe naniže, tako da je izvoznicima iz zemalja u razvoju teško da se takmiče i budu konkurentni na svetskom tržištu. Politika subvencija takođe za posledicu ima i rasipanje resursa razvijenih zemalja preusmeravajući finansijska sredstva u sektore koji nisu efikasni.¹¹⁰

U cilju zaštite svojih proizvođača države tokom multilateralnih trgovinskih pregovora često žele da izdvoje svoje određene proizvode iz liberalizacije. Tada zemlja pregovarač te proizvode deklariše kao osetljive i traži da oni budu izuzeti od primene formule za sniženje carinske stope. Osetljivi proizvodi su znači oni proizvodi za koje jedna zemlja tvrdi da su joj od posebnog značaja u trgovini, odnosno da želi kontrolisati trgovinu i cene tih proizvoda.

Pre nego što počnu pregovori o snižavanju carina i olakšanju pristupa tržištu bitno je znati koje su prosečne carinske stope na snazi. Jedan od značajnijih pokazatelja prilikom merenja carina je prosečna carina odnosno prosečna carinska stopa. Ova mera centralne tendencije svih carina govori nam koje carine imaju najveću frekvenciju ponavljanja i kojoj vrednosti teže. To je dobar reper prema kojem se upoređuju visine carinskih stopa konkretne robe, sektora ili države. Međutim, za razliku od proste aritmetičke sredine, ovde se mora uzeti u obzir da neka roba ima veću vrednost od druge, da se više njome trguje i slično. Dešava se da pojedine države imaju carinske stope navedene u carinskoj tarifi koje ulaze u obračun prosečne carinske stope, a ne uvoze te proizvode. Zato se češće primenjuje ponderisana prosečna carina. Budući da se carine uglavnom primenjuju na uvoz u određenu državu često se za dobijanje prosečne ponderisane carine kao ponderi koriste podaci o uvozu dobijeni od carine tzv. uvozni ponderi (*import weights*). Međutim, rezultati koji se dobijaju primenom ovih pondera su pristrasni jer uključuju i efekte carinskih i drugih trgovinskih mera, pa nisu dobra osnova za konstruisanje modela uticaja carina na druge ekonomske kategorije, kao što su

¹¹⁰ Center for International Development at Harvard University, "WTO Public Symposium 2003: Agriculture", Internet, <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/geneva/subsidies.html>, 10/06/2011.

društveni proizvod, zaposlenost, privredni rast i slično. U nekim slučajevima je pogodno koristiti društveni proizvod odgovarajuće države kao ponder za izračunavanje prosečne ponderisane carine (*output weights*).¹¹¹

Jedan od pokazatelja koji se često koristi u analizi carinske zaštite je standardna devijacija. Ova mera odstupanja od centralne tendencije govori nam koliko carinske stope odstupaju od prosečne carinske stope. I što je gep između najniže i najviše carinske stope veći, to je i standardna devijacija veća. Zanimljivo je zapaziti da SAD, iako imaju male prosečne carinske stope, imaju značajnu standardnu devijaciju odnosno značajan gep između najniže i najviše carinske stope koji se vremenom značajno povećava. Ti podaci nam govore da se povećava razlika između minimalnih i maksimalnih carinskih stopa u SAD.¹¹²

Najmanje razvijene zemlje doprinose sa samo 0,5% svetskoj trgovini. Potreba za olakšanim pristupom tržištu najmanje razvijenim zemljama sveta već je isticana na više multilateralnih trgovinskih pregovora. Tokom Ministarske konferencije u Hong Kongu jedna od tema multilateralnih trgovinskih pregovora bila je i pomoć najmanje razvijenim zemljama da povećaju svoje učešće u međunarodnoj trgovini i izneseni su konkretni predlozi za ostvarenje postavljenih ciljeva. Tada, tokom 2005. godine, razvijene zemlje članice STO, kao i one zemlje u razvoju koje su u poziciji da to urade, deklarirale su se da će dati, na trajnijoj osnovi, pristup tržištu bez carina i bez kvota za sve proizvode koji dolaze iz najsiromašnijih zemalja do 2008. godine ili ne kasnije od početka perioda primene na način koji obezbeđuje stabilnost, sigurnost i predvidljivost. Ovaj potez je dobio naziv Inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota (*Duty-Free Quota-Free Market Access Initiative*). Međutim, Inicijativa je odmah izgubila obuhvatnost od 100% proizvoda poreklom iz najmanje razvijenih zemalja, jer su se razvijene zemlje ogradile, sa stavom da ukoliko se suočavaju sa poteškoćama da odmah pruže dogovoreni pristup tržištu, one kao članice STO, umesto punog pružice pristup tržištu bez carina i bez kvota za najmanje 97% proizvoda poreklom iz najmanje razvijenih zemalja.¹¹³ Pregovori o mogućnosti da se ovaj režim primeni na 100% proizvoda nastavili su se i tokom Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora.

Tokom pregovora o olakšavanju pristupa tržištu zemljama u razvoju pojavila se još jedna inicijativa. Inicijativa usmerena na pomoć zemljama u razvoju, posebno najmanje razvijenim zemljama, nazvana je „pomoć za trgovinu“ (*aid for trade*). Glavna svrha ove inicijative je da se pomogne ovim zemljama da razviju trgovinske odnose i

¹¹¹ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 305–6.

¹¹² Ibid., str. 307.

¹¹³ Laborde, David, (2008), *Looking for a meaningful Duty Free Quota Free Market Access Initiative in the Doha Development Agenda*, Issue Paper no. 4, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland, p. 9.

infrastrukturu koja je potrebna da se primene STO sporazumi kao i da se ostvari korist od njih, pre svega da zemlje povećaju svoju spoljnu trgovinu. Ova inicijativa je usmerena da pomaže zemljama u razvoju da prevaziđu strukturne nedostatke i nedostatke u kapacitetima koji smanjuju njihovu mogućnost da izvuku maksimalnu korist od trgovinskih šansi koje im se pružaju. Uspeh same inicijative zavisi od stvaranja tešnje saradnje između trgovine, finansija i razvoja i saradnje STO sa regionalnim organizacijama, međuvladinim organizacijama i slično. Najveći stepen saradnje u „pomoći za trgovinu“ Svetska trgovinska organizacija ostvarila je sa zemljama OECD. Ova inicijativa i služi da bi se zemlje u razvoju bolje integrisale u međunarodni trgovinski sistem i da bi uspele da povećaju svoj izvoz robe i usluga. Jačanje inicijative „pomoć za trgovinu“ odvija se i na pregovorima u okviru Doha runde.

Varijacije u modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora značajno utiču na pregovore o pristupu tržištu. Najvažniji deo modaliteta su formule za snižavanje carina. Sporazum o poljoprivredi nastao na Urugvajskoj rundi je, na primer, imao čitav niz formula uključujući i prosečna smanjenja carina, minimalno smanjenje u svakoj carinskoj liniji, formule za uspostavljanje ograničenja tamo gde je zaštita domaćeg tržišta obezbeđena od strane necarinskih barijera i izračunavanje vrhova za vezivanje carina. Rezultat primene ovih formula je često uključivao velika carinska smanjenja na malim carinama, ali i ekstremno visoka carinska vezivanja koje sada stvaraju teškoće za razvojni deo Doha razvojne runde pregovora.¹¹⁴ Ovde su naglašene opasnosti koje proizilaze iz pristupa koji se fokusira na prosečno smanjenje carina, pre nego na to da se postigne smanjenje prosečne carine, kao i rizike povezane sa ostavljanjem prevelikog diskrecionog prava zemljama članicama STO prilikom smanjenja zaštite.

Deo smanjenja carina sa Urugvajске runde ostvaren je zahvaljujući pristupu nula-za-nula carinu u kojoj su carine za grupe proizvoda smanjene na nula, odnosno potpuno su eliminisane. Ovaj pristup je imao uspeha u Sporazumu o informacionim tehnologijama (*Information Technology Agreement - ITA*), ali nije uspeo u narednoj verziji ITA II i niti je uspeo kod predloga za Ranu dobrovoljnu sektorsku liberalizaciju (*Early Voluntary Sectoral Liberalization*). Najverovatnije je da će sektori usmereni prema ovom pristupu biti oni gde su tarifni stavovi inicijalno već niski, kao i oni tarifni stavovi sa posebnim interesom za glavne industrijske sile, pre nego za sektore sa visokom zaštitom koji su od najvećeg interesa za siromašnije zemlje u razvoju.¹¹⁵

¹¹⁴ Hathaway DE, Ingo MD, (1996), "Agricultural liberalization and the Uruguay Round", in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 44.

¹¹⁵ Panagariya, Arvind, (2002), "Formula approaches to reciprocal tariff liberalization", in: Hoekman, Bernard, Mattoo, Aaditya, and English, Philip, (eds), *Development, Trade and the WTO*, World Bank, Washington DC.

Potencijalne koristi od korišćenja modaliteta zasnovanih na formulama su velike. Ako odgovarajuće formule koje ciljaju najviše carine mogu biti identifikovane i primenjene, možemo biti relativno sigurni da će to dovesti do ostvarivanja globalnih koristi, jer društveni troškovi carina generalno rastu brže nego same carinske stope.¹¹⁶ Nasuprot tome, pristupi koji se fokusiraju na smanjenje relativno niskih carina suočavaju se sa rizikom smanjenja privredne dobrobiti i carinskih prihoda preusmeravanjem uvoza od stavki sa visokim carinama. Čak i metod pregovora sa listama zahteva i listama ponuda može dovesti do fokusiranja na snižavanje carina u relativno slabo zaštićenim sektorima, pre nego u sektorima sa visokim stopama zaštite koji i stvaraju najveće društvene troškove.

Modaliteti zasnovani na formulama imaju takođe potencijal da doprinesu više izbalansiranom paketu koncesija između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Ovi modaliteti bi najverovatnije zahtevali sniženja u relativno visokim carinama sa kojima se prilikom izvoza suočavaju manje i siromašnije zemlje, koje teško da mogu napraviti napredak u metodi sa listama zahteva i listama ponuda zbog male veličine sopstvenih tržišta. Takođe je verovatno da će modaliteti zasnovani na formulama biti u mogućnosti da smanje zaštitu u više zaštićenim sektorima kod zemalja u razvoju, povećavajući efikasnost u ovim zemljama, a na taj način i poboljšavajući pristup tržištu zemljama u razvoju.¹¹⁷ Na ovaj način bi se stimulisala trgovina između samih zemalja u razvoju.

2. Pregovori o snižavanju carina – razvijene zemlje

U okviru Svetske trgovinske organizacije vođeni su, i sada se vode, multilateralni trgovinski pregovori o mnogim pitanjima, ali ipak kao najvažnije bilo je i ostalo pitanje snižavanja carina u međusobnoj trgovini zemalja članica. U dosadašnjim multilateralnim trgovinskim pregovorima uglavnom su razvijene zemlje bile te koje su značajno liberalizovale pristup tržištu svojim privredama i omogućavale lakši ulazak na tržište drugim razvijenim zemljama.

Kada govorimo o snižavanju carina i multilateralnim trgovinskim pregovorima oni su se uglavnom odvijali između razvijenih industrijskih zemalja Zapadne Evrope i Severne Amerike. Međutim, pojedine razvijene privrede, na

¹¹⁶ Pogledati: Vousden, Neil, (1990), *The Economics of Trade Protection*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 233; i Lopez, Ramon, Panagariya, Arvind, (1992), "On the theory of piecemeal tariff reform: the case of pure imported intermediate inputs", *American Economic Review* 82(3), pp. 615-625.

¹¹⁷ Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), "Formula Approaches for Market Access Negotiations", Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute. Amsterdam, p. 3.

primer Beneluks, već počev od 1951. godine, od pregovora na rundi iniciranoj u Torkiju, ističe da su njihove pregovaračke mogućnosti u pogledu sniženja carina iscrpljene. To znači da zemlje sa niskim carinama nisu više u mogućnosti da učestvuju u daljim pregovorima na recipročnoj osnovi sa zemljama koje imaju visoke carine, jer im ne preostaje uzvratna recipročna ponuda. Kada zemlja sa visokim carinama ponudi smanjenje svojih carinskih stopa, zemlja koja već ima niske carine nije u mogućnosti da ponudi isto takvo smanjenje. Zbog toga su zemlje sa visokim nivoom carina ponekad bile spremne da ponude koncesije bez reciprociteta od strane zemalja sa niskim carinskim prosekom. Međutim, one ipak nisu nikada bile spremne da ponude potpuno neuzvrćene koncesije. Kako tada u Torki rundi pregovora nije bilo pronađeno jedinstveno i zajedničko rešenje za ovaj problem, tako se u praksi i smanjio obim pregovora između pojedinih evropskih zemalja.

Po završetku ove runde, da bi se prevazišli nastali problemi, Holandija, Belgija i Luksemburg iznele su svoj predlog koji je u stvari podrazumevao jednostrana smanjenja visokih carinskih stopa. Zatim je i Francuska predložila svoj plan u kome se predlagalo snižavanje carina za fiksni procenat. Francuski plan, sa izvesnim izmenama, usvojen je 13. oktobra 1953. godine i postao je poznat kao GATT plan. Ovaj plan predviđa da se bilateralno pregovaranje po proizvod po proizvod metodi zameni sa zajedničkim smanjenjem prosečnog iznosa carina za 30%. Smanjenje bi se postiglo u roku od tri godine, preko smanjenja od 10% na godišnjem nivou u svih deset sektora na koliko je podeljen uvoz industrijskih proizvoda. Usvojena je nova procedura koja je zasnovana na posmatranju nivoa koncesija koje je dala strana ugovornica i nivoa koncesija koje su dali njeni trgovinski partneri, nasuprot dotadašnjem poređenju odnosa datih i dobijenih koncesija za svaku zemlju pojedinačno. GATT plan je zahtevao proporcionalno snižavanje carina u odnosu na nivo carinske zaštite svake zemlje. To znači da ukoliko je zemlja imala više carine za neke tarifne stavove, onda bi i sniženje tih carina bilo proporcionalno više i obrnuto. Određene su i gornje granice za određene proizvode i to za sirovine 5%, poluproizvode 15%, gotove industrijske proizvode 30% i poljoprivredne proizvode 27%.¹¹⁸ GATT plan je podrazumevao još čitav niz pravila i odredbi, ali i pored široko date podrške na narednoj rundi pregovora (Ženeva 1956) zemlje su se vratile proizvod po proizvod metodi.

Tokom druge ženevske runde usvojen je član XXVIII *bis* GATT koji je stupio na snagu tek godinu dana nakon završetka ove runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Pomenutim članom predviđeno je da se pregovori sprovode ili na selektivnoj proizvod po proizvod osnovi ili primenom takvih multilateralnih procedura koje će prihvatiti sve Strane Ugovornice. Kada je pripremana naredna

¹¹⁸ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 22-3.

Dillon runda multilateralnih trgovinskih pregovora, s obzirom na novi član XXVIII *bis* određeni broj zemalja predložio je nekoliko alternativa, a najviše podrške imao je plan Evropske ekonomske zajednice. Prema njemu umesto proizvod po proizvod metode primenila bi se linearna metoda snižavanja carina. EEZ je predložila linearno smanjenje carina za 20%. Međutim, i ovaj predlog je u praksi prošao loše kao i prethodni i na kraju je runda održana po proizvod po proizvod metodi u bilateralnim pregovorima strana učesnica.

Možemo zaključiti da je i pored više pokušaja i predloga razvijenih zemalja da se pređe na neki drugi modalitet, metoda proizvod po proizvod opstala u multilateralnim trgovinskim pregovorima dugi niz godina. Tek sa pripremom za Kenedi rundu multilateralnih trgovinskih pregovora desili su se značajni pomaci u modalitetima pregovora o carinama. Razvijene zemlje su se dogovorile da će se pregovori odvijati po linearnom pristupu. Dogovoreno je i da će biti korišćena stopa od 50% kao radna hipoteza za određivanje opšte stope linearnog smanjenja carina. Dogovorom su predviđeni i određeni izuzeci od ovog pravila čije će odobravanje biti uslovljeno detaljnim obrazloženjem na osnovu najvažnijih nacionalnih interesa, a ne sektorskih ili pregovaračkih pozicija. Predviđeno je bilo i da se tokom pregovora utvrde kriterijumi na osnovu kojih će se videti da li postoje značajne razlike u nivoima carina, odnosno da li postoji veliki jaz između najnižih i najviših carina u carinskim tarifama zemalja. Tamo gde se te razlike utvrde biće primenjena posebna pravila za snižavanje carina.

Sledeća runda multilateralnih pregovora (Tokijska runda) počela je konsenzusom da se pregovori o carinama vode na bazi određene formule koja bi imala široku primenu. Nažalost, skoro sve uticajne zemlje imale su svoju verziju te formule tako da je došlo do dodatnih pregovora o tome koju od njih primeniti.

Većina razvijenih zemalja vremenom je prihvatila švajcarsku formulu kao radnu hipotezu za smanjenje carina na industrijske proizvode. SAD, Japan, Švajcarska i Čehoslovačka dale su svoje ponude na osnovu koeficijenta 14 švajcarske formule, dok su Evropska ekonomska zajednica, Norveška, Švedska, Finska, Australija, Austrija i Mađarska koristile koeficijent 16, koji je za rezultat imao nešto niža smanjenja carina. Kanada je na kraju primenila drugačiju formulu, a Novi Zeland, Južnoafrička Republika i Island sproveli su pregovore u skladu sa proizvod po proizvod metodi. Pregovori između razvijenih zemalja o snižavanju carina završili su se juna 1979. godine i tek kasnije se nekoliko zemalja u razvoju uključilo u ozbiljne pregovore i dobilo dodatne koncesije od Kanade i EEZ.¹¹⁹

Za pregovore o carinama na poljoprivredne proizvode nije primenjena formula nego je i u ovoj rundi nastavljena praksa bilateralnih pregovora odnosno pregovora prema proizvod po proizvod metodi. Iako pravila koja su usvojena pre

¹¹⁹ Ibid., str. 26.

pregovora o snižavanju carina na industrijske proizvode nisu sadržala nijednu klauzulu o izuzecima u praksi se dešavalo da su zemlje, koje su dale svoje liste ponuda na osnovu prihvaćene formule, izuzele mnogo grupa proizvoda iz njene primene. Izuzeća su se svodila na to da su zemlje manje smanjivale carine nego što je to bilo predviđeno po formuli ili su određene proizvode čak potpuno isključivale iz smanjenja carina. Ova odstupanja su zatim nadoknađivana kroz veća smanjenja carina nego što je formula predvidela za ostale proizvode.

Na Urugvajskoj rundi javile su se, u pregovorima o carinama između razvijenih zemalja, sektorske ponude za eliminisanje carina poznate kao ponude „nula za nula“, gde je cilj bio da se za određene proizvode carine potpuno eliminišu. U nekim od tih sektora postojale su i ponude za harmonizaciju carina i to na način da bi sve zemlje učesnice spustile carinske stope u određenom sektoru na isti nivo. Takve ponude su date za sektore hemijske i tekstilne industrije, kao i za sve metale osim gvožđa. Sjedinjene Američke Države su inicirale ove sektorske ponude, ali Evropska unija je odbijala takve predloge i insistirala sa druge strane na smanjenju carinskih vrhova. Ova neslaganja su i bila razlog odlaganja zaključenja Urugvajске runde pregovora.

Carinske tarife razvijenih zemalja pokazuju prisustvo eskalacije carina, tako da je otežan pristup tržištu za proizvode viših faza prerade (koji sadrže veću dodatnu vrednost). Na primer, poljoprivredni proizvodi kao sirovine imaju niže carinske stope, a poljoprivredni proizvodi viših faza prerade imaju dvostruko više carinske stope u Evropskoj uniji i Japanu, upoređeno sa prosečnim carinskim stopama u okviru MFN režima za finalne proizvode od 24% i 65%, posmatrano respektivno. U Kanadi je ovaj odnos čak i veći. Carinske stope na industrijski prerađene proizvode hrane su 12 puta veće od carinskih stopa za prvu fazu prerade (carinska stopa u okviru MFN režima na proizvode potpune prerade je 42%). Nivoi carinskih stopa postavljeni kao plafon iznad koga se ne smeju više podizati značajno variraju po pojedinim kategorijama industrijskih proizvoda. Ove stope su najveće za tekstil i odeću, kako za razvijene zemlje tako i za zemlje u razvoju. Četvorka je imala posturugvajski prosek od 9%, a razvijene zemlje kao grupacija 12%, zemlje u razvoju i zemlje u tranziciji su za ove proizvode imale prosečnu carinsku stopu od 29%.¹²⁰ Na sličnom nivou su i nivoi carinskih stopa postavljeni kao plafon za kožu, gumu, obuću i proizvode od kože (9% za Četvorku, 10% za razvijene zemlje, 27% za zemlje u razvoju).¹²¹

Najveći broj carinskih stopa u okviru MFN režima kod Četvorke su smanjene na oko 5%, međutim ipak su za neke proizvode carinske stope i dalje preko 100%.

¹²⁰ Četvorka ili Velika četvorka se odnosi na Kanadu, Evropsku uniju, Japan i SAD.

¹²¹ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 28.

Ovakvi carinski vrhovi često se odnose na proizvode za čiji izvoz su zainteresovane zemlje u razvoju. Visoke carine primenjuju se na glavne poljoprivredne proizvode za čiji izvoz su zainteresovane zemlje u razvoju. Oni obuhvataju glavne poljoprivredne proizvode kao što su šećer, žitne kaše i riba; duvan i neka alkoholna pića; voće i povrće; industrijsku preradu hrane sa visokim sadržajem šećera, odeću i obuću. Urugvajaska runda je u stvari povećala carinsku disperziju, jer je tarifikacija necarinskih mera u poljoprivredi dovela do uvođenja visokih dažbina za poljoprivredne proizvode čiji je uvoz ranije bio ograničen kvotama. Zbog toga carinske stope koje su i do tri puta veće od prosečnih carinskih stopa u okviru MFN režima, nisu neuobičajene u spomenutim najrazvijenijim industrijskim zemljama. Preko 30% izvoza najmanje razvijenih zemalja i preko 15% izvoza svih zemalja u razvoju potencijalno podleže carinskim stopama koje su iznad 15% u razvijenim zemljama.¹²²

Bilo je predloga i o nivelaciji carina u cilju da teret smanjivanja padne uglavnom na zemlje sa višim carinama, a manje na zemlje čije se stope već nalaze na nivoima koji se žele postići. I na ovom primeru vidi se da princip značajnog sniženja carina putem reciprociteta i uzajamne koristi nailazi u praksi na gotovo nepremostive teškoće. Zbog toga je pažljiva priprema i utvrđivanje modaliteta multilateralnih pregovora veoma važan postupak za uspešno odvijanje samih pregovora.

Kako je na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora odlučeno da se ide ka smanjivanju visokih carina i da se spreči eskalacija carina, javio se problem izbora modaliteta odnosno formula po kojima će se to snižavanje izvršiti. Sjedinjene Američke Države su se zalagale za pristup proizvod po proizvod.

Evropska zajednica iznela je predloge koji su bili osmišljeni tako da se u razvijenim zemljama carine podvrgnu većim sniženjima i to izgleda ovako:

- ukoliko je početna carinska stopa 40% ili viša, nova carinska stopa bila bi maksimalno 20%;
- ukoliko je početna carinska stopa niža od 40%, sniženje bi bilo sprovedeno na sledećoj osnovi:
 - a) za carinske stope između 0% i 29% formula za izračunavanje sniženja bi bila $R = t_0 + 20$, gde je R stopa smanjenja, a t_0 inicijalna carinska stopa,
 - b) za carinske između 30% i 40% stopa smanjenja je $R = 50\%$;
- za zemlje u razvoju, osim najmanje razvijenih zemalja, predloženi pristup je bio sledeći:
 - a) ukoliko je početna carinska stopa viša od 35%, nova carinska stopa bila bi maksimalno 35%,

¹²² Ibid., str. 27.

b) ukoliko je početna carinska stopa niža od 35%, eventualno snižavanje bi bilo predmet bilateralnih pregovora;

- za najmanje razvijene zemlje EZ je predložila da sniženja budu u granicama njihovih mogućnosti.

Prema tome EZ je, za razliku od SAD-a, predlagala linearni pristup u snižavanju carina i primenu formule uz minimalizaciju bilateralnih pregovora. Osim toga, zauzela je stav protiv eliminacije carinskih stopa nižih od 3%.

Japan je u početku predložio eliminisanje carina za sve industrijske proizvode bez izuzetka, dok je kasnije stav ublažen i za carine koje se ne eliminišu predložio formulu harmonizacije poput one koja je korišćena na Tokijskoj rundi.

Kanada je predložila formulu $R = 32 + t_0 / 5$. Uslov je bio da se prilikom računanja inicijalne carinske stope t_0 koja se deli sa 5 rezultat svede na sledeći ceo broj, a ne na dobijene decimale. Kao maksimalan iznos za stopu smanjenja R predloženo je 38%. Ako bi po primeni formule finalna carinska stopa pala na ispod 3% ona bi onda bila u potpunosti eliminisana.

Švajcarska je predložila formulu harmonizacije, sličnu onoj koja je korišćena na Tokijskoj rundi, i to švajcarsku formulu sa koeficijentom 15.

Australija je još jedna razvijena zemlja koja je predložila da se snižavanje carinskih stopa sprovede primenom formule. Njen predlog izgleda ovako:

- kada je početna carinska stopa veća od 15% tada bi se primenila stopa smanjenja $R = (t_0 - 15) / t_0 \times 100$;
- kada je početna carinska stopa između 10% i 15% tada bi se primenila stopa smanjenja $R = (t_0 - 10) / t_0 \times 100$;
- kada je početna carinska stopa manja od 2% tada je stopa smanjenja $R = 100\%$ odnosno dolazi do eliminacije carina.¹²³

Predloge za snižavanje carinskih stopa razvijenih zemalja možemo videti u tabeli 13. Poređenjem različitih predloga možemo videti kakve bi oni finalne efekte proizveli, odnosno koje bi bile finalne carinske stope po njihovom usvajanju.

¹²³ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 36.

Tabela 13: Predlozi razvijenih zemalja za snižavanje carinskih stopa na Urugvajskoj rundi pregovora

Zemlje	Početne carinske stope	5%	15%	35%	45%
EZ	Finalne carinske stope	3,75%	8,25%	17,5%	20%
Kanada		3,4%	9,75%	21,7%	27,9%
Švajcarska		3,75%	7,5%	10,5%	11,25%
Australija			10%	15%	15%
SAD	Predlozi za sprovođenje pregovora	Usvajanje metode proizvod po proizvod			
Japan		Delimična eliminacija carina			

Izvor: Ivan Marković, Razvoj Svetske trgovinske organizacije, Zadužbina Andrejević, Beograd, 2009, str. 37.

Kada sumiramo ove predloge vidimo da ako bi se primenila formula koju je predložila Kanada dobili bi smo u proseku najviše finalne carinske stope. Sa druge strane, formula koju je predložila Švajcarska kao rezultat bi imala u proseku najniže finalne carinske stope. Primenom australijske formule najviša dobijena carinska stopa bi bila 15%, a predlog EZ je negde između ostalih predloga. Dve navedene zemlje SAD i Japan svoje predloge ne baziraju na formulama za snižavanje carina.

Tabela 14: Carine u razvijenim zemljama nakon primena obaveza iz Urugvajске runde

Poljoprivredni proizvodi

	Carine posle Urugvajске runde i ITA			Razlika između vezanih i primenjenih carina
	Prost prosek	Standardna devijacija	Max carina	
EU	5,9	7,5	74,9	0,3
Japan	6,2	8,1	43,3	1,2
SAD	3,5	7,4	90,0	0,5

Industrijski proizvodi

	Carine posle Urugvajске runde i ITA			Razlika između vezanih i primenjenih carina
	Prost prosek	Standardna devijacija	Max carina	
EU	3,7	3,6	17,0	0,4
Japan	2,3	3,4	30,9	0,1
SAD	3,2	4,3	37,5	0,2

Izvor: Joseph Francois, Will Martin, "Formula Approaches for Market Access Negotiations", Tinbergen Institute, Rotterdam, 2002, p. 23.

Sa primenom obaveza preuzetih iz Urugvajске runde pregovora prosečne carine od vrednosti u razvijenim zemljama uglavnom su oko 3%. Podatke možemo videti u prvoj koloni tabele 14. Međutim, postoje važni izuzeci. Najvažniji izuzetak odnosi se na tekstil i odeću, gde su prosečne stope oko tri puta veće od ovih prosečnih stopa. Ovo se ogleda u standardnoj devijaciji i koloni maksimalnih carina. Sa punom primenom preuzetih obaveza procenjen je prosek industrijske carine u SAD-u od 3,2%, standardna devijacija od 4,3 i maksimalna carina od 37,5%. U odnosu na SAD, Evropska unija ima viši prosek carina na industrijske proizvode, ali manju disperziju. Procena za EU je prosek od 3,7%, standardna devijacija od 3,6% i maksimalna carina na industrijske proizvode od 17%.¹²⁴

Mada većina carinskih stopa u razvijenim zemljama ima nizak nivo, na nekoliko preostalih grupa proizvoda one su dosta visoke. Carinske stope na većinu potrošačkih, poljoprivrednih i radno-intenzivnih proizvoda su 10-20 puta veće od prosečnih ukupnih carinskih stopa. Na primer, carinske stope SAD-a na uvoz odeće i obuće kreću se u proseku oko 11%, a pojedinačno dostižu nivo od 48%. Mada su u 2001. godini odeća i obuća činili samo 6,5% uvoza SAD-a, posmatrano vrednosno, ova dva proizvoda su donela skoro polovinu od 20 milijardi USD carinskih prihoda (pogledati tabelu 15). Ni ostale razvijene zemlje se ne razlikuju bitnije od SAD-a. Evropska unija, na primer, primenjuje carinske stope do 236% za meso, 180% za žitarice i 17% za sportske patike. Nasuprot tome, carinske stope za sirovine i elektronske proizvode retko prelaze 5%.¹²⁵

Tabela 15: Obuća kao glavni izvor carinskih prihoda u SAD, milrd USD

	Vrednost uvoza	Carinski prihodi
Automobili	110	1,60
Obuća	15	1,63

Izvor: United States International Trade Commission, (2001), navedeno prema Radovan Kovačević, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 19.

Kao i u slučaju industrijskih proizvoda osnova za sve buduće pregovore o poljoprivredi postavljena je rezultatima Urugvajске runde pregovora. U slučaju poljoprivrede to je pre svega Sporazum o poljoprivredi. Bitna razlika između carina za industrijske i poljoprivredne proizvode je što su sve carine koje se

¹²⁴ Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), “Formula Approaches for Market Access Negotiations“, Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute. Amsterdam, p. 4.

¹²⁵ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 18.

primenjuju na poljoprivredne proizvode vezane, a na industrijske nisu. Međutim, iako su vezane, i kod razvijenih i kod zemalja u razvoju, postoji velika razlika između visine vezanih i primenjenih carina. Ova razlika je pre svega nastala pojavom koja se naziva „prljava“ tarifkacija (*dirty tariffication*), kada su sve necarinske barijere koje su postojale za poljoprivredne proizvode prevedene u carine, ali u veoma visoke carine. Znači, svaki sledeći pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda, osim na vezane carine, moraju paziti i na primenjene carine, kvote, subvencije i slično. Takođe, sve se mora gledati u skladu sa listama koncesija učinjenim u okviru Sporazuma o poljoprivredi. Sistem koji je proizašao iz poslednjih pregovora o pristupu tržištu je veoma komplikovan i složen i slična rešenja se nalaze i u sektorima tekstila i odeće sa kombinacijom carina i kvota carina. Kada posmatramo zaštitu u razvijenim i zemljama u razvoju, izdvaja se pojava da razvijene zemlje više štite sektore poljoprivrede i prerade hrane, dok je zaštita u zemljama u razvoju mnogo više balansirana, mada je takođe sveukupno visoka, sa fokusom na prehrambene i neprehrambene proizvode.¹²⁶

Bilo koja formula i celokupni pristup koji bude usvojen na narednim pregovorima o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda mora da vodi računa i o vezanim carinama i o kvantitativnim obavezama, koji su proizašli iz Urugvajске runde.

Pregovori o olakšanju pristupa tržištu putem snižavanja carina do sada su očigledno doneli određene rezultate, međutim prema studiji Sekretarijata STO i posle završetka Urugvajске runde ostalo je još mnogo posla za narednu rundu pregovora. Među ispitane 42 razvijene zemlje i zemlje u razvoju prosečan nivo vezanih carina za industrijske proizvode se kreće od 1,8% do 59%, što je i dalje veliki raspon carina. Osim toga, mnoge zemlje su vezale svoje carine za industrijske proizvode na nivo znatno iznad nivoa na kojem su primenjene carine. Razlike između prosečne vezane i prosečne primenjene carinske stope dosežu više od 30% u nekim zemljama i u takvim slučajevima vezivanje carina malo doprinosi stabilnosti primenjenih carinskih stopa i trgovine uopšte. Od azijskih zemalja udeo poljoprivrednih tarifnih stavova za poljoprivredne proizvode sa vezanim carinama iznad 100% kreće se u rasponu od 0 do 69%, dok se među evropskim zemljama ta cifra kreće od 1% do 45%. Od 160 mogućih podsektora usluga na koje zemlje članice STO mogu da izaberu da planiraju posebne obaveze, većina zemalja ima preuzete obaveze na 25 podsektora.

Jedan od pozitivnih primera uspeha Urugvajске runde jeste i činjenica da 47 članica STO i 5 zemalja posmatrača učestvuje u Sporazumu o informacionim tehnologijama koji predviđa ukidanje carina na informaciono-tehnološke proizvode. Ove zemlje trenutno čine 93% svetske trgovine u IT proizvodima.¹²⁷

¹²⁶ Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), "Formula Approaches for Market Access Negotiations", Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute, Amsterdam, p. 5.

¹²⁷ World Trade Organization, (2001), *Market Access: Unfinished Business*, WTO Secretariat, p. 3.

Formule za snižavanje carina čine samu suštinu modaliteta multilateralnih trgovinskih pregovora, a izabrani modaliteti imaju direktan uticaj na olakšavanje pristupa tržištu. Pošto Svetska trgovinska organizacija ima veliki broj zemalja članica i pregovara se o više hiljada proizvoda, kao najjednostavniji način da se to uradi su formule za smanjenje carina. Kada se pregovarači slože i dogovore o formulama sve zemlje članice mogu da primene te formule na svoje carine i ograničenja tako da se na kraju tog procesa vezuju carine, odnosno zemlje se obavezuju da neće podizati carine iznad dobijenog nivoa.

Na kraju svih usaglašavanja i izračunavanja tokom multilateralnih trgovinskih pregovora kao rezultat dobija se dokument koji je znatno komplikovaniji nego sama formula. Ipak cilj je postignut, ostvaren je dogovor koji omogućava zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije da otvore svoja tržišta i smanje ograničenja koja remete nesmetano odvijanje spoljne trgovine. Ove nove preuzete obaveze su na kraju navedene u listama koncesija. Liste koncesija su veoma detaljne i dugačke i odnose se na pojedinačne zemlje članice STO i one određuju na koji način će preduzeća iz inostranstva izvoziti svoje proizvode i usluge na tržište te zemlje (pristup tržištu). U GATT liste koncesija sadrže vezane carine za sve proizvode generalno i kombinaciju carina i kvota za pojedine poljoprivredne proizvode. U GATT liste koncesija podrazumevaju koliki je dozvoljeni pristup tržištu za preduzeće iz inostranstva za određene sektore i one uključuju liste usluga za koje ne važi režim najpovlašćenije nacije.¹²⁸

Konačni cilj svih pregovora u okviru GATT i u okviru Svetske trgovinske organizacije bio je potpuna liberalizacija međunarodne trgovine, odnosno ukidanje carina. U stvari, u realnosti carine se retko kada potpuno ukidaju, već se zadržavaju na nivou od 1% iz čega se nadoknađuju troškovi carinskog evidentiranja. Kada posmatramo međunarodni trgovinski sistem, koga čine Opšti sporazum o carinama i trgovini i Svetska trgovinska organizacija, možemo videti da su pregovori u okviru tog sistema doveli do realnog smanjenja carina širom sveta. Proces liberalizacije nije bio konstantan nego je išao u talasima i u skladu sa različitim trgovinskim pregovorima. Sa protokom vremena cena za pristup GATT odnosno STO se pri tome konstantno povećavala. Danas, da bi neka zemlja postala članica STO mora ispuniti brojne uslove, ponuditi značajne koncesije i izmene u svom trgovinskom režimu.

3. Pregovori o snižavanju carina – zemlje u razvoju

Od samog početka Opšti sporazum o carinama i trgovini je iz perspektive zemalja iz razvoja doživljavao kao klub razvijenih zemalja ili, u nešto blažem

¹²⁸ World Trade Organization, "Principles of the trading system", Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm#bind, 10/11/2010.

obliku, kao sredstvo visokorazvijenih zemalja da nametnu svoje koncepte i pravila međunarodnoj trgovini. Ta težnja je u početku sigurno postojala kod GATT, a ona postoji i danas u okviru Svetske trgovinske organizacije, mada je ublažena raznim kompromisima između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju koji su u međuvremenu ostvareni. S obzirom da se GATT, a kasnije i STO, stalno razvijala i primala nove zemlje članice rastao je i uticaj zemalja u razvoju u okviru Svetske trgovinske organizacije. Pre svega postoje specijalne odredbe i niz olakšica u korist zemalja u razvoju. Osim toga, iako su u početku bile na rubu događaja prilikom izgradnje međunarodnog trgovinskog sistema, ove zemlje su u međuvremenu preuzele aktivnu ulogu u formiranju tema o kojima će se razgovarati u okviru STO, kao i značajnog uticaja na donošenje odluka u njihovom interesu. Došlo je do evolucije početnih koncepcija i današnji izgled i funkcionisanje Svetske trgovinske organizacije rezultat je velike borbe nerazvijenih zemalja u okviru te organizacije, a ranije i GATT. Zemlje u razvoju su svoju zajedničku akciju usmerile pre svega ka otklanjanju prepreka koje ometaju povećanje njihovog izvoza u razvijene zemlje.

Problemi koji takođe udaljavaju zemlje u razvoju od Svetske trgovinske organizacije proističu iz strukture izvoza i udela koji pojedine od ovih zemalja imaju u ukupnoj svetskoj trgovini. Ukoliko se izvozna struktura jedne zemlje uglavnom sastoji od proizvoda u neprerađenom ili nisko prerađenom obliku, a takvi proizvodi ili ne podležu carinama ili podležu u manjoj meri pri uvozu razvijenih zemalja, tada one nemaju gotovo nikakvu korist od klauzule najvećeg povlašćenja Svetske trgovinske organizacije. Te iste zemlje, sa druge strane, dolaze u situaciju da kao uvoznice gotovih proizvoda čine ustupke tih proizvoda, čak i onda kada su im prihodi od carina usmereni u ekonomski razvoj čitave zemlje. Na taj način svako sniženje carina koje sprovode zemlje u razvoju povlači za sobom smanjenje budžetskih prihoda. Sa druge strane, zemlje u razvoju koje izvoze prehrambene proizvode ili neke druge koje su predmet visokog carinskog opterećenja, u visokorazvijenim zemljama mogu imati velike koristi od klauzule najvećeg povlašćenja prilikom međunarodnih trgovinskih pregovora.

Kada je reč o velikim zemljama u razvoju, kao što su Indija, Brazil i Kina, prilikom odlučivanja o ulasku u STO sigurno je igrala ulogu i njihova želja da aktivno učestvuju u formiranju međunarodne trgovinske politike. Bez obzira na različite motive pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji, zemlje u razvoju svoje interese najbolje mogu ostvariti kroz zajedničko istupanje i uzajamnu podršku u pitanjima od zajedničkog interesa, čega su one postale svesne i sve više stavljaju u službu svojih zahteva u međunarodnim trgovinskim pregovorima. U stvari, više od tri četvrtine članica Svetske trgovinske organizacije su zemlje u razvoju. Posle 2000. godine više od 70 zemalja uvelo je programe trgovinske liberalizacije i to još kao deo pojedinačnih pregovora za pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Svim ovim zemljama, a naročito najnerazvijenijim među

njima, Svetska trgovinska organizacija davala je prelazni period za snižavanje carinskih stopa i ukidanje necarinskih barijera, kako bi se prilagodile novim uslovima konkurencije. Pored toga, zemljama u razvoju STO pruža tehničku pomoć i razne koncesije u oblasti pristupa na tržište razvijenih zemalja članica.

Međutim, ukoliko pažnju usmerimo ne na trgovinu između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju nego samo na trgovinu između samih zemalja u razvoju primetićemo da carinski vrhovi postoje i u carinskim tarifama zemalja u razvoju, što nepovoljno utiče na trgovinu između njih samih. Bangladeš, Kostarika, Egipat, Indija, Meksiko, Maroko, Pakistan, Poljska, Ukrajina i Zimbabve, između ostalih, imaju carinske stope koje za neke proizvode prelaze 200%. Međutim, u proseku carinski vrhovi, u odnosu na prosečan nivo zaštite, veći su u zemljama OECD (gde su najveće carinske stope i do 40 puta veće od prosečnih, dok ovaj raspon u zemljama u razvoju iznosi 12 puta). Za spomenute najrazvijenije zemlje ovaj raskorak iznosi 55 puta. Na drugom kraju ovog spektra nalaze se zemlje Subsaharske Afrike gde posmatrani raspon iznosi oko 5 puta, pokazujući pojednostavljenu strukturu zaštite.¹²⁹

Na Urugvajskoj rundi pregovora, kada se odlučivalo koji će se modaliteti primeniti prilikom pregovora o snižavanju carina, veliki broj zemalja u razvoju opredelio se za neki vid linearne formule. Brazil, sa druge strane, svoj predlog na Urugvajskoj rundi ne bazira na formuli za snižavanje carinskih stopa. Brazil je predložio da razvijene zemlje svoje carine na sve proizvode drže na nultoj stopi, što bi se primenjivalo po sistemu preferencijala samo na zemlje u razvoju u toku perioda od deset godina. Posle tog perioda, nulta stopa bi se proširila na sve zemlje.¹³⁰

Tabela 16: Carine u zemljama u razvoju nakon primena obaveza iz Urugvajске runde (%)

Poljoprivredni proizvodi

	Carine posle Urugvajске runde i ITA			Razlika između vezanih i primenjenih carina (procentni poeni)
	Prost prosek	Standardna devijacija	Max carina	
Brazil	12,9	5,1	27,0	22,6
Indija	31,0	20,8	150,0	90,7
Tajland	26,5	14,4	65,0	7,1

¹²⁹ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 27.

¹³⁰ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 36.

Industrijski proizvodi

	Carine posle Urugvajске runde i ITA			Razlika između vezanih i primenjenih carina(procentni poeni)
	Prost prosek	Standardna devijacija	Max carina	
Brazil	15,9	6,0	35,0	14,9
Indija	19,2	16,5	40,0	3,9
Tajland	10,5	10,8	80,0	7,8

Izvor: Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), „Formula Approaches for Market Access Negotiations“, Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute, Amsterdam, p. 23.

Kod zemalja u razvoju sa primenom obaveza preuzetih iz Urugvajске runde pregovora prosečne carine na industrijske proizvode kreću se u rasponu od niskih 3% do 4%, do visokih koje su više od 20%. Na primeru Brazila, Indije i Tajlanda možemo videti šta se dešava kod zemalja u razvoju (pogledati tabelu 16). Carine u Brazilu su sve vezane, a prosečna stopa za industrijske proizvode je 14,9 procentnih poena iznad trenutne primenjene stope. Ovaj veliki jaz između primenjenih i vezanih carina se javlja i kod Indije i Tajlanda. Poslednje dve zemlje, za razliku od Brazila koji je vezao sve svoje carine, nisu to uradile.¹³¹

Tekuća multilateralna runda trgovinske liberalizacije, Doha runda, deveta je po redu. Prvih osam pregovora je vođeno pod okriljem GATT, prethodnika STO. Bez obzira na nesigurne početke GATT se pokazao kao sporazum koji je sa uspehom promovisao liberalizaciju trgovine i doprineo značajnom rastu svetske trgovine tokom posleratnog perioda. Međutim, zemlje u razvoju imale su samo malu ulogu u sedam rundi trgovinskih pregovora u prvih 20 godina postojanja GATT. Uspese su da dobiju član XVIII GATT kojim zemlje u razvoju imaju diferencirani tretman. Takav specijalni status dao je zemljama u razvoju više slobode u odlučivanju o svojim razvojnim politikama, ali istovremeno je marginalizovano njihovo učešće u suštinskim pregovorima. One su na tom osnovu imale još manje pregovaračke moći, moći za cenjkanje, u okviru runde pregovora i to ih je teralo u pasivnu ulogu. Takvo pasivno stanje je možda i odgovaralo nekim većim zemljama u razvoju, kao što su Indija, Kina i Brazil, koje do 80-ih godina 20. veka nisu videle spoljnu trgovinu kao primarnog pokretača njihovog razvoja. Sa druge strane, razvijene zemlje bile su više zainteresovane za sopstvena tržišta, nego za tržišta zemalja u razvoju, pa je na kraju došlo do situacije da su se

¹³¹ Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), “Formula Approaches for Market Access Negotiations“, Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute, Amsterdam, p. 4.

progresivno smanjivale trgovinske barijere na robu za koju su izvozno zainteresovane razvijene zemlje, a barijere su zadržane na robu koju su izvozile zemlje u razvoju (tipičan primer su poljoprivredni proizvodi i tekstil). Zato su počevši od 80-ih godina 20. veka zemlje u razvoju aktivno učestvovalе u raspravama koje su vodile do Urugvajске runde pregovora. Ova runda je do tada bila najambicioznije zamišljena runda međunarodnih trgovinskih pregovora.

Iz dosadašnjeg izlaganja videli smo da su razvijene zemlje imale koristi od multilateralnog sistema prilikom smanjivanja carina za industrijske proizvode. Sa druge strane zemlje u razvoju su limitirano koristile razvijen međunarodni sistem u oblasti carina. Kod većine zemalja u razvoju obim vezanih carina ostao je veoma nizak i njihove carine visoke sve do sredine 80-ih godina. Tada su se njihovi pogledi prema trgovini i spoljnotrgovinskoj politici počeli menjati, jer su se pojačali pritisci od strane razvijenih zemalja i međunarodnih finansijskih institucija. Ove promene su dovele do veoma značajne trgovinske liberalizacije i povećanja broja vezanih carina za većinu zemalja u razvoju, ali vezivanje carina u većini slučajeva nije bila podsticaj liberalizaciji. Zemlje u razvoju su smanjile svoje primenjene carine unilateralno, ali nisu vezivale nove niže carine u okviru STO. U slučajevima gde su izvršile vezivanje carina, vezane carine su na znatno višem nivou od primenjenih carina.

Činjenica da su zemlje u razvoju svoju trgovinsku liberalizaciju izvršile unilateralno, pokazuje da one nisu koristile multilateralne trgovinske pregovore u okviru GATT i STO u svrhu vezivanja svojih carinskih stopa. Ovaj multilateralni sistem propustio je da odigra odlučujuću ulogu kao obavezujući mehanizam prilikom snižavanja carina zemalja u razvoju. Ovi nedostaci imali su kao posledicu slabo vezivanje carina zemalja u razvoju u okviru pregovora o pristupu tržištu. Male zemlje imaju podsticaj da se priključe GATT i STO, ali nemaju podsticaj da se aktivno uključe u pregovore o pristupu tržištu. Pošto GATT nije uspeo da privuče dovoljan broj zemalja u razvoju pod svoje okrilje Svetska trgovinska organizacija ipak je uspela da privuče veći broj ovih zemalja. Osim toga, zemlje u razvoju su od početka imale veliki problem primene usvojenih GATT i STO sporazuma i slabiju podršku nego što su očekivale za uvođenje svih donesenih odluka. STO sistem nije pružio dovoljnu pomoć nerazvijenim i siromašnim zemljama. Nesposobnost da primene preuzete obaveze zemlje u razvoju takođe odbija od daljeg obavezivanja.

Kada su carine kao instrumenti spoljnotrgovinske politike izgubile na značaju zbog znatnog sniženja u okviru runde pregovora GATT, a tradicionalne necarinske barijere i tehničke barijere trgovini regulisane pravilima STO, kao značajne prepreke trgovini pojavile su se administrativne barijere trgovini.¹³² Takođe,

¹³² Bjelić, Predrag, (2003), „Model spoljnotrgovinske politike Evropske Unije“, Ekonomski anali br. 156, januar–mart 2003, str. 140.

ograničenja su se zadržala u pojedinim oblastima, posebno u poljoprivredi i tekstilnoj industriji, pa je po pitanju necarinskih barijera u međunarodnoj trgovini ostalo još dosta toga da se uradi.

Pitanja pristupa tržištu za zemlje u razvoju, uključujući i pristup tržištima razvijenih zemalja od strane zemalja u razvoju, pristup tržištima zemalja u razvoju od strane razvijenih zemalja i pristup tržištima zemalja u razvoju od strane drugih zemalja u razvoju, veoma su teška za rešavanje i ostaju na teret Doha runde pregovora. Trgovina koja bi bila regulisana putem pravila koja bi proistekla iz Doha runde veoma je značajna i za razvijene i za zemlje u razvoju, tako da potencijalna dobit od uspeha Doha runde pregovora motiviše za okončanje pregovora.¹³³

Prema modalitetima predloženim u okviru Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora, postoji mogućnost da potencijalne dobiti za najmanje razvijene zemlje mogu biti ništavne ili čak i negativne. Čak i ako uzmemo u obzir da ta procena potcenjuje uticaj Doha sporazuma na najmanje razvijene zemlje, potencijalni dobiti su još uvek nedovoljni da bi opravdali razvojni karakter ove runde. Prema tome, razvojnom pitanju potrebno je obratiti još više pažnje. Predložena Inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota, od strane OECD zemalja, a u korist najmanje razvijenih zemalja, može povećati koristi od trgovinske liberalizacije za najsiromašnije zemlje članice STO. Ali i prednosti od ove inicijative mogu biti drastično smanjenje izuzimanjem 3% proizvoda iz inicijative (umesto 100% samo 97%). Ova inicijativa takođe treba da bude izmenjena, pre svega da ne postoje izuzeci u proizvodima i da se priključi još zemalja koje će pružiti ovakve olakšice najmanje razvijenim zemljama, čak i privrede u razvoju kao što su Brazil, Kina i Indija. Takođe, na taj način ako se usvoji potencijalni Doha sporazum male i ranjive zemlje imale bi neki vid preferencija kao nadoknadu za napuštanje prethodnih tradicionalnih preferencija.

Pomoć za trgovinu javila se kao glavna komponenta novog Doha sporazuma. Pojedini analitičari opisuju ovu vrstu pomoći kao finansijsku nadoknadu za zemlje koje će pretrpeti eventualnu štetu sa primenom Doha sporazuma. Ova inicijativa pomaže zemljama u razvoju ulaganjem u infrastrukturu koja je vezana za trgovinu, kao što su transport i telekomunikacije. Ova ulaganja su pokazala pozitivan uticaj na izvozne performanse. Inicijativa pomoć za trgovinu predložena je u svrhu povećanja sposobnosti tih zemalja da iskoriste otvorenija tržišta. Drugim rečima, sam Doha sporazum na osnovu najnovijih paketa modaliteta, nema uticaj na razvoj nerazvijenih zemalja i ne nudi dovoljno najsiromašnijim zemljama, pa je potrebno da ga prate ova i druge inicijative. Sam Doha sporazum nudi više u smislu lakšeg pristupa tržištu i smanjenja troškova trgovine. Međunarodnu saradnju potrebno je dodatno proširiti posebno za pitanja pomoći najmanje

¹³³ Low, Patrick, Santana, Roy, (2009), „Trade Liberalization in Manufactures: What is Left After the Doha Round?“, *The Journal of International Trade and Diplomacy* 3 (1), 117.

razvijenim zemljama. Još od momenta lansiranja Doha razvojne runde obim pomoći za trgovinu, tehnička pomoć i izgradnja kapaciteta su u stalnom porastu. Potreba za dodatnom pomoći je konačno prepoznata i priznata u međunarodnoj zajednici.¹³⁴ Na šestoj Ministarskoj konferenciji u Hong Kongu, održanoj decembra 2005. godine, u Ministarskoj deklaraciji podržano je unapređenje Integrisanog okvira (*Integrated Framework*) i stvoren je novi STO program rada za pomoć za trgovinu. Generalni direktor STO dobio je mandat za kreiranje radne grupe koja će davati preporuke o tome kako da se operacionalizuje pomoć za trgovinu i da se konsultuje sa članovima drugih međunarodnih organizacija i razvojnih banaka o mehanizmima da se obezbede dodatna finansijska sredstva.

Modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Doha runde, ukoliko se usvoje po predlogu iz julske paketa 2008, trebalo bi da obuhvate pitanje zaštite interesa oko 75 zemalja u razvoju. Ovde spadaju 32 najmanje razvijene zemlje koje su izuzete iz snižavanja carina za zemlje u razvoju. Takođe, predviđene su posebne odredbe za približno 31 zemlju sa malim i ranjivim privredama i za 12 zemalja u razvoju sa niskim nivoom vezivanja carina. Kao rezultat predloga ove zemlje u razvoju će zadržati više prosečne carine i imaće više dozvoljenih izuzetaka u vezi strukture svojih lista carinskih koncesija. Ali, ove zemlje ipak će dati svoj doprinos Doha pregovorima tako što će povećati broj proizvoda sa vezanim carinama i smanjiti razliku koja postoji između vezanih i primenjenih carina. U predloženom modalitetu tri zemlje, Bolivija, Fidži i Gabon izdvojene su kao specijalni slučajevi. Postoje takođe predložena rešenja za zemlje članice STO koje sada imaju preferencijalni pristup tržištima razvijenih zemalja, čiji će specijalni status biti pogođen opštim snižavanjem carina. Postoje takođe odredbe za druge zemlje u razvoju koje nemaju preferencijalni pristup tržištu razvijenih zemalja i bile bi izostavljene iz prethodnog rešenja, a to su Bangladeš, Kambodža, Nepal, Pakistan i Šri Lanka.¹³⁵

U vremenima kada je dolazilo do nestašica hrane pojačana je uloga koju međunarodne organizacije mogu imati kod sprečavanja ove pojave. Obezbeđivanje stabilnosti snabdevanja hranom (*food security*) podrazumeva dostupnost prehrambenih proizvoda na domaćem tržištu po pristupačnoj ceni za lokalne potrošače. Ovaj koncept je sasvim različit od pojma nacionalne samodovoljnosti. Međunarodna trgovina se oduvek koristila da kompenzuje nesklad između ponude i tražnje između zemalja. Ona pomaže povećanju snabdevenosti tržišta i smanjuje domaće cene kod zemalja uvoznica.

¹³⁴ Za više informacija pogledati: World Trade Organization, "Aid for Trade and the WTO work programme", Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/background_e.htm, 18/11/2011.

¹³⁵ WTO, "The December 2008 NAMA modalities text made simple", WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/guide_dec08_e.htm, 15/04/2010.

Međunarodna trgovina trebalo bi da smanji varijacije i da spreči osetljivost tržišta, posebno kada su u pitanju cenovni šokovi na strani ponude. Potrebna je snažnija međunarodna saradnja da bi se eliminisale nacionalne politike u oblasti poljoprivrede koje mogu značajno povećati svetske cene prehrambenih proizvoda. Na primer, politika korišćenja biogoriva, kao pozitivan primer očuvanja životne sredine, kao posledicu proizvodi veću potražnju za poljoprivrednim proizvodima, ali vuče sa sobom i politiku uvek problematičnih subvencija i poreskih olakšica.

Izvozne takse su privlačni instrumenti za kreatore spoljnotrgovinske politike zemlje, posebno u slučaju povećanja cena poljoprivrednih proizvoda u svetu. Ove takse podrazumevaju smanjenje cene prehrambenih proizvoda na domaćem tržištu, koje je pozitivno za domaće potrošače i povećanje robe koju zemlja izvozi na svetsko tržište, a takođe ostvaruje se i novi javni prihod. Upotreba izvoznih taksi odnosno poreza nije regulisana od strane STO, dok su kvantitativna izvozna ograničenja zabranjena članom XI Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Skok svetskih cena je tipična posledica ovakve politike osiromašivanja suseda. Prema tome, Svetska trgovinska organizacija treba da povuče poteze kako bi ova pitanja uvela pod okrilje regulatorne politike i onda bila u stanju da ih rešava, jer ti problemi nanose štetu međunarodnoj trgovini uopšte, a posebno malim i slabim zemljama uvoznicama hrane. U suprotnom, ukoliko se to pitanje ne reši pod okriljem STO zemlje uvoznice će posegnuti za protekcionističkim merama kao što su posebni mehanizmi zaštite, da bi izbegle zavisnost od stranih, ponekad i nepouzdatih, dobavljača.

Međutim, problemi oko olakšavanja pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda nisu samo posledice politike razvijenih zemalja. Oni nastaju i zbog toga što veliki deo zemalja u razvoju ne želi da napusti protekcionizam. Kod nerazvijenih zemalja poljoprivreda čini značajnu komponentu izvoza, zaposlenosti i GDP. Subvencije ovde opstaju radi podsticanja izvoza, sprovođenja agrarne reforme, zadržavanja farmera na njivama i sl. Većina zemalja u razvoju čiji dominantan izvoz čini nekoliko prehrambenih proizvoda (kafa, kakao, šećer i slično) zavise od preferencijalnog tretmana odobrenog od strane razvijenih zemalja i ako bi se ukinuli preferencijali njihov izvoz bi se takođe smanjio. Sa druge strane, kod zemalja u razvoju koji su neto uvoznici hrane nastala je jaka zavisnost od uvoza sa svetskog tržišta koje ima toliko subvencionisane i samim tim jeftinije hrane.

Dosadašnji tok svetske ekonomske krize jasno pokazuje koliko su zemlje u razvoju zavisne od privrednog rasta bogatih zemalja. Sa padom i sopstvene privredne aktivnosti uvoz bogatih zemalja drastično je opao što se odrazilo na niži izvoz i privrednu aktivnost zemalja u razvoju. Ovaj rezultat je posledica trenutnog oblika trgovinskih tokova i činjenice da se privrede u razvoju još uvek suočavaju sa visokim barijerama za ulazak na tržišta drugih zemalja u razvoju, što ometa trgovinu između nerazvijenih zemalja. Pregovori u Dohi su obuhvatili delimično

ovaj problem. Koristeći opšti model ravnoteže u jednom istraživanju proračunato je da će doći do 7% smanjenja bruto domaćeg proizvoda OECD zemalja u periodu 2023-2025. godine, bez obzira na rezultate Doha pregovora. Ukoliko se ne postigne dogovor u Dohi, rezultati pokazuju da će srednje razvijene zemlje doživjeti smanjenje realnog dohotka od 0,2%, dok u slučaju uspeha Dohe taj gubitak bi bio upola manji. Sa druge strane, gubitak za najmanje razvijene zemlje se neznatno uvećava od 0,4% do 0,5%, što je posledica činjenice da će sa Inicijativom o pristupu tržištu bez carina i bez kvota od strane OECD zemalja povećati zavisnost najmanje razvijenih zemalja od njihovog tržišta. Zato je veoma važno da se u ovu inicijativu uključi što veći broj zemalja, pre svega privreda koje se ubrzano razvijaju, što bi diverzifikovalo izvoz najmanje razvijenih zemalja. Međutim, ne očekuje se neki veliki uticaj ove inicijative na međusobnu trgovinu zemalja u razvoju. Porast njihove međusobne trgovine se pre svega može očekivati iz regionalnih sporazuma i povećanjem investicija u infrastrukturu koja je usko vezana za trgovinu.¹³⁶

Ekonomska kriza je povećala opšti strah od ponovnog uvođenja protekcionizma.¹³⁷ Sa te strane pozitivan uticaj koji Doha runda ima je što jača sigurnost, jačajući obaveze zemalja članica Svetske trgovinske organizacije i snižavajući vezane carine, kao i konsolidacija jednostranih preferencija koje su odobrene najmanje razvijenim zemljama u multilateralni okvir. Na ovaj način bi se prelili pozitivni efekti ka međunarodnoj zajednici tako što bi trgovina imala bezbednije okruženje i smanjili bi se troškovi u vezi sa potencijalnim trgovinskim sporovima.

¹³⁶ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 8

¹³⁷ Detaljnije o stanju protekcionizma u vreme krize pogledati Tešić, Jelena, (2012), „Specifičnosti protekcionizma u uslovima globalne ekonomske krize“, iz: *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, br. 6, str. 77–90; Tešić, Jelena, Gligorić, Dragan, (2010), „Državni protekcionizam kao barijera izlaska zemalja iz globalne krize“, *Acta economica*, God. 8, br. 12 Ekonomski fakultet, Banja Luka, str. 343–361; Bussière, Matthieu, et al (2010), "Protectionist Response to the Crisis Global Trend and Implications", *Occasional Paper Series*, no. 110, European Central Bank, Frankfurt, pp. 54; Dadush, Uri, (2009), "Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies", *Policy Outlook*, The Carnegie Endowment for International Peace, p. 11; Deutsche Bank, (2009), "Back to the bad old days? The return of protectionism", *Deutsche Bank Research*, Deutsche Bank, Frankfurt; Steenblik, Ronald, (2009), "Green Growth, Protectionism, and the Crisis", in: *Effective Crisis Response and Openness: Implications for the Trading System*, eds. Evenett, J. Simon, Bernard Hoekman and Oliver Cattaneo, Centre for Economic Policy Research, London 249–263; UNCTAD (2010), "International Trade After the Economic Crisis: Challenges and New Opportunities", *United Nations Publications UNCTAD/DITC/TAB/2010/2*, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva; Gregory, Rob, et al (2010), "Trade and the Crisis: Protect or Recover" *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, no. 2, 165–181.

U nedavnom istraživanju ispitivana je ova ideja poređenjem primene vezanih carina baziranih na njihovim trenutnim nivoima, kako su bile dogovorene na Urugvajskoj rundi, na istu politiku zasnovanu na nivou vezanih carina prema najnovijoj pregovaračkoj poziciji u modalitetima u Doha rundi.¹³⁸ Ako se razvojni program iz Dohe ne sprovede trenutna zaštita bi se duplirala kada bi zemlje radi zaštite sopstvene privrede sa primenjenih carina prešle na vezane nivoe carinske zaštite, dok bi se u slučaju primene Doha agende, kada bi zemlje pribegle vezanim nivoima carinske zaštite, zaštita povećala za samo 41%. Ova razlika dostiže vrednost i do 809 milijardi USD u odnosu na obim trgovine i 184 milijardi USD u pogledu realnog dohotka. Ovi zaključci posebno se odnose na siromašne zemlje. U smislu realnog dohotka, ukoliko neko smatra da se realna vrednost Doha runde može meriti njenom preventivnom ulogom, sa globalne vrednosti od 184 milijarde USD, oko dve trećine – 128 milijarde USD predstavlja korist za zemlje u razvoju.

Siromašne zemlje koje su počele da se oslobađaju od zavisnosti izvoza primarnih proizvoda i da postepeno prelaze na izvoz proizvoda lake industrije, suočavaju se sa najvećim primenjenim carinskim stopama, koje su u proseku četiri ili pet puta veće od carinskih stopa koje se odnose na uvoz iz razvijenih zemalja. Naravno, postoje velike varijacije u pogledu uslova za pristup tržištu u zavisnosti od vrste proizvoda i od odgovarajuće izvozno-uvozne kombinacije. Protekcionizam Evropske unije značajno je usmeren ka uvozu iz zemalja u razvoju sa srednjim dohotkom, dok je protekcionizam SAD usmeren protiv uvoza iz zemalja u razvoju sa niskim dohotkom.¹³⁹

Zemlje u razvoju koje izvoze primarne poljoprivredne proizvode i radno-intenzivne proizvode kao što su tekstil i odeća, teško su pogođene carinskom politikom razvijenih zemalja. Posmatrajući stope efektivne zaštite, mogu se uočiti različiti efekti ovih carinskih stopa (uvozno opterećenje kao procenat ukupnog uvoza) između različitih zemalja. Na primer, na uvoz od 2,5 milijarde dolara iz Bangladeša (glavni izvoznik odeće), SAD su naplatile carinu od 331 milion dolara u 2001. godini, što je neznatno više od 330 miliona dolara carine naplaćene na vrednost od 30 milijardi dolara uvoza iz Francuske (pogledati tabelu 17).¹⁴⁰ Znači, gotovo isti iznos carina naplaćen je od Bangladeša i Francuske iako je vrednost robe koja je uvezena iz Francuske 12 puta veća. Ovo je očigledan slučaj iz prakse da zemlje u razvoju nailaze na veće prepreke za svoj izvoz nego druge razvijene zemlje.

¹³⁸ Bouet, Antoine, Laborde David, (2010), "Assessing the potential cost of a failed Doha", *World Trade Review*, 9, Cambridge, p. 332; Dadush, Uri, (2009), "Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies", *Policy Outlook*, The Carnegie Endowment for International Peace, p. 11.

¹³⁹ Geithner, Timothy, Nankani, Gobind (eds.), (2002), *Market Access for Developing Country Exports – Selected Issues*, IMF and World Bank, Washington, p. 41.

¹⁴⁰ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, *Privredna izgradnja*, XLVII: 1-2, str. 19.

Tabela 17: Siromašne zemlje i efektivna carinska zaštita

	Uvoz SAD u mil USD	Naplaćene carine u mil USD	GDP <i>per capita</i> , USD
Bangladeš	2400	331	370
Francuska	30000	330	24170

Izvor: United States International Trade Commission, 2001, navedeno prema Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Doha“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 19.

Kada je započeta Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora najavljen je njen budući razvojni doprinos, posebno za srednje razvijene zemlje specijalizovane u poljoprivredi, kao što su Argentina i Brazil, ili za zemlje sa jakim interesima u domenu tekstila i odeće, kao što je Kina ili Indija. Nakon višegodišnjih pregovora ekonomski uticaj Doha runde izgleda neizvestan posebno za najmanje razvijene zemlje. Iako su najmanje razvijene zemlje od početka Doha runde multilateralnih pregovora bile istaknute kao glavni korisnici i najvažniji dobitnici iz ovih pregovora, još uvek nije sasvim jasno niti definisano na koji način će one ostvariti te svoje prednosti i ubrati dobiti, niti kako će ova runda zadovoljiti njihove ekonomske i pre svega trgovinske interese. Sama grupa najmanje razvijenih zemalja je veoma raznolika tako da tu postoje različiti ekonomski i trgovinski interesi, kao i mogućnosti izvlačenja koristi od Doha runde.¹⁴¹

Trenutno, najmanje razvijene zemlje su glavni korisnici nekoliko važnih preferencijalnih režima pristupa tržištu razvijenim zemljama, kao što je npr. inicijativa Evropske unije „sve sem oružja“ (*Everything But Arms – EBA*). Naime, Savet Evropske unije je februara 2001. godine usvojio Uredbu kojom se daje bescarinski pristup na uvoz svih proizvoda iz najmanje razvijenih zemalja, osim oružja i municije, bez kvantitativnih ograničenja (sa izuzetkom banana, šećera i pirinča u ograničenom vremenskom periodu).¹⁴² Pitanje je kako bi se erozija ovih preferencijala pod multilateralnim sistemom STO liberalizacije odrazila na ove zemlje. Možda će povećana konkurencija koja nastaje kao posledica multilateralnih smanjenja carina u oblasti tekstila i odeće da smanji mogućnosti pristupa najmanje razvijenih zemalja tržištima razvijenih zemalja i time prouzrokuje pogoršanje njihovih uslova trgovine. Većina ovih zemalja su neto uvoznice hrane, a očekuje se da će cena hrane porasti usled trgovinske reforme. Rešenje problema bilo bi postojanje alternative koja može da ublaži te negativne efekte za najmanje razvijene zemlje ili da čak nadoknadi njihove gubitke.

¹⁴¹ Za listu najmanje razvijenih zemalja pogledati sledeći link: <http://www.un.org/special-rep/ohrrls/ldc/list.htm>.

¹⁴² Radi se o Uredbi EC br. 416/2001 (“*EBA Regulation*”). Ova Uredba je kasnije uključena u GSP Uredbu Saveta EC br. 2501/2001.

Trenutno, najmanje razvijene zemlje suočavaju se sa prosečno nižim stopama carinske zaštite kada izvoze, nego što je slučaj za srednje razvijene zemlje (4% naspram 5,1% u proseku). Međutim, kada se zemlje posmatraju pojedinačno situacija se veoma razlikuje od posmatranja najmanje razvijenih zemalja u proseku. Više od polovine najmanje razvijenih zemalja članica STO suočile su se sa većom prosečnom carinom na svoj izvoz u odnosu na svetski prosek, posmatrano u 2008. godini. Sa druge strane, za sedam najmanje razvijenih zemalja izvoz je bio suočen sa niskim prosekom carina. Nastanak ovakve razlike između najmanje razvijenih zemalja može se objasniti sastavom njihovog izvoza, na primer pojedine zemlje se suočavaju sa niskom zaštitom za njihov izvoz, jer su se one specijalizovale za proizvode kao što su nafta, dijamanti i zlato, a koje sve zemlje sveta minimalno carine. Razlika se može objasniti delom i preferencijalima koji su odobreni pojedinim najmanje razvijenim zemljama.

Kada zemlja izvozi samo jedan ili nekoliko proizvoda onda usvojen model zaštite stranih tržišta ima drastičan uticaj na izvoz te zemlje. Gledajući na primer prihod od carina koji se naplaćuje najmanje razvijenim zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije za izvoz u zemlje OECD, izuzimajući Meksiko i Novi Zeland, samo 3% proizvoda sačinjavaju 96% tog prihoda.¹⁴³ Ova činjenica se mora imati u vidu prilikom pregovora u okviru Doha runde i dati im poseban značaj kod odlučivanja o najmanje razvijenim i razvojnom aspektu te runde pregovora.

Uzrok pogoršanja uslova trgovine za najmanje razvijene zemlje može biti i neto trgovinski bilans u sektoru poljoprivrede i posebno sektoru proizvodnje hrane. Ovi sektori mogu podleći velikom skoku cena na svetskom tržištu usled uklanjanja distorzija (subvencija) koje trenutno važe i ometaju i otežavaju svetsku tražnju, a povećavaju svetsku ponudu. Na taj način bi došlo do povećanja tražnje u svetu što bi posledično dovelo do skoka cena. Neto trgovinski bilans poljoprivrednim proizvodima najmanje razvijenih zemalja članica STO trenutno pokazuje da od 28 zemalja za koje su statistički podaci dostupni za period 2002. do 2004. godine, 18 od njih su neto uvoznice hrane. Kada pogledamo o kojim proizvodima se radi trgovinski deficit je posebno visok kod mleka i mlečnih prerađevina, pirinča, pšenice, mesa i mesnih prerađevina. To su proizvodi koji su jako zaštićeni i namera je da se tokom pregovora u okviru Doha runde ova zaštita postepeno ukida, tako da se očekuju veliki poremećaji na tržištu ponude, tražnje i cena.

Imajući u vidu stalan rast udela industrijskih proizvoda u ukupnom izvozu iz zemalja u razvoju, činjenicu da se veći deo tog izvoza ostvaruje u istu grupaciju zemalja gde su carine relativno visoke, kao i da se još uvek primenjuju visoke

¹⁴³ Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), "The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?", International Food Policy Research Institute, Note 14, p. 2.

carine na uvoz tekstila i odeće kao najznačajnije izvozne proizvode iz zemalja u razvoju u razvijene zemlje, pitanje zaštite ove grupe proizvoda je i dalje veoma aktuelno. Zbog toga su zemlje u razvoju zainteresovane da se određeni industrijski proizvodi obuhvate novom rundom pregovora u okviru STO.

Za novu Doha razvojnu rundu pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije presudno je aktivnije učešće zemalja u razvoju. U dosadašnjim pregovorima (izuzev donekle Urugvajskoj rundi) interesi ove grupacije zemalja su bili zapostavljeni, i one su uzimale nedovoljno učešće u samim pregovorima, bez jasno izraženog stava o mnogim pitanjima koja su bila predmet pregovaranja. Rezultati pregovora uglavnom su bili u korist razvijenih zemalja a implementacija dogovorenog bila je jednaka za obe grupacije, što je izazivalo otpor manje razvijenih zemalja u odnosu na odluke STO. Stoga je neophodno da se razviju odgovarajući modaliteti pregovaranja, kako bi se osiguralo da će usvojeni sporazumi biti konzistentni sa razvojnim strategijama i prioritetima zemalja članica. To zahteva kako veću fleksibilnost za manje razvijene, kada se radi o tipovima usvojenih pravila, tako i obavezu visoko razvijenih zemalja da obezbede finansijsku i tehničku pomoć zemljama u razvoju, kako bi se pravila STO primenjivala na način koji potpomaže njihov proces razvoja.¹⁴⁴

Konačno, ostaje nam da zaključimo da ekonomski razvoj, naročito razvoj nerazvijenih zemalja, nije moguće ostvariti samo putem liberalizacije međunarodne trgovine i uvođenja carina kao jedinog regulatora spoljne trgovine. Smanjivanje carina u najvećem broju slučajeva mora biti praćeno i dodatnim merama usmerenim na dodatnu pomoć najmanje razvijenijim zemljama sveta.

4. Pregovori o necarinskim barijerama

Necarinske mere predstavljaju instrument spoljnotrgovinske politike koje imaju regulatornu ulogu i određuju spoljnotrgovinski režim jedne zemlje. Necarinske mere su širi pojam od necarinskih barijera, jer osim njih uključuju i mere koje na veštački način promovišu međunarodnu trgovinu, u koje prvenstveno ubrajamo razne izvozne stimulacije i subvencije.¹⁴⁵

Necarinske barijere (*non-tariff barriers*) su sve mere i postupci jedne ili više država koje narušavaju slobodnu svetsku trgovinu, bilo da je ograničavaju ili neprirodno stimulišu, koje štite domaću privredu od inostrane konkurencije, a

¹⁴⁴ Prekajac, Zora, (2005), "Poljoprivreda i zemlje u razvoju u novoj rundi pregovora u okviru STO", Privredna izgradnja, XLVIII 1-2, str. 57.

¹⁴⁵ Bjelić, Predrag, (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, str. 25.

čija primarna namera nije povećanje budžetskih prihoda.¹⁴⁶ Nekarinske barijere možemo podeliti u tri grupe i to na: tradicionalne, tehničke i administrativne.¹⁴⁷

Sve necarinske barijere koje su postojale u trenutku njihovog regulisanja u okviru GATT nazivaju se tradicionalne, odnosno necarinske barijere u užem smislu. Najznačajnije tradicionalne necarinske barijere su: kvote, sporazumi o dobrovoljnom ograničavanju izvoza, antidampinške mere, subvencije, kompenzatorne mere, javne nabavke i obavezni domaći sadržaj.

Tehničke barijere u međunarodnoj trgovini predstavljaju prepreku slobodnom odvijanju međunarodne trgovine, a rezultat su primene različitih tehničkih propisa, njima odgovarajućih standarda i drugih administrativnih zahteva vezanih za karakteristike i kvalitet proizvoda koje države uvode radi zaštite zdravlja i bezbednosti potrošača, a nekad zloupotrebljavaju kao protekcionističku meru. Razlikujemo nekoliko vrsta tehničkih barijera u trgovini:

- procedure ispitivanja usaglašenosti sa tehničkim propisima i standardima;
- obavezno obeležavanje proizvoda;
- posebni zahtevi u pogledu pakovanja robe;
- testiranje, inspekcija i karantin na granici;
- ekološke barijere.

Administrativne barijere spoljnoj trgovini uključuju one prepreke trgovini koje potiču od primene administrativnih propisa, kako zakona tako i podzakonskih akata državne uprave i procedura koje imaju značajan negativan uticaj na obavljanje spoljne trgovine jedne zemlje (smanjuju trgovinu), kako izvoza tako i uvoza i na taj način predstavljaju svojevrzne protekcionističke mere. U zavisnosti od izvora iz kojih administrativne barijere potiču možemo ih podeliti u dve grupe, zakonske i proceduralne barijere. Kao najznačajnije pojedinačne tipove administrativnih barijera spoljnoj trgovini izdvojili bi smo carinsko vrednovanje, pravila o poreklu robe, inspekciju robe pre isporuke, sanitarne, fitosanitarne i zdravstvene mere, proceduru izdavanja uvoznih dozvola i specijalne carinske formalnosti.¹⁴⁸

Kada su posle Drugog svetskog rata započinjali prvi značajniji multilateralni pregovori o snižavanju carina, carinske barijere su bile najveća prepreka slobodnom odvijanju međunarodne trgovine. Kasnije su tokom rundi pregovora u okviru GATT barijere u trgovini koje stvaraju carine znatno snižene pa su na površinu isplivale necarinske barijere kao glavna prepreka odvijanju trgovine.

¹⁴⁶ Ibid., str. 28.

¹⁴⁷ Ibid., str. 36.

¹⁴⁸ Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 309-13.

Svaka država je imala svoj sopstveni izbor instrumenata za kontrolu trgovinskih tokova i te mere su bile menjane i prilagođavane vrlo često.

Među tim instrumentima necarinske kontrole trgovinskih tokova za vreme Opšteg sporazuma o carinama i trgovini necarinske barijere su imale veoma značajnu ulogu. Prisustvo pitanja necarinskih barijera u Doha rundi pregovora dokazuje da su one i danas zastupljene. To međutim ne dokazuje neuspešnost međunarodnog sistema u suzbijanju ovih mera koje štete trgovini, već o njihovoj velikoj sposobnosti prilagođavanja, supstitucije i menjanja da bi se uskladile sa promenama i uvedenim procedurama njihovog suzbijanja u međunarodnom trgovinskom sistemu.

Opšti sporazum o carinama i trgovini odigrao je značajnu ulogu u eliminaciji kvantitativnih restrikcija, dok su zemlje sa druge strane unilateralno ili regionalno rešavale problem eliminacije državnih trgovinskih preduzeća. Regulativa o necarinskim barijerama može se naći u originalnom tekstu sporazuma GATT iz 1947. godine. Generalno pravilo, sadržano u članu XI, govorilo je da uvoz iz zemalja potpisnica GATT ne sme biti zabranjen ili kontrolisan različitim restrikcionim sredstvima, osim carinama i taksama. Iako je bila na snazi opšta zabrana kvantitativnih ograničenja postojali su izuzeci od ovog pravila. Tako je u samom članu XI GATT predviđeno da se ova zabrana ne odnosi na neke poljoprivredne proizvode, na čemu su posebno insistirale SAD.¹⁴⁹ Osim toga, u slučaju značajnih spoljnih finansijskih poteškoća i neravnoteža platnog bilansa države potpisnice, prema članu XII GATT, mogle su da koriste kvantitativna ograničenja jer su ona rešavala ove probleme u najkraćem roku. Još jedno važno izuzeće od primene opšteg pravila sadržano je u članu XVIII za slučajeve zaštite mlade industrije. Članom XIX GATT iz 1994. regulisana je mogućnost primene restrikcija uvoza u slučaju nastanka naglog i neočekivanog uvoza konkretnog proizvoda (ova mogućnost detaljno je razrađena u posebnom sporazumu STO, koji nosi naziv Sporazum Finalnog akta o zaštitnoj klauzuli).¹⁵⁰

Kasnije su se ta pravila počela različito tumačiti i razrađivati. Kada su u kasnim 50-im godinama 20. veka razvijene zemlje ostvarile spoljnu konvertibilnost svojih valuta, izgubile su interes za korišćenjem člana XII GATT (pre svega zemlje Evropske zajednice), ali SAD su i dalje nastavile da obilno koriste poljoprivredne kvote. Kvantitativne restrikcije su postepeno izbacivane iz upotrebe od strane

¹⁴⁹ Curzon, Gerard, (1965), *Multilateral Comercial Diplomacy – The General Agreement on Tariffs and Trade and its Impact on National Commercial Policies and Techniques*, Michael Joseph, London, pp. 130–131.

¹⁵⁰ Milivojević, Radmila, (1996), *Pravila Svetske trgovinske organizacije (STO) u domenu carinske zaštite, vancarinskih dažbina i necarinskih mera zaštite (kvantitativna i vrednosna ograničenja uvoza)*, u Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 166.

razvijenih zemalja, ali još mnogo godina su preživela ograničenja u poljoprivredi i u tekstilnom sektoru. Bitno je spomenuti da su ovim pravilom carine usvojene kao jedini legitimni instrument spoljnotrgovinske politike izuzev za poljoprivredne i tekstilne proizvode do 2005. godine. Urugvajaska runda donela je i Sporazum o poljoprivredi i Sporazum o tekstilu i odeći kojim je predviđeno progresivno uklanjanje kvantitativnih restrikcija u ovoj oblasti.¹⁵¹

Kod zemalja u razvoju, za razliku od razvijenih zemalja, krajem 50-ih godina upotreba necarinskih barijera radi otklanjanja platnobilansnih teškoća je umesto da se smanjuje postajala sve prisutnija pojava. U narednim decenijama, tokom pregovora u okviru GATT, vršene su određene korekcije u proceduri za ostvarivanje prava na izuzeće, ali neke veće promene nisu nastupile. Na Tokio rundi su uvedeni novi uslovi za korišćenje člana XII, i to:

- a) zemlja treba da daje prednost merama sa najmanje razornim dejstvom na trgovinu (mere bazirane na cenama);
- b) podnošenje plana za postepeno ukidanje uvedenih restrikcija; i
- c) potrebu za izbegavanjem sektorske zaštite.

Zbog zabrane kvota i drugih kvantitativnih necarinskih barijera, države članice Svetske trgovinske organizacije pribegavaju primeni novih vidova necarinskih barijera. U Izveštaju GATT iz 1953. godine uočena je povećana tendencija ka uvođenju dodatnih opterećenja, raznih vrsta, na uvoznu robu.¹⁵² Takođe, i u kasnijim izveštajima uočeno je povećanje broja i rast stope opterećenja na uvoznu robu, kao i uvođenje raznovrsnih carinskih formalnosti. Na Kenedi rundi ovim problemima posvećena je posebna pažnja i popisom se došlo do liste od 18 različitih mera. Ubrzo posle ove runde, napravljen je inventar necarinskih barijera u trgovini na osnovu navedene liste. Potom se, na Tokio rundi, pregovaralo o ovim problemima i došlo se do pet glavnih sporazuma, tzv. kodeksa, koji se odnose na necarinske mere, i to su: subvencije i kompenzatorne mere, carinsko vrednovanje, državne nabavke, standardi i licencne procedure (pogledati tabelu 18). Na ovoj rundi je i dopunjen amandmanima prethodno usvojen Antidampinški Kodeks. Ministarska deklaracija iz Punta del Este je u delu A odredila kao jedan od ciljeva Urugvajske runde pregovora smanjenje i eliminaciju necarinskih barijera. Odredbe koje se odnose na pojedine necarinske barijere mogu se naći u većini STO sporazuma.

¹⁵¹ Jelisavac, Sanja, (2009), „Pregovori o tržišnom pristupu u okviru Svetske trgovinske organizacije“, *Međunarodni problemi*, godina LXI, broj 3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 339. Više o Sporazumu o poljoprivredi pogledati u: Ivana Popović Petrović, *Međunarodna trgovina poljoprivrednim proizvodima*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2006. str. 184-190.

¹⁵² Za detaljnije pogledati: GATT, (1953), *International Trade*, GATT, Geneva, p. 89.

Tabela 18: Zemlje potpisnice GATT koje su potpisale 5 Sporazuma (Kodeksa) na Tokio rundi pregovora

Sporazumi	Zemlje u razvoju		Razvijene zemlje	
	Februar 1982	Decembar 1995	Februar 1982	Decembar 1995 ¹⁵³
Standardi	15	24	21	21
Državne nabavke	1	3	10	10
Subvencije i kompenzatorne mere	8	16	12	10
Carinsko vrednovanje	7	25	11	11
Uvozne dozvole	11	19	12	11
Antidamping	9	17	11	10

Izvor: WTO, *World Trade Report 2007*, WTO, Geneva, 2007, p. 235.

Bitno pravilo koje je usvojeno završnim dokumentom Urugvajске runde je da se zabranjuje svaki trgovinski protekcionizam u obliku necarinskih barijera. Zaštitna politika se pretežno usmerava na carine odnosno određuju se pravila kada i koliko dugo se mogu primenjivati mere administrativne kontrole uvoza ili necarinske dažbine i takse. U znatnoj meri se redukuju i mogućnosti korišćenja restrikcija uvoza u cilju zaštite platnog bilansa. To znači da brojne necarinske barijere (ograničenja izvoza, carinske kvote, određeni tržišni aranžmani, dodatne dažbine i porezi, zabrane, razne vrste dozvola, kontrola uvoza, antidampinške i kompenzatorne mere, kontrola cena, mere u vezi sa Sporazumom o međunarodnoj trgovini tekstilom, i slično) dolaze pod pravila Svetske trgovinske organizacije. Postoje dokazi da čak i zemlja sa velikom tržišnom moći, kao što su na primer Sjedinjene Američke Države, može biti obeshrabrena na primer od uvođenja antidampinških mera protiv druge zemlje članice Svetske trgovinske organizacije bez obzira na tržišnu snagu te druge zemlje.¹⁵⁴ U okviru već postojećeg Sporazumom o međunarodnoj trgovini tekstilom razvijene zemlje su nametnule kvantitativna ograničenja za uvoz tekstila i odeće iz zemalja u razvoju, ali ne i na uvoz iz ostalih razvijenih zemalja. Drugim rečima, razvijene zemlje su regulisale međusobnu razmenu tih proizvoda preko bilateralnih sporazuma, a ograničenja za zemlje u razvoju uvele su preko navedenog Sporazuma. Odredbe Sporazuma o tekstilu i odeći koji je usvojen Urugvajskom rundom, predviđaju postepeni

¹⁵³ SAD su se povukle iz standarda, subvencija, uvoznog licenciranja i antidampinga 29. februara 1995, nakon što su odgovarajući WTO odbori počeli sa radom.

¹⁵⁴ Blonigen, Bruce A., Bown, Chad P, (2003), "Antidumping and Retaliation Threats" *Journal of International Economics* 60 (2), p. 263.

prestanak važenja prethodnog Sporazuma, međutim ne predviđaju ukidanje carina u trgovini tekstilom i odećom.¹⁵⁵

Ono što čini da tehničke barijere deluju restriktivno na međunarodnu trgovinu, nije samo razlikovanje standarda i tehničkih propisa između zemalja, već različita primena nacionalnih standarda na domaće i strane proizvode. Zbog toga se na međunarodnom nivou ovaj problem počeo rešavati insistiranjem na principu nediskriminacije domaćih i stranih preduzeća u pogledu primene standarda i tehničkih propisa, a ne samom harmonizacijom standarda. Princip nediskriminacije uveden je još odredbama GATT iz 1947. godine, ali je njegova razrada u oblasti tehničkih barijera u trgovini počela tek 70-ih godina 20. veka. Kao rezultat Tokijske runde došlo je do usvajanja Kodeksa o tehničkim barijerama u trgovini (TBT Kodeks).¹⁵⁶ Međutim, on je važio samo za države koje su ga prihvatile i potpisale. Tokom pregovora na Urugvajskoj rundi postignut je potpun konsenzus o regulisanju tehničkih barijera u trgovini, pa je postojeći Kodeks izmenjen i usvojen kao Sporazum o tehničkim barijerama trgovini (*Agreement on Technical Barriers to Trade*). On je postao sastavni deo sporazuma kojima se osniva Svetska trgovinska organizacija 1995. godine i kao i drugi multilateralni sporazumi u okviru tog sistema, odnosi se na sve države članice ove organizacije.¹⁵⁷

Veoma je teško izmeriti opseg tehničkih mera, a čak i teže izmeriti njihov uticaj na međunarodnu trgovinu. Računajući tarifne stavove koje su pod uticajem tehničkih barijera vidimo da udeo uvoza koji je prožet tehničkim merama može biti od oko polovine ukupnog uvoza, kao što je slučaj sa Brazilom, do oko trećine ukupnog uvoza, kao u slučaju SAD-a i Kine. Sa druge strane, samo 2% japanskog uvoza i manje od 1% uvoza EU je prožet tehničkim merama.¹⁵⁸

Interesantan deo administrativnih barijera slobodnoj trgovini predstavljaju sanitarne i fitosanitarne mere. Pravila o sanitarnim, fitosanitarnim i zdravstvenim merama sadržana su još u članu XX GATT iz 1947. godine. U narednim pregovorima ovoj temi se posvećivala pažnja zajedno sa tehničkim barijerama i tada je regulisanje sanitarnih i fitosanitarnih mera, u toku Tokijske runde, ušlo u okvir Sporazuma o tehničkim barijerama trgovini. Međutim, na Urugvajskoj

¹⁵⁵ Bajić, Vojislav, (1996), *Primena novih pravila Svetske trgovinske organizacije i procena efekata za ZUR i ostale zemlje*, u: Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 64-65.

¹⁵⁶ Za tekst Kodeksa pogledati: GATT, *Basic Instruments and Selected Documents*, no. 26, Geneva, pp. 9-10.

¹⁵⁷ Bjelić, Predrag, (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, str. 165-166.

¹⁵⁸ Jelisavac, Sanja, (2009), „Pregovori o tržišnom pristupu u okviru Svetske trgovinske organizacije“, *Međunarodni problemi*, godina LXI, broj 3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 335.

rundi ova dva pitanja su odvojena i o njima je odvojeno i pregovarano. Rezultat je stvaranje Sporazuma o sanitarnim i fitosanitarnim merama, kao mere potrebne za zaštitu zdravlja i života lica i životinja, ili očuvanja biljaka. Na ovaj način, sadašnji multilateralni trgovinski sistem, ima dva sporazuma koji se bave necarinskim barijerama tehničke prirode: Sporazum o tehničkim barijerama trgovini i Sporazum o sanitarnim i fitosanitarnim merama. Oba sporazuma podležu pravilima o nediskriminaciji i pravilima o objavljivanju i dostupnosti javnosti svih propisa.

Odredbe GATT iz 1947. godine, preciznije član VI ovog sporazuma, dozvoljavale su stranama ugovornicama da primenjuju antidampinške mere. Ovakve mere se uvode ako se proizvod na tržištu zemlje uvoznice prodaje po ceni koja je niža od normalne cene, i to obično cene koja važi za proizvod u zemlji izvoznici. Da bi sprečila negativni uticaj dampaing na sopstvenu privredu država potpisnica GATT ovlašćena je da može uvesti antidampinšku carinu koja je jednaka marži dampaing, odnosno razlici između normalne i dampaing cene. Primera radi, izvoznik koji odluči da izvozi po vrlo niskim cenama, koje su niže od cene koja pokriva normalne troškove proizvodnje, biće suočen sa rizikom pokretanja antidampaing postupka i plaćanja kompenzatorne carine određeni period vremena.¹⁵⁹ Do poslednje dve decenije 20-og veka većinu antidampaing istraga sprovodila je mala grupa zemalja, i to: SAD, Kanada, Australija i Evropska zajednica. Sredinom 80-ih antidampaing mere počele su da koriste i mnoge zemlje u razvoju i to u većem obimu nego prethodno navedene. Interesantno je navesti da su antidampaing akcije zemalja u razvoju bile usmerene prema drugim zemljama u razvoju. U periodu od 1995. do 2001. godine, oko dve trećine svih antidampaing mera bile su sprovedene od strane zemalja u razvoju, a usmerene prema drugim zemljama u razvoju. Pojedine zemlje, kao Argentina, Brazil, Indija i Meksiko postale su veoma aktivne u primeni antidampaing mera od sredine 90-ih godina.

U postojećem sistemu Svetske trgovinske organizacije pitanjima antidampaing mera bavi se Komitet antidampaing procedura (*Committee on Anti-Dumping Practices*). Pravna osnova primene antidampaing mera i dalje ostaje član VI GATT iz 1947. godine, koji je preciziran usvajanjem Sporazuma o primeni tog člana (*Agreement on Implementation of Article VI – Anti-Dumping*) i niza dodatnih odluka i deklaracija koje su sastavni deo Finalnog akta Urugvajске runde pregovora GATT.¹⁶⁰

Zbog svega navedenog necarinske barijere možemo još podeliti na međunarodno regulisane i međunarodno neregulisane necarinske barijere. U

¹⁵⁹ Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 169.

¹⁶⁰ Bjelić, Predrag, (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, str. 133.

međunarodno regulisane ubrajamo tradicionalne necarinske barijere i deo tehničkih barijera trgovini, dok drugi deo tehničkih barijera i administrativne barijere još nisu međunarodno regulisane. U toku su naponi da se u okviru Svetske trgovinske organizacije i drugih međunarodnih organizacija regulišu i ove preostale barijere u trgovini i taj proces je poznat kao „olakšavanje“ spoljnotrgovinskih tokova (*trade facilitation*).

Pošto je necarinske barijere veoma teško meriti mnogi istraživači koriste razne relativne pokazatelje koji apsolutne iznose vrednosti posmatrane necarinske barijere porede sa nekom unapred odabranom osnovicom. Ako primenimo najjednostavnije mere za izračunavanje vrednosti necarinskih barijera, mere koje se zasnivaju na posmatranju frekvencije možemo uočiti koliki broj proizvoda (tarifnih stavova) u određenoj carinskoj tarifi suočen je sa primenom necarinskih mera. Rezultati jedne sudije UNCTAD su prikazani u tabeli 19.

Tabela 19: Prisustvo necarinskih barijera u pojedinim sektorima

	EU	SAD	Japan	Kanada	Kina	Indija	Rusija
Primarni p.	1,90	4,69	7,49	3,23	6,46	35,37	1,13
Poljoprivredni p.	2,30	4,56	7,69	3,52	7,30	42,24	0,66
Proizvodi rudarstva	0,47	5,44	6,31	1,51	1,51	2,37	3,92
Industrijski p.	10,77	5,23	5,08	20,89	8,00	27,18	0,73
Gvožđe i čelik	51,94	42,44	0,48	83,33	44,85	0	0
Hemijski p.	4,18	3,35	1,15	0,16	3,90	16,73	0,65
Ostali poljop.	0,86	4,59	0,64	1,47	1,36	28,18	1,22
Mašine i tran. sredstva	2,41	5,18	0,05	0,11	14,02	28,11	0
Tekstil i odeća	87,21	1,13	23,06	81,26	2,85	80,58	0
Ostala potrošačka dobra	4,82	0,92	0,68	0,35	5,05	61,17	2,84
Ostala roba	0	0	0	0	0	50,00	50,00
UKUPNO	5,79	5,08	5,61	16,88	7,62	34,66	0,90

Izvor: Bijit Bora, Aki Kuwahara and Sam Laird "Quantification of Non-Tariff Measures" Policy Issues in International Trade and Commodities Study Series No. 18, UNCTAD, Trade Analysis Branch, Geneva, 2002, p. 17, navedeno prema Predrag Bjelić, *Međunarodna trgovina*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta, Beograd, 2011, str. 332.

Prema iznetim podacima zaključujemo da zemlje u razvoju polako preuzimaju primat u korišćenju necarinskih barijera kao instrumenata spoljnotrgovinske politike, u čemu se posebno ističe Indija sa korišćenjem ovih mera za preko trećine

(34,66%) tarifnih stavova u carinskoj tarifi. U najrazvijenijim zemljama korišćenje necarinskih barijera je malo preko 5% u proseku, osim Kanade gde je zabeleženo korišćenje ovih mera za oko 17% proizvoda klasifikovanih u carinskoj tarifi ove zemlje.¹⁶¹

Za razliku od carinskih stopa necarinske barijere u trgovini, posmatrano po sektorima, u proseku u svetu štite više industrijske nego poljoprivredne proizvode. To je posledica većeg smanjivanja carinskih stopa kod industrijskih proizvoda tokom proteklih rundi multilateralnih trgovinskih pregovora, pa su zemlje kreativno prešle na zaštitu svoje industrije necarinskim merama. Najviše se necarinskim barijerama štite tekstil i odeća i gvožđe i čelik. Interesantno je primetiti da Rusija, koja je od posmatranih zemalja poslednja postala članica STO 2012. godine, ima najniže necarinske barijere u trgovini.

Modaliteti pregovora u okviru Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora o necarinskim barijerama u trgovini formiraju se u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu. Glavni fokus je na uklanjanju necarinskih barijera u trgovini industrijskih proizvoda. U okviru Doha deklaracije odgovornost za vođenje pregovora o necarinskim barijerama u trgovini data je Pregovaračkoj grupi za pristup tržištu. Ona treba da nastavi sa identifikacijom i ispitivanjem različitih tipova necarinskih barijera. Nakon što se završi sa identifikacijom ovih barijera cilj je da se one kategorizuju i da se traže dodatna pojašnjenja od članica STO tamo gde je to potrebno. Modaliteti pregovora o necarinskim barijerama zatim podrazumevaju da će se one tretirati na jedan od sledećih načina:

- o odabranim necarinskim barijerama, koje su dogovorene od strane pregovarača, biće pregovarane u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu na bazi modaliteta, koji mogu biti pristup ponude i zahteva, horizontalni ili vertikalni pristup;
- necarinske barijere koje imaju specifični pregovarački mandat u okviru Doha deklaracije u nekim drugim oblastima pregovaranja, treba da nastave svoj progres u tim oblastima, ali da se informacije o napretku tih pregovora šalju Pregovaračkoj grupi za pristup tržištu radi postizanja transparentnosti;
- rad na necarinskim barijerama, koje trenutno nemaju poseban pregovarački mandat, a odnose se na druge oblasti iz Doha deklaracije, bi se pregovarale u tim drugim forumima i te bi se informacije takođe prosleđivale;
- necarinske barijere koje trenutno nemaju poseban pregovarački mandat bi nakon daljeg pojašnjenja, i ako se odluči da postoji potreba da se one pošalju

¹⁶¹ Bjelić, Predrag, (2008/2011), *Međunarodna trgovina - teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 332.

na drugi pregovarački odbor STO, moraju se prijaviti Komitetu za trgovinske pregovore kako bi se dostavile odgovarajućem STO telu.¹⁶²

Tokom pregovora u okviru Doha runde članice STO davale su predloge za uklanjanje ovih barijera, ali još uvek nisu dogovoreni konačni modaliteti. Pošto se pregovori o necarinskim barijerama u međunarodnoj trgovini većim delom vode u sklopu ostalih pregovora o pristupu tržištu, kada se završe ti pregovori o pristupu tržištu, odnosno kada budu konačno usvojeni modaliteti, tada će biti privedeni kraju i pregovori o necarinskim barijerama na Doha rundi.

¹⁶² World Trade Organization, "Draft elements of modalities for negotiations on non-agricultural products", Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/markacc_draft_modal_e.htm, 18/07/2010.

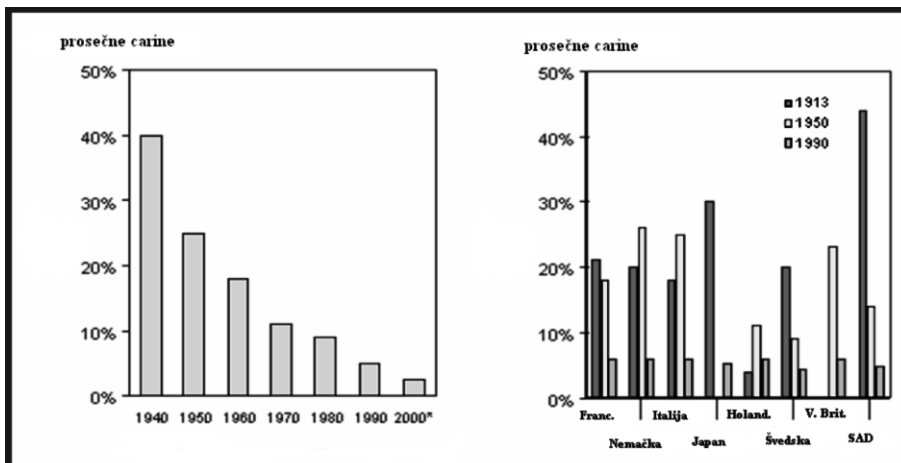
IV

Režim međunarodne trgovine

1. Uticaj snižavanja carina na režim međunarodne trgovine

Kao najvažniji rezultat GATT možemo istaći snižavanje prosečnih carinskih stopa u razvijenim zemljama. Grafikon 5 nam pruža podatke o prosečnim carinama za osam najrazvijenijih zemalja sveta. Kada pogledamo kretanje prosečnih carina primetno je da je u takozvanoj eri protekcionizma 1940-ih godina, prosečna carinska stopa kod posmatranih zemalja bila oko 40%. Tada su od svih posmatranih zemalja SAD imale najviše nivoe carinskih stopa i bile najviše protekcionistički orijentisane. Međutim, od 1950-ih godina i od potpisivanja GATT, prosečne carinske stope u razvijenim zemljama počinju naglo da padaju, da bi do posturugvajske runde 2000. godine taj nivo bio ispod 4%. Posmatrajući razvijene zemlje pojedinačno, kod svih je primetan značajan pad carinskih stopa sa potpisivanjem i primenom GATT. Opšti sporazum o carinama i trgovini je prema tome doprineo značajnoj carinskoj liberalizaciji i to je najvažniji rezultat ovog sporazuma.

Grafikon 5: Rezultati GATT – carine

Izvor: CIE – Centre for International Economics, GATT, FMI, navedeno prema predavanju Bjelić Predrag, WTO Regional Trade Policy Course, Istanbul, 27-28. septembar 2011.

Na početku multilateralnih trgovinskih pregovora o carinama u okviru GATT prisutan je bio pristup da se daju liste ponuda i liste zahteva o kojima su zemlje

pregovarale bilateralno. Dogovorene koncesije u pristupu tržištu su se naknadno primenjivale na sve zemlje ugovornice GATT. Korišćenjem ovog modaliteta pregovora članice GATT uspele su da smanje prosečne carine za oko 20% u inicijalnim pregovorima u Ženevi. Međutim, naredni pregovori koji su koristili ovaj modalitet doveli su do razočaravajućih rezultata i sporog napretka u naredne četiri runde. Tek sa uvođenjem modaliteta zasnovanih na carinama, i to ne jednostavne formule koja je predložena na Dilon rundi, nego kompleksne i sveobuhvatne formule proizašle tokom Kenedi runde pregovora, bilo je opet moguće ostvariti suštinska smanjenja u zaštiti, 35% u odnosu na prosek od 2,5% iz prethodne četiri runde. Sledeća runda, Tokijska runda, koristi sofisticirane formule, takozvane švajcarske formule i na taj način ostvaruje prosečno sniženje carina od 30%. Na Urugvajskoj rundi koristi se jednostavniji pristup koji uključuje uspostavljanje široko postavljenih ciljeva smanjivanja carina, kao što je 30% prosečnog smanjenja carina na industrijske proizvode, ali ostavljajući distribuciju ovih sniženja po sektorima da se naknadno odredi putem pregovora između trgovinskih partnera. Ovaj pristup bio je uspešan u postizanju značajnog smanjenja carina, međutim podbacio je u postizanju većeg proporcionalnog smanjenja viših carina, samim tim i u ublažavanju ili eliminaciji eskalacija carina. Proizvodi sa višim carinskim stopama obično su imali proporcionalno manja sniženja.¹⁶³

Iako je Urugvajska runda multilateralnih trgovinskih pregovora radila na snižavanju carinske zaštite, ona je i posle runde ostala veoma složena. U okviru Svetske trgovinske organizacije zaštita putem carina je jedini legitimni instrument zaštitne politike na granici. Pravilima GATT nije zabranjena primena carina, njima je jedino predviđeno da se u cilju liberalizacije međunarodne trgovine putem rundi multilateralnih trgovinskih pregovora vrši snižavanje postojećih carinskih stopa, čime se doprinosi rastu i razvoju svetske privrede. Na taj način, proizašla carinska zaštita veoma je detaljno uređena kroz dobijene vezane carine koje su postignute u različitim rundama GATT i STO pregovora. Dobijene liste koncesija i obaveza po završetku svake runde sadrže i carinske koncesije po klauzuli najpovlašćenije nacije i preferencijalne carinske koncesije, dok stvarna zaštita u praksi svake države odgovara nekoj trećoj vrednosti, najpre preferencijalnim primenjenim carinama. Zbog toga, ali i još zbog brojnih drugih razloga tačnu procenu efekata carinske liberalizacije koji su proizašli ili koji će proizaći iz sporazuma sa rundi multilateralnih trgovinskih pregovora veoma je teško uraditi. Različite analize, posebno aktuelne Doha runde pregovora, daju rezultate koji ili potcenjuju ili precenjuju efekte postignute olakšavanjem pristupa tržištu ostvarene putem multilateralnih trgovinskih pregovora.

¹⁶³ Abreu, M. (1996), "Trade in manufactures, the outcome of the Uruguay Round, and developing country interests" in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 64.

Da li su dogovorena sniženja carina u okviru multilateralnih trgovinskih pregovora doprinela i koliko doprinose stvarnom povećanju međunarodne razmene, ili drugim rečima, da li su smanjile restriktivnost carinske zaštite odnosno omogućile carinsku liberalizaciju, gotovo je nemoguće precizno ustanoviti. „Dosad nije pronađena nikakva preciznija metoda za merenje restriktivnog dejstva carina i ostalih međunarodnih trgovinskih barijera, iz prostog razloga što nema istinski naučnog načina da se sagleda do kakvih bi promena stvarno došlo kada bi sve carine bile ukinute... Visina carine nije sinonim za njenu restriktivnost. Visina carine je aritmetički koncept i izražava odnos (poznat pod imenom *ad valorem* carina) između sume ubranih carina i vrednosti uvezene robe. Restriktivnost carina izražava stepen kojim carina stvarno zadržava uvoz robe u zemlju. Niska carina za jedan određeni proizvod može biti restriktivnija nego visoka carina za kakav drugi proizvod. U jednoj veoma kompetitivnoj industriji čak i neznatno smanjenje niske carine može znatno povećati uvoz, i to stoga što je u ovakvim okolnostima konkurencija obično slobodna, marže profita relativno uske i cene blizu marginalnih troškova.“¹⁶⁴

Da bi se precizno procenio rad Opšteg sporazuma o carinama i trgovini na polju carina ne treba gubiti iz vida dve činjenice. Prvo, da sve zemlje članice zadržavaju punu slobodu akcija u onom delu njihovih carinskih tarifa koje nisu pokrivene koncesijama i drugo, da takozvane fiskalne carine, koje čine znatan deo u carinskoj strukturi mnogih zemalja, uopšte nisu predmet pregovora.¹⁶⁵ Osim toga dolazilo je i do značajnih povećanja carina koja su u ukupnom iznosu znatno kompenzovala sniženja postignuta unutar GATT. Kroz najveći deo posleratnog perioda, pa čak i danas, mada u znatno manjoj meri, dejstvo carina bilo je paralisano raznim necarinskim ograničenjima. Dolazilo je i ne retko do situacije da su zemlje ulazile u pregovore o pristupanju sa novim carinskim tarifama koje su pripremljene specijalno za pregovore i bile su na višem nivou nego što je to realno bilo potrebno.

Sada je, prema izveštaju Svetske banke iz 2010. godine, u toku svetski ekonomski oporavak posle svetske krize, međutim na putu ka održivom srednjoročnom rastu taj oporavak se suočava sa novim problemima i izazovima.¹⁶⁶ Uticaj Evropske dužničke krize za sada se nije proširio, ali ima tendenciju da se prenese na ceo svet i

¹⁶⁴ “Staff Papers presented to the Commission on Foreign Economic Policy”, February 1954, p. 294), navedeno prema Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 61.

¹⁶⁵ Fiskalne carine su one koje se uvode radi prikupljanja sredstava potrebnih za pokriće državnih rashoda. Obično se uvode na onu robu koja se ne proizvodi u zemlji ili se ne proizvodi u dovoljnim količinama, a to su po pravilu sirovine koje uvoze industrijski razvijene zemlje za potrebe domaće industrije. U grupu fiskalnih carina spadaju i one koje se plaćaju na uvoz cigareta, žestokih alkoholnih pića, kafe, čaja, raznih začina (akcije) i tako dalje.

¹⁶⁶ Prema izveštaju World Bank, *Global Economic Prospects 2010 Summer 2010*, World Bank.

ugrozi globalni rast. Ako se produži period rasta duga razvijenih zemalja to bi mogao da postane još veći problem, jer bi globalno zaduživanje postalo skuplje, pre svega za zemlje u razvoju, došlo bi do smanjenja investicija i ukupnog rasta, što bi na kraju dovelo do još više siromaštva. Posebno zemlje u razvoju koje imaju bliske trgovinske i finansijske veze sa visoko zaduženim razvijenim zemljama mogu osetiti i ozbiljnije posledice svetske krize. Svetski bruto domaći proizvod (BDP, eng. GDP) prema predviđanju Svetske banke porašće između 2,9% i 3,3% u 2010. odnosno 2011. godini, dosežući rast od 3,2% i 3,5% u 2012. godini, za razliku od pada od 2,1% koji je imao 2009. godine (pogledati tabelu 20).¹⁶⁷

Tabela 20: Globalna predviđanja svetske trgovine i BDP, procentna promena u odnosu na prethodnu godinu

	2008	2009	2010	2011	2012
Obim svetske trgovine (GNFS)	3,2	-11,6	11,2	6,8	7,2
Realni rast BDP* - svet	1,7	-2,1	3,3	3,3	3,5
BDPppp**	1,3	-0,4	4,2	4,0	4,3
- zemlje sa visokim dohotkom	0,4	-3,3	2,3	2,4	2,7
- zemlje u razvoju	5,7	1,7	6,2	6,0	6,0

* obračunato prema USD iz 2005. godine

** prema ppp 2005 – paritet kupovne moći 2005 (*purchasing power parity*)

Izvor: Podaci preuzeti iz izveštaja World Bank, *Global Economic Prospects 2010 Summer 2010*, Table 1, p. 3, World Bank.

Međunarodna trgovina u svetu takođe pokazuje znake oporavka od krize kada je 2009. godine opala za 11,6%. Svetska banka u svom izveštaju predvidela je rast trgovine u svetu u 2010. godini od oko 2,3%, a u narednim godinama ona raste sa još višim stopama. Pošto zemlje u razvoju imaju mnogo veću produktivnost i rast stanovništva u odnosu na razvijene zemlje vidimo da njihove privrede očekuje rast BDP za oko 6% u sve tri godine od 2010-2012. Sa druge strane, kod zemalja sa visokim dohotkom taj rast je ograničen na 2,3 u 2010. do 2,7 u 2012. godini. Zbog ovih velikih razlika u rastu, zemlje u razvoju će biti u stvari glavni izvor svetskog rasta. Blizu polovine porasta svetske potražnje u 2010, 2011. i 2012. godini doći će iz zemalja u razvoju i njihov brzi rast uvoza biće odgovoran za skoro 40% povećanja svetskog izvoza.

¹⁶⁷ World Bank, Internet, <http://web.worldbank.org/>, 24/11/2010.

Grafikon 6: Doprinos rastu svetskog BDP zemalja u razvoju i razvijenih zemalja

Izvor: World Bank, Internet: <http://blogs.worldbank.org/prospects/>, 25/11/2012.

Kada pogledamo grafikon 6 možemo primetiti pad koji je svetski bruto domaći proizvod doživeo 2009. godine kao posledicu svetske ekonomske krize. Osim toga, primećujemo da je doprinos zemalja u razvoju rastu bruto domaćeg proizvoda sve veći, posebno posle 2003. godine, tako da je ovo nova tendencija. Poslednjih godina doprinos rastu BDP zemalja u razvoju dostiže i razvijene zemlje.

Finansijska tržišta u zemljama u razvoju i visoko razvijenim zemljama oporavila su se od najgoreg dela krize. Realna kretanja u svetskoj privredi takođe pokazuju znake oporavka od krize. U prvom kvartalu 2010. godine (pogledati grafikon 6) svetska industrijska proizvodnja porasla je do 11% godišnjeg tempa, dok je robna trgovina doživela još brži rast i dosegla 20% na godišnjem nivou. Ipak, i pored navedenog oporavka nivo industrijske proizvodnje je 10 ili više procenata niži od potencijalnog u mnogim zemljama u razvoju i nezaposlenost je velika. Od juna 2009. godine industrijska proizvodnja brzo raste, a takođe trgovina se oporavlja od krize ubrzano po sve višim stopama rasta.

Kada izučavamo merenje efekata carinske liberalizacije i promena u trgovinskom režimu primetno je da je preovlađujući pravac istraživanja spoljnotrgovinskih politika i trgovinskih režima poslednjih nekoliko decenija bio razvoj političko ekonomskih modela koji bi prikazali i objasnili proces formulisanja trgovinske politike i režima.¹⁶⁸ U ovim modelima mere nacionalne trgovinske politike

¹⁶⁸ Za više detalja pogledati radove: Magee, Christopher S. P., Brock, William A., Young, Leslie, (1989), *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory*, Cambridge University Press, New

predstavljene su kao skup operativnih varijabli koje uvode širok spektar dodatnih šokova u carinskim stopama za zaštitu privrede. Naglasak ovih istraživanja je na objašnjenju nivoa zaštite - u svakom trenutku korišćeni modeli podrazumevaju da zaštita koja nije regulisana kroz Svetsku trgovinsku organizaciju obično će biti veoma neizvesna i varijabilna. Svi nalazi i zaključci ukazuju na to da je stopa zaštite inherentno neizvesna, uz neizvesnost koja proizilazi iz dva izvora. Prvo to je stohastička priroda varijabli u procesu formulisanja trgovinske politike i trgovinskog režima, a drugo iz stohastičke prirode samog procesa trgovinske politike.¹⁶⁹

Urađena su istraživanja koja su za zaključak imala da članstvo u STO ne povećava obim bilateralne trgovine između zemalja članica.¹⁷⁰ Takođe, postoje istraživanja koja su dovela do zaključaka da nema dokaza da članstvo u STO povećava predvidljivost tokova trgovine.¹⁷¹ Rezultati našeg istraživanja pokazuju da GATT odnosno STO smanjuje nestabilnost u izvozu i to u suštinski statistički značajnom obimu. Ne samo da Svetska trgovinska organizacija smanjuje kolebljivost izvoza, već smanjivanje nestabilnosti izvoza samo po sebi dovodi do povećanja nivoa izvoza. Prema tome, osim direktnog postoji i indirektan uticaj STO na nivo izvoza. Indirektni efekti podizanja nivoa izvoza, povezani sa članstvom u STO, pretežno proizilaze iz tendencije da ova institucija smanjuje nestabilnost trgovine, pre nego iz mogućnosti te institucije da poveća pristup tržištu. Ovi zaključci se slažu sa konvencionalnom mudrošću da preduzeća i investitori preferiraju stabilnost u poslovanju. Na taj način STO promovisanjem i uspostavljanjem stabilnosti međunarodne trgovine podstiče preduzeća na obavljanje spoljne trgovine i na investiranje u inostranstvu.¹⁷²

Na ovaj način dobili smo sistemski dokaz da međunarodne institucije kao što je Svetska trgovinska organizacija, stabilizuju i smanjuju nestabilnost međunarodne trgovine. Članstvo u STO snižava nestabilnost izvoza zemlje članice u zemlju trgovinskog partnera. Takođe, ukoliko se očekuje veća nestabilnost izvoza od jedne zemlje prema njenom trgovinskom partneru kao posledica će se javiti smanjenje

York.; Grossman, Gene M., Helpman, Elhanan, (1994), "Protection for sale", *American Economic Review*, 84, 833–850.; Grossman, Gene M., Helpman, Elhanan, (1995), "Trade wars and trade talks", *Journal of Political Economy*, 103 (4), 675–708.

¹⁶⁹ Francois, Joseph, Martin, Will, (1998), "Commercial policy uncertainty, the expected cost of protection, and market access", Tinbergen Institute discussion paper, p.13.

¹⁷⁰ Ove rezultate možemo naći u radu: Rose, Andrew K, (2003), "Do We Really Know That the WTO Increases Trade?", *American Economic Review*, 94 (1): 98-114. Takođe, ovakvi rezultati se mogu naći u radu: Rose, Andrew K, (2004), "Do WTO Members Have More Liberal Trade Policy?", *Journal of International Economics* 63 (2): 209-235.

¹⁷¹ Rose, Andrew K, (2005), "Does the WTO Make Trade More Stable?", *Open Economies Review* 16 (1): 7-22.

¹⁷² Edward, D. Mansfield, Eric Reinhardt, (2008), „International Institutions and the Volatility of International Trade“, *International Organization*, 62, Cambridge, p. 648.

nivoa ovog bilateralnog izvoza. Ako bi se ignorisali dobijeni rezultati o stabilizujućem uticaju STO na međunarodne trgovinske tokove i trgovinske režime, rizikuje se potcenjivanje njene uloge na globalnom planu i dobile bi se iskrivljene slike kako ova institucija utiče na međunarodne odnose uopšte. Prema tome, bitno je sagledati uticaj Svetske trgovinske organizacije na samo na nivo trgovine već i na stabilnost trgovinskih tokova.

Kada država štiti svoju privredu od uticaja iz inostranstva ona najčešće uvodi razne politike zaštite. Mere zaštite koje su bez ograničenja ili bez međunarodnih pravila mogu da tokom vremena budu veoma različite i da imaju različit uticaj na privredu. Disciplinu koja uvodi Svetska trgovinska organizacije kroz vezivanje carina tokom rundi multilateralnih trgovinskih pregovora su način na koji se zaštita ograničava i postaje transparentna i predvidljiva, a samim tim njen uticaj na distorziju trgovine znatno manji. Ovaj način obavezivanja država da poštuju međunarodna pravila su dokazala svoj značaj u inače nesigurnom poslovnom svetu. Stavljanje ograničenja na trgovinske politike država nalazi se u samoj suštini multilateralnog trgovinskog sistema.

Kada govorimo o olakšavanju pristupa tržištu i carinskoj liberalizaciji govorimo o vezivanju carina u okvirima STO. Na ovaj način vrši se direktan uticaj na trgovinske režime zemalja članica Svetske trgovinske organizacije i pokušava se uvesti određena doza sigurnosti u međunarodnoj trgovini. Ovo se najbolje vidi kroz pregovore gde se vezivanjem carina smanjuje mogućnost varijabilnosti spoljnotrговinske politike. Da bi smo izmerili carinsku liberalizaciju i varijabilnost trgovinskog režima imamo nekoliko mogućnosti. Prema jednom istraživanju može se utvrditi varijabilnost trgovinskog režima i ponuditi analitički okvir za istraživanje posledica uspostavljanja obaveza u okviru STO, a radi postizanja relativne sigurnosti pristupa tržištu.¹⁷³ Na početku ispitivanja polazi se od pretpostavke opšte ravnoteže predstavljene putem efekata uvođenja zaštite na privredu, koji su tokom protoka vremena varijabilni. Opšta ravnoteža za malu zemlju predstavljena je sledećom jednačinom:

$$\begin{aligned} g(p, v) &= \max \{ p \cdot x \mid (x, v) \} \\ g(p, v) &= p \cdot x(p, v) \\ e(p, u) &= \min \{ p \cdot c \mid f(c) \geq u \} \end{aligned} \quad (12)$$

Vrednost finalnog proizvoda definisana je funkcijom $g(p, v)$, a troškovi funkcijom $e(p, u)$. Sa $e(p, u)$ su u stvari označeni izdaci, odnosno troškovi koje je potrebno napraviti da bi se postigao nivo koristi u , po domaćim cenama p . Sa $g(p, v)$ je označen

¹⁷³ Radi se o istraživanju Francois, Joseph F. and Will Martin, (2004), "Commercial Policy Variability, Bindings, and Market Access", *European Economic Review*, No. 48, Elsevier, pp. 665–679.

BDP kao funkcija maksimalnog prihoda koga je moguće ostvariti od resursa v po domaćim cenama p . Vektor domaće tražnje za proizvodima dat je kao vektor prvog derivata od $e(p, u)$ u odnosu na p , e'_p , dok je vektor domaćeg proizvoda prezentovan sa g_p . Jaz između domaćih i svetskih cena označen sa $(p - p^*)$ posledica je uvoznih carina, tako da su prihodi od carina predstavljeni kao $(e'_p - g'_p)(p - p^*)$. Funkcija trgovinskog bilansa za privredu koja, po pretpostavci, zavisi samo od trgovinskih distorzija definisana je na sledeći način:

$$B = e(p, u) - g(p, v) - (e'_p - g'_p)(p - p^*)$$

$$B = z(p, u, v) - z'_p(p - p^*)$$
(13)

gde je sa $z(p, u, v) = e(p, u) - g(p, v)$ obeležena funkcija neto prihoda i njeni derivati. Da bi smo videli efekte koji nastaju sa varijabilnim trgovinskim režimom, koji nastaje iz želje da se zaštiti privreda odnosno uvedu protekcionističke mere, na funkciju trgovinskog bilansa pogledaćemo sledeću jednačinu koja predstavlja izraz efekata na dobrobit bilo kog skupa carinskih promena:

$$\Delta B = -(p - p^*) z''_{pp} \Delta p - \frac{1}{2} \Delta p^2 z''_{pp} \Delta p - \frac{1}{2} \Delta p^2 (p - p^*) z''_{pp} \Delta p$$
(14)

Kada ne bi postojala razlika između domaćih i svetskih cena to bi u formuli značilo da je $(p - p^*) = 0$. Ocenjujući očekivane troškove uvođenja carina i predviđajući kao posledicu uvođenja carina narušavanje ekvilibrijuma slobodne trgovine došli bi do naredne jednačine. Formula za cenu uvođenja varijabilnog trgovinskog režima bila bi predstavljena na sledeći način:

$$E(\Delta B) = -\frac{1}{2} z''_{pp} E(\tau)^2 = -\frac{1}{2} z''_{pp} (\mu_\tau^2 + \delta_\tau^2)$$
(15)

Prema tome, može biti zamenjeno sa $\tau = (p - p^*)$ nakon uvođenja carina. Ovde su μ_τ i δ_τ^2 srednja vrednost i varijansa carine. Ova jednačina se može koristiti za poređenje alternativnih trgovinskih režima, kada su naravno oba režima koja se porede daleko od ideala slobodne trgovine. U stohastičnom (slučajnom) odvijanju promena u trgovinskom režimu apsolutno smanjenje varijanse zaštite i kvadrata stope zaštite imaju isti kvalitativan uticaj na troškove zaštite.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Detaljnije o ovom modelu videti u: Francois, Joseph F. and Will Martin, (2004), „Commercial Policy Variability, Bindings, and Market Access“, *European Economic Review*, No. 48, Elsevier, pp. 667–668.

Kada država uvodi ograničavanje uvoza cilj nam je da vidimo cenu zaštite sopstvene privrede. Možemo zaključiti da je prosečan trošak varijabilnog režima zaštite veći nego stabilna nepromenljiva prosečna stopa zaštite. Iz toga sledi da je dobrobit za privredu (*welfare*) mnogo veća kada postoji jednom određen i unapred poznat stepen zaštite, nego kada ta zaštita varira i ne može se predvideti njen stepen odnosno visina. Kada su carine vezane i unapred poznate dobijamo stabilniju privrednu klimu i uslove za ostvarivanje veće dobrobiti za zemlju nego kada imamo situaciju kada država u želji da zaštiti sopstvenu privredu pribegava merama koje ograničavaju uvoz i time vrše poremećaj na tržištu i ograničavaju pristup tržištu.

U želji da zaštiti sopstvenu privredu od spoljnih šokova država uvodi jaču zaštitu, najpre ograničavanjem uvoza. To međutim, prema iznetim jednačinama, ne dovodi do poboljšanja dobrobiti, već naprotiv predstavlja dodatni trošak. Unapred poznat pristup tržištu, proizašao iz carinske liberalizacije i bez varijacija u trgovinskom režimu, daće daleko bolje rezultate i pozitivne efekte na dobrobit celokupne privrede zemlje. Tome teži i Svetska trgovinska organizacija svojom praksom vezivanja carina putem multilateralnih trgovinskih pregovora.

Najbolji način koji je do sada pronađen za sputavanje i ograničavanje slobodne i široke upotrebe carina kao instrumenta spoljnotrgovinske politike jedne zemlje je vezivanje tih carina u okviru Svetske trgovinske organizacije. Ukoliko bi se pojedinačna carina mogla jednostrano podići prema potrebi i volji zemlje koja je uvodi, bilo kakvo olakšavanje pristupa tržištu imalo bi daleko slabije pozitivne efekte, jer bi stalno bila prisutna mogućnost promene odluke te države. Preduzeće koje je zainteresovano da izvozi na posmatrano tržište bi nepostojanje vezanih carina smatralo velikom preprekom, bez obzira na utvrđene niske nivoe carina i olakšan pristup tržištu. To je pre svega zbog prisutne neizvesnosti u dugoročnost liberalizacije, pa bi izvoz na srednji i duži rok bio rizičan. Vezivanjem carina putem multilateralnih trgovinskih pregovora u okvirima Svetske trgovinske organizacije opseg eventualnog povećanja carinskih stopa je limitiran stopom vezane carine. Vezivanje carina se čak smatra toliko važnim tokom pregovora da zemlje koje pristanu da vežu svoje prethodno nevezane carine imaju pregovarački kredit za tu odluku. Ovo se dešava čak i kada je vezana carina daleko iznad nivoa primenjene carine.¹⁷⁵

2. Indeks omogućavanja trgovine i novi pogledi na runde pregovora

Ono što pre svega omogućava spoljnu trgovinu, a što sa druge strane može da onemogući slobodan protok robe i usluga je trgovinski režim. Svetski ekonomski

¹⁷⁵ Martin, Will, Francois, Joseph, (1997), "Bindings and rules as trade liberalization", in: Maskus, Keith, Hooper, Peter, Leamer, Edward E, Richardson, J. David, (Eds.), *Quiet Pioneering: Robert M. Stern and his International Economic Legacy*, University of Michigan Press, p. 131.

forum (*World Economic Forum*) razvio je poseban pokazatelj koji je nazvan indeks omogućavanja trgovine (*Enabling Trade Index – ETI*). Indeks omogućavanja trgovine je jedan sveobuhvatan indeks čija je namera da obuhvati ceo opseg problema koji ometaju trgovinu, rangirajući države prema faktorima koji olakšavaju slobodan tok robe preko nacionalnih granica. Ovaj indeks nalazi se u srži Globalnog izveštaja o omogućavanju trgovine (*The Global Enabling Trade Report*), koji izdaje pomenuti Svetski ekonomski forum, sa ciljem da se ukaže na ona polja koja je potrebno popraviti da bi svaka zemlja mogla da dosegne svoj pun potencijal u ostvarivanju koristi od trgovine.

Indeks omogućavanja trgovine meri do kog su stepena države razvile svoje institucije, politiku i usluge olakšavajući slobodan protok robe preko granice do konačne destinacije. Struktura ovoga indeksa pokazuje nam koje su osnovne oblasti koje omogućavaju trgovinu. Indeks omogućavanja trgovine obuhvata četiri oblasti, koje čine sledeći podindeksi:

1. podindeks pristupa tržištu;
2. podindeks granične administracije;
3. podindeks transportne i telekomunikacione infrastrukture;
4. podindeks poslovne klime.

Podindeks pristupa tržištu meri stepen do kojeg je politika jedne države otvorena da primi robu iz inostranstva u svoju privredu i da omogući pristup stranim tržištima za svoje izvoznike. Podindeks granične administracije procenjuje stepen do kojeg administracija na granici olakšava ulazak i izlazak robe. Podindeks transportne i telekomunikacione infrastrukture uzima u obzir da li u zemlji postoji transportna i telekomunikaciona infrastruktura koja je potrebna da bi se olakšao transport robe u okviru države i preko njenih granica. Podindeks poslovne klime procenjuje kvalitet državne uprave, kao i pravni okvir, regulativu i sigurnost koja utiče na poslovanje uvoznika i izvoznika u zemlji.

Svaki od ova četiri podindeksa sastoji se od stubova koji omogućavaju trgovinu, kojih ima ukupno devet, a to su:

1. domaći i strani pristup tržištu;
2. efikasnost carinske službe;
3. efikasnost uvozno-izvoznih procedura;
4. transparentnost granične administracije;
5. dostupnost i kvalitet transportne infrastrukture;
6. dostupnost i kvalitet transportnih usluga;
7. dostupnost i korišćenje informacionih i komunikacionih tehnologija;
8. regulativa;

9. sigurnost.¹⁷⁶

Stub domaćeg i stranog pristupa tržištu meri nivo zaštite privrede, kvalitet trgovinskih režima i nivo zaštite sa kojima se izvoznici suočavaju na odredišnim tržištima. Mere koje se uzimaju u obzir uključuju ne samo carine i necarinske barijere koje država nameće na sav uvoz robe, već i udeo bescarinski uvezene robe, varijansu carina, učestalost carinskih vrhova, broj različitih carina i udeo specifičnih carina. Zaštita na stranim tržištima meri se sa carinama sa kojima se izvoznici suočavaju, ali isto i marginom preferencija na odredišnim tržištima koje su uspostavljene bilateralnim ili regionalnim sporazumima.

Izračunavanje indeksa omogućavanja trgovine i njegovih podindeksa i 9 stubova vrši se zahvaljujući statističkim podacima i podacima dobijenim iz istraživanja odnosno ankete. Podaci dobijeni iz istraživanja izvedeni su iz odgovora koji se dobijaju ispitivanjem javnog mnjenja koje obavlja Svetski ekonomski forum i kreću se u ocenama od 1 do 7.¹⁷⁷ Pored toga uključeni su i podaci iz ankete Svetske banke iz indeksa logističke performanse (Logistics Performance Index – LPI). Statistički podaci dobijeni su iz različitih zvaničnih izvora, kao što su Svetska banka, Svetska trgovinska organizacija, Međunarodni trgovinski centar i Konferencija Ujedinjenih nacija o trgovini i razvoju (UNCTAD).¹⁷⁸ Ukupni indeks omogućavanja trgovine se zatim izračunava kao neponderisani prosek četiri podindeksa. U slučaju izračunavanja stuba domaćeg i inostranog pristupa tržištu, koji se sastoji od dva dela (domaći pristup tržištu i strani pristup tržištu), ukupan indeks za stub dobija se kao neponderisani prosek od domaćeg pristupa tržištu i stranog pristupa tržištu. Sastav i promenljive stuba domaćeg i stranog pristupa tržištu su:

Podindeks A: Pristup tržištu

Stub 1: Domaći i strani pristup tržištu

A. Domaći pristup tržištu

1.01 Carinska stopa (podaci)

1.02 Necarinske mere (podaci)

1.03 Složenost carina (podaci)¹⁷⁹

¹⁷⁶ Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, p. 7.

¹⁷⁷ Standardna formula za konverziju svih prikupljenih podataka je u skali od 1 do 7. Oni podaci koji imaju više vrednosti ukazuju na postojanje lošijeg ishoda, npr. carine, loša infrastruktura u zemlji i slično. Osim toga, koristi se i formula koja reguliše ekstremne vrednosti, tako da zadržava isti opseg ocena.

¹⁷⁸ Svi podaci koji se koriste prilikom izračunavanja indeksa olakšavanja trgovine mogu se naći u *Data Tables* na Internet stranici www.weforum.org/getr.

¹⁷⁹ Složenost carina je prosek navedene četiri varijable.

Carinska disperzija (podaci)

Carinski vrhovi (podaci)

Specifične carine (podaci)

Različite carine (podaci)

1.04 Udeo bescarinskog uvoza (podaci)

B. Strani pristup tržištu

1.05 Carine sa kojima se suočavaju izvoznici (podaci)

1.06 Margina preferencija na odredišnim tržištima (podaci).¹⁸⁰

Carinska disperzija se računa kao kvadratni koren varijanse carinskih stopa. Varijansa je izračunata na osnovu 6-to cifrenog Harmonizovanog sistema.¹⁸¹ Carinski vrhovi su učešće carinskih stavova sa domaćim vrhovima izraženo u procentima. Ovaj pokazatelj odražava ukupan udeo tarifnih stavova u carinskoj tarifi zemlje kod kojih je vrednost tri puta viša od proseka carina. Rezultat je izražen kao procenat od ukupnog broja tarifnih stavova. Specifične carine pokazuju učešće carinskih stavova sa specifičnim carinama izraženog u procentima. Ovaj indikator pokazuje broj carinskih stavova u harmonizovanom sistemu sa najmanje jednom specifičnom carinom kao procentualno učešće u ukupnom broju carinskih stavova harmonizovanog sistema. Različite carine predstavljaju broj različitih carina za sve sektore. Ovaj indikator pokazuje broj različitih carinskih stopa koje zemlja primenjuje na uvoz. Indeks margina preferencija na odredišnim tržištima je pokazatelj koji je konstruisan kao ponderisan prosek razlika između MFN i najpovoljnijih preferencijalnih carina. Izračunava se kao prost prosek apsolutne margine preferencije i margine preferencija kao procenat od MFN carinskih stopa. Ukoliko su promenljive numerički podaci to je naznačeno u zagradama posle opisa (na primer carinska stopa (podaci)).

¹⁸⁰ Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, p. 31.

¹⁸¹ Prema Međunarodnoj konvenciji o harmonizovanom sistemu naziva i šifarskih oznaka robe.

Tabela 21: Indeks omogućavanja trgovine, poređenje 2009. i 2010. godina

Država	ETI 2010		ETI 2009
	rang	vrednost	rang
Singapur	1	6,06	1
Hong Kong	2	5,70	2
Danska	3	5,41	4
Švedska	4	5,41	5
Švajcarska	5	5,37	3
Novi Zeland	6	5,33	11
Norveška	7	5,32	7
Kanada	8	5,29	6
Luksemburg	9	5,28	13
Holandija	10	5,26	10
Srbija	67	3,98	-
Burundi	125	2,79	116

Izvor: Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, p. 9.

Najbolje rangirane zemlje prema indeksu omogućavanja trgovine 2010. godine su relativno male zemlje, sa otvorenom privredom kod kojih je spoljna trgovina veoma razvijena. Ovim zemljama spoljna trgovina omogućava razvoj privrede koji ne bi bio moguć u tom obimu samo sa relativno malim unutrašnjim tržištem. Singapur je vodeća zemlja prema indeksu omogućavanja trgovine i nalazi se daleko ispred drugoplasiranog Hong Konga. Među svih 10 prvoplasiranih zemalja došlo je do neznatnih promena u rangu u odnosu na prethodno posmatranu 2009. godinu, jedino je Novi Zeland napredovao za 5 mesta i Luksemburg za 4 mesta potiskujući Finsku na 12. mesto i Austriju na 14. Možemo primetiti da se nordijske zemlje nalaze u samom vrhu prema indeksu omogućavanja trgovine, Danska je na trećem mestu, Švedska četvrtom, Norveška sedmom i Island jedanaestom mestu, što ih kategoriše kao veoma otvorene privrede.

Singapur grad-država, vodi veoma otvorenu spoljnotrgovinsku politiku i ima otvoren pristup tržištu, a izvoznici se suočavaju samo sa nekoliko barijera na odredišnim tržištima. Primenjena ponderisana carinska stopa iznosi skoro nula (0,03%), 99,9% se uvozi bescarinski, a singapurski izvoznici suočavaju se sa prosečnom carinskom stopom na odredišnim tržištima od 4,5%, drugom najnižom stopom posle Čilea. Izvoznici iz Hong Konga suočavaju se sa carinskim stopama

koje se kreću od 6,2% i 3,7%, čime se približava ovim privredama. Hong Kong je na prvom mestu po izuzetnoj jednostavnosti carinske tarife, dok je Singapur na četvrtom mestu, a ove dve su jedine zemlje sa visokim dohotkom među prvih 30 rangiranih zemalja.¹⁸²

Tabela 22: Indeks omogućavanja trgovine, 2010. godina, pristup tržištu

Država	Pristup tržištu		Stubovi			
			Domaći pristup tržištu		Strani pristup tržištu	
	rang	vrednost	rang	vrednost	rang	vrednost
SAD	62	4,17	29	5,29	116	1,95
Ruska Federacija	125	2,68	125	2,59	72	2,86
Japan	121	3,20	98	4,24	124	1,11
Kina	79	3,87	81	4,53	83	2,55
Kanada	25	4,85	8	5,82	70	2,91
BiH	44	4,5	40	5,06	55	3,73
Bugarska	76	3,90	65	4,74	90	2,23
Hrvatska	28	4,77	25	5,40	54	3,51
Srbija	42	4,53	48	4,99	49	3,63

Izvor: Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, pp. 12-13.

U komponenti pristupa tržištu sve zemlje Evropske unije imaju lošu poziciju prilikom rangiranja, pre svega zbog zajedničke carinske tarife i čestom pribegavanju necarinskih mera. Izvoznici iz zemalja Evropske unije suočavaju se sa prosečnom carinskom stopom oko 6%, dok je stopa koju primenjuje EU prilikom uvoza oko 4%. EU primenjuje jaku zaštitu i ima veoma složenu strukturu carina pre svega u domenu zaštite poljoprivrede. Takođe, primetna je i slabija efikasnost granične administracije.

Što se tiče podindeksa pristup tržištu Singapur je opet zauzeo prvo mesto kao zemlja sa najboljim tržišnim pristupom sa vrednošću 5,97, dok ga slede Čile (5,65) i El Salvador (5,55). Sa druge strane SAD su zauzele 62. mesto prema podindeksu pristupa tržištu, što je u odnosu na prethodnu godinu pad za 13 mesta. Kod SAD-a je stanje takvo da je domaći pristup tržištu daleko ispred stranog pristupa tržištu, što znači da se njihovi izvoznici suočavaju sa višim carinama (vrednost 5,29 u odnosu

¹⁸² Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland, p. 20.

na 1,95). Kao veoma razvijena zemlja Japan ima loš skor po pitanju pristupa tržištu (rang 121). Uvozne carine na poljoprivredne proizvode su veoma visoke (u proseku 25,3%), a tržište se štiti i čestim pribegavanjem necarinskih mera. Japan, osim toga ima i veoma komplikovanu carinsku tarifu tako da to sve doprinosi lošem plasmanu u tabeli pristupa tržištu.

Na ovaj način možemo videti detaljnijim istraživanjem koje su to oblasti u kojima je potrebno ostvariti napredak da bi posmatrane zemlje imale bolji indeks omogućavanja trgovine. Drugim rečima, na ovaj način ukazano je na to gde se nalaze prepreke slobodnoj trgovini i u kojim sferama pre svega pristupa tržištu je moguće ostvariti napredak i poboljšanje da bi se trgovinski tokovi lakše i bez smetnji odvijali. Kada se otkriju efekti dosadašnje carinske liberalizacije i identifikuju oblasti gde je moguće ostvariti daljnju liberalizaciju to omogućava da se ide u zadatom smeru i na budućim multilateralnim trgovinskim pregovorima.

Za razliku od klasičnih tumačenja pregovora koji se odvijaju u okviru ranije GATT, a sada Svetske trgovinske organizacije, postoje i teorije i razmatranja koja posmatraju na novi način ove pregovore. Nova trgovinska teorija o GATT i STO pregovorima pruža odgovore na dva osnovna pitanja. Prvo koja je svrha pregovora i drugo koja je uloga fundamentalnih principa reciprociteta i nediskriminacije.¹⁸³ Prema neoklasičnoj teoriji svaka zemlja uvodi carine sa ciljem da poboljša odnose razmene. Međutim, ako svaka zemlja tako razmišlja dolazi do opšteg uvođenja carina i pojave visokih carina u međunarodnoj trgovini. Ove carine stvaraju problem u prometu, tako da su neophodni multilateralni pregovori da bi se one snizile i konačno uklonile. Umesto analize po ovom neoklasičnom modelu nova teorija o GATT i STO pregovorima bazira se na Krugmanovom novom teorijskom modelu.¹⁸⁴

Na ovaj način nova teorija istražuje pregovore u okviru GATT i STO između sličnih zemalja koje trguju sličnim proizvodima, za razliku od neoklasičnog modela koji multilateralne pregovore posmatra kroz trgovinu međusobno različitih zemalja sa različitim proizvodima. Nova teorija uzima obe vrste pregovora u obzir kao realnost. Osim toga, ona objašnjava relokaciju proizvodnje na način da kada zemlje uvode carine one čine stranu robu skupljom, pa se prema tome domaći kupci okreću domaćim supstitutima. Tada dolazi do povećane tražnje, a domaća preduzeća reaguju povećanjem proizvodnje. Kao posledica ovih kretanja domaća firma prodaje sve više robe i ostvaruje veći profit, a strana sve manje robe i ostvaruje sve manji profit na tom tržištu, da bi se konačno strana firma povukla sa posmatranog tržišta. Na taj način dolazi do relokacije proizvodnje koja povećava domaću dobrobit, ali snižava inostranu

¹⁸³ Nova trgovinska teorija o GATT i WTO može se detaljnije pogledati u: Ossa, Ralph, (2011), „A New Trade Theory of GATT/WTO Negotiations“, *Journal of Political Economy*, vol. 119, issue 1, University of Chicago Press, Chicago, pp. 122–152.

¹⁸⁴ Krugman, Paul, (1980), „Scale Economies, Product Differentiation, and the Pattern of Trade“, *American Economic Review*, 70(5), pp. 950-959.

dobrobit. Prema posmatranom modelu analize ako bi se svaka zemlja vodila ovim principom podsticanja domaće proizvodnje onda dolazi samo do opšteg uvođenja ili povećavanja carina bez pozitivnog efekta na relokaciju proizvodnje. GATT/STO principi reciprociteta i nediskriminacije pomažu da se zemlje međusobno putem pregovora dogovore da se ne služe carinama kao sredstvom relokacije proizvodnje.

Nova trgovinska teorija o GATT i STO pregovorima pokazuje da u novom trgovinskom okruženju GATT i STO multilateralni trgovinski pregovori koji se vode principima reciprociteta i nediskriminacije ne tumače se više samo kao sredstvo pomoći zemljama da se poboljšaju odnosi razmene nego se mogu tumačiti i kao pomoć zemljama da reše problem relokacije proizvodnje. Nova trgovinska teorija oslanja se na obrazloženje za jednostranu zaštitu koja se može direktno povezati sa debatama o spoljnotrgovinskoj politici. U modelu, što je viša uvozna carina to je veći i broj domaćih proizvodnih preduzeća. Što je veći broj domaćih proizvodnih preduzeća to je niži domaći indeks cena. Što je niži indeks domaćih cena to je veća dobrobit zemlje. Prema tome, dok državni organi očekuju da maksimiziraju dobrobit u ovom modelu njihove promene uvoznih carina imaju iste efekte kao da su maksimizirali broj proizvodnih preduzeća u zemlji. S obzirom da broj domaćih proizvođača direktno utiče na broj zaposlenih to postaje ekvivalentno maksimiziranju broja radnih mesta u proizvodnom sektoru privrede. Naravno, model ne može da zauzme ulogu koju igraju izvozni i uvozni interesi u stvarnom svetu GATT i STO pregovora.¹⁸⁵

Mnogi argumenti koji su dati u neoklasičnoj teoriji GATT i STO pregovora mogu biti revidirani u okvirima ove nove trgovinske teorije. Na primer, u model se mogu uvesti političko ekonomske odluke da bi se ispitalo da li GATT i STO pregovori mogu biti viđeni kao odgovor politički motivisanom protekcionizmu.¹⁸⁶ U modelu se takođe mogu razmatrati radni i ekološki standardi da se proceni da li oni treba da budu deo STO pregovora i sporazuma.¹⁸⁷ U model bi se mogle uvesti i subvencije da bi se procenila STO pravila o subvencijama.¹⁸⁸

Ukoliko pogledamo celokupnu međunarodnu trgovinu možemo uočiti tendenciju da razvijene zemlje imaju niže carinske stope, a zemlje u razvoju i najmanje razvijene zemlje imaju više carinske stope. Razlog za takvu tendenciju je

¹⁸⁵ Ossa, Ralph, (2011), "A New Trade Theory of GATT/WTO Negotiations", *Journal of Political Economy*, vol. 119, issue 1, University of Chicago Press, Chicago, p. 147.

¹⁸⁶ Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (1999), "An Economic Theory of GATT", *American Economic Review*, 89(1), pp. 215-248.

¹⁸⁷ Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (2001), "Reciprocity, Non-discrimination and Preferential Agreements in the Multilateral Trading System", *European Journal of Political Economy*, 17(2), pp. 281-325.

¹⁸⁸ Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (2006), "Will International Rules on Subsidies Disrupt the World Trading System?", *American Economic Review*, 96(3), pp. 877-895.

što su industrijski razvijene države konkurentne na svetskom tržištu, a manje razvijene zemlje nisu tako konkurentne i prinuđene su da štite svoje slabije privrede.

Održavanje liberalnog i otvorenog trgovinskog režima i otklanjanje politika koje proizvode negativna preliivanja na trgovinske partnere veoma je važan deo izlaska iz poslednje svetske krize, posebno za zemlje u razvoju. Pošto je glavni fokus Doha razvojne agende da promovise trgovinske perspektive zemalja u razvoju, članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji može svim zemljama članicama da zaključenjem Doha runde pomogne u izlasku iz krize. Okončanje Doha runde može biti od pomoći izlasku iz krize tako što će ojačati politiku stabilnosti i smanjiti verovatnoću da će pojedine zemlje pribeći protekcionizmu. To je posebno važno za zemlje u razvoju s obzirom na njihovo oslanjanje na trgovinu kao pogon ukupnog rasta privrede i ključnog mehanizma izlaska iz krize. Osim toga, što se tiče razvijenih zemalja, ako se zemlje članice STO na Doha rundi obavežu da će smanjiti poljoprivredne subvencije, to znači da će se moći izboriti sa domaćim zahtevima za povećanjem fiskalnih rashoda jednom kada izađu iz krize, što je velika stavka potrošnje u mnogim OECD zemljama. Na taj način zaključenje Doha runde doneće boljitak i za razvijene i za zemlje u razvoju.

U istraživanjima zasnovanim na novim podacima uz primenu modela opšte ravnoteže (*Computable General Equilibrium – CGE*) došlo se do procene da bi smanjivanje carinskih stopa u trgovini poljoprivrednim proizvodima za 50% dovelo do porasta svetske dobrobiti za oko 20 milijardi USD. Dakle, svi svetski regioni bi ostvarili dobiti od liberalizacije trgovine poljoprivrednim proizvodima. Osim toga, ukidanje carina unapredilo bi alokaciju resursa znatno više nego u slučaju ukidanja izvoznih subvencija.¹⁸⁹

Kao najuticajnije zemlje i u prvoj multilateralnoj rundi pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije, Doha rundi, istakle su se SAD i Evropska unija. Osim njih, druge zemlje su se udruživale prema zajedničkim interesima da bi imale veći uticaj u pregovorima. Samo tokom Doha runde javilo se više pregovaračkih grupa. Ove grupe su formirane najviše prema zajedničkim interesima na nekom polju pregovora, pre svega u vezi pregovora o trgovini poljoprivrednim proizvodima. Grupu G-10 sačinjavaju uglavnom razvijene zemlje koje su uvoznice hrane i imaju visoku carinsku zaštitu poljoprivrednih proizvoda. Države članice ove grupe su: Japan, Island, Izrael, Norveška, Švajcarska, Bugarska, Tajvan, Lihtenštajn, Republika Koreja i Mauricijus. Koordinator ove grupe je Švajcarska. Takođe, formirana je i grupa G-20 koju čine zemlje u razvoju, i to: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Filipini, Gvatemala, Kina, Kolumbija, Kostarika, Kuba, Egipat, Ekvador, El Salvador, Indija, Indonezija, Južnoafrička Republika, Meksiko, Nigerija, Pakistan, Paragvaj, Peru, Tajland, Tanzanija, Venecuela i Zimbabve. Koordinator grupe G-20 je Brazil.

¹⁸⁹ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohé“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 23.

U pregovorima se javila i grupa G-33 koju takođe čine zemlje u razvoju, ali na nešto nižem stepenu razvoja nego prethodne. Neke države su članice obe grupe.¹⁹⁰ Koordinator grupe je Indonezija, a grupu javno podržavaju Kina i Indija, kao članice G-20.

Veoma uticajna u pregovorima je Cairns grupa koju čine zemlje izvoznice hrane i na njih otpada oko trećina svetskog izvoza poljoprivrednih proizvoda. Ovo je mešovita grupa koja ima i razvijene i zemlje u razvoju, a proklamovan cilj njima je reforma međunarodne trgovine poljoprivrednim proizvodima. Države članice su: Argentina, Australija, Bolivija, Brazil, Kanada, Čile, Kolumbija, Kostarika, Filipini, Južnoafrička Republika, Gvatemala, Indonezija, Malezija, Novi Zeland, Paragvaj, Tajland i Urugvaj.

Osim pomenutih grupa postoji i NAMA 11 koja je grupa država koje imaju zajedničke interese samo u pregovorima na području industrijskih proizvoda. Ovu grupu čine: Argentina, Brazil, Egipat, Filipini, Indija, Indonezija, Južnoafrička Republika, Namibija, Tunis i Venecuela. Koordinator je Južnoafrička Republika. Male i ranjive privrede (SVE's) su definisane kao države koje učestvuju u svetskoj trgovini industrijskih proizvoda sa manje od 0,10% u referentnom periodu od 1999-2001. godine.¹⁹¹ To je jedna od najmlađih grupa, a u načelu traže veće povlastice od zemalja u razvoju. Ovu grupu predvode zemlje u razvoju iz Latinske Amerike i Afričke, Karipske i Pacifičke države (ACP države), a koordinator je Barbados. Postoji i grupa 54 zemlje članice Afričke unije, 77 zemalja Afrike, Kariba i Pacifika i 49 najmanje razvijenih država (grupa AU/ACP/LDC). Koordinator se menjaju periodično, a najmanje razvijenim zemljama priznaje se pravo da budu izuzete od davanja koncesija u Doha rundi pregovora.

Novopriljene države (RAM) su priznate Doha deklaracijom kao posebna kategorija država članica STO.¹⁹² Članice ove grupe su najpre bile: Kina, Tajvan, Albanija, Hrvatska, Gruzija, Jordan, Litvanija, Moldavija i Oman. Tokom 2006. godine, na predlog i veliki pritisak država koje su primljene u STO nakon završetka Urugvajске runde pregovora i nakon Ministarske konferencije u Dohi, doneta je odluka da se novopriljnim državama smatraju sve one koje su primljene u STO od trenutka njegovog osnivanja. Koordinator grupe novopriljenih država je Hrvatska. U okviru ove grupe po svojim specifičnostima izdvojile su se zemlje u

¹⁹⁰ Članice G-33 su: Barbados, Belize, Bocvana, Antigva i Barbuda, Kuba, Dominikanska Republika, Filipini, Grenada, Gvajana, Haiti, Honduras, Indonezija, Jamajka, Kenija, Mauricijus, Mongolija, Nikaragva, Nigerija, Pakistan, Panama, Peru, Sveti Kristofer i Nevis, Sveta Lucija, Sveti Vinsent i Grenadini, Surinam, Tanzanija, Trinidad i Tobago, Turska, Uganda, Venecuela, Zambija i Zimbabve.

¹⁹¹ SVE's – Small and Vulnerable Economies; WTO, (2007), "NAMA Negotiations, Draft Modalities Chair's Text Of 17 July 2007" Job(07)/126, WTO, p. 2.

¹⁹² RAM – Recently Added Members.

tranziciji s malim prihodom (Moldavija, Armenija, Kirgistan), zemlje u razvoju (većina država), Kina i Tajvan kao veliki igrači u svetskoj trgovini i nedavno primljene države (Makedonija, Saudijska Arabija, Vijetnam).

Nakon osnivanja Svetske trgovinske organizacije zemlje u razvoju pronašle su među sobom određene zajedničke interese i počele da se organizuju u skladu sa njima. U novijoj istoriji multilateralnih trgovinskih pregovora prisutan je trend da se zemlje u razvoju sve više aktivno uključuju u pregovore i da sve odlučnije iznose zajednički stav. U najnovijoj rundi pregovora u okvirima STO, u Doha rundi, mora se računati i na stav ne samo razvijenih zemalja nego i zemalja u razvoju.

Svetska privreda i svetska trgovina su se suštinski promenile od 2001. godine i početka Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Članice Svetske trgovinske organizacije, kao što su Indija, Kina i Brazil, pojavile su se kao velike ekonomske i trgovinske sile. Njihovo učešće u izvozu robe u svetu skočilo je sa 4,1% 1993. godine na 7,7% 2003. godine i još na 11,5% u 2008. godini, prema izvorima iz STO.¹⁹³ Zajedno sa Južnom Afrikom one su članice G-20 koalicije, koja je postala glavni igrač u STO pregovorima. Prema tome, pregovori u okviru STO nisu više samo rezervisani za poteze SAD-a i EU. Pored toga, nedavna svetska finansijska i ekonomska kriza uticala je na ekonomski rast širom sveta, a posebno na zemlje u razvoju, koje su se suočile sa smanjenom tražnjom za robom koje one izvoze, smanjenjem finansijskih tokova i smanjenjem doznaka iz inostranstva. Kriza je takođe podstakla strah od obnavljanja protekcionizma i naglasila potrebu za sigurnim i stabilnim trgovinskim okruženjem.

3. Uticaj Urugvajске runde na režim međunarodne trgovine

Urugvajska runda multilateralnih trgovinskih pregovora može se smatrati istorijskom i revolucionarnom u razvoju multilateralnog trgovinskog sistema. Nakon blizu pedeset godina stvorena je Svetska trgovinska organizacija čime je završeno formiranje međunarodnih institucija započeto po završetku Drugog svetskog rata osnivanjem Međunarodnog monetarnog fonda i Međunarodne banke za obnovu i razvoj. Po prvi put doneti su međunarodni sporazumi kojima se reguliše trgovina poljoprivrednim proizvodima i tekstilom i odećom, uključene su nove oblasti u pregovore (usluge, intelektualna svojina i investicione mere), zemlje u razvoju su ostvarile mnogo značajnije učešće u pregovorima zastupajući i braneći svoje interese, takođe je ostvarena veća saradnja između pojedinih razvijenih i zemalja u razvoju kada su im interesi bili zajednički.¹⁹⁴

¹⁹³ WTO, Internet, www.wto.org, 25/11/2010.

¹⁹⁴ Prekajac, Zora, (2005), "Poljoprivreda i zemlje u razvoju u novoj rundi pregovora u okviru STO", Privredna izgradnja, XLVIII 1-2, str. 67-8.

Cilj GATT je bio da pretvori sve barijere trgovini u carine i da ih progresivno smanjuje. Na ovaj način GATT bi obezbedio mehanizam za uspostavljanje slobodne trgovine. Tokom godina postojanja GATT razvijene zemlje usvojile su niz pravila i koristile su usvojene mehanizme da smanje trgovinske barijere u kontinuitetu. Međutim, GATT nije nikada bio uniforman u svojim efektima, s obzirom da nisu sve zemlje bile spremne da liberalizuju određene oblasti trgovine. Kada je Urugvajska runda započela 1986. godine identifikovani su određeni problemi koji su predstavljali prepreku liberalizaciji, a to su:

- GATT pravila nisu primenjivana u dva ključna sektora trgovine – poljoprivredi, koja je činila 12% svetske trgovine i sektoru odeće i tekstila, koji je obuhvatao 7% svetske trgovine;
- većina zemalja u razvoju nije primenjivala GATT pravila o carinama;
- kvote i sporazumi koji su bili suprotni pravilima GATT su ograničavali trgovinu u određenim sektorima, pre svega EU i SAD-u uvoz čelika i elektronske opreme;
- SAD i EU koristile su antidampinške procedure da sprečavaju i ograničavaju uvoz, pre svega iz Japana i drugih Istočnoazijskih privreda;
- GATT je imao slaba pravila kojima su se ograničavale subvencije;
- jačala je carinska zaštita, posebno u SAD-u;
- rasla je i upotreba necarinskih barijera u trgovini;
- procedure za rešavanje sporova u okviru GATT bile su slabe, pre svega zbog otpora EU i SAD-a da prihvate jurisdikciju GATT nad poljoprivrednim sektorom;
- pravila GATT koja su imala za cilj da ponište negativne uticaje carinskih unija ili zona slobodne trgovine na zemlje koje nisu članice su ignorisana.¹⁹⁵

Na kraju Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora bilo je dogovoreno da se globalno snize carine za jednu trećinu tokom narednih deset godina. U dva najspornija sektora poljoprivredi i sektoru tekstila i odeće ostvaren je poseban dogovor. Dogovoreno je da se smanji zaštita u poljoprivredi kroz pretvaranje svih barijera u međunarodnoj trgovini u carine, kao i da se tokom narednih šest godina snižava budžet za poljoprivredu u zemljama članicama za 36% i snižava budžet za izvozne subvencije za 36% i snizi vrednost proizvodnje za izvoz za 21%. U sektoru odeće i tekstila dogovoreno je pretvaranje svih barijera trgovini u carine tokom narednih 15 godina. Osim toga, dogovoreno je uvođenje novih ograničenja na subvencije, uključujući i postepeno ukidanje subvencija koje direktno ometaju trgovinu. Ono što je veoma značajno i smatra se velikom promenom i napretkom u odnosu na dosadašnji GATT je što je dato ovlašćenje Sekretarijatu GATT da

¹⁹⁵ Oxly, Alan, (1994), „The Achievements of the GATT Uruguay Round“, Agenda - A Journal of Policy Analysis and Reform, Volume 1, Number 1, Australian National University, p. 46.

nadgleda spoljnotrgovinske politike zemalja članica. Između ostalog, kao uspeh Urugvajске runde smatra se i uspostavljanje novih standarda za intelektualnu svojinu i uspostavljanje multilateralnih trgovinskih pravila za liberalizaciju trgovine uslugama.¹⁹⁶ Sporazumom o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine obuhvaćene su sve kategorije intelektualne svojine, predviđeno je jačanje i harmonizacija standarda zaštite intelektualne svojine, kao i obezbeđenje efikasne pravne obaveznosti na poštovanje dogovorenih normi kako na nacionalnom tako i na međunarodnom nivou.¹⁹⁷ Naravno najveće dostignuće ove runde je osnivanje Svetske trgovinske organizacije.

Kada je zaključena Urugvajска runda došlo je, između ostalog, i do dogovora o konsolidaciji carina. Tabela 23 nam pokazuje da je došlo do značajnog porasta broja konsolidovanih tarifnih stavova za industrijske, a posebno za poljoprivredne proizvode. Može se videti da su za taj porast najviše zaslužne zemlje u razvoju pošto je u njihovom slučaju relativan rast mnogo veći nego kod razvijenih zemalja. Veliki uspeh Urugvajске runde je upravo u vezivanju svih (100%) carinskih stopa za poljoprivredne proizvode i kod razvijenih zemalja i kod zemalja u razvoju. Pre ove runde zemlje u razvoju imale su veoma nizak procenat vezanih carinskih stopa za poljoprivredne proizvode, ali nakon izvršene tarifkacije sve stope su vezane.

Razvijene zemlje povećale su broj, odnosno učešće industrijskih proizvoda za koje su konsolidovane carinske stope sa 78% na 99% (tabela 23). Posmatrano kroz vrednost obima uvoza, učešće je sa 94% povećano na 99%. Sa druge strane, zemlje u razvoju povećale su učešće konsolidovanih carinskih stopa za industrijske proizvode sa 21% na 73%, a sa aspekta vrednosnog obima uvoza industrijskih proizvoda sa 13% na 61%. To znači da je učešće konsolidovanih carinskih stopa na industrijske proizvode u carinskim tarifama razvijenih zemalja uvećano za približno jednu četvrtinu, a zemalja u razvoju skoro tri i po puta. U relativnom smislu razlika je ogromna. U Aziji i Africi situacija je različita, sa konsolidovanim carinskim stopama koje se kreću od nula do 100%, od zemlje do zemlje.

Kod poljoprivrednih proizvoda razlika je još izraženija. Razvijene zemlje povećale su učešće konsolidovanih carinskih stopa sa 58% na 100%, odnosno posmatrano kroz vrednost obima uvoza sa 81% na 100%. Zemlje u razvoju povećale su učešće konsolidovanih carinskih stopa sa 17% na 100%, a sa aspekta vrednosnog obima uvoza sa 22% na 100%. To znači da je učešće konsolidovanih carinskih stopa na poljoprivredne proizvode razvijenih zemalja uvećano za približno dve trećine, a zemalja u razvoju više od pet puta.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Ibid., p. 48.

¹⁹⁷ Jelisavac, Sanja (2006), *Intelektualna svojina – međunarodna trgovina pravima intelektualne svojine*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 131.

¹⁹⁸ Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 44.

Tabela 23: Konsolidovani tarifni stavovi za industrijske i poljoprivredne proizvode u %

			Ukupno	Razvijene zemlje	Zemlje u razvoju
Industrijski proizvodi	Broj stavova	Pre UR	43	78	21
		Posle UR	83	99	73
	Procenat uvoza	Pre UR	68	94	13
		Posle UR	87	99	61
Poljoprivredni proizvodi	Broj stavova	Pre UR	35	58	17
		Posle UR	100	100	100
	Procenat uvoza	Pre UR	63	81	22
		Posle UR	100	100	100

Izvor: Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 43.

Razloge za ovakav ishod pregovora, pored očiglednih razlika u snazi pregovaračkih pozicija, treba tražiti i u razlikama u postavljenim ciljevima razvoja pojedinačnih privreda. Mnoge zemlje u razvoju su kroz proces autonomne liberalizacije snizile carine i necarinska opterećenja izvan GATT, u nastojanju da otvaranjem nacionalnih tržišta ubrzaju svoj privredni razvoj. Sa druge strane, razvijene zemlje su tokom prethodnih pregovaračkih rundi u okviru GATT već izvršile značajne konsolidacije svojih carinskih stopa. Tokom Urugvajске runde razvijene zemlje su zapravo ponudile samo njihovo proširenje, ali su ipak zadržale carinske vrhove kod pojedinih proizvoda koji su od strateškog značaja za izvoz zemalja u razvoju, a posebno onih najmanje razvijenih kao što su tekstil, koža i proizvodi od kože, proizvodi od gume, riba i riblji proizvodi.

U sektorima tekstila i odeće, pored toga, ostalo je i dosta necarinskih barijera. Čak i ako se one postepeno ukidaju, trgovina odećom i tekstilom i dalje će biti ograničena relativno visokim carinama u zemljama najvećim uvoznicama. Prost prosek nakon Urugvajске runde vezanih carinskih stopa za tekstil i odeću je približno 9% u SAD-u, 8% kod Evropske unije i nešto iznad 7% kod Japana. Među ovim prosecima nalaze se mnogi carinski vrhovi. Kod pojedinih proizvoda, kao što su tekstilni proizvodi, odeća, koža i kožni proizvodi i metali, u slučaju većine razvijenih zemalja, carine rastu sa rastom nivoa obrade proizvoda (eskalacija carina). Čak i mnoge zemlje u razvoju u Aziji i Africi takođe imaju eskalaciju carina za ove proizvode. Ostale zemlje u razvoju imaju zbog toga problem, jer ih eskalacija carina

primorava da proizvodna struktura ostane na relativno nerazvijenom nivou sa proizvodima niskog stepena obrade, čime se usporava njihova industrijalizacija.¹⁹⁹

Urugvajska runda pregovora, koja je trajala od 1986-1994. godine, rezultirala je stvaranjem GATT 1994, koji je za razliku od GATT iz 1947. godine omogućio zemljama potpisnicama da ga prilagode svojim novim, savremenijim potrebama i da na taj način povrate derogiran ugled GATT. Pred kraj ove veoma značajne runde pregovora mnogi istraživači bili su optimisti i predvideli su velike globalne koristi od usvojenih sporazuma (pogledati tabelu 24).

Tabela 24: Procene o koristima od sporazuma sa Urugvajске runde pregovora (u milijardama USD)

Studija	Svet	Zemlje u razvoju
Harrison, Rutherford and Tarr (1995)	52,5-188,1	4,8-61,7
Fransois, McDonald & Nordstrom (1995)	51,4-251,1	9,0-91,9
GATT Secretariat (1993)	230	65
World Bank (1993)	213	78
Nguyen, Perroni and Wagle (1993)	212,1	36
OECD (1993)	274,1	89,1
Deardorff (1994)	140-260	-

Izvor: Stiglitz, Joseph E. Charlton, Andrew, (2005), *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*, Oxford University Press, p. 46.

Kao što vidimo, više studija dale su različite rezultate i procene koristi koje proizilaze iz zaključenja Urugvajске runde i primene usvojenih sporazuma. Procene o koristima od sporazuma Urugvajске runde kreću se od 51,4 milijarde USD do 274,1 milijarde USD. Jedino u čemu se sve studije slažu je da su najveći dobitnici Urugvajске runde razvijene zemlje. Očekivani dobiti zemalja u razvoju daleko su ispod dobitaka razvijenih, a oni su još kasnije i smanjeni zbog izraženih teškoća u sprovođenju zaključenih sporazuma.

Ispostavilo se da su ove procene, pogotovo deo koji se odnosi na zemlje u razvoju, previše optimističke. Najviše koristi od Urugvajске runde su, kako je vreme pokazalo, imale razvijene zemlje, dok su deo dobiti ostvarile i nekoliko velikih izvozno orjentisanih zemalja u razvoju. U stvari, veliki broj siromašnih zemalja imalo je negativne posledice po privredu kao rezultat ove runde pregovora. Prema

¹⁹⁹ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 3.

procenama, najmanje razvijene zemlje, njih 48, izgubile su ukupno 600 miliona USD godišnje kao direktan rezultat Urugvajске runde pregovora.²⁰⁰ Dok su neke najmanje razvijene zemlje ostvarile neto dobitke, većina su bili neto gubitnici kada su se potpuno implementirali svi sporazumi sa Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Veliki deo neto gubitnika nalazi se među najsiromašnijim zemljama sveta, kao na primer u subsaharskoj Africi, za koju se procenjuje da je izgubila oko 1,2 milijarde USD kao direktan rezultat ove runde. Jedan od razloga za ovako lošu početnu procenu bio je i to što posmatrani modeli nisu u potpunosti reflektovali finalne sporazume i njihove posledice. U modelima istraživanja su takođe pravljene pretpostavke koje nisu u potpunosti bile odgovarajuće za najmanje razvijene zemlje sveta.²⁰¹

Nekoliko većih reformi koje su bile značajne za projektovane dobitke nisu se ostvarile kako su bile po planu u ranim fazama pregovora. Na primer, Sporazum o tekstilu i odeći bio je tako strukturiran da je u stvari unazadio liberalizaciju u značajnoj meri.²⁰² Osim toga, sposobnost kvota carina da liberalizuju pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda bila je precenjena i troškovi implementacije, prilikom procenjivanja dobitaka bili su gotovo potpuno ignorisani. Pored svega navedenog, agenda Urugvajске runde u svom najvećem delu bila je podređena prioritetima razvijenih zemalja. Dobici u pristupu tržištu, na primer, bili su koncentrisani u oblastima koje su u polju interesa razvijenih zemalja i bilo je samo marginalnih pomaka po pitanju prioriteta za zemlje u razvoju, pogotovo u oblasti poljoprivrede i tekstila.

Ipak, veliki doprinos ove runde pregovora jeste značajno smanjenje carina za industrijske proizvode sa 6,4% na 4%, što je smanjenje od oko 40%, a uspeh bi se mogao smatrati još većim ako se ove carinske stope uporede sa prosečnim carinskim opterećenjem od 35% iz perioda pre stvaranja GATT, ili sa 15% koliko su u proseku iznosile carinske stope za industrijske proizvode u vremenu Dilon runde pregovora.²⁰³

U okviru Urugvajске runde dugo se pregovaralo o tome da se sve mere zaštite regulišu putem GATT. To se posebno odnosilo i bilo veoma važno za tekstil gde je primenjivano „dobrovoljno ograničavanje izvoza“ na osnovu bilateralnih dogovora. Deklaracija ministara prihvaćena 15. aprila 1994. godine, kao najznačajnije uspehe Urugvajске runde pregovora ističe:

²⁰⁰ Misli se na 600 miliona USD neto gubitka. Neke od najmanje razvijenih zemalja ostvarile su dobiti od runde, ali su gubitnici izgubili 600 miliona USD više nego što je bila suma dobitaka.

²⁰¹ Za detalje pogledati Charlton, Andrew and Stiglitz Joseph E., (2004), "Common Values for the Development Round", *World Trade Review*, 3:3, pp. 1-12.

²⁰² Sporazum o tekstilu i odeći na engleskom *Agreement on Textiles and Clothing (ATC)*.

²⁰³ Hoekman, Bernard, Kostecki, Michael M., (1995), *The Political Economy of the World Trading System – From GATT to WTO*, Oxford University Press, Oxford, p. 20.

- Ostvarenje jačeg i jasnijeg pravnog okvira, neophodnog za obavljanje međunarodne trgovine, kao i stvaranje efikasnijeg mehanizma za rešavanje sporova;
- Globalno smanjenje carina od 40%;
- Ustanovljavanje međunarodnog okvira za trgovinu uslugama i zaštitu trgovinskih aspekata prava intelektualne svojine i naravno, jačanje trgovinskih odredbi u oblasti poljoprivrede i tekstila.²⁰⁴

Da bi videli realne efekte Urugvajске runde i stvaranja STO pogledaćemo izveštaje iz 2008. godine gde vidimo da je prosečna primenjena carina, u 34 zemlje koje čine 95% svetske trgovine i bruto domaćeg proizvoda, oko 7% kod industrijskih proizvoda (pogledati tabelu 25). Međutim, ako se osim industrijskog sektora pogledaju sektori poljoprivrede i usluga, situacija je u potpunosti drugačija. Ova dva sektora su i dalje veoma zaštićena u međunarodnoj trgovini, a ona zajedno čine oko 75% bruto domaćeg proizvoda bogatih i siromašnih zemalja podjednako. Poljoprivreda je sve do osamdesetih godina 20. veka bila izvan Opšteg sporazuma o carinama i trgovini uglavnom zbog protivljenja razvijenih zemalja. Kako je ovaj veoma značajan sektor međunarodne trgovine bio isključen iz primene multilateralnih trgovinskih pravila, kao jedan od važnih rezultata Urugvajске runde smatra se i zaključivanje Sporazuma o poljoprivredi (*Agreement on Agriculture*). Ovaj sporazum postavio je osnove za dalju reformu agrarne politike zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Međutim, Sporazum o poljoprivredi nije doveo do značajnijih redukcija protekcionističkih mera, već je to ostavljeno u nasleđe narednoj rundi pregovora u okviru STO – Doha runde.

Od 34 zemlje koje se mogu smatrati zemljama najuticajnijim članicama STO (tabela 25), odnosno zemljama sa snažnom privredom, samo kod njih 8 primenjene carinske stope su jednake konsolidovanim carinskim stopama (Evropska unija, SAD, Japan, Kina, Kanada, Tajvan, Hong Kong, Makao). Sve ostale zemlje primenjuju carinske stope koje su niže od konsolidovanih carinskih stopa. Činjenica je da ovih osam zemalja daju između dve trećine i tri četvrtine GDP sveta, u zavisnosti od kursa valuta. Četvorka je pre tridesetak godina, 1980. godine, imala otprilike isti udeo u svetskom GDP (računajući putem kursa baziranog na paritetu kupovne snage) ili u 1990. godini koristeći trenutni kurs.²⁰⁵ Upravo Kina i Tajvan su svojim rastućim udelom nadoknadile pad u udelu svetskog GDP ove Četvorke. Međutim, to ne znači da su Kina i Tajvan stabilizovale sigurnost svetskog trgovinskog režima u današnjem globalizovanom svetu. Visoke stope rasta ove dve zemlje su skorašnjeg datuma i samim tim ne proizvode isti nivo sigurnosti kao tzv. sigurne zemlje članice STO, čak i pod pretpostavkom da nastave ovakav visok rast. U slučaju većeg šoka, kao što bi

²⁰⁴ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 27.

²⁰⁵ Paritet kupovne snage, na engleskom *Purchasing Power Parity – PPP*.

na primer bila kriza ili štrajkovi u Kini, niko ne zna šta bi se desilo sa političkom stabilnosti, a posledično i sa visokim stopama rasta ove privrede.²⁰⁶

Preostalih 26 najvećih privreda, čije su primenjene carine ispod konsolidovanih carina, takođe su izvor mogućeg sistemskog rizika u međunarodnoj trgovini. Nekolicina njih bi se mogla posmatrati kao generator umerenog rizika, s obzirom da su kod njih vezane carine za samo 4 do 8 procentna poena više nego odgovarajuće primenjene carine. Ali i ove male cifre mogu biti varljive. One skrivaju velike trgovinske tokove koji su od ključnog značaja za modernu privredu, jer danas dominira roba sastavljena iz više komponenti proizvedenih u mnogim zemljama tako da kada se prelaze mnogi granični prelazi i mala carina košta.

Preostale zemlje iz tabele 25 zajedno čine značajan deo međunarodne trgovine industrijskim proizvodima (oko 18%). Ove zemlje imaju godišnju stopu rasta dva puta veću od Četvorke i kod njih su rizici od poremećaja u trgovini znatno veći, jer one u proseku imaju veliku razliku između primenjene i vezane carine (20 do 40 procentnih poena). Što znači da one predstavljaju još veći rizik sistemu međunarodne trgovine nego prethodno spomenute zemlje.

Tabela 25: Potreba za konsolidacijom svetskog trgovinskog režima

STO članice	GDP			Ukupni uvoz, mlrd USD (a) 4	Industrija				Poljoprivreda			
	Mlrd USD (a) 1	Mlrd USD (b) 2	Realni rast (c) 3		prosečna		5-6 (d) 7	Uvoz mlrd USD (a) 8	prosečna		9-10 (d) 11	Uvoz mlrd USD (a) 12
					Vezana carina (%) 5	Primenjena carina (%) 6			Vezana carina (%) 9	Primenjena carina (%) 10		
	Najveće „prave“ STO članice – 8 zemalja											
EU27 (e)	14554	12634	2,1	1697	3,9	3,8	0,1	1016	15,1	15,0	0,1	124
SAD	13202	13202	2,7	1918	3,3	3,2	0,1	1348	5,0	5,5	-0,5	104
Japan	4340	4131	1,6	580	2,4	2,6	-0,2	297	22,7	22,3	0,4	65
Kina	2668	10048	9,8	791	9,1	9,1	0,0	579	15,8	15,8	0,0	51
Kanada	1251	1140	2,5	358	5,3	3,7	1,6	280	14,5	17,9	-3,4	24
Tajvan	365	n.a.	2,8	203	4,8	4,6	0,2	138	18,4	17,5	0,9	10
Hong Kong	190	267	4,7	336	0,0	0,0	0,0	305	0,0	0,0	0,0	12
Makao	14	20	12,9	5	0,0	0,0	0,0	3	0,0	0,0	0,0	1
Svih 8	(f) 78,1	(f) 66,8	2,9	(f) 67,1	4,1	3,9	0,3	(f) 67,1	13,1	13,4	-0,4	(f) 62,7
Narednih 26 najvećih članica STO												
Brazil	1068	1708	2,9	96	30,8	12,5	18,3	66	35,5	10,3	25,2	6
Indija	906	4247	7,3	175	36,2	11,5	24,7	85	114,2	34,4	79,8	7

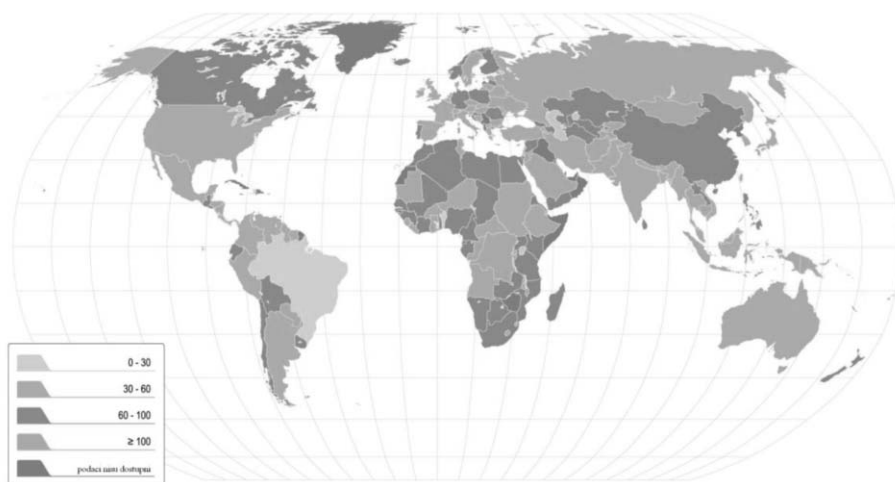
²⁰⁶ Messerlin, Patrick, (2008), "Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding", Policy Brief, GMF, Washington DC, p. 2.

STO članice	GDP			Ukupni uvoz, mlrd USD (a) 4	Industrija				Poljoprivreda			
	Mlrd USD (a) 1	Mlrd USD (b) 2	Realni rast (c) 3		prosečna		5-6 (d) 7	Uvoz mlrd USD (a) 8	prosečna		9-10 (d) 11	Uvoz mlrd USD (a) 12
					Vešana carina (%) 5	Primenjena carina (%) 6			Vešana carina (%) 9	Primenjena carina (%) 10		
Koreja	888	1152	4,6	309	10,2	6,6	3,6	178	59,3	49,0	10,3	19
Meksiko	839	1202	2,2	268	34,9	11,2	23,7	222	44,1	22,1	22,0	19
Australija	768	728	3,1	139	11,0	3,8	7,2	106	3,3	1,3	2,0	8
Turska	403	662	4,6	140	16,9	4,8	12,1	93	60,1	46,7	13,4	8
Indonezija	364	921	4,9	80	35,6	6,7	28,9	53	47,0	8,6	38,4	7
Norveška	311	202	2,2	64	3,1	0,6	2,5	50	135,8	57,8	78,0	5
Saudi Arabija	310	384	3,4	70	10,5	4,7	5,8	56	20,0	7,6	12,4	9
Južna Afrika	255	567	4,1	77	15,7	7,6	8,1	55	40,8	9,2	31,6	4
Argentina	214	618	3,1	34	31,8	12,3	19,5	30	32,6	10,2	22,6	1
Tajland	206	604	5,0	131	25,5	8,2	17,3	87	40,2	22,1	18,1	7
Venecuela	182	203	3,8	34	33,6	12,7	20,9	29	55,8	16,4	39,4	4
Malezija	149	301	4,7	131	14,9	7,9	7,0	101	76,0	11,7	64,3	9
Čile	146	208	4,2	38	25,0	6,0	19,0	23	26,0	6,0	20,0	3
Kolumbija	136	363	3,9	26	35,4	11,8	23,6	22	91,9	16,6	75,3	3
Singapur	132	144	4,6	239	6,3	0,0	6,3	175	36,5	0,1	36,4	7
Pakistan	129	179	5,1	30	54,6	13,8	40,8	17	95,6	15,8	79,8	4
Izrael	123	463	1,6	50	11,5	5,0	6,5	36	73,3	19,7	53,6	4
Filipini	117		4,6	54	23,4	5,8	17,6	40	34,6	9,6	25,0	4
Nigerija	115	169	5,5	22	48,5	11,4	37,1	18	150,0	15,6	134,4	3
Egipat	107	352	4,2	21	27,7	9,2	18,5	10	96,1	66,4	29,7	5
Novi Zeland	104	110	3,2	26	10,6	3,2	7,4	19	5,7	1,7	4,0	2
Peru	93	188	4,7	15	30,0	9,7	20,3	10	30,8	13,6	17,2	2
Kuvajt	81	67	5,5	16	100,0	4,7	95,3	13	100,0	4,0	96,0	2
Bangladeš	62	320	5,6	16	34,4	14,2	20,2	10	192,0	16,9	175,1	3
Sve 26 članice	(f) 17,5	(f) 26,5	4,1	(f) 26,2	27,6	7,9	19,7	(f) 27,1	65,8	19,0	46,8	(f) 24,8
Druge članice	(f) 2,0	(f) 3,5	3,8	(f) 4,5	34,3	9,9	24,4	(f) 4,3	62,3	17,0	45,2	(f) 8,0

Napomene: (a) u milijardama USD po tekućem deviznom kursu (zemlje su klasifikovane prema opadajućem GDP po tekućem kursu, (b) u milijardama USD po paritetu kupovne snage (*ppp*) deviznom kursu, (c) godišnja stopa rasta realnog GAD u periodu 2000–2006. godine, (d) razlika između prosečne vezane i primenjene carine izražena u procentnim poenima, (e) EU27 je računata kao jedna zemlja članica, (f) u procentima ukupno u svetu

Izvor: Messerlin, Patrick, (2008), "Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding", Policy Brief, GMF, Washington DC, p. 5, navedeno prema WTO Sekretariat, *Trade Profiles*, Internet: www.wto.org, april 2008, proračuni autora.

Mapa 2: Spoljnotrgovinski koeficijent, 2008. godina
(procenti bazirani na vrednosti USD 2010. godine)

Izvor: WTO, *International Trade Statistics 2010*, p. 240.

Urugvajaska runda donela je mnoštvo sporazuma koje je trebalo primeniti u zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije. Tom prilikom javili su se veliki problemi kod uvođenja i njihove primene, posebno u manje razvijenim državama, tako da je došlo do određenog pada poverenja u Svetsku trgovinsku organizaciju. Pored toga i posle Urugvajске runde i dalje postoje carinski vrhovi i subvencije za proizvodnju i izvoz poljoprivrednih proizvoda u razvijenim zemljama, što takođe doprinosi poljuljanom poverenju u STO. Jedan od nedvosmislenih uspeha Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora je uvođenje velikog broja carinskih stopa pod okrilje sporazuma Svetske trgovinske organizacije. Pre ove runde samo manji broj carinskih stopa u svetu je bio vezan u okviru GATT, posebno kada su u pitanju poljoprivredni proizvodi. Velikim uspehom Urugvajске runde smatra se potpisivanje Sporazuma o poljoprivredi i ceo proces uvođenja poljoprivrede u okvire multilateralnih trgovinskih pravila.

Tokom 80-ih godina dvadesetog veka zemlje u razvoju povećale su obim konsolidovanih carina sa manje od trećine na sve. U ovom periodu veliki broj zemalja smanjio je svoje primenjene carine, čak su one išle daleko preko preuzetih obaveza (primenjene carine bile su daleko niže od konsolidovanih carina). Kada su tokom druge polovine 80-ih godina dvadesetog veka porasli spoljni pritisci na zemlje u razvoju da preuzmu veće obaveze, one su odgovorile većim prisustvom u pregovorima u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Veći broj zemalja

koje su pristupile GATT posle 1986. godine konsolidovale su sve svoje tarifne stavove. Međutim, ovo konsolidovanje bilo je po sistemu maksimuma (plafona) pa su nastale velike razlike između njihovih konsolidovanih i primenjenih stopa.

Kao što je bilo predviđeno Sporazumom o poljoprivredi sve carine bile su vezane, ali kako su u mnogim slučajevima nivoi vezanih carinskih stopa daleko iznad primenjenih carinskih stopa postignut je samo limitiran uspeh u olakšavanju pristupa tržištu. Na žalost, ovo vezivanje nema potpunu transparentnost, odnosno uporedivost carina na poljoprivredne proizvode, jer ima razvijenih zemalja i zemalja u razvoju koje nemaju carine od vrednosti na više od 50% njihovih tarifnih stavova za poljoprivredne proizvode. Osim toga, udeo tarifnih stavova, sa carinama iznad 100%, doseže 45% kod Indije, 69% kod Bangladeša, ali i 45% kod Norveške, 8% kod Islanda i skoro 7% kod Švajcarske. Razvijene zemlje koje trguju poljoprivrednim proizvodima takođe imaju i carinske vrhove. Više od jedne trećine tarifnih stavova Evropske unije, na primer, ima carinske stope iznad 15%. Još jedan problem je što se u većini carinskih tarifa zemalja u sektoru poljoprivrede javlja i eskalacija carina.²⁰⁷

Ukoliko uporedimo obim konsolidovanih carina, između pregovora pre Urugvaja i pregovora na Urugvajskoj rundi, videćemo da su u prosequ zemlje u razvoju značajno povećale broj konsolidovanih carina (tabela 26). Udeo njihovih konsolidovanih tarifnih stavova u svim poljoprivrednim tarifnim stavovima povećao se sa 17% pre Urugvajске runde na 100% posle. Za industrijske proizvode, obim konsolidovanih carina, izražen procentualno u odnosu na sve industrijske tarifne stavove, pre Urugvaja su pokrivalе 21%, a posle 73%. Ovi proseци variraju u zavisnosti od posmatranog regiona. Dok su skoro sve zemlje Latinske Amerike konsolidovale sve svoje tarifne stavove industrijskih proizvoda na generalno uniformnom maksimalnom nivou, zemlje Afrike i Azije usvojile su više diversifikovane strategije. Većina njih je ostavila značajan broj tarifnih stavova nekonsolidovanih.

²⁰⁷ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 3.

Tabela 26: Konsolidovane carine za poljoprivredne i industrijske proizvode pre i posle Urugvajске runde pregovora

	Poljoprivredni proizvodi				Industrijski proizvodi			
	Procenat konsolidovanih tarifnih linija		Procenat uvoza po konsolidovanim stopama		Procenat konsolidovanih tarifnih linija		Procenat uvoza po konsolidovanim stopama	
	Pre UR	Posle UR	Pre UR	Posle UR	Pre UR	Posle UR	Pre UR	Posle UR
Zemlje u razvoju	17	100	22	100	21	73	13	61
Zemlje u tranziciji	57	100	59	100	73	98	74	96
Latinska Amerika	36	100	74	100	38	100	57	100
Centralna Evropa	49	100	54	100	63	98	68	97
Afrika	12	100	8	100	13	69	26	90
Azija	15	100	36	100	16	68	32	70

Izvor: GATT, (1994), *The results of the Uruguay Round of multilateral trade negotiations, market access for goods and services: overview of the results*, Geneva, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/schedules_e/goods_schedules_e.htm, 22/10/2010.

U pregovorima o pristupu tržištu za sve proizvode izuzev poljoprivrednih, samo je određeni broj zemalja u razvoju pristao da konsoliduje sve svoje tarifne stavove. Sve zemlje Latinske Amerike i Jamajka vezale su sve svoje carine za industrijske proizvode. Indonezija, Republika Koreja, Malezija i Južna Afrika su konsolidovale više od 80% svojih tarifnih stavova za industrijske proizvode. Makao, Kina i Šri Lanka sa druge strane konsolidovale su manje od trećine svojih tarifnih stavova. Sve posmatrane zemlje su u proseku konsolidovale svoje carine za industrijske proizvode na nivoima koji su u proseku niži nego oni dogovoreni putem pregovora za poljoprivredne proizvode.²⁰⁸ U suštini, kod svih zemalja postoji velika razlika između visine konsolidovanih i primenjenih carina. Veliki broj zemalja snizio je svoje carine na industrijske proizvode tokom 90-ih godina dvadesetog veka, međutim, kao i u slučaju poljoprivrednih proizvoda, one su otišle niže nego što su to preuzete obaveze zahtevale.

3.1. Procena rezultata Urugvajске runde

Sa protokom vremena cena za pristup Svetskoj trgovinskoj organizaciji konstantno se povećavala. Nekoliko decenija zemlje u razvoju nisu koristile

²⁰⁸ WTO, *World Trade Report 2007*, Geneva, p. 222.

multilateralni sistem prilikom snižavanja svojih carina. Tipična je bila pojava da su obaveze koje su preuzimane prilikom pristupa GATT ili tokom rundi pregovora bile ograničene. Obim vezanih carina ostao je mali i u nekim slučajevima se tokom vremena i smanjio. Tokom 50-ih i 60-ih godina 20. veka carine su se često menjale. Države su smanjivale pojedine carine i povećavale druge carine na godišnjem nivou. Do sredine 80-ih godina 20. veka primenjene carine kod više zemalja u razvoju su pre imale tendenciju povećavanja nego snižavanja. GATT je ipak, sa druge strane, mnogo učinio da se poveća transparentnost uslova pristupa tržištu i imao je odlučujuću ulogu kao forum za diskusiju o trgovinskim politikama.

Urugvajskom rundom uloga GATT odnosno Svetske trgovinske organizacije bila je ojačana. Mnoge zemlje u razvoju značajno su povećale obim konsolidovanih carina u Urugvajskoj rundi. One su konsolidovale svojih 100% poljoprivrednih tarifnih stavova i više zemalja, pre svega zemlje Latinske Amerike, povećale su obim vezanih carina industrijskih proizvoda. Međutim, u većini slučajeva, konsolidacija je postavljena na nivoima daleko iznad primenjenih stopa. Drugim rečima, primenjene carine su nastavile da se određuju nezavisno od konsolidovanih carina. Liberalizacija je uglavnom vršena unilateralno, bilo podsticana međunarodnim finansijskim institucijama ili ne. Multilateralni proces preuzimanja obaveza sledio je tek iza nje. Ovaj trend se nastavio čak i posle Urugvajске runde.

Bez procene rezultata Urugvajске runde teško je pravilno proceniti i dosadašnji rad u okviru Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora. Posebno se to odnosi na oblast agrarne politike. Pre Urugvajске runde poljoprivredni sektor bio je jedinstven u svom kršenju brojnih pravila Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (na primer, opšta zabrana upotrebe kvota i izvoznih subvencija). Poljoprivreda je bila glavni problem i prilikom zaključivanja Urugvajске runde. Nesporazumi u vezi sa poljoprivrednim proizvodima produžili su pregovore i posle Ministarskog sastanka u Briselu u decembru 1990. godine. Evropska zajednica želela je da reformiše svoju zajedničku poljoprivrednu politiku (CAP) pre zaključenja Urugvajске runde, a te reforme nisu počele do 1991. godine, tako da se i zaključenje runde odložilo. U decembru 1991. godine, Generalni direktor GATT Artur Dunkel izdao je takozvani Dunkelov tekst u pokušaju da dovede do zaključivanja runde. Međutim, Evropska zajednica (ili preciznije Francuska) odbacila je Dunkelov tekst. Nakon toga, došlo je do spora između Evropske zajednice i Sjedinjenih Američkih Država zbog promene u pravilima, kao i okviru za liberalizaciju poljoprivrednih proizvoda. U novembru 1992, zaključen je sporazum koji je pomerio Dunkelov tekst prema poziciji Evropske zajednice. Tačnije, ona je odredbe o zaštiti domaće privrede učinila lakšim smanjenjem njihovih nivoa za primenu. Međutim, Francuska je odbacila i ovaj sporazum. U decembru 1993, modifikacijom tog sporazuma stvoreni su uslovi da se zaključi Urugvajska runda. U slučaju poljoprivrede, Sporazum o poljoprivredi Urugvajске runde obuhvatio je "tri stuba" vezanih za trgovinske aspekte

poljoprivredne politike: pristup tržištu, domaću podršku i izvozne subvencije.²⁰⁹ Obaveze na osnovu Sporazuma o poljoprivredi navedene su u tabeli 27.

Tabela 27: Preuzete obaveze iz Urugvajске runde multilateralnih pregovora

	Razvijene zemlje 1995-2000	Zemlje u razvoju 1995-2004
<i>Vežane carine</i>		
Prosečno sniženje	-36%	-24%
Minimalno sniženje	-15%	-10%
<i>Domaća podrška</i>		
Sniženje vezanih agregatnih mera podrške	-20%	-13%
<i>Izvozne subvencije</i>		
Vrednost izdataka	-36%	-24%
Subvencionisane količine ²¹⁰	-21%	-14%

Izvor: Kenneth A. Reinert, "The European Union, the Doha Round, and Asia", *Asia Europe Journal*, Vol. 5, No. 3, 2007, p. 19.

U slučaju pristupa tržištu, Sporazum o poljoprivredi zamenio je sistem baziran na kvotama sa sistemom vezanih carina i preuzetim obavezama za snižavanje carina, putem tarifikacije. Međutim, izborom baze perioda i "prljavom tarifikacijom" došlo je do znatno manje liberalizacije nego što je očekivana. Period od 1986-88. godine izabran je kao osnova za tarifikaciju, jer su svetske cene za mnoge poljoprivredne proizvode tada bile najniže nego u poslednjih nekoliko decenija. Tako, kada se uporede svetske cene u baznom periodu sa zaštićenim i subvencionisanim cenama na domaćim tržištima, jaz nije ispao neobično velik. Bazni period koji se koristio za tarifikaciju proizveo je neobično visoku zaštitu i mnoge zemlje su stvari učinile još gorim nego što su bile u praksi do tada. Ceo proces tarifikacije rezultirao je visokim ili čak višim nivoima zaštite nego u starom sistemu primenjivanja dažbina ili kvota, za mnoge proizvode u mnogim zemljama, čak i nakon kasnijeg smanjenja carina.

Tamo gde nije bilo značajnog uvoza pre procesa tarifikacije da bi se obezbedio minimum šansi za ostvarenje poboljšanog pristupa tržištu ili u cilju da se održi trenutno stanje jer bi tarifikacija dovela do lošijeg pristupa tržištu, uvedene su kvota carine. U cilju poboljšanja pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda samo mali broj zemalja, njih oko 30, obavezalo se da će smanjiti domaću podršku poljoprivredi preuzimanjem obaveza snižavanja ukupnih agregatnih mera podrške. Domaća

²⁰⁹ Reinert, Kenneth A. (2007), *The European Union, the Doha Round, and Asia*, Asia Europe Journal, Vol. 5, No 3, Springer-Verlag, pp. 4-5.

²¹⁰ Subsidied quantities.

podrška kod većine zemalja ipak je pošla u smeru od veoma trgovinski restriktivnih mera ka manje trgovinski restriktivnim. Većina zemalja koja je smanjila agregatne mere podrške u isto vreme povećala je mere podrške iz zelene kutije. Osim toga, potencijalni uticaj izvoznih subvencija na pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda i dalje je ostao veliki.²¹¹

U slučaju domaće podrške, agregatne mere podrške (AMS) korišćene su u žutoj kutiji za upotrebu sniženja vezanih stopa, ali politike koje se nalaze u zelenoj i plavoj kutiji mogle su se nastaviti primenjivati kao i obično. Vezane i primenjene agregatne mere podrške bile su previše različite, a to će se pokazati važnim za procenu EU predloga u Doha rundi. U slučaju izvoznih subvencija, kao oblika trgovinske politike u poljoprivredi koji je najviše korišćen u Evropskoj uniji, njihova upotreba je ograničena, ali ne i eliminisana. Ovo se takođe pokazalo važnim za Doha rundu pregovora.

Sporazum o poljoprivredi pojedini autori posmatraju kao promenu u pravilima, a ne kao značajan program za olakšavanje pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda. Reforme koje je ovaj sporazum doneo opisivane su kao skromne. Iako je tarififikacija tokom Urugvajске runde bio važan korak napred, zaštita uvoza u sektoru poljoprivrede i dalje je ostala visoka, netransparentna i suprotna razvojnim tendencijama. Sporazum o poljoprivredi ostavio je u nasleđe Doha rundi veliki broj problema.²¹²

Do završetka Urugvajске runde pregovora međunarodna razmena poljoprivrednih proizvoda ostala je van multilateralnih trgovinskih pravila ustanovljenih u okviru GATT. Prethodni pokušaji njenog uključivanja u pregovore, kao i primene osnovnih principa međunarodne trgovinske politike i na razmenu poljoprivrednih proizvoda, ostali su bez uspeha prvenstveno zbog protivljenja i sukoba između EU i SAD-a. Ovo pitanje bilo je od posebnog interesa za zemlje u razvoju, ali razvijeni deo sveta nije bio spreman da se odrekne protekcionističke spoljnotrgovinske politike koju su vodile u ovom sektoru. Tako je Urugvajска runda dovela do zaključivanja Sporazuma o poljoprivredi (kao i o sanitarnim i fitosanitarnim merama) kojima je međunarodna razmena poljoprivrednih proizvoda po prvi put postala regulisana međunarodnim trgovinskim pravilima. Mada same odredbe sadržane u Sporazumu nisu dovele do značajnijeg smanjenja zaštite u poljoprivredi, njegovim usvajanjem trajno je izmenjen odnos prema poljoprivredi i postavljene su osnove za dalju reformu agrarne politike, i to kroz buduće runde pregovora u okvirima Svetske trgovinske organizacije.

Urugvajска runda pregovora dovela je do još jednog smanjenja carina za industrijske proizvode, kao i prethodne runde pregovora u okviru Opšteg sporazuma

²¹¹ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 4.

²¹² Reinert, Kenneth A. (2007), *The European Union, the Doha Round, and Asia*, Asia Europe Journal, Vol. 5, No 3, Springer-Verlag, p. 4.

o carinama i trgovini. Smanjenje carina industrijskih proizvoda procenjeno je na 40% što dovodi do prosečne stope koja je nešto manja od 4%. Udeo tarifnih stavova potpuno oslobođenih od carina (*duty-free tariff lines*) povećao se sa 20% na 44% nakon primene rezultata Urugvajске runde pregovora. Sa druge strane, dobiti od olakšavanja pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda za razvijene zemlje bili su dvostrani. Prvo, to je bila tarifkacija preostalih uvoznih kvota za poljoprivredne proizvode i kompletna konsolidacija svih carina za iste. Drugo, došlo je do smanjenja carina od 37% na sve carine za poljoprivredne proizvode, čak u slučaju tropskih proizvoda za 43%.

Preuzete obaveze iz Urugvajске runde pregovora u sektoru usluga pokazuju da nije došlo do značajne liberalizacije već da se pre svega zadržao zatečeni status. Zemlje su uglavnom preuzimale minimalne obaveze i čak i kada su preuzete obaveze bile veće postoje značajni izuzeci. U izboru između 160 ponuđenih podsektora sektora usluga, gde je državama bilo dato pravo na izbor, jedna trećina država preuzela je obaveze samo u 20 ili čak i manje podsektora, jedna trećina zemalja između 21 i 60 podsektora i poslednja trećina preuzela je obaveze između 81 i maksimum 145 podsektora. Ako pogledamo prosek, tipična zemlja članica STO preuzela je obaveze na nešto više od 25 podsektora usluga, time pokrivajući 15% ukupnih mogućnosti. Najviše obaveza preuzeto je u turizmu, finansijskim i poslovnim uslugama, dok je najmanje obaveza preuzeto u zdravstvenim i obrazovnim uslugama. Posebno je važno istaći da su obrazovanje, zdravlje i socijalni sektor jedini sektori u kojima razvijene zemlje nisu preuzimale obaveze tokom Urugvajске runde.²¹³

Opšti sporazum o trgovini uslugama prvi je uveo set multilateralno dogovorenih i zakonski sprovodivih pravila koja pokrivaju međunarodnu trgovinu komercijalnim uslugama. U okviru GATS međunarodna trgovina uslugama može se odvijati kroz četiri modela snabdevanja: model 1 – prekogranično snabdevanje; model 2 – potrošnja u inostranstvu; model 3 – komercijalno prisustvo i model 4 – prisustvo fizičkih lica.²¹⁴ Obaveze preuzete kod potrošnje u inostranstvu (model 2) dovode do znatne liberalizacije nego kod ostala tri modela, jer je 50% pristupa tržištu putem ovog modela potpuno bez ograničenja. Naravno, postoje mišljenja da su države preuzele najveće obaveze u ovom modelu snabdevanja jer u praksi ne postoji mogućnost da ograniče putovanje svojih državljana u inostranstvo, a time i konzumaciju usluga u inostranstvu. Druga krajnost je kod modela 4 (prisustvo fizičkih lica) koji je ostao najmanje liberalan od svih, kako kod razvijenih zemalja tako i kod zemalja u razvoju. I pored opsežnih pregovora u ovoj oblasti obaveze su

²¹³ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 4.

²¹⁴ Jelisavac, Sanja, (2008) „Usluge na međunarodnom tržištu”, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, No. 4/2008, Vol. LX, str. 535.

preuzete samo kod transfera unutar jednog preduzeća i to samo za visoko stručni kadar, a ne i manje kvalifikovanu radnu snagu. Preostala dva modaliteta su ujedno i komercijalno najvažnija. Pregovori oko preuzimanja obaveza kod modela 3 bili su veoma opsežni, ali su zemlje zadržale pravo da regulišu strane filijale na svojoj teritoriji i da vode politiku privlačenja stranih direktnih investicija, tako da je učinjen veoma mali napredak. Takođe, i kod prekograničnog snabdevanja nisu preuzete značajnije obaveze, ali se očekuje da će u budućim pregovorima biti više progressa posebno kao rezultat rasta elektronske trgovine i potrebe za međunarodnom regulativom.²¹⁵

Zaštita proizvodnje i trgovine koju sprovode države, a koja nije sputana međunarodnim pravilima često se tokom vremena značajno menja. Disciplina zasnovana na pravilima, kao što su pravila Svetske trgovinske organizacije, a pre svega snižavanje i konsolidacija carina, ograničava ovu varijabilnost. Učesnici trgovinskih pregovora priznaju važnost politike konsolidacije carina u inače neizvesnom svetu, kao i praksu uvođenja ograničenja na trgovinske politike zemalja. Uvođenje ovakvih ograničenja nalazi se u srcu multilateralnog trgovinskog sistema. Koncept konsolidacije carina predstavlja centar oko koga se gradila sama struktura obaveza u okviru GATT po pitanju pristupa tržištu. Prilikom analize pristupa tržištu, poseban akcenat stavlja se na očekivane koristi od smanjenja neizvesnosti sa kojom se suočavaju izvoznici u pogledu vođenja svoje komercijalne politike. Ovaj akcenat se ispoljava u trgovinskim pregovorima, gde se pregovarački kredit ponekad daje i za konsolidaciju carina na nivou ili iznad nivoa primenjenih carina. Ipak, ekonomisti su posvetili relativno malo pažnje na formalnu procenu koristi od vezivanja carina i drugih obaveza u kontekstu varijacija tokom protoka vremena, a sve u osnovi zaštitnog procesa.

Tokom Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora opseg vezivanja carina znatno je proširen. Opseg carinskog vezivanja poljoprivrednih proizvoda povećao se na skoro 100% relevantnih tarifnih stavova. Takođe, na Urugvajskoj rundi došlo je i do velikih povećanja u opsegu vezivanja na uvoz industrijskih proizvoda u zemlje u razvoju. Dok je opseg trgovine koji je pokriven vezanim carinama proširen, mnoge od novih carina i drugih instrumenta vezivanja koje su uveli sporazumi Urugvajске runde predstavljaju relativno labava ograničenja trgovinske politike zato što su postavljeni na ili iznad trenutno primenjivanih stopa zaštite. Ako pogledamo u 19. veku i prvoj polovini 20. veka carine SAD-a kretale su se od niskog nivoa od oko 20% do visine od 60%.²¹⁶ Od osnivanja GATT 1947, prosečne američke carine pale su na manje od 5%, dok je varijansa pojedinih vezanih carina praktično

²¹⁵ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 5.

²¹⁶ Caves, Richard E., Frankel, Jeffrey A., Jones, Ronald W., (1993), *World Trade and Payments: An Introduction*. Harper Collins, New York, p. 23.

eliminirana. Međutim, stohastička priroda zaštite ostala je jako prisutna po pojedinim sektorima, a instrumenti su oslobođeni ili samo blago vezani multilateralnim trgovinskim pravilima. Ovo uključuje i carine na poljoprivredne proizvode, industrijske carine u zemljama u razvoju, promenljive dažbine, uvozne kvote, dobrovoljna ograničenja izvoza, uvozne doplate, kao i razne oblike zaštite putem kontingenta, koji se široko koriste za generisanje vremenski promenljivih stopa zaštite. Analiza ovih efekata zahteva tehnike koje nisu u širokoj upotrebi od strane analitičara trgovinske politike.²¹⁷

U tabeli 28. možemo videti carinske stope za industrijske proizvode i vezane carine posle Urugvajске runde i Sporazuma o informatičkoj tehnologiji.²¹⁸ Dok su carine u OECD zemljama i Latinskoj Americi uglavnom vezane, kod mnogih Azijskih i Afričkih privreda carine su ostale slobodne, odnosno nisu vezane, uprkos više nego četverostrukog povećanja obima vezanih carina kod zemalja u razvoju u Urugvajskoj rundi.

Tabela 28: Carinske stope za industrijske proizvode i vezane carine posle Urugvajске runde i Sporazuma o informatičkoj tehnologiji

	Procenat MFN uvoza koji podleže:				Tarini stavovi	
	vezanim carinama	nevezanim carinama	carine vezane iznad primenjenih carina	carine nevezane ili vezane iznad primenjenih carina	Udeo vezanih bezcarinskih tarifnih stavova u ukupnim tar. stav.	Ukupni tarifni stavovi
Argentina	100,0	0,0	99,9	99,9	0,0	10530
Australija	96,9	3,1	31,7	34,8	17,7	5520
Brazil	100,0	0,0	91,0	91,0	0,5	10860
Kanada	99,8	0,2	45,7	45,9	34,5	6261
Čile	100,0	0,0	99,7	99,7	0,0	5055
Kolumbija	100,0	0,0	97,7	97,7	0,0	6145
El Salvador	97,1	2,9	96,0	98,9	0,0	4922
Evropska unija	100,0	0,0	17,7	17,7	26,9	7635
Mađarska	93,6	6,4	3,3	9,7	10,4	5896
Indija	69,3	30,7	14,8	45,5	0,0	4354
Indonezija	92,3	7,7	86,6	94,3	0,0	7735
Japan	95,9	4,1	0,1	4,2	47,4	7339
Koreja	89,8	10,2	3,4	13,6	11,6	8882
Malezija	79,3	20,7	31,0	51,7	1,6	10832

²¹⁷ Joseph F. Francois, Will Martin, (2004), "Commercial policy variability, bindings, and market access", *European Economic Review*, 48, p. 666.

	Procenat MFN uvoza koji podleže:				Tarini stavovi	
	vezanim carinama	nevezanim carinama	carine vezane iznad primenjenih carina	carine nevezane ili vezane iznad primenjenih carina	Udeo vezanih bezcarinskih tarifnih stavova u ukupnim tar. stav.	Ukupni tarifni stavovi
Meksiko	100,0	0,0	98,4	98,4	0,0	11255
Novi Zeland	100,0	0,0	46,5	46,5	39,5	5894
Norveška	100,0	0,0	36,5	36,5	46,6	5326
Peru	100,0	0,0	98,5	98,5	0,0	4545
Filipini	67,4	32,6	15,5	48,1	0,0	5387
Poljska	92,8	7,2	44,6	51,8	2,2	4354
Singapur	36,5	63,5	11,7	75,2	15,2	4963
Šri Lanka	9,2	90,8	1,4	92,2	0,1	5933
Tajland	67,4	32,6	8,9	41,5	0,0	5244
Tunis	67,9	32,1	41,5	73,6	0,0	5087
Turska	49,3	50,7	0,0	50,7	1,4	15479
SAD	100,0	0,0	14,0	14,0	39,4	7872
Urugvaj	100,0	0,0	96,3	96,3	0,0	10530
Venecuela	100,0	0,0	90,3	90,3	0,0	5974
Zimbabve	13,6	86,4	3,9	90,3	3,0	1929

Izvor: Francois, J.F., (2001), *The Next WTO Round: North-South stakes in new market access negotiations*, CIES Adelaide and the Tinbergen Institute, CIES:

Adelaide, p. 22, based on WTO and World Bank data on Uruguay Round and post-Information Technology Agreement schedules.

Za skoro sve zemlje u razvoju postojeće vezane carine su u proseku daleko iznad primenjenih carinskih stopa. Ovo je posledica kombinacije relativno visokih inicijalnih stopa vezivanja koje su postignute u Urugvajskoj rundi pregovora i kasnijeg talasa smanjivanja primenjenih carinskih stopa kod zemalja u razvoju. Pored generalnih obaveza preuzetih u okviru Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora postojali su takođe i naponi za preuzimanje sektorskih obaveza i to da se primene nulte carine (nula-za-nula). Ovo se može videti u pretposlednjoj koloni tabele. Kao rezultat metode nula-za-nula OECD privrede imaju između 10% i 30% tarifnih stavova vezanih na nula procenata. Većina zemalja u razvoju isključena je iz ovog procesa. Proces nula-na-nula povećao je bescarinski uvoz razvijenih zemalja na 43% od ukupnog uvoza. Ovaj proces se zaustavio nakon inicijalnog Sporazuma o informatičkoj tehnologiji. Najverovatniji razlozi zašto se to desilo je što su sektori

u kojima zemlje OECD mogu lako da ostvare sporazum već bili uključeni i što ostali sektori koji uključuju pitanja sever-jug nisu podložna ovom pristupu.²¹⁹

Kod zemalja u razvoju prosečne carine na industrijske proizvode kreću se u opsegu od niskih 3-4% do visokih čak i preko 20%. U tabeli 28 možemo pogledati detaljne podatke za tri zemlje u razvoju – Brazil, Indiju i Tajland. Na primeru ovih zemalja vidimo kako je širok spektar vezivanja carina. Carine za industrijske proizvode kod Brazila su sve vezane, a prosečna stopa vezanih carina je 14,9 procentnih poena iznad primenjene carinske stope. Ovo se smatra velikom razlikom između vezanih i primenjenih carinskih stopa. Kod Indije i Tajlanda došlo je do samo delimičnog vezivanja carina, ali takođe sa velikim razlikama između vezanih i primenjenih stopa.

Znači veliki broj zemalja vezao je carine za industrijske proizvode na nivoima koji su znatno iznad nivoa primenjenih carinskih stopa. Ako uzmemo za primer Kostariku prost prosek vezanih carinskih stopa je 45% dok je prosek primenjenih carinskih stopa malo iznad 6%. Slično, Turska ima prosek vezanih carinskih stopa oko 43% a prost prosek primljenih carinskih stopa 8%. U ovakvim ekstremnim slučajevima vezivanje carina ne doprinosi mnogo stabilnosti primenjenih carina s obzirom da posmatrana zemlja može da ukoliko želi povisi svoje primenjene carine sve do nivoa vezanih.

Nivo prostog proseka vezanih carina kreće se između 1,8% kod Švajcarske i blizu 60% kod Indije. Prost prosek vezanih carina za razvijene zemlje je 6,5%. Međutim, ovaj rezultat krije činjenicu da ove zemlje imaju veći broj carinskih vrhova, pre svega u tekstilnoj i industriji odeće i kože. Skoro tri četvrtine tarifnih stavova za tekstil i odeću Australije i više od 40% tarifnih stavova u sektoru kože Japana, na primer, imaju vezane carinske stope iznad 15%.²²⁰

Kod zemalja u razvoju veće su varijacije na ovom polju. Prost prosek vezanih carinskih stopa za zemlje Latinske Amerike približno je 35%. Ova relativno visoka cifra je pokazatelj činjenice da je većina zemalja Latinske Amerike odabrala da veže svoje carine na najvišim nivoima daleko iznad nivoa primenjenih carina. Kod zemalja u razvoju iz Azije prosečne vezane carinske stope se kreću od nule kod Hong Konga, do 59% kod Indije. U Africi, vezane carinske stope su niže u proseku nego u Aziji, ali slučaj Tunisa, sa prosečnom vezanom carinskom stopom od 34% pokazuje da to nije opšte pravilo.²²¹

²¹⁸ Sporazum o informatičkoj tehnologiji na engleskom *Information Technology Agreement – ITA*.

²¹⁹ Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), „Formula Approaches for Market Access Negotiations“, Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute. Amsterdam, p. 4.

²²⁰ Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division, p. 2.

²²¹ Ibid., p. 3.

Kao i u slučaju carina na industrijske proizvode ono što određuje buduće pregovore o poljoprivredi su rezultati Urugvajске runde u ovoj oblasti, a to je pre svega Sporazum o poljoprivredi. Ključna razlika u odnosu na industrijske proizvode je ta da su sve carine za poljoprivredne proizvode vezane. Međutim i kod razvijenih i kod zemalja u razvoju postoje velike razlike u nivoima vezanih i primenjenih carinskih stopa. Naredni pregovori se vode takođe imajući u vidu preuzete obaveze iz Sporazuma o poljoprivredi koje su kompleksne i slične aranžmanima u sektorima tekstila i odeće, a karakterišu ih mešavina bilateralno određenih kvota carina i carina. Ono što se može primetiti je da su razvijene zemlje fokusirane na zaštitu poljoprivrede i prerađivanja hrane, dok zemlje u razvoju imaju više balansa u zaštiti i fokusirane su na hrani i neprehranbenoj robi. Svaka buduća formula za modalitete pregovora u ovoj oblasti moraće da vodi računa i o carinama i o ovim disproporcijama.²²²

Kako su pregovori u okviru Doha runde usmereni na vezane, a ne na primenjene carine, onda bi se nešto trebalo uraditi u vezi sa skoro 40% carina na industrijske proizvode u zemljama u razvoju koje su ostale nevezane (pogledati tabelu 28) posle Urugvajске runde. Ovaj problem bi se mogao rešiti tako što bi se postigao dogovor o osnovama za utvrđivanje načina vezivanja carina na sve ove proizvode. Rezultati Urugvajске runde u domenu poljoprivrednih proizvoda, gde su sve carine vezane, ostvareni su tako što je dozvoljeno značajno diskreciono pravo za zemlje, pa je jedna vrsta formule takođe poželjna u fazi vezivanja carina na sve industrijske proizvode. Možda ovo vezivanje treba da bude uspostavljeno na ili ispod prosečne stope vezivanja carina u onim sektorima koji su trenutno vezani, ili po stopi koja bi bila tačno određena, ili po preciziranom procentu iznad sadašnjih primenjenih stopa za date proizvode, ili na nivou proseka primenjenih carinskih stopa. Ovo su sve varijante kako se može postići dogovor o vezivanju svih carina na industrijske proizvode.²²³

I pored velikog uspeha ostvarenog na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora, globalni trgovinski sistem i dalje je izložen značajnim izazovima. Prvo, i nakon implementacije usvojenih sporazuma protekcionizam je i dalje ostao na visokom nivou, pogotovo u sektorima od posebnog interesa za zemlje u razvoju. U poljoprivredi je ostvaren samo ograničen rezultat u snižavanju visokih carina i subvencija. Sporazumom o tekstilu i odeći predviđeno je postepeno ukidanje kvota tako da je stvarna liberalizacija odložena za 2005. godinu. U oba sektora su zadržani carinski vrhovi (*peaks* – carine iznad 15%) kao i eskalacija carina, ugrožavajući diversifikaciju izvoza zemalja u razvoju. Istovremeno su i same zemlje u razvoju zadržale visok nivo zaštite: njihove carine na uvoz industrijskih proizvoda

²²² Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), "Formula Approaches for Market Access Negotiations", Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute. Amsterdam, p. 5.

²²³ Ibid., p. 14.

su tri do četiri puta više nego kod razvijenih zemalja. A upotreba necarinskih barijera (na primer, antidampinške mere) široko je raširena i među razvijenim kao i među zemljama u razvoju.

Drugo, sa jačanjem regionalnih ekonomskih integracija i snižavanjem carina i kvantitativnih uvoznih ograničenja veća pažnja posvećena je ostalim trgovinskim barijerama koje su u vezi sa domaćom politikom, kao što su subvencije u industriji i prava intelektualne svojine (što je bilo obuhvaćeno prethodnom rundom pregovora), i investicije i politika konkurencije. Dok neki smatraju da je jačanje multilateralnih trgovinskih pravila u navedenim oblastima nužno kako bi trgovinski sistem ostao relevantan, drugi veruju da pritisak oko obuhvatanja domaće regulative pravilima STO može da šteti interesima zemalja u razvoju, delom i usled skretanja pažnje sa za njih mnogo značajnijih pitanja.

I na kraju, mnoge siromašnije zemlje u razvoju smatraju da one same snose troškove implementacije kompleksnih trgovinskih sporazuma, a da istovremeno ne vide koristi od povećanog pristupa na inostrana tržišta ili dobijanja adekvatne tehničke i finansijske pomoći koja bi im olakšala integracije u globalnu privredu. Otuda su među njima prisutne rezerve oko učestvovanja u novoj Doha rundi pregovora.²²⁴

Zemlje koje su pristupile Svetskoj trgovinskoj organizaciji u periodu posle 1995. godine u većini slučajeva preuzele su više nivoe obaveza u sektoru usluga nego tada već aktuelne članice koje su na istom ili sličnom nivou razvoja kao novoprimitljene. Dva najvažnija i najviše korišćena načina snabdevanja uslugama su model 1 prekogranično snabdevanje i model 3 komercijalno prisustvo. Tokom Urugvajске runde pregovora zemlje su najviše pažnje usmerile na treći model snabdevanja. Sada, kada je u toku Doha runda pregovora može se više pažnje u pregovorima usmeriti na prvi model – prekograničnu ponudu, posebno zbog rasta elektronske trgovine. Iako postoje sklopljeni sporazumi u oblasti pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda i usluga ipak obe ove oblasti mogu više biti regulisane u okviru Svetske trgovinske organizacije i to je ostalo u amanet narednim pregovorima.

Stvaranje sporazuma o trgovini uslugama – GATS i sporazuma o intelektualnoj svojini – TRIPS je najveće udaljavanje ili može se reći i proširivanje opsega GATT koje je urađeno na Urugvajskoj rundi pregovora. Međutim, i pored ovih velikih uspeha ove runde možemo izdvojiti dva pitanja koja nisu u dovoljnoj meri obuhvaćena i rešena. To su pitanje antidampinga i pitanje regionalnih trgovinskih sporazuma. Antidampinški kod je bio revidiran, ali ne u dovoljnoj meri tako da je ostalo mnogo prostora za preteranu primenu ovih procedura, omogućavajući na taj način jačanje protekcionizma. Sa druge strane, pravila GATT koja se odnose na

²²⁴ Prekajac, Zora, (2005), "Poljoprivreda i zemlje u razvoju u novoj rundi pregovora u okviru STO", Privredna izgradnja, XLVIII 1-2, str. 54-5.

regionalne sporazume nisu značajno promenjena već je samo ukazano na to da novouspostavljeni sporazumi ne smeju da povećavaju trgovinske prepreke za one zemlje koje nisu u njihovom sastavu.²²⁵

Pošto su i posle Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora preostale barijere u trgovini jedina mogućnost da se i one postepeno ukidaju, u okvirima je nove runde pregovora, Doha runde. Iako je Urugvajска runda multilateralnih trgovinskih pregovora doprinela liberalizaciji međunarodne trgovine i posle nje je ostalo dosta smetnji slobodnom odvijanju trgovine i olakšavanju pristupa tržištu. Nova runda treba da pruži mogućnost da se ukinu preostale barijere slobodnoj trgovini i da zemlje članice STO putem liberalnijeg pristupa tržištu ostvare i svoje druge ekonomske interese.

²²⁵ Oxly, Alan, (1994), "The Achievements of the GATT Uruguay Round", *Agenda – A Journal of Policy Analysis and Reform*, Volume 1, Number 1, Australian National University, p. 52.

Doha runda

1. Predloženi modaliteti pregovora na Doha rundi

Na četvrtom sastanku Ministarske konferencije (*Ministerial Conference*), koji je održan od 9. do 13. novembra 2001. godine u Dohi (Katar), usvojena je Ministarska deklaracija kojom je pokrenuta prva runda multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru STO. Ova runda je prema mestu održavanja Ministarske konferencije, na kojoj je zvanično pokrenuta, dobila naziv Doha runda. Pošto je osnovni cilj ove runde multilateralnih trgovinskih pregovora dalja liberalizacija međunarodnog trgovinskog sistema uz uvažavanje razvojnih potreba zemalja u razvoju ona je poznata i pod nazivom Razvojna runda.

Na ovoj rundi pokrenut je veliki broj tema za pregovore i one su u Ministarskoj deklaraciji iz Dohe grupisane u tri oblasti:

- Prva tematska oblast obuhvata pregovore o pitanjima sprovođenja usvojenih sporazuma, pravilima STO o antidampingu i subvencijama, pristupu tržištu za poljoprivredne proizvode, usluge i industrijske proizvode (*non-agricultural products*) i kreiranju multilateralnog sistema geografskih oznaka.
- Druga tematska oblast obuhvata nastavak pregovora u vezi trgovine i investicija, trgovine i politike konkurencije, trgovine i životne sredine, transparentnosti javnih nabavki i olakšavanja trgovine.
- Treća tematska oblast obuhvata trgovinu i transfer tehnologije, elektronsku trgovinu, malu privredu, dugove i finansije, tehničku saradnju i izgradnju kapaciteta, tretman najmanje razvijenih zemalja i poseban i povoljniji tretman za zemlje u razvoju.

Organizovanje i usmeravanje ovako velikih pregovora sa toliko otvorenih tema za pregovore bilo je veoma zahtevno. Zbog toga je pod nadzorom Opšteg saveta osnovan Komitet za trgovinske pregovore, sa mandatom da uspostavi mehanizme za sprovođenje pregovora i da nadgleda njihov napredak.

U okviru Doha runde Komitet za trgovinske pregovore koordinira sa devet grupa za pregovore. Predsedavajući tih grupa podnose izveštaje predsedavajućem Komiteta za trgovinske pregovore Paskalu Lamiju. Za tri teme pregovora – za pregovore o pristupu tržištu za industrijske proizvode, pregovore o pravilima i pregovore o olakšavanju trgovine – formirane su nove pregovaračke grupe, a za ostale, poljoprivreda, usluge, trgovina i razvoj, trgovinski aspekti prava intelektualne svojine

i trgovina i zaštita životne sredine pregovori se vode u postojećim odborima i savetima na posebnim sednicama. Ove posebne sednice su u potpunosti posvećene Doha rundi pregovora i nezavisne su od redovnih zasedanja tih odbora. Pregovori o rešavanju sporova vode se u okviru posebnog odbora za rešavanje sporova i povezani su sa Doha rundom, ali tehnički nisu deo nje.²²⁶

Na samom početku runde odlučeno je da sprovođenje i zaključivanje pregovora na Doha rundi, kao i stupanje na snagu usaglašenih sporazuma, bude u skladu sa metodom jedinstvenog poduhvata (*single undertaking*). To praktično znači da se smatra da pregovori nisu uspešno okončani sve dok se postigne dogovor o svim temama multilateralnih pregovora. Kao rok za završetak pregovora po svim pitanjima bio je predviđen 1. januar 2005. godine. U početku jedini izuzetak od metode jedinstvenog poduhvata bili su pregovori o unapređenju Dogovora o pravilima i procedurama za rešavanje sporova. Međutim, kasnije kako su se multilateralni trgovinski pregovori odvijali dolazilo je do sve više nepremostivih problema i lista izuzetaka se povećala.

Veliki izazov za zemlje pregovarače u okviru Svetske trgovinske organizacije je da izaberu najbolji pristup odnosno modalitet pregovora. Odabir se pokazao kao veoma komplikovan zbog nastale situacije, jer postoje oštre razlike između trenutnog stanja i početnih tački iz ranijih rundi pregovora. Prva važna razlika je da postoji mnogo veća disperzija između inicijalnih carinskih režima aktivnih zemalja članica Svetske trgovinske organizacije nego što je to bila situacija u ranijim rundama pregovora. Druga bitna razlika je postojanje širokog jaza između primenjenih carinskih stopa i vezanih carinskih stopa. Ovaj problem nastao je kao rezultat korišćenja visokih nivoa vezivanja carina u Urugvajskoj rundi pregovora kao i zbog talasa snižavanja primenjenih carinskih stopa koje su preduzele zemlje u razvoju u godinama posle Urugvajске runde, na taj način smanjujući prosečne carinske stope na samo deo njihovog nivoa iz 1980-ih godina.²²⁷ Osim toga, kao treću bitnu razliku u odnosu na ranije pregovore možemo dodati da trenutno postoji mnogo veći broj zemalja aktivnih učesnica u pregovorima, što čini otežanim korišćenje klasičnog metoda liste zahteva i liste ponuda. Kada su modaliteti zasnovani na formulama bili korišćeni na Kenedi i Tokio rundi multilateralnih trgovinskih pregovora, broj zemalja učesnica bio je relativno mali i pregovori koji su bili fokusirani na carinske stope kod industrijskih proizvoda u razvijenim zemljama koristili su carinske tarife koje su bili uglavnom slični u prosečnim nivoima i distribuciji. Do vremena kada je formula sa oštrim snižavanjem carinskih vrhova bila primenjena u Tokio rundi aktivni pregovarači, pre

²²⁶ World Trade Organization, „Doha Development Agenda: July 2008 Package: How The Meeting Was Organized“, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/meet08_org_e.htm#tnc. 18/04/2011.

²²⁷ World Bank (2001), *Global Economic Prospects and the Developing Countries 2001*, World Bank, Washington DC, p. 3.

svega razvijene zemlje, već su prošle kroz šest prethodnih rundi pregovora za iste proizvode. Nasuprot tome, sadašnji pregovori su tek drugi po redu pregovori o poljoprivrednim proizvodima i drugi koji uključuju veliki broj zemalja u razvoju kao aktivne pregovarače u razmeni koncesija za pristup tržištu industrijskih proizvoda.²²⁸

Povećanje broja zemalja aktivnih učesnica u pregovorima povećava i teškoće u vezi metoda razmene liste zahteva i liste ponuda i povećava privlačnost modaliteta zasnovanih na formulama. Međutim, šira disperzija inicijalnih carinskih stopa i velike razlike između vezanih i primenjenih carinskih stopa može stvoriti probleme tako da se javlja potrebu za fleksibilnošću u modalitetima zasnovanim na formulama.

Stroga i dosledna primena formula koje smanjuju carinske vrhove najčešće nailazi na politički otpor kod velikog broja zemalja, ali bi sa druge strane proizvela velike koristi u pogledu pristupa tržištu, što bi u neko dogledno vreme možda moglo stvoriti političku podršku neophodnu da se završi Doha runda pregovora. Jedna od interesantnih karakteristika talasa individualnih liberalizacija koje su sprovele zemlje u razvoju i pojedine razvijene zemlje, kao na primer Australija i Novi Zeland, tokom poslednjih godina dvadesetog veka je što se u tim zemljama pojavila politička opozicija koja se sada mnogo više protivi liberalizaciji po principu sektor po sektor nego širokoj opštoj liberalizaciji. Ovo je delimično zahvaljujući i činjenici da su sa opštom liberalizacijom troškovi svih industrijskih sektora spuštani u isto vreme kad je spuštana i zaštita finalnih proizvoda tih sektora, što znači da je zadržan isti odnos samo na nižem nivou. Osim toga, jedan deo sektora kada se sprovodi liberalizacija sektor po sektor zahteva specijalni tretman, jer su manje efikasni od konkurencije, a kada se preduzimaju široke opšte reforme za poboljšanje konkurentnosti privrede, onda ti sektori mogu da aktivno traže zaštitu ili da budu izdvojeni.

Modaliteti kao način ili metod da se smanje carine i subvencije i da se dogovorene obaveze 'vežu' u okviru Svetske trgovinske organizacije su tokom Doha runde pregovora postali komplikovaniji i obimniji. Kako je bilo potrebno ostvariti dogovor između svih zemalja članica STO, a u vezi hiljade proizvoda najjednostavniji način bio je da se dogovore formule za snižavanje carina. Jednom kada se dogovore formule za snižavanje carina kod industrijskih i poljoprivrednih proizvoda države članice Svetske trgovinske organizacije mogu ih primeniti na svoje carine i subvencije i formirati nove nivoe carinskih stopa. Međutim, kako su multilateralne trgovinske pregovori postajali sve komplikovaniji u okviru Doha runde zemlje članice STO uslovljavale su da kao uslov njihovog prihvatanja određenih formula i određena druga pitanja uđu u celokupan paket o kome se pregovara. Ta druga pitanja podrazumevaju listu izuzetaka od primene formula, sa jedne strane i jaču disciplinu prilikom primene formula sa druge strane da bi se osiguralo da ne dođe do

²²⁸ Martin Will, Winters L. Alan, (1996), "The Uruguay round: a milestone for the developing countries" in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge, p. 2.

subvencija koje će poremetiti trgovinu. Takođe, radi se i o diferencijalnom tretmanu za zemlje u razvoju i još neke druge grupe zemalja. Na kraju takvih pregovora kao rezultat dobijamo dokument koji je daleko složeniji nego što su same formule. Ipak, i pored svega, zadržava se glavni cilj a to je da se postigne dogovor koji će omogućiti zemljama članicama STO da otvore svoja tržišta i da se smanje subvencije koje remete trgovinu. Ove nove obaveze koje zemlje preuzimaju se nalaze u dokumentu koji zovemo lista koncesija.²²⁹

Na pregovorima o industrijskim proizvodima zemlje članice Svetske trgovinske organizacije dogovorile su se da se lansiraju pregovori o snižavanju carina za sve industrijske proizvode. Doneta je i odluka da se ovi pregovori vode u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu industrijskih proizvoda (*Non-agricultural market access* – NAMA). Međutim, na samom početku nastao je problem u vezi modaliteta po kojima će se voditi pregovori. Zemlje članice Svetske trgovinske organizacije nisu mogle da se dogovore o tome da li da se usvoji formula za sniženje carina ili da se progovori vode po metodi proizvod po proizvod. Prema modalitetu u kome se koristi formula bila bi predviđena jedinstvena formula koju bi sve zemlje primenile i na taj način snizile carinske stope. Drugi predloženi modalitet podrazumevao je da se do snižavanja carinskih stopa dođe kroz bilateralne pregovore o pojedinačnim proizvodima. Prvi rok koji je dat da se zemlje usaglasе oko modaliteta je bio 31. maj 2003. godine.²³⁰

Predlog koji je dao Žirard (*Pierre Louis Girard*) 2003. godine u pregovorima o pristupu tržištu industrijskih proizvoda baziran je na sledećoj formuli za snižavanje carinskih stopa:²³¹

$$t_1 = \frac{b \cdot t_a \cdot t_0}{b \cdot t_a + t_0} \quad (16)$$

U navedenoj formuli sa t_0 označena je inicijalna carinska stopa, sa t_1 finalna carinska stopa, b je koeficijent koji će se odrediti kroz pregovore, dok je t_a prosek carinskih stopa (prost prosek carine od vrednosti ekvivalentne baznoj carinskoj stopi industrijskih proizvoda). Bazne carinske stope definisane su kao vezane carinske stope ili za carine koje nisu vezane kao dvostruka MFN primenjena stopa (minimum 5%). Za carinske stope koje nisu inicijalno vezane ova formula podrazumeva i

²²⁹ World Trade Organization, „Chairparson’s texts 2008“, Agriculture negotiations, Internet, www.wto.org, 25/11/2011.

²³⁰ World Trade Organization, “Doha Work Programme, WTO Database”, Internet, www.wto.org, 13/07/2010.

²³¹ Žirard (*Pierre Louis Girard*) bio je švajcarski ambasador pri GATT od 1984. do 1988. godine, zatim je radio kao viši zvaničnik za Švajcarsku pri GATT/WTO od 1991. do 2009. godine, a onda je imenovan za švajcarskog ambasadora pri WTO u Ženevi od 2000. do 2007. godine.

vezivanje carinskih stopa i smanjenje nivoa vezanih carinskih stopa.²³² Karakteristika predložene formule za snižavanje carina je da primenjena na pojedinoj zemlji zavisi od inicijalne prosečne carinske stope te zemlje.²³³ Ovom predlogu oštro su se usprotivile razvijene zemlje, jer su sniženja koja su bila predviđena formulom manja nego što su one tada zagovarale. Pošto ovaj predlog formule nije usvojen i dalje su se nastavili pregovori o modalitetima za industrijske proizvode.

Što se tiče ovoga dela pregovora članice Svetske trgovinske organizacije ipak su se složile da se pregovara o snižavanju carina za sve industrijske proizvode. Cilj je bio da se smanje ili gde je to moguće ukinu carine, a takođe i eliminišu carinski vrhovi, visoke carine, eskalacija carina i necarinske barijere, koje se posebno odnose na proizvode koje izvoze zemlje u razvoju.²³⁴ U pregovorima bi trebalo u potpunosti uzeti u obzir poseban tretman zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja od kojih ne bi trebalo zahtevati reciprocitet u koncesijama. Ono što je dogovoreno kod industrijskih proizvoda je da se usvoji formula koja treba da posluži za snižavanje carina, carinskih vrhova, visokih carina i eskalacije carina. Usvojena formula bi se primenila na carinske stope koje će se dobiti nakon potpune primene već postojećih STO sporazuma.

Pre nego što je doneta Ministarska deklaracija u Dohi pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednim proizvodima već su otpočeli u skladu sa članom XX Sporazuma o poljoprivredi. Pregovori o poljoprivredi započeti su još u okviru Komiteta za poljoprivredu krajem marta 2000. godine. Do same Ministarske konferencije u Dohi već je više zemalja članica Svetske trgovinske organizacije iznelo svoje predloge. Nakon Ministarske konferencije Svetske trgovinske organizacije održane novembra 2001. godine oni postaju sastavni deo jedinstvene runde pregovora nazvane Doha razvojna runda koja je trebala da se okonča do 1. januara 2005. godine, ali je krajnji rok već više puta produžavan. U Ministarskoj deklaraciji iz Dohi navedene su tri oblasti pregovora o poljoprivredi i to: olakšavanje pristupa tržištu kroz snižavanje stepena zaštite domaćih tržišta, postepeno snižavanje do potpunog ukidanja izvoznih subvencija i značajno snižavanje domaće podrške koja utiče na pojavu poremećaja na tržištu.

U slučaju pregovora o trgovini poljoprivrednim proizvodima pre početka pregovora bilo je potrebno dogovoriti modalitete po kojima će se pregovori voditi.

²³² Bchir, Mohamed Hedi, Jean, Sébastien and Laborde, David, (2005), "Binding overhang and tariff-cutting formulas: A systematic, world-wide quantitative assessment", No 18, CEPII, p. 15.

²³³ World Trade Organization, (2003b), "Draft Elements of Modalities for Negotiations on Non-agricultural Products—Revision", paper for the Negotiating Group on Market Access, Ref. TN/MA/W/35/Rev.1, Internet, <http://docsonline.wto.org>, 19 August, Geneva (revised Girard Proposal), 12/01/2010.

²³⁴ Eskalacija carina predstavlja pojavu da se na sirovine i manje obrađene proizvode zaračunava carina po nižoj stopi nego što se zaračunava na više obrađene iste ili slične proizvode, znači iz istog proizvodnog lanca, ali proizvode viših faza prerade.

Pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednim proizvodima trebalo bi da se sprovede uz poštovanje principa posebnog tretmana za zemlje u razvoju i uzimanja u obzir i pitanja koja imaju indirektnu vezu sa poljoprivredom kao što su zaštita životne sredine, ispravnost hrane i razvoj seoskih područja.²³⁵

Prva faza pregovora o poljoprivredi trajala je od marta 2000. do marta 2001. godine i u okviru nje je 126 zemalja podnelo 45 predloga koji su bili predmet pregovaranja, a zemlje su ih podnosile pojedinačno ili po interesnim grupama. Druga faza pregovora okončana je februara 2002, a pregovori su bili 'neformalni' i vodili su se o pojedinačnim pitanjima koja su se iskristalisala u toku prve faze. Nakon okončanja prve i druge faze, pregovori su marta 2002. ušli u treću fazu sa ciljem da se formulišu modaliteti teksta budućeg finalnog sporazuma, i to do marta 2003. godine. Za razliku od predloga (*proposals*) koji izražavaju stavove i mere za reformu u širem smislu, modaliteti (*modalities*) su mnogo precizniji (na primer u smislu navođenja stopa smanjenja carina i formula). Do toga nije došlo, i nekoliko nedelja pre održavanja pete Ministarske konferencije septembra 2003. godine u Kankunu pregovaračke pozicije zemalja članica STO bile su veoma udaljene.

Tokom ovog perioda pregovora o poljoprivrednim proizvodima predloženi su sledeći modaliteti za snižavanje carinskih stopa:

- 1) modalitet koji su predložile Sjedinjene Američke Države, podržane od strane Cairns grupe (*Cairns Group*) izvoznika poljoprivrednih proizvoda, koje se zalažu za značajnu liberalizaciju trgovine poljoprivrednim proizvodima;²³⁶
- 2) modalitet Evropske unije, zajedno sa Japanom, Korejom, Švajcarskom i Norveškom, u kome je zastupljen mnogo konzervativniji pristup, i
- 3) Harbinsonov modalitet koji je formulisao Stjuart Harbinson (*Stuart Harbinson*), predsednik Komiteta za poljoprivredu na osnovu različitih predloga i modaliteta podnetih STO u cilju prevazilaženja zastoja u pregovorima.²³⁷

Kada je u pitanju pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda SAD se u svom modalitetu zalažu za primenu formule koja će dovesti do harmonizacije carina, odnosno većeg sniženja visokih nego niskih carina. Predloženo je da maksimalna carinska stopa bude 25%. Takođe je predloženo eliminisanje kvota carina, kao i povećanje uvoznih kvota za 20%. Ovaj pristup, baziran na primeni jedinstvene formule, predstavlja značajan korak unazad za zemlje u razvoju, gde su carine na

²³⁵ Marković, Ivan, (2009), „Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora“, Ekonomske teme, br. 1, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, str. 124.

²³⁶ Ova grupa je dobila naziv prema Australijskom mestu Cairns u kome je formirana 1986. godine. Više informacija o Cairns grupi mogu se pronaći na Internet adresi: <http://cairns-group.org/Pages/Default.aspx>.

²³⁷ Prekajac, Zora, (2005), „Poljoprivreda i zemlje u razvoju u novoj rundi pregovora u okviru STO“, Privredna izgradnja, XLVIII 1-2, str. 65.

uvoz poljoprivrednih proizvoda u proseku često više nego u razvijenim zemljama. Sa druge strane, Evropska unija se zalaže za nastavak pristupa prihvaćenog u Urugvajskoj rundi, odnosno prosečno sniženje carina za 36% uz minimalno sniženje po pojedinačnom proizvodu od 15%. U trećem predlogu, Harbinson je posebno razmatrao razvijene i zemlje u razvoju, predlažući veće stope smanjenja carina za razvijene zemlje kao i za više nivoe carina. Najmanje razvijene zemlje su izuzete iz obaveze sniženja postojećih carina.

Za razvijene zemlje Haribsonov modalitet predlaže sledeće sniženje carina:

za carine > 90%,	prosečno sniženje = 60% (minimalno 45%)
15% < carina ≤ 90%,	prosečno sniženje = 50% (minimalno 35%)
za carine ≤ 15%,	prosečno sniženje = 40% (minimalno 25%)

Za zemlje u razvoju Haribsonov modalitet predlaže sledeće sniženje carina:

za carine < 120%,	prosečno sniženje = 40% (minimalno 30%)
60% < carina ≤ 120%,	prosečno sniženje = 35% (minimalno 25%)
20% < carina ≤ 60%,	prosečno sniženje = 30% (minimalno 20%)
za carine ≤ 20%,	prosečno sniženje = 25% (minimalno 15%)

Za izvozne subvencije kod poljoprivrednih proizvoda načelo je bilo da se one postepeno snižavaju do potpunog ukidanja. Ovaj polazni princip su različite zemlje različito i shvatile, tako da je kod Evropske unije koja najviše koristi ovu meru zaštite predlog bio da se one smanje u proseku za 45%, dok su SAD predlagale njihovo potpuno eliminisanje u roku od 5 godina. Harbinson predlog podrazumeva potpuno eliminisanje izvoznih subvencija kod razvijenih zemalja u periodu od 6 godina.

Tokom pregovora o poljoprivrednim proizvodima predviđeno je značajno snižavanje domaće podrške koja utiče na pojavu poremećaja na tržištu. Kod podrške domaćoj poljoprivrednoj proizvodnji razlikujemo zelenu kutiju koja obuhvata subvencije koje imaju minimalan uticaj na trgovinu, plavu kutiju gde spadaju direktna plaćanja farmerima kada se od njih traži da limitiraju svoju proizvodnju i žutu kutiju gde ulaze sve subvencije i mere direktne podrške sektoru poljoprivrede koje dovode do distorzije proizvodnje i trgovine. Prema Harbinson predlogu mere u zelenoj kutiji se ne menjaju, plaćanja u okviru plave kutije bi trebalo da se redukuju za 50% u razvijenim zemljama i 33% u zemljama u razvoju, dok subvencije iz žute kutije treba smanjiti za 60% u razvijenim i 40% u zemljama u razvoju. Najmanje razvijene zemlje izostavljene su iz ovih smanjenja. Sa druge strane EU je za opstanak svih subvencija uz određena manja sniženja, ali i proširenje zelene kutije i obuhvatanje pitanja ruralnog razvoja, ekologije i zdravlja životinja. SAD su predložile

smanjenje podrške na 5% prosečne vrednosti poljoprivredne proizvodnje u baznom periodu 1996-98. godine.²³⁸

Što se tiče modaliteta pregovora o uslugama Opšti sporazum o trgovini uslugama (GATS) u članu XIX predviđao je da pregovori moraju biti nastavljeni najkasnije pet godina od njegovog usvajanja, tako da je nova runda pregovora o uslugama počela još 2000. godine. Pregovori su se odvijali pod okriljem Saveta za trgovinu uslugama. Krajem marta 2001. godine Savet za trgovinu uslugama usvojio je smernice i pravila i procedure za sprovođenje pregovora. Na Ministarskoj konferenciji u Dohi precizirano je da je rok za podnošenje inicijalnih zahteva 30. jun 2002. godine, a inicijalnih ponuda 31. mart 2003. godine. Osnove za pregovore o uslugama predstavljaju Opšti sporazum o trgovini uslugama, Ministarska deklaracija iz Dohe, Pravila i procedure za pregovore o trgovini uslugama, modaliteti za poseban tretman najmanje razvijenih zemalja i julski paket.

Pregovori o modalitetima koji će se primeniti pri snižavanju carina na Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora i pored iznesenih predloga zapali su u krizu, jer zemlje učesnice u pregovorima nisu mogle da se dogovore. Pošto predloženi modaliteti snižavanja carina nisu bili usvojeni tokom 2003. godine članicama STO dostavljena su dva nova predloga Harbinson i Žirar (*Harbinson, Girard*). Harbinson predlog se odnosio na modalitete pregovora o poljoprivrednim proizvodima i obuhvatao je faznu formulu (*tiered formula*), što znači da su carine smanjene pomoću određenog koeficijenta smanjenja u zavisnosti od njihovog nivoa u zadatom opsegu.²³⁹ Predlog Žirar, sa druge strane, bio je fokusiran na modalitete pregovora za industrijske proizvode i uključivao je modifikovanu švajcarsku formulu, po kojoj su carine usklađene sa korektivnim parametrom u zavisnosti od inicijalnih prosečnih carina. Ovaj predlog se posebno dopadao Indiji koja je u to vreme imala visoke carine.²⁴⁰

Međutim ni ovi novi predlozi nisu bili usvojeni tako da se peta Ministarska konferencija, koja je održana od 10. do 14. septembra 2003. godine u Kankunu (Meksiko), završila neuspelom. Pregovori o modalitetima sniženja carina nastavljeni su i posle postavljenih rokova. Sama konferencija trebalo je da pruži presek stanja o toku pregovora u okviru Doha runde i da omogući da se donesu odgovarajuće odluke tamo gde postoje problemi za njihov nastavak. Pregovori su od početka i pored jasnih mandata i preciznih rokova tekli suviše sporo i sa velikim problemima. Zemlje u razvoju pokušavale su pre svega da olakšaju pristup tržištu za njihove proizvode što je deo mandata Doha runde. Razvijene zemlje nastavile su sa praksom insistiranja

²³⁸ Ibid., str. 66.

²³⁹ Na primer: carine koje se kreću od 50% do 70% biće smanjene za 40%, a carine od 70% do 100% biće smanjene za 50%.

²⁴⁰ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 4.

na preuzimanju dodatnih obaveza i otvaranju novih oblasti pregovora i na taj način je došlo do razdvajanja fokusa pregovora na relaciji sever-jug. Takva situacija dovela je do stalnog usporavanja pregovora i odlaganja donošenja odluka. Međutim, problemi su se preneli i na zasedanje Ministarske konferencije u Kankunu, tako da je suviše veliki broj otvorenih pitanja iznet na forum od 148 članica i nije moglo da se dođe do pozitivnog ishoda.

2. Doha runda i „julski paketi“

Pošto je Ministarska konferencija u Kankunu završena neuspehom, odnosno pregovori nisu bili zaključeni kako je bilo planirano, nastavljeno je sa svim aktivnostima ka približavanju stavova zemalja članica STO. Opšti savet Svetske trgovinske organizacije je 1. avgusta 2004. godine usvojio dokument koji je trebalo da otkloni zastoju u pregovorima i on je nazvan „julski paket“. Ovaj dokument govori o potrebi da zemlje članice STO pojačaju svoje napore kako bi došlo do uspešnog završetka pregovora u svim oblastima i temama pregovora.

Ono što je posebno važno za zemlje u razvoju to je da se julskim paketom predviđa da će se svi pregovori sprovoditi uz puno poštovanje posebnog tretmana za zemlje u razvoju. Pre svega, za ove zemlje značajna je trgovinska regulativa u oblasti poljoprivrede, jer im ona omogućava bolji ekonomski razvoj, tako da je u julskom paketu istaknuta mogućnost da se zemljama u razvoju omogući ostvarenje razvojnih ciljeva, smanjenje siromaštva, sigurno snabdevanje hranom i povećanje standarda. Osim toga julskim paketom predviđeno je da se snizi domaća podrška poljoprivredi. Modalitet snižavanja domaće podrške poljoprivredi trebao bi da bude proporcionalan, odnosno da zemlje članice STO koje imaju viši stepen domaće podrške imaju i viši stepen smanjenja. Zemlje u razvoju trebalo bi da dobiju duži period za primenu dogovorenog sniženja, a takođe i da im bude ponuđen i niži stepen preuzimanja obaveza. Nivo domaće podrške poljoprivredi trebalo bi da bude smanjen za najmanje 20%. Što se tiče mera podrške izvozu, julskim paketom predviđeno je da će se utvrditi precizni rokovi za postepeno ukidanje izvoznih subvencija. Dogovoreno je i značajno olakšavanje pristupa tržištu, odnosno snižavanje stepena zaštite, koje će takođe biti sprovedeno u skladu sa proporcionalnim pristupom. Članice koje imaju viši nivo carinskih stopa, obavezaće se na veće snižavanje istih.²⁴¹

Kada govorimo o trgovini industrijskim proizvodima, julskim paketom je dogovoreno da se usvoji formula za snižavanje carina, carinskih vrhova, visokih carina i eskalacije carina. Usvojena formula bi se primenila na nivo carina koji će se

²⁴¹ Marković, Ivan, (2009), „Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora“, Ekonomske teme, br. 1, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, str. 128.

dobiti nakon potpune primene postojećih sporazuma. I za industrijske proizvode kao i za poljoprivredne proizvode insistira se na posebnom tretmanu zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja koje neće morati da pruže potpuni reciprocitet u preuzimanju obaveza, dok najmanje razvijene zemlje neće morati ni da primenjuju formulu na svoje carine. Sa druge strane, predviđeno je bilo da modaliteti za pregovore o necarinskim barijerama budu naknadno dogovoreni, a dati su i određeni rokovi za njihovo identifikovanje i kategorizaciju.

Kod usluga u julsom paketu takođe je stavljen poseban akcenat na potrebe manje razvijenih zemalja i na davanje roka za predaju inicijalnih ponuda o snižavanju carina na usluge i to ponuda sa što većim obuhvatom sektora usluga. U julsom paketu iz 2004. godine bilo je još obrađenih pitanja i ponuđenih rešenja, kao na primer pružanje tehničke pomoći, naglašavanje razvojne komponente Doha runde i slično.

Neposredno pre šeste Ministarske konferencije održane u Hong Kongu, decembra 2005. godine, glavne pregovaračke snage podnele su svoje predloge, koji su uključivali različite verzije fazne formule za poljoprivredne proizvode, uzimajući u obzir uvozne carine i domaće subvencije, kao i švajcarske formule za industrijske proizvode uključujući specijalni i diferencijalni tretman. SAD su dale najagresivniji predlog, predlog G-20 uključivao je ambiciozni program liberalizacije za razvijene zemlje, sa nekoliko ograničenja za zemlje u razvoju.²⁴² Predlog Evropske unije je uključivao protekcionistički aspekt za razvijene zemlje uz očuvanje glavnih ciljeva Harbinson predloga.

Predlog koji su dale Sjedinjene Američke Države nazvaćemo SAD scenario. Prema tom predlogu smanjuju se mere podrške SAD-a od 19,1 milijardi USD na 7,6 milijardi USD. Takođe, redefiniše se granica tzv. plave kutije na ne više od 2,5% prosečne vrednosti poljoprivredne proizvodnje iz perioda 1999-2001, što u slučaju SAD-a iznosi 4,77 milijardi USD. Prema predlogu SAD-a smanjila bi se i domaća podrška u Evropskoj uniji na 11,4 milijarde evra, smanjenje od 83%, što posebno podrazumeva velika smanjenja u domaćoj podršci šećeru, mleku, žitaricama, voću i povrću. Predlog uključuje i značajno smanjenje carina ili proširenja kvota carina. Ove reforme pristupa tržištu otvorile bi zaštićeni pirinač, šećer, meso i mlečne proizvode. Predložene reforme bi umereno povećale svetske cene za većinu robe. Izvoz SAD-a svinjetine, govedine i pirinča značajno bi se povećao. Izvoz kukuruza i

²⁴² G-20 je skraćena za grupu zemalja u razvoju koja je svoj prvi nastup pod tim nazivom imala na petoj Ministarskoj konferenciji WTO u Kankunu. Ove zemlje čine oko 60% svetskog stanovništva, oko 70% farmera u svetu i 26% svetskog izvoza poljoprivrednih proizvoda. Članice ove grupacije su se tokom vremena menjale, pa trenutno ima 23 zemlje članice, i to: Argentina, Bolivija, Brazil, Čile, Filipini, Južna Afrika, Kina, Kuba, Ekvador, Egipat, Gvatemala, Indija, Indonezija, Meksiko, Nigerija, Pakistan, Paragvaj, Peru, Tanzanija, Tajland, Urugvaj, Venecuela, Zimbabve.

pšenice bi verovatno umereno porastao, dok bi izvoz pamuka iz SAD-a opao kao rezultat primene predloženih modaliteta. Povećanje svetskih cena i dobiti na svetskom tržištu ne bi u potpunosti kompenzovalo uklanjanje domaće podrške u Sjedinjenim Američkim državama i u Evropskoj Uniji.²⁴³ Američki scenario predvideo je i potpuno ukidanje izvoznih subvencija do kraja 2010. godine. Snižavanje carinskih stopa sa najvišim carinama koje bi bile smanjene za 90% ukoliko proizvod nije klasifikovan kao osetljiv. Od svih tarifnih stavova samo do 1% sme da se klasifikuje kao osetljivi proizvodi.²⁴⁴

Nakon pregovora o ovom predlogu 18. decembra doneta je Deklaracija koja nije prihvatila SAD scenario. U deklaraciji nema modaliteta koji bi omogućio da se sprovedu predložena sniženja carina i domaće podrške. Zemlje su uslovno pristale da eliminišu sve izvozne subvencije do 2013. godine. Najmanje razvijene zemlje bi dobile bescarinski pristup tržištima razvijenih zemalja na najmanje 97% tarifnih stavova do 2008. godine, ali bi 3% tarifnih stavova potencijalno ostalo zaštićeno (na primer šećer u SAD-u i EU). Ostala carinska sniženja bi se podelila u četiri grupe, sa većim sniženjima u višim opsezima carinskih stopa, ali sa još uvek nedefinisanim pragovima. Zemlje su se složile da smanje domaću podršku koja pravi poremećaje u trgovini, koristeći sistem sa tri nivoa, sa proporcionalnim smanjenjima ukupne podrške i smanjenjima agregatnih mera podrške po nivoima. Na taj način Evropska unija bi bila u vrhu, SAD i Japan u drugom nivou i svi ostali u donjem nivou. Izvozne subvencije za pamuk u razvijenim zemljama moraju biti eliminisane do kraja 2006. godine, a druge subvencije za pamuk trebalo bi biti značajno smanjene, ali se ne daju modaliteti za ovo sniženje. Još uvek se pregovara o specijalnom i diferencijalnom tretmanu.²⁴⁵

EU je u pregovore ušla sa predlogom o snižavanju carina u proseku za 39%. Grupa 20 zemalja u razvoju koje imaju posebne interese u sektoru poljoprivrede tražila je prosečno sniženje od 54% dok su SAD tražile 66%. EU je na kraju ponudila 50-51,5%. Pored toga EU je tražila izuzeće za neke osetljive proizvode kao na primer govedinu. G-20 i SAD su istakle da to izuzeće ne može da se odnosi na više od 1% tarifnih stavova (otprilike 20 proizvoda). EU je na početku tražila da 8% tarifnih stavova bude tretirano kao osetljivi proizvodi, da bi svoj zahtev na kraju snizila na 4-5%. Japan je ostao na stanovištu da kao zemlja koja je veliki neto uvoznik hrane

²⁴³ Food and Agricultural Policy Research Institute, (2005), "U.S. Proposal for WTO Agriculture Negotiations: Its Impact on U.S. and World Agriculture", CARD Working Paper 05-WP 417, Iowa State University, Iowa, p. 2.

²⁴⁴ Food and Agricultural Policy Research Institute, (2005), "Potential Impacts on U.S. Agriculture of the U.S. October 2005 WTO Proposal", FAPRI-UMC Report No. 16-05, Food and Agricultural Policy Research Institute, Columbia, Missouri, p. 2.

²⁴⁵ Beghin, John C. "FAPRI Analyzes the U.S. Proposal to the WTO", Internet, http://www.card.iastate.edu/iowa_ag_review/winter_06/article3.aspx, 08/05/2011.

Tabela 29: Poređenje SAD, EU i G-20 predloga iz 2005. godine

	Predlog SAD 10. oktobar		Predlog EU 28. oktobar		Predlog G-20 12. oktobar	
Sniženje ukupnih mera podrške, u procentima	EU	83	EU	70	EU	80
	Japan	83	Japan	60+	Japan	80
	SAD	60	SAD	60	SAD	70
	Kanada	37	Kanada	50	Kanada	60
Ukupna sniženja, u procentima	EU	75	EU	70	EU	80
	Japan	53	Japan	?	Japan	75
	SAD	53	SAD	60	SAD	75
	Kanada	31	Kanada	50	Kanada	70
Minimalna sniženja, u procentima	50		80		Podesiti da se sve smanjuje	
Vrh na plavoj kutiji, procenat	2,5		5		5	
Pravila za plavu kutiju	?		Ograničiti sposobnost da se ublažavaju štete nastale od sniženja cena, ali bez ograničenja javnih mera podrške		Ograničiti sposobnost da se ublažavaju štete nastale od sniženja cena, ograničenje javnih mera podrške, bez akumulacije i povećanja proizvodnje	
Baza za ograničenje na javne i aregatne mere podrške	1999-2001		1995-2000		1995-2000; disciplina na prikriivanje javnih mera kao nekih drugih mera	
Zelena kutija	Bez promena i ograničenja		Pregled i razjašnjenje		Identifikovati specifična pitanja za pregled i razjašnjenje	
Drugo	Klauzula mira; prekid i otklanjanje				Praćenje i nadzor; pamuk	

Izvor: Brink, Lars, (2006), "WTO Constraints on U.S. and EU Domestic Support in Agriculture: The October 2005 Proposals", The Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy, Volume 7 Number 1, Table 1, p. 99.

mora snažno da štiti i subvencionise svoj sektor poljoprivrede. Brazil i Indija su odbili da pregovaraju o otvaranju tržišta roba i usluga dok se ne ispune njihovi zahtevi u vezi poljoprivrede.²⁴⁶

Usledila je šesta Ministarska konferencija Svetske trgovinske organizacije, koja je održana u Hong Kongu od 13. do 18. decembra 2005. godine. U okviru nje usvojena je Ministarska deklaracija sa smernicama za dalje pregovore i davanjem roka za okončanje Doha runde do kraja 2006. godine. Ministarska konferencija održana u Hong Kongu donela je određeni progres najviše zahvaljujući julskom paketu iz 2004. godine koji je stimulisao pregovore. Progres se ogledao u postepenom smanjivanju izvoznih subvencija i režimu pristupa tržištu bez carina i bez kvota za najmanje razvijene zemlje na koji su se obavezale zemlje članice Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj.

Tokom ove Ministarske konferencije došlo je do određenih pomaka u pregovorima. Pre svega, najveći pomak postignut je u pregovorima o olakšanju pristupa tržištu industrijskih proizvoda usvajanjem švajcarske formule, koja treba da se primeni na postojeći nivo carina. Zemlje članice Svetske trgovinske organizacije su konkretizovale mere posebnog tretmana za zemlje u razvoju kroz olakšice u primeni formule, davanju koncesija bez zahteva za punim reciprocitetom i dužim rokovima za implementaciju postignutih dogovora. Dati su rokovi za postizanje dogovora o modalitetima za sprovođenje pregovora o poljoprivrednim i o industrijskim proizvodima i to do 30. aprila 2006. godine, a za predavanje inicijalnih lista koncesija postavljen je rok do 31. jula 2006. godine.

U prvoj polovini 2006. godine nastavljeno je sa pregovorima, međutim kako nije došlo do očekivanih rezultata Opšti savet je na preporuku Generalnog direktora Svetske trgovinske organizacije suspendovao pregovore u okviru Doha runde 28. jula iste godine. Razloga za ovakvu odluku bilo je više, ali najvažnije je to što su države pregovarači ostale na svojim početnim pozicijama i nisu bile spremne na kompromis. Najveći zastoј i najveći problem bili su u pregovorima o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda. Nažalost, ni rok do kraja 2006. godine nije ostvaren.

Usledio je pokušaj Generalnog direktora Paskala Lamija da sa predlogom „20-20-20“ ostvari kompromis između veoma različitih zahteva zemalja učesnica u pregovorima. Najvažnije odredbe predloga „20-20-20“ bile su pre svega da SAD ograniče subvencije svojim poljoprivrednicima na 20 milijardi USD (ova zemlja je pristala maksimalno na 22 milijarde). Osim toga, maksimalna carina na industrijske proizvode iz zemalja u razvoju trebalo bi da bude 20%, a ne kao do tada postignut načelni konsenzus da one budu ispod 30%. Na kraju, usvojio bi se predlog G-20 o prosečnom smanjenju carina na poljoprivredne proizvode od 54%, što bi predstavljao

²⁴⁶ Marković, Ivan, (2009), „Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora“, Ekonomske teme, br. 1, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, str. 133.

kompromis između predloga SAD-a koje su tražile oko 70% smanjenja carina i predloga EU od oko 50% smanjenja carina.

Zvanični nastavak Doha runde je bio 18. decembar 2007. godine kada je predsedavajući Komiteta za trgovinske pregovore podneo izveštaj Opštem savetu u kome navodi da su pregovori po svim pitanjima obnovljeni. U ovom izveštaju navedeno je da je usvajanje modaliteta za sprovođenje pregovora prioritet u okviru svih pregovaračkih tema i da se tek nakon toga može očekivati značajniji napredak u pregovorima.²⁴⁷ Ovde možemo videti presudnu važnost koju modaliteti imaju za uspešno odvijanje i okončanje multilateralnih trgovinskih pregovora. Pošto oni nisu bili dogovoreni došlo je do zastoja i blokade Doha runde. Modaliteti su u izveštaju Paskala Lamija identifikovani kao najteže pitanje koje treba rešiti da bi se multilateralni trgovinski pregovori uopšte nastavili. Između ostalog ovim izveštajem je i pored primećenih velikih problema u pojedinim oblastima pregovora i dalje potvrđeno da će se poštovati princip završetka Doha runde kao jedinstvenog poduhvata.

Nakon zvaničnog nastavka multilateralnih trgovinskih pregovora tokom mini Ministarske konferencije, koja je održana u Ženevi jula 2008. godine, došlo je opet do zastoja delom i zbog spora između SAD-a i Indije o zaštitnim mehanizmima u poljoprivredi. Uprkos ovom neuspehu Generalni direktor STO Paskal Lami ostao je optimista oko toga da se za Dohu i dalje vredi boriti naročito ako se pogleda koja su sve pitanja tema pregovora.²⁴⁸

Najvažniji cilj julskog sastanka 2008. godine bio je da se dogovore modaliteti za pristup tržištu industrijskih i za pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda. To pre svega znači da je bilo potrebno dogovoriti se o formulama i drugim metodama koje će se koristiti za snižavanje carina i subvencija u poljoprivredi. Posle toga potrebno je bilo doneti veći broj obavezujućih odredbi za članice Svetske trgovinske organizacije kako bi se Doha runda pregovora privela kraju. Kada bi se usvojili modaliteti to bi odredilo opseg snižavanja carina za hiljade industrijskih i poljoprivrednih proizvoda, kao i buduće nivoe subvencija u poljoprivredi kod svih zemalja članica STO.²⁴⁹

Pošto je već ranije u pregovorima o olakšanju pristupa tržištu industrijskih proizvoda usvojena švajcarska formula u okviru predloga Paskala Lamija sada su određeni i koeficijenti za formulu. Razvijene zemlje bi koristile u švajcarskoj formuli koeficijent 8 sve bez razlike u primeni. Nakon primene ove formule maksimalne

²⁴⁷ Ibid., str. 134.

²⁴⁸ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 2.

²⁴⁹ World Trade Organization, "The July 2008 package", Doha Development Agenda, Internet, www.wto.org, 07/12/2011.

carine kod razvijenih zemalja bile bi ispod 8%. Usvajanje i primena formule značila bi da bi razvijene zemlje imale vezane carine u proseku ispod 3%, a carinske vrhove ispod 8% čak i za svoje najosetljivije industrijske proizvode.²⁵⁰

Za razvijene zemlje nema izuzetaka kod individualnih industrijskih proizvoda od primene ove formule. Sa druge strane zemlje u razvoju, prema poslednjem tekstu modaliteta o kome se još pregovara, a koji je zvanično iznesen 6. decembra 2008. godine, imale bi sledeći izbor:

1. Primena švajcarske formule za sniženje carinskih stopa sa koeficijentom 20, dok bi se za 14% proizvoda smanjenje carine računalo tako što bi se smanjenje koje se dobija primenom švajcarske formule delilo sa dva (dobija se duplo manje smanjenje nego primenom formule). Kao alternativu zemlja članica može izuzeti od smanjenja i ostaviti nevezanih 6,5% tarifnih stavova, pod uslovom da njihova vrednost ne premaši 7,5% ukupne vrednosti uvoza industrijskih proizvoda te zemlje.
2. Primena švajcarske formule za sniženje carinskih stopa sa koeficijentom 22, dok bi za 10% proizvoda smanjenje bilo duplo manje nego primenom formule. Kao alternativu zemlja članica može izuzeti od smanjenja i ostaviti nevezanih 5% tarifnih stavova, pod uslovom da njihova vrednost ne premaši 5% ukupne vrednosti uvoza industrijskih proizvoda te zemlje.
3. Primena švajcarske formule za sniženje carinskih stopa sa koeficijentom 25 na sve proizvode odnosno carinske stope bez izuzetaka.²⁵¹

Važno je napomenuti da prilikom primene švajcarske formule primena nižih koeficijenata u stvari daje za rezultat veća smanjenja carinske stope, tako da u slučaju da izaberu niže koeficijente zemlje u razvoju imaju pravo na veće izuzetke. Ovde je u pitanju švajcarska formula koja najviše carine najviše i smanjuje. Švajcarska formula zahteva carine od vrednosti tako da sve carine moraju biti pretvorene u carine od vrednosti i vezane u tom smislu. Velika većina tarifnih stavova za zemlje u razvoju članice STO koje će primeniti švajcarsku formulu biće manja od 12%-14%, u zavisnosti od izabranog koeficijenta i primenjenih izuzetaka. U zemljama u razvoju koje primenjuju formulu, vezane carine biće u proseku između 11% i 12% i samo limitiran broj tarifnih stavova imaće nivoe iznad 15%.

Na ovaj način razlika između vezanih carina i primenjenih carina biće značajno smanjena i kod razvijenih i kod zemalja u razvoju. Predviđeno je da se ova sniženja carina primene postepeno tokom perioda od 5 godina za razvijene zemlje članice STO i 10 godina za zemlje u razvoju. Datum početka ovog perioda postepene

²⁵⁰ World Trade Organization, "The December 2008 NAMA modalities text made simple", WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/guide_dec08_e.htm, 15/04/2010.

²⁵¹ World Trade Organization, (2008), "Fourth revision of draft modalities for non-agricultural market access", TN/MA/W/103/Rev.3, WTO, p. 4.

primene sniženja carina na industrijske proizvode biće 1. januar godine koja sledi godinu zaključenja Doha runde pregovora.²⁵²

Osim predloženih formula, koji su njihov najvažniji deo, modaliteti za industrijske proizvode sadrže i razne izuzetke i specijalne odredbe. U okviru modaliteta iz julskog paketa 2008 nalazi se klauzula kojom se pokušava sprečiti izuzimanje celokupnih sektora iz primene carinskih sniženja po formuli. Minimum 20% tarifnih stavova ili 9% vrednosti uvoza u svakom tarifnom delu mora biti podložno primeni formule za snižavanje carina. Takođe, modaliteti podrazumevaju specijalne odredbe za pojedine zemlje članice Svetske trgovinske organizacije. Još uvek su u toku pregovori o tome koji će se specijalni izuzeci dozvoliti pojedinim zemljama. Članice Južnoafričke carinske unije (Južna Afrika, Bocvana, Lesoto, Namibija i Svaziland) će dobiti posebne izuzetke od primene formula, o kojima se još pregovara. Za Argentnu, Brazil, Paragvaj i Urugvaj su u toku pregovori o nešto drugačijim kalkulacijama za izuzetke od sniženja carina koji se tiču vrednosti uvoza industrijskih proizvoda tih zemalja. Oman, na primer neće biti u obavezi da smanji bilo koju vezanu carinu ispod 5%.

Takođe, u okviru modaliteta za industrijske proizvode imamo i tzv. sektorsku inicijativu. Pojedine zemlje članice Svetske trgovinske organizacije započele su pregovore o snižavanju carina za industrijske proizvode u pojedinim sektorima i više nego što je to predviđeno formulama. U ovim pregovorima razmatra se o 14 sektora i to: automobilski i slični delovi, bicikli i odgovarajući delovi, hemikalije, elektronika i elektronski proizvodi, riba i riblji proizvodi, proizvodi od drveta, drago kamenje i draguljarski proizvodi, sirovine, sportska oprema, farmaceutski i medicinski proizvodi, ručni alati, igračke, tekstil, odeća i obuća i industrijske mašine. Kada bi se ova sektorska inicijativa zaključila sa uspehom carine u odgovarajućim sektorima bile bi još više smanjene, a neke možda i svedene na nulu. Učešće u sektorskim pregovorima je dobrovoljno, ali neke zemlje članice STO žele da im se ovo učešće smatra delom učinjenih koncesija i u ukupnim Doha pregovorima. Još uvek ne postoji konsenzus o tome kako definisati obaveze za zemlje koje učestvuju u sektorskim pregovorima, a izbeći da se naruši volonterski karakter učešća u pregovorima. Nakon usvajanja konačnih modaliteta sektorskih pregovora, zemlje koje bi želele da se naknadno pridruže imale bi rok od 45 dana da to i učine.

Zemlje koje su nedavno pristupile Svetskoj trgovinskoj organizaciji (Recently Acceded Members – RAMs), kao što su Albanija, Jermenija, Makedonija, Moldavija, Mongolija, Ukrajina i druge, neće biti u obavezi da sprovedu sniženja carina koja bi bila viša od obaveza koje su preuzele tokom pregovora o pristupanju. Kina, Tajvan i Hrvatska će imati dodatne tri godine za primenu Doha obaveza.²⁵³

²⁵² World Trade Organization, “Non-agricultural market access (NAMA)“, WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/status_e/nama_e.htm, 23/12/2009.

²⁵³ World Trade Organization, “The December 2008 NAMA modalities text made simple“, WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/guide_dec08_e.htm, 15/04/2010.

Nakon nastavka pregovora opet su uočeni ozbiljni problemi oko usvajanja modaliteta za pregovore o liberalizaciji trgovine poljoprivrednim proizvodima, pa je kao reakciju Generalni direktor Svetske trgovinske organizacije izneo predloge za prevazilaženje problema i privođenja kraju ove runde pregovora. Paskal Lami je ove predloge izneo 25. jula 2008. godine i oni su u okviru pregovora o poljoprivredi obuhvatili sledeće:

1. Razvijene zemlje bi trebalo da snize svoje najviše carine za 70%. U ovu grupu spadaju carinske stope koje su više od 75%. Pored toga, samo 4% od svih proizvoda mogu da budu u grupi osetljivih sa carinskom stopom koja može da bude maksimalno 100%.
2. Zemlje u razvoju bi imale mogućnost da 5% proizvoda izuzmu od smanjenja carina. Takođe 7% proizvoda mogu da budu u grupi osetljivih i da se carine za njih snize za 18,9%. Zemlje u razvoju bi mogle da uvedu zaštitne mere ako uvoz poraste za 40% i to u visini od 15% od postojeće carine.
3. SAD bi trebalo da smanje subvencije koje utiču na trgovinske tokove za 70% i to sa 48 milijardi USD na 14,4 milijarde USD.
4. Evropska unija bi trebalo da smanji subvencije koje utiču na trgovinske tokove za 80% na visinu od 22 milijarde evra.²⁵⁴

I posle ovoga predloga ostao je problem kod pregovora o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda, jer razvijene zemlje nisu želele da prihvate značajnije snižavanje subvencija, kao ni mogućnost da zemlje u razvoju uvode zaštitne mere u slučaju značajnijeg porasta uvoza.

Pristup tržištu za poljoprivredne proizvode prema julskom paketu iz 2008. godine, sa revizijom modaliteta iz decembra iste godine, podrazumeva faznu formulu za snižavanje carina. Primenom fazne formule dobijamo proporcionalno smanjenje carina, koje se povećava kada krećemo između svake od četiri progresivno više grupe. Četiri grupe za razvijene zemlje i zemlje u razvoju prikazane su u tabeli 30, zajedno sa sniženjima koja će se napraviti na carinama za poljoprivredne proizvode u svakoj grupi.

Formule za snižavanje carina iz Doha runde multilateralnih trgovinskih proizvoda imaju ekonomski poželjne osobine, što znači da prave viša sniženja kod viših carina. Sniženja carina kod zemalja u razvoju u svakoj grupi su dve trećine od onih kod industrijskih zemalja i grupe kod zemalja u razvoju su šire nego kod razvijenih zemalja, zato što uzimaju u obzir činjenicu da bi mnoge zemlje u razvoju drugačije imale više carina uključenih u višim grupama.

Prosečno sniženje, koje se u tabeli 30 nalazi u poslednjem redu, namenjeno je da se proverí ishod fazne formule u odnosu na prosečna sniženja kod carinske liberalizacije korišćene u Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora.

²⁵⁴ Marković, Ivan, (2009), „Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora“, Ekonomske teme, br. 1, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu, str. 135.

Tabela 30: Fazne formule za snižavanje carina kod poljoprivrednih proizvoda, %

Grupa	Razvijene zemlje		Zemlje u razvoju	
	opseg	sniženja	opseg	sniženja
A	0-20	50	0-30	33,3
B	20-50	57	30-80	38
C	50-75	64	80-130	42,7
D	>75	66-73	>130	44-48,6
Prosečno sniženje	min	54%	max	36%

Izvor: Will Martin and Aaditya Mattoo, "The Doha Development Agenda: What's on the table?," The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, March 2010, p. 99.

Kod pristupa Urugvajске runde, s obzirom da su zemlje mogle da izaberu koje carine da smanje po prosečnoj stopi sniženja od 36% u razvijenim zemljama ili 24% u zemljama u razvoju, one su imale podsticaj da najveća sniženja sprovedu na najnižim carinama. Prema faznoj formuli za snižavanje carina najviša sniženja sprovode se na najvišim carinama, što čini formule iz Doha runde daleko ambicioznijim nego one iz Urugvajске runde. Odredba o prosečnom sniženju u modalitetima zahteva od razvijenih zemalja da povećaju sniženja svojih carina u svim grupama ukoliko ne uspeju da ispune prosečno sniženje od 54% i dozvoljava zemljama u razvoju da smanje sve svoja sniženja ukoliko im prosečna sniženja prelaze 36%.²⁵⁵

Posebne odredbe primenjuju se na dve grupe proizvoda. Odredbe o eskalaciji carina nameću viša sniženja na proizvode više faze obrade. Zemlje kod kojih su carine na obrađene proizvode više nego na sirovine i poluproizvode automatski se prebacuju u sledeću višu grupu. Ako su te zemlje već u najvišoj grupi nametnuta sniženja se podižu za 6 procentnih poena. Tropski proizvodi i preradevine bi trebalo da budu predmet dubljih sniženja nego što su sniženja po iznetoj faznoj formuli. Prema jednom predlogu carine ispod 25% biće svedene na nulu i neće biti dozvoljena izuzeća po sistemu osetljivih proizvoda. Prema drugoj opciji, carine ispod 10% biće svedene na nulu, dok će više carine biti snižene u gornjem nivou formule, izuzimajući proizvode koji se već nalaze u gornjem nivou koje će tada biti snižene sa dodatnih 8 procentnih poena.

Modalitetima za snižavanje carina kod industrijskih proizvoda za nekoliko grupa zemalja u razvoju dozvoljena su manja carinska sniženja. Pre svega najmanje razvijenim zemljama dozvoljeno je da ukoliko ne žele ne primenjuju sniženja carinskih stopa. Zemlje sa malom i ranjivom privredom mogu da primene sniženja

²⁵⁵ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), "The Doha Development Agenda: What's on the table?," The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, p. 99.

za 10% niža nego u svakoj grupi u odnosu na ostale razvijene zemlje ili, ako im to više odgovara, mogu da primene prosečno sniženje od 24%. Zemlje nove članice Svetske trgovinske organizacije mogu da primene smanjenja koja su niža za 5 procentnih poena u prve dve grupe, a inače za 10 procentnih poena niža sniženja u ostalim grupama. Grupa najnovijih zemalja članica i grupa zemalja u tranziciji nemaju obavezu da sprovede dogovorena sniženja.

Svim zemljama u ovom modalitetu dozvoljeno je da primene manja sniženja kod osetljivih proizvoda, ali je stavljen limit na broj osetljivih proizvoda, kao i odredbe za povećanje pristupa tržištu za kvota carine.²⁵⁶ Razvijenim zemljama dozvoljeno je da klasifikuju 4-6% tarifnih stavova kao osetljive. Ukoliko je sniženje prema formuli manje od 2/3 onda pristup tržištu za kvota carine mora biti povećan za 4-6% domaće potrošnje. Zemlje u razvoju imaju pravo na jednu trećinu više osetljivih proizvoda nego razvijene zemlje.

Zemlje u razvoju biće u mogućnosti da samostalno odrede skup specijalnih proizvoda i da na ove proizvode primene manja sniženja nego što su sniženja u faznoj formuli. O broju ovih proizvoda se još uvek pregovara, ali će biti između 8% i 20% tarifnih stavova poljoprivrednih proizvoda. Pregovara se i o tome da će ili 40% ili bez specijalnih proizvoda biti predmet nultih sniženja, a ostali proizvodi biće sniženi u proseku za 15% uz minimalno sniženje za 12% i maksimalno 20%.

Kako ne postoji baza podataka o stvarnim spoljnotrgovinskim politikama u pojedinim sektorima usluga, pregovori u Doha rundi nisu zasnovani na formuli za usluge nego na individualnim ponudama od strane svake članice STO na polju pristupa tržištu i nacionalnog tretmana u određenim sektorima. Sektor usluga još uvek je prepun necarinskih barijera koje uključuju i zabrane i kvote i diskriminatorne mere. Jedno istraživanje Svetske banke pokazuje da su zemlje u razvoju značajno liberalizovale svoj sektor usluga u toku poslednjih nekoliko decenija, ali u nekim oblastima zaštita i dalje opstaje. U stvari tendencije politike zaštite sektora usluga sve više podsećaju na one koje sprovede i razvijene zemlje.²⁵⁷

U oblasti telekomunikacije javni monopoli su stvar prošlosti, a određen stepen konkurencije uveden je i u fiksnu i mobilnu telefoniju. Takođe, i u bankarstvu velike državne banke su ustupile tržište stranim i drugim privatnim bankama. Samo mali

²⁵⁶ Jedan od instrumenata spoljnotrgovinske politike koji predstavlja kombinaciju carina i kvota, kao necarinskih barijera, su kvota carine (*tariff rate quotas*). One podrazumevaju da se za trgovinu, uvoz ili izvoz, iste robe carine uvode fazno, što znači da za uvoz ili izvoz do određene količine važi jedna, uglavnom niža carina, a za sve količine preko toga druga carinska stopa, znatno viša. Iako su kvote zabranjene pravilima Svetske trgovinske organizacije primena kvota carina je dozvoljena. Bjelić, Predrag, (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd, str. 83.

²⁵⁷ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), "The Doha Development Agenda: What's on the table?", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, pp. 100-101.

broj zemalja ograničava strana ulaganja u maloprodaji. Međutim, pored ovih tendencija otvaranja tržišta usluga imamo i pojave ograničavanja pristupa stranim kompanijama, uslovljavanje dobijanja dozvola i slično, što još uvek pokazuje znake protekcionizma.

Pošto se nije sve odvijalo kako je planirano, nakon svih iznetih predloga o modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora na Doha rundi, možemo primetiti da se u dosadašnjem toku pregovora izdvojilo nekoliko značajnih predloga za modalitete. To su sledeći predlozi za modalitete multilateralnih trgovinskih pregovora na Doha rundi:

1. kombinacija dva predloga Harbinson predloga za poljoprivredu i Žirard predloga za industriju, oba podnesena u 2003. godini – Harbinson i Žirard scenario.
2. predlog SAD-a na Ministarskoj konferenciji u Hong Kongu – SAD scenario.
3. predlog od strane Evropske unije – EU scenario.
4. predlog G-20 – G-20 scenario.
5. paket iz jula i decembra 2008. godine, kao hronološki poslednji i verovatno najprihvatljiviji za većinu zemalja učesnica u pregovorima – scenario 2008.

Pošto je predlog Generalnog direktora STO iz 2008. odbijen u toku su pregovori o njegovim izmenama. Postoje izveštaji da bi zbog svetske finansijske krize najuticajnije članice bile spremne da učine značajnije ustupke koji bi doveli do konačnog dogovora.

Posmatrano hronološki najnoviji je modalitet iz 2008. godine i o njemu se i dalje pregovara i on ima najviše šanse da na kraju bude sa verovatno određenim izmenama i dopunama i usvojen kao konačni. Detaljnije o efektima koji ovi predlozi imaju na pristup tržištu i režim međunarodne trgovine videćemo u nastavku rada.

3. Predlozi formula za snižavanje carina na Doha rundi

3.1. Predlozi razvijenih zemalja

Postoje različiti predlozi o modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora na Doha rundi, koji uključuju upotrebu formula u pregovorima o pristupu tržištu. Detaljnije ćemo izučiti i ilustrovati sadržinu više modaliteta odnosno formula koje su predložile razvijene zemlje. Kao primere smo uzeli one formule koje imaju jasno definisanu funkcionalnu formu i eksplicitno specificirane parametre ili koeficijente, jer bez toga nije ni moguće izvesti kalkulacije za utvrđivanje stope sniženja.

Da bi ocenili efekte implementacije specifičnog predloga, odnosno modaliteta, i da bi rezultati bili uporedivi u primeru ćemo koristiti istu hipotetičku carinsku tarifu. Za one predloge koji uključuju carinski prosek kao parametar, korišćićemo prosečnu carinu hipotetičke carinske tarife. Ovo znači da se sniženja koje kalkulišemo za različite

inicijalne carinske stope ne odnose na realne carinske tarife, gde je prosek niži ili viši nego prosek hipotetičke carinske tarife. U ovim slučajevima, tamo gde je to moguće, razmatraćemo i svojstva formule u odnosu na različite carinske tarife. S obzirom da nam je cilj da ilustrujemo upotrebu različitih modaliteta, a samim tim i različitih formula, ovde nećemo praviti razliku između vezane i primenjene carinske stope.

U okviru Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora predložen je veći broj modaliteta po kojima bi se mogle snižavati carinske stope. Nakon najvažnijih predloga formula za snižavanje carinskih stopa, koje su iznele razvijene zemlje i predloga zemalja u razvoju, videćemo koji su efekti predloženih formula analizom tarifnih stavova.

Predlog Evropske Zajednice

Predlog Evropske zajednice spada u grupu carinski zavisnih linearnih formula, ali sa određenim prilagođavanjem koji formuli Evropske zajednice daje osobine stepenaste linearne funkcije (*step-wise linear function*). Formula je tako osmišljena da se primenjuje kroz više carinskih intervala, tako da smanjenja carinskih stopa zavise od postavljene gornje i donje granice intervala.

Formula Evropske Zajednice glasi:²⁵⁸

$$t_1 = B_1^L + (t_0 - B_0^L) \times \left[\frac{B_1^U - B_1^L}{B_0^U - B_0^L} \right] \quad (17)$$

U ovoj formuli predstavlja gornju i donju granicu respektivnog carinskog intervala. Slova koja se nalaze u superskriptu B su U i L pri čemu U označava gornju, dok je sa L označena donja granica intervala. Intervali su određeni na sledeći način:²⁵⁹

	Inicijalna carinska stopa		Finalna carinska stopa	
	B_0^L	B_0^U	B_1^L	B_1^U
Interval 1	0	do manje od 2	0	do 0
Interval 2	2	do 15	1,6	do 7,5
Interval 3	15	do 50	7,5	do 15
Interval 4	50	do više od 50	15	do 15

²⁵⁸ World Trade Organization, (2002), Market Access for Non-Agricultural Products, Communication from the European Communities, TN/MA/W/11/Add.1, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 1.

²⁵⁹ World Trade Organization, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Communication from the European Communities, TN/MA/W/11/Add.2, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 1.

Predlog Japana

Sa druge strane Japan je izneo predlog da svaka zemlja članica STO postavi za cilj pregovora određeni nivo prosečne ponderisane carinske stope (*trade-weighted tariff average*) prema formuli. Zatim bi trebalo da svaka zemlja članica smanji svoju prosečnu ponderisanu carinsku stopu prema tom ciljanom nivou. Svaka zemlja članica Svetske trgovinske organizacije će, prema ovom predlogu, zadržati pravo na određene izuzetke u ostvarivanju zadate ciljne vrednosti carine. Japanska formula izgleda ovako:²⁶⁰

$$t_{1a}^w = \frac{A \times t_{0a}^w}{A + t_{0a}^w} + \alpha \quad (18)$$

U formuli sa t_{0a}^w je označen ponderisan carinski prosek pre nego što se primeni formula (inicijalni), a t_{1a}^w je ponderisan prosek nakon primene formule, (finalni) A je konstanta čije vrednosti variraju na sledeći način:

$t_{0a}^w \leq 10\%$,	$A = 10$
$10\% < t_{0a}^w \leq 20\%$,	$A = 20$
$20\% < t_{0a}^w \leq 30\%$,	$A = 30$
$30\% < t_{0a}^w$	$A = 40$

Japanski predlog modaliteta multilateralnih trgovinskih pregovora predviđa da je α data konstantna vrednost od 0,3. Japanska formula ima jednu bitnu razliku koja je izdvaja od drugih predloga, jer se primenjuje na smanjenje prosečne ponderisane carinske stope nasuprot, sa druge strane, smanjenju carinskih stopa po principu tarifni stav po tarifni stav. Na ovaj način formula se koristi da bi se utvrdio konačni rezultat ili ciljana vrednost pregovora o snižavanju carina. Niži koeficijent u Japanskoj formuli će proizvesti veća sniženja, a viši koeficijent će za posledicu imati manja sniženja carina.

Predlog Sjedinjenih Američkih Država

Predlog formule za snižavanje carine iznele su i Sjedinjene Američke Države. Ova zemlja je predložila modalitet koji uključuje eliminaciju carinskih stopa na ili ispod 5% i primenu švajcarske formule na carinsku tarifu za sve druge carinske stope. Predloženi koeficijent švajcarske formule je 8.

²⁶⁰ World Trade Organization, (2010), Market Access for Non-Agricultural Products, TN/MA/W/15, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 4.

Opšte karakteristike predložene formule su iste kao kod nelinearne formule za snižavanje carina. Ono što je izdvaja od drugih nelinearnih formula za snižavanje carina je upravo koeficijent 8. Ova vrednost koeficijenta implicira u svim carinskim tarifama na koje se primenjuje formula maksimalnu carinsku stopu od 8 procenata nakon sniženja carina.²⁶¹

Prema jednom broju istraživanja pretpostavlja se da će se dozvoljeni izuzeci od primene formula koristiti da se sačuvaju najviše vezane carinske stope ili najviše primenjene carinske stope od sniženja.²⁶² Na ovaj način dolazi se do zaključka da bi izuzeci imali samo mali uticaj na snižavanja u prosečnim carinama.²⁶³ Međutim, ova istraživanja imaju nedostatak u tome da se visoke carinske stope često nalaze na proizvodima koji i nemaju veliki udeo u potrošnji i trgovini, a osim toga, mogu postojati i velike razlike između vezanih i primenjenih stopa, pa čak i kada se primenjuje formula za sniženje ne dolazi do efekta na primenjene carine.

Pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda su se u više navrata pokazali kao najzahtevniji i nateži pregovori u okviru Doha runde. Razvijene zemlje se dugi niz godina odupiru smanjivanju protekcionizma kod poljoprivrednih proizvoda. Postoje brojni razlozi za ovakvo delovanje. Jedan od razloga je jedinstveno i snažno lobiranje farmera i raznih sektora koji su vezani za poljoprivredu kod vlada svojih zemalja (SAD, Evropa i Japan prednjače). Kao argument neophodnosti zaštite ovog sektora privrede navodi se sigurnost u obezbeđenju hrane, održavanje standarda kvaliteta i bezbednosti i sl.

Osim toga, neke zemlje pored tri pravila, obuhvaćena Sporazumom o poljoprivredi, pristup tržištu, podrška domaćoj proizvodnji i subvencionisanje i drugi oblici podrške izvozu poljoprivrednih proizvoda, pokušavaju da uvedu i četvrto pravilo u međunarodnim pregovorima koje se odnosi na netrgovinska pitanja vezana za poljoprivredu. Ovo pravilo predstavlja stav da poljoprivreda i farmeri imaju značajniju ulogu u društvu (npr. etno i ekološki turizam, čuvanje seoske kulture i opstanak ruralnog zemljišta i sl.), a ne samo proizvodnju hrane, pa sve to opravdava nastavak subvencionisanja poljoprivrede.

²⁶¹ World Trade Organization, (2007), Market Access for Non-Agricultural Products, TN/MA/W/18/, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 2.

²⁶² Sharma, Ramesh, (2006), "Assessment of the Doha Round Agricultural Tariff Cutting Formulae", Commodities and Trade Division, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Internet: www.faologe.ch/Tariff-cuts%20-%20Sharma%20-%20Jan%2006b.pdf, 25/12/2010.

²⁶³ World Trade Organization, (2006), "Agriculture Simulations", World Trade Organization, Geneva, Internet: www.wto.org, 14/12/2010.

3.2. Predlozi zemalja u razvoju

Kina

Formula za snižavanje carinskih stopa koju je Kina predložila tokom pregovora o modalitetima glasi:²⁶⁴

$$t_1 = \frac{(t_a + (B \times P)) \times t_0}{(t_a + P^2) + t_0} \quad (19)$$

U ovoj formuli oznake imaju sledeće značenje:

t_a je prosti prosek inicijalne carinske stope;

P je faktor vrha (*peak factor*) definisan kao odnos inicijalne carinske stope sa prosečnom carinskom stopom (t_0/t_a);

B je koeficijent prilagođavanja za godinu implementacije. $B=1$ je koeficijent prilagođavanja za 2015. godinu ili $B=3$ za 2010. godinu.

Kineska formula je veoma slična švajcarskoj formuli. Međutim, umesto fiksnog koeficijenta u kineskoj formuli se koristi varijabilni faktor koji je baziran na prostom proseku inicijalne stope t_a , faktora vrha P i jednog dodatnog parametra za godinu implementacije B . Osobine Kineske formule su slične osobinama švajcarske formule, koje smo već ranije navodili. Pre svega, kineska formula daje veća sniženja za više carinske stope. Osim toga, može se dokazati, da za vrednost $B=1$ formula smanjuje svaku inicijalnu carinsku stopu ispod maksimalnog nivoa koji je trenutni prosek bazne stope. Ovo je ekvivalentno efektu standardne švajcarske formule koja koristi carinski prosek kao koeficijent.

Procenat konačnog sniženja za svaku carinsku stopu zavisice od carinskog proseka zemlje članice Svetske trgovinske organizacije na koga se on odnosi. Za istu carinsku stopu zemlje članice STO koje imaju niže carinske proseke će iskusiti, relativno gledano, veće stope sniženja nego one članice STO koje imaju više carinske proseke. Prema tome, konačni rezultat primene ove formule zavisice od statističkih osobina carinske tarife svake zemlje članice Svetske trgovinske organizacije pojedinačno.

Indija

Indija predlaže prosto linearno sniženje individualnih vezanih carinskih stavova za svaku zemlju članicu Svetske trgovinske organizacije, sa višim procentnim sniženjem za razvijene zemlje nego za zemlje u razvoju. Kao dodatak ovom linearnom sniženju svaka carina koja premašuje trostruki nacionalni prosek carina biće smanjena ne manje nego za trostruki nacionalni prosek koji se dobija kao

rezultat nakon primene inicijalnog linearnog sniženja. Indijska formula izgleda ovako:²⁶⁵

Korak (1) $t_1 = c \times t_0$ gde je $c = (1 - (A \times Y/100))$ i

Korak (2) $t_1 \leq 3 \times t_{a1}$

U navedenoj formuli A je definisano kao „manje nego pun reciprocitet“ parametar, gde on ima sledeće vrednosti:

$A = 1$ za razvijene zemlje i

$A = 0,67$ za zemlje u razvoju.

Ostali simboli u Indijskoj formuli imaju sledeće značenje:

Y je procenat smanjenja (koji se određuje u pregovorima)

t_{a1} je prosta prosečna carina dobijena posle primene linearnog smanjenja.

Osim ove osnovne formule u predlogu Indije se nalaze dodatni modaliteti koji se odnose na zemlje u razvoju članice STO. Dodatni modaliteti su:

a) Stvarna smanjenja od minimum 15% od trenutno vezanih stopa se mogu razlikovati od stopa kalkulisanih pod korakom (1) pod uslovom da je sveukupno procentno sniženje odgovarajuće procentu sniženja koje proizilazi iz prvog koraka.

b) Fleksibilnost u aplikaciji formule će se takođe primenjivati za korak (2).

Republika Koreja

Cilj predloga koji je iznela Republika Koreja je da se snize ponderisani carinski proseci zemalja članica Svetske trgovinske organizacije za 40%. Taj cilj se može ostvariti primenom formule sniženja koja rezultira u posebno većem sniženju carinskih vrhova (*tariff peaks*).²⁶⁶ Početna tačka je 20% minimum sniženja po tarifnom stavu, a zatim sledi sniženje kojem je cilj da harmonizuje carinsku tarifu. Dva kriterijuma su korišćena da bi se uspostavila razlika između onih carinskih stopa koje bi trebalo posebno sniziti i primenjivane metodologije samog sniženja. Ta dva kriterijuma su dvostruki nacionalni prosek i 25%.

²⁶⁵ WTO, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Elaboration of India's Proposal, TN/MA/W/10/Add.2, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 1.

²⁶⁶ Kallummal, Mural, (2006), "NAMA Negotiations under the WTO: The Real Concerns", Social Scientist, Vol. 34, 9 and 10, p. 4.

U slučajevima gde su carinske stope iznad dvostrukog nacionalnog proseka, ali manje od 25%, koristi se naredna formula, i ona u sebi sadrži inicijalnih 20% sniženja:

$$r_1 = (r_0 \cdot 0,8) - (0,7 \cdot (r_0 - 2 \cdot r_0)) \quad (20)$$

Ukoliko je carinska stopa niža od dvostrukog nacionalnog proseka, ali ipak iznad 25%, koristi se sledeća formula, koja takođe uključuje inicijalnih 20% sniženja:

$$r_1 = (r_0 \cdot 0,8) - (0,7 \cdot (r_0 - 25)) \quad (21)$$

U slučajevima gde je carinska stopa iznad dvostrukog prostog nacionalnog proseka i u isto vreme iznad 25%, finalna carinska stopa će biti ona koja bude niža od dve dobijene finalne nakon izvršenog sniženja po obe formule.²⁶⁷

Formula koju je predložila Republika Koreja snižava više carinske stope na takav način koji uzima u obzir individualnu carinsku tarifu, s obzirom da je samo sniženje zavisno od carinskog proseka. To znači da će carinske tarife u kojima su carine pretežno ispod 25%, ali iznad dvostrukog iznosa nacionalnog proseka, ipak biti subjekti snižavanja carina. Alternativno, carinske tarife u kojima su carine pretežno iznad 25%, ali sa visokim ukupnim prosecima, ipak će biti subjekti sniženja s obzirom da će se u ovim slučajevima primenjivati pravilo 25%.

Ukupan rezultat primene ovih formula zavisice od statističkih osobina carinskih tarifa svake zemlje članice Svetske trgovinske organizacije pojedinačno. Ovde je važno još napomenuti da za sve carinske tarife sa prosekom koji je iznad 12,5% sniženja carinske stope u procentima su identična za datu carinsku stopu zato što se pravilo 25% primenjuje u svim slučajevima gde je nacionalni prosek veći od 25%.

Predlog Republike Koreje sličan je Japanskom predlogu po tome što se po obe metodologije traži sniženje ponderisanog carinskog proseka. Međutim, primena Korejske formule za ciljano snižavanje ponderisanih carinskih proseka se neznatno razlikuje od one kod Japanske formule.

3.3. Usporedna analiza predloga razvijenih i zemalja u razvoju

U narednoj analizi videćemo uporedno kakve efekte proizvodi primena formula za snižavanje carina koje su predložile razvijene i zemlje u razvoju, a koje smo do sada naveli. Predložene formule za snižavanje carina i njihove efekte analiziraćemo na većem broju inicijalnih carinskih stopa (od 0 do 60%). Posebno ćemo videti kakvi

²⁶⁷ WTO, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Contribution from Korea on Sectoral Tariff Elimination, TN/MA/W/6/Add.1, Negotiating Group on Market Access, WTO, p. 2.

efekti proizilaze kada se u analizu uključe ponderisane prosečne carinske stope koje će biti posebno obrađene zbog toga što one nisu striktno uporedive u svojim implikacijama.²⁶⁸

Tabela 31: Uticaj različitih predloga formula na carinske stope hipotetičke carinske tarife

Tarifna oznaka	Inicijalna carinska stopa	Kina $t_a=30$, $B=1$	Kina $t_a=30$, $B=3$	Evropska Zajednica	Indija ^a 50%	Indija ^b 33%	Koreja $t_a=30$	SAD
1000.00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2000.00	2,5	2,3	2,3	1,8	1,3	1,7	2,0	0,0
3000.00	5,0	4,3	4,4	3,0	2,5	3,4	4,0	0,0
4000.00	7,5	6,0	6,1	4,1	3,8	5,0	6,0	3,9
5000.00	10,0	7,6	7,7	5,2	5,0	6,7	8,0	4,4
6000.00	12,5	8,9	9,2	6,4	6,3	8,4	10,0	4,9
7000.00	15,0	10,1	10,4	7,5	7,5	10,1	12,0	5,2
8000.00	17,5	11,2	11,6	8,0	8,8	11,7	14,0	5,5
9000.00	20,0	12,2	12,7	8,6	10,0	13,4	16,0	5,7
1000.00	22,5	13,0	13,7	9,1	11,3	15,1	18,0	5,9
1100.00	25,0	13,8	14,6	9,6	12,5	16,8	20,0	6,1
1200.00	27,5	14,6	15,4	10,2	13,8	18,4	20,3	6,2
1300.00	30,0	15,2	16,2	10,7	15,0	20,1	20,5	6,3
1400.00	32,5	15,9	17,0	11,2	16,3	21,8	20,8	6,4
1500.00	35,0	16,4	17,7	11,8	17,5	23,5	21,0	6,5
1600.00	37,5	17,0	18,3	12,3	18,8	25,1	21,3	6,6
1700.00	40,0	17,5	18,9	12,9	20,0	26,8	21,5	6,7
1800.00	42,5	17,9	19,5	13,4	21,3	28,5	21,8	6,7
1900.00	45,0	18,3	20,1	13,9	22,5	30,2	22,0	6,8
2000.00	47,5	18,8	20,6	14,5	23,8	31,8	22,3	6,8
2100.00	50,0	19,1	21,1	15,0	25,0	33,5	22,5	6,9
2200.00	52,5	19,5	21,6	15,0	26,3	35,2	22,8	6,9
2300.00	55,0	19,8	22,1	15,0	27,5	36,9	23,0	7,0

²⁶⁸ Secretariat for the non-agricultural market access negotiations, (2003), "Formula Approaches to Tariff Negotiations", WTO document TN/MA/S/3/Rev, WTO, Geneva, p. 10.

Tarifna oznaka	Inicijalna carinska stopa	Kina $t_a=30$, $B=1$	Kina $t_a=30$, $B=3$	Evropska Zajednica	Indija ^a 50%	Indija ^b 33%	Koreja $t_a=30$	SAD
2400.00	57,5	20,1	22,5	15,0	28,8	38,5	23,3	7,0
2500.00	60,0	20,4	23,0	15,0	30,0	40,2	23,5	7,1
Prosek	30,0	13,6	14,7	10,0	15,0	20,1	16,7	5,4
Maksimum	60,0	20,4	23,0	15	30	40,2	23,5	7,1
Standardna devijacija	18,4	5,9	6,7	4,5	9,2	12,3	7,4	2,2
Koeficijent varijacije	61,3	43,5	45,5	45,4	61,2	61,3	44,6	40,7
Eskalacija (1300.00/500.00)	3,0	2,0	2,1	2,1	3,0	3,0	2,6	1,4

Napomena: a – primenljivo na razvijene zemlje; b – primenljivo na zemlje u razvoju.

Izvor: WTO, “Formula approaches to tariff negotiations”, Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Table 3, p. 12.

Tabela 31 nam prikazuje carinske stope pre i posle primene različitih formula. Za ove formule, koje koriste carinski prosek kao parametar, korišćen je prosek hipotetičke carinske tarife, što znači da je $t_a=30$. Ovde ćemo videti situaciju pre i posle snižavanja carinskih stopa i kakvi su ukupni efekti primene različitih modaliteta odnosno formula na hipotetičku carinsku tarifu. Primena Kineskog predloga na proizvode sa nižim (višim) carinskim prosecima bi, za date carinske stope, rezultirala u višim (nižim) sniženjima nego one koje su prikazane u tabelama odnosno putem narednih grafikona.

Kasnije, kada se nakon primene odabrane, odnosno dogovorene formule za snižavanje carina, dozvole izuzeci od snižavanja carinskih stopa, ceo rezultat bi mogao izgledati drugačije. Polazeći od pretpostavke da je cilj zemlje članice STO, koja primenjuje dogovorena sniženja carina, da minimizira gubitke od prihoda od carina, u analizi se mora uzimati u obzir i veličina sniženja do koje bi došlo u primenjenim carinama kao posledica primene formule i snižavanja vezanih carina. Takođe, bitni parametri su i kolika je realna razlika između visine vezane i primenjene carine, kao i inicijalna vrednost uvoza. Na ovaj način možemo zaključiti da čak i pravi odabir malog broja osetljivih proizvoda može proizvesti velike promene u sniženjima prosečnih carina.²⁶⁹

²⁶⁹ Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2006), “Consequences of Alternative Formulas for Agricultural Tariff Cuts”, in *Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda*, Kate. Anderson, and Will Martin (eds.), New York and Washington, DC, Palgrave-Macmillan and the World Bank.

U slučaju Korejskog predloga za snižavanje carinskih stopa, carinska tarifa sa carinskim prosekom ispod 12,5% bila bi podložna većim sniženjima nego ona koja su prikazana u primerima koje smo dali u tabelama i grafikonima. Osim toga, primena 40-to procentnog sniženja ponderisanog carinskih proseka može zahtevati dodatne rezove nego one koji su prikazani u hipotetičkom primeru. Slično, snižavanje carinskih stopa, koje se nalazi u Korejskoj formuli, može doneti za rezultat sniženje u ponderisanom carinskom proseku, koji bi bio viši nego 40-to procentno sniženje koje se nalazi u hipotetičkom primeru.

Stopa sniženja koja je korišćena u primeru sa Indijskom formulom je ista ona koja se nalazi u predlogu Indije. U zavisnosti od stvarnog carinskog proseka zemlje članice koja je u pitanju, stope preko trostrukog nacionalnog proseka bile bi računane po toj stopi. Grafikon 7 nam daje prikaz poređenja različitih predloga formula za smanjenje carinskih stopa iz tabele 31.

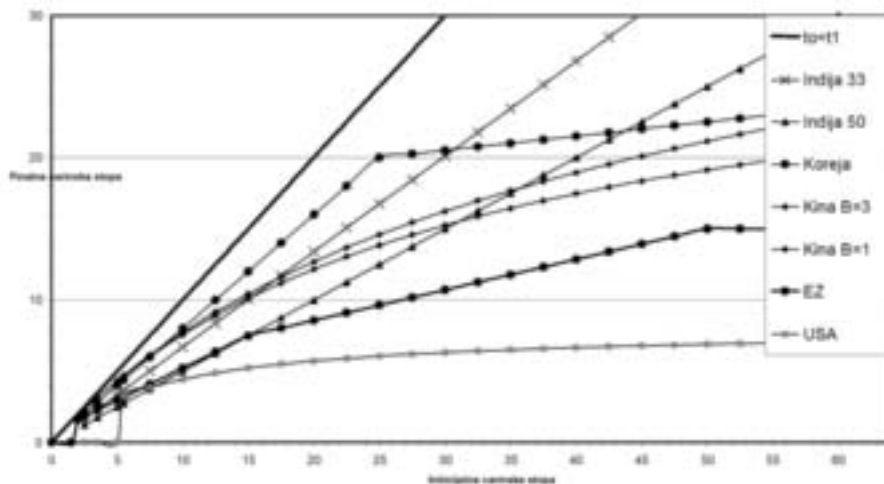
Kada je inicijalna carinska stopa 22,5% poređenjem svih predloga vidimo da će se primenom SAD predloga dobiti najniža carinska stopa i to 5,9%, za kojom slede stope Evropske zajednice 9,1% i Indije 11,3%. Dok, sa druge strane, najvišu finalnu stopu dobijamo primenom formula po predlogu Koreje. Ukoliko posmatramo još višu inicijalnu carinsku stopu, na primer 47,5% dobijeni rezultati iz tabele nam pokazuju da će doći do još većih razlika u finalnim carinskim stopama primenom različitih predloga formula. Pre svega, opet će primena SAD predloga dovesti do najnižih finalnih carinskih stopa (u ovom slučaju 6,8%). Sa druge strane sada predlog Indije 33% proizvešće najvišu finalnu stopu i to 31,8%. Prema predlogu formule Evropske zajednice kada imamo visoke inicijalne carinske stope dobijaju se i viša sniženja. Maksimalna finalna carinska stopa je ograničena na 15%.²⁷⁰

Pri svim nivoima inicijalne carinske stope predlog formule SAD-a će proizvesti najniže finalne carinske stope kako kod niskih tako i kod visokih inicijalnih carinskih stopa. Prema tome, ovaj predlog formule proizvodi najveću liberalizaciju odnosno najlakši pristup tržištu. Za njim sledi predlog Evropske zajednice. Sa druge strane, ostali predlozi daju različite rezultate u zavisnosti da li se radi o visokoj ili o niskoj carinskoj stopi. Predlog Indije (33%) kod visokih inicijalnih carinskih stopa daje kao rezultat, relativno gledano, manje sniženje nego što je u slučaju niskih carinskih stopa. Ostali predlozi po rezultatima nalaze se između slučaja SAD-a i Indije.

U tabeli 32 možemo videti kako primena različitih formula daje kao rezultat različite procenatne smanjenja za različite carinske stope i možemo takođe videti snižavanje prostog proseka hipotetičke carinske tarife. U tabeli su analizirane inicijalne carinske stope od 0 do 60%. Primena različitih predloga, Kina B1, Kina B3, Evropska zajednica, Indija 50, Indija 33, Koreja i SAD daju različita procentualna

²⁷⁰ Secretariat for the non-agricultural market access negotiations, (2003), "Formula Approaches to Tariff Negotiations", WTO document TN/MA/S/3/Rev, WTO, Geneva, p. 9.

Grafikon 7: Poređenje predloga formula za smanjenje carina

Izvor: WTO, "Formula approaches to tariff negotiations", Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Figure 3, p. 15.

snižavanja. Ukoliko uporedimo sve rezultate videćemo da je predlog SAD-a pružio najveća procentualna sniženja carinskih stopa. Ovaj predlog u potpunosti ukida carinske stope ako su ispod 5%, a onda pruža velika sniženja ostalih carinskih stopa.

Oba kineska predloga daju za niže carinske stope daleko manja procentualna sniženja nego što su sniženja za više carinske stope. U proseku svi predlozi više snižavaju veće carinske stope, ali je kod kineskih predloga taj raspon odnosno razlika najveća. Dva indijska predloga daju konstantno procentualno sniženje svih carinskih stopa (50% odnosno 30%) i prema tome nisu progresivni kada su u pitanju visoke carine. Posle primene formula koje je predložila Indija svi rasponi između carinskih stopa će se zadržati samo će one u proseku sve biti niže. Korejski predlog smanjuje carinske stope tako što sve carine do 25% smanjuje za 20%, dok ostale više carinske stope smanjuje progresivno. Predlog formule EZ nam pruža slična sniženja kao američki predlog, ali samo sa nižim procentima. Na ovaj način upoređujući ovih 7 modaliteta snižavanja carinskih stopa vidimo da svaki ima svoje specifičnosti. Na kreatorima međunarodne trgovinske politike je da odluče koji im modalitet najviše daje željene rezultate. Grafikon 8 prikazuje rezultate prethodne analize.²⁷¹

²⁷¹ Secretariat for the non-agricultural market access negotiations, (2003), "Formula Approaches to Tariff Negotiations", WTO document TN/MA/S/3/Rev, WTO, Geneva, p.10.

Tabela 32: Procentno smanjenje carinskih stopa sa primenom različitih predloga formula

Tarifna oznaka	Inicijalna carinska stopa	Kina $t_a=30, B=1$	Kina $t_a=30, B=3$	Evropska Zajednica	Indija ^a 50%	Indija ^b 33%	Koreja $t_a=30$	SAD
1000.00	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2000.00	2,5	7,5	6,9	26,9	50,0	33,0	20,0	100,0
3000.00	5,0	13,9	12,9	40,8	50,0	33,0	20,0	100,0
4000.00	7,5	19,5	18,1	45,4	50,0	33,0	20,0	48,4
5000.00	10,0	24,4	22,7	47,7	50,0	33,0	20,0	55,6
6000.00	12,5	28,7	26,8	49,1	50,0	33,0	20,0	61,0
7000.00	15,0	32,6	30,4	50,0	50,0	33,0	20,0	65,2
8000.00	17,5	36,1	33,6	54,1	50,0	33,0	20,0	68,6
9000.00	20,0	39,2	36,6	57,1	50,0	33,0	20,0	71,4
1000.00	22,5	42,0	39,2	59,5	50,0	33,0	20,0	73,8
1100.00	25,0	44,6	41,6	61,4	50,0	33,0	20,0	75,8
1200.00	27,5	47,0	43,9	63,0	50,0	33,0	26,4	77,5
1300.00	30,0	49,2	45,9	64,3	50,0	33,0	31,7	78,9
1400.00	32,5	51,2	47,8	65,4	50,0	33,0	36,2	80,2
1500.00	35,0	53,0	49,5	66,3	50,0	33,0	40,0	81,4
1600.00	37,5	54,8	51,1	67,1	50,0	33,0	43,3	82,4
1700.00	40,0	56,3	52,6	67,9	50,0	33,0	46,3	83,3
1800.00	42,5	57,8	54,0	68,5	50,0	33,0	48,8	84,2
1900.00	45,0	59,2	55,3	69,0	50,0	33,0	51,1	84,9
2000.00	47,5	60,5	56,6	69,5	50,0	33,0	53,2	85,6
2100.00	50,0	61,7	57,7	70,0	50,0	33,0	55,0	86,2
2200.00	52,5	62,9	58,8	71,4	50,0	33,0	56,7	86,8
2300.00	55,0	64,0	59,8	72,7	50,0	33,0	58,2	87,3
2400.00	57,5	65,0	60,8	73,9	50,0	33,0	59,6	87,8
2500.00	60,0	66,0	61,7	75,0	50,0	33,0	60,8	88,2
Prosek	30,0	43,9	41,0	42,3	48,0	31,7	34,7	75,8

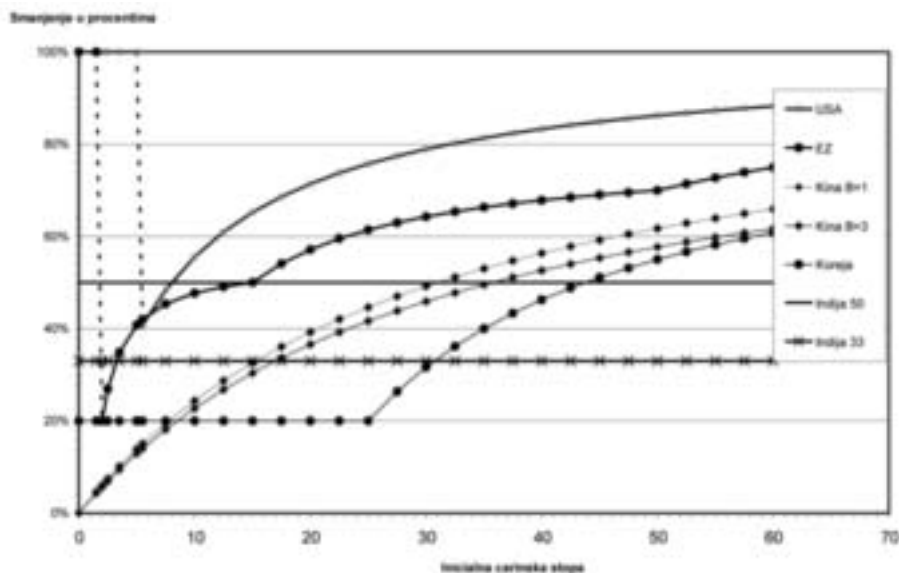
Napomena:

a – primenljivo na razvijene zemlje

b – primenljivo na zemlje u razvoju

Izvor: WTO, "Formula approaches to tariff negotiations", Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Table 4, p. 13.

Grafikon 8: Procentno smanjenje inicijalnih carinskih stopa

Izvor: WTO, "Formula approaches to tariff negotiations", Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Figure 4, p. 16.

Tabela 33 daje nam rezultate primene različitih formula za sniženje hipotetičkih ponderisanih carinskih proseka. Uporedno su dati podaci za predlog Japana, Koreje (40% smanjenje) i klasično linearno sniženje od 50%. Podaci koji su prikazani pokazuju efekat primene spomenutih predloga formula na inicijalnu prosečnu ponderisanu carinsku stopu, kao i procentualna sniženja. Predlog formule koji je dala Koreja (40%), zajedno sa linearnim sniženjem od 50%, daju konstantna procentualna sniženja. Formula Japana procentualno smanjuje prosečne ponderisane carinske stope po grupama. Prvu grupu čine inicijalne prosečne ponderisane carinske stope od 1 do 10, drugu od 10 do 20, treću 20 do 30, četvrtu od 30 do 40 i petu od 40 pa naviše.

Konačne prosečne ponderisane stope posle sniženja su kod svakog posmatranog primera različite. U odnosu na linearno sniženje koje je ovde dato za potrebe poređenja, odstupaju i Japanski i Korejski predlog. Što se tiče nižih početnih ponderisanih prosečnih carinskih stopa oba predloga daju više stope nego što bi se dobile primenom prostog linearnog sniženja što nam govori da predlozi u proseku manje snižavaju niže carinske stope. Međutim, daljom analizom sve viših carinskih stopa vidimo da Korejska formula nastavlja sa manjim snižavanjem i viših carinskih stopa, dok Japanski predlog nakon manjeg snižavanja prelazi na sniženja carinskih stopa koja su viša nego kod linearnih sniženja (u našem slučaju to su početne ponderisane prosečne carinske stope iznad 40%).

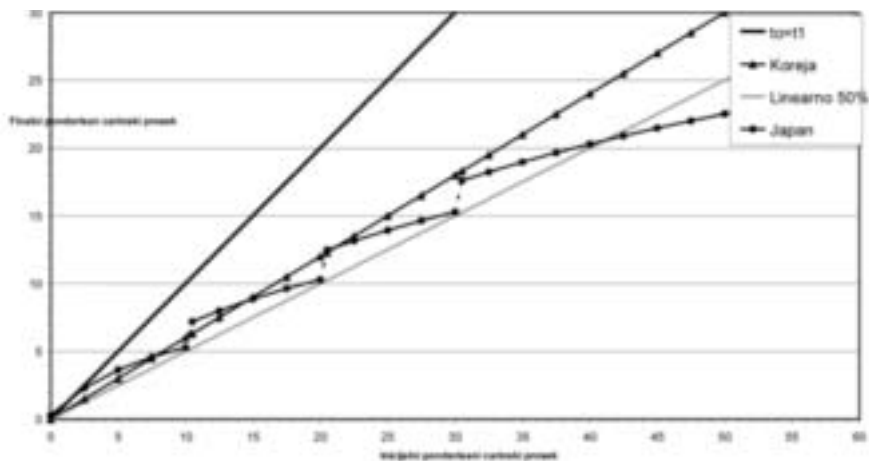
Tabela 33: Primena japanske, koreanske i linearne formule
(inicijalna i finalna carinska stopa i smanjenja u procentima)

Tarifna oznaka	Početni ponderisan prosek	Prosečna ponderisana stopa posle smanjenja			Smanjenje u procentima		
		Japan	Koreja smanjenje 40%	Linearno smanjenje 50%	Japan	Koreja smanjenje 40%	Linearno smanjenje 50%
1000.00	0,0	0,3	0,0	0,0	-	0,0	0,0
2000.00	2,5	2,3	1,5	1,3	8,0	40,0	50,0
3000.00	5,0	3,6	3,0	2,5	27,3	40,0	50,0
4000.00	7,5	4,6	4,5	3,8	38,9	40,0	50,0
5000.00	10,0	5,3	6,0	5,0	47,0	40,0	50,0
6000.00	12,5	8,0	7,5	6,3	36,1	40,0	50,0
7000.00	15,0	8,9	9,0	7,5	40,9	40,0	50,0
8000.00	17,5	9,6	10,5	8,8	45,0	40,0	50,0
9000.00	20,0	10,3	12,0	10,0	48,5	40,0	50,0
1000.00	22,5	13,2	13,5	11,3	41,5	40,0	50,0
1100.00	25,0	13,9	15,0	12,5	44,3	40,0	50,0
1200.00	27,5	14,6	16,5	13,8	46,7	40,0	50,0
1300.00	30,0	15,3	18,0	15,0	49,0	40,0	50,0
1400.00	32,5	18,2	19,5	16,3	43,9	40,0	50,0
1500.00	35,0	19,0	21,0	17,5	45,8	40,0	50,0
1600.00	37,5	19,7	22,5	18,8	47,6	40,0	50,0
1700.00	40,0	20,3	24,0	20,0	49,3	40,0	50,0
1800.00	42,5	20,9	25,5	21,3	50,8	40,0	50,0
1900.00	45,0	21,5	27,0	22,5	52,3	40,0	50,0
2000.00	47,5	22,0	28,5	23,8	53,7	40,0	50,0
2100.00	50,0	22,5	30,0	25,0	55,0	40,0	50,0
2200.00	52,5	23,0	31,5	26,3	56,2	40,0	50,0
2300.00	55,0	23,5	33,0	27,5	57,3	40,0	50,0
2400.00	57,5	23,9	34,5	28,8	58,5	40,0	50,0
2500.00	60,0	24,3	36,0	30,0	59,5	40,0	50,0

Izvor: WTO, „Formula approaches to tariff negotiations”, Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Table 5, p. 14.

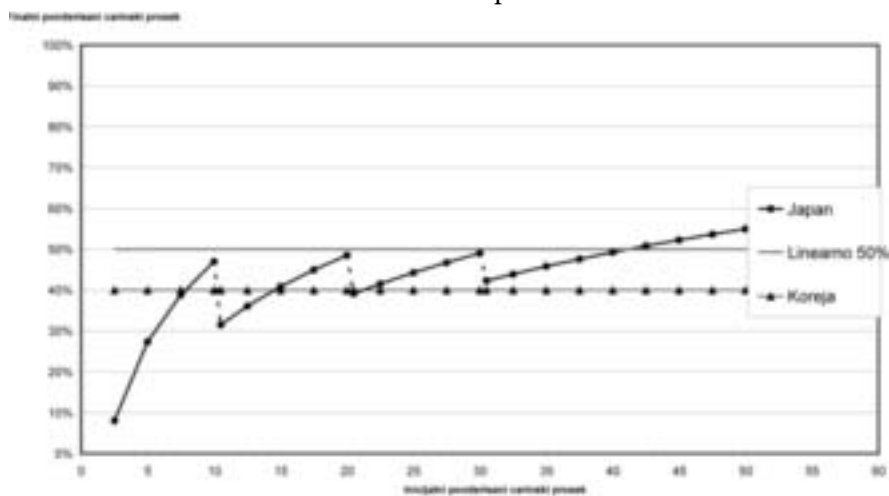
Pomenute promene mogu se videti jasnije i uočljivije u grafikonima 9 i 10, koji nam na osnovu istih početnih ponderisanih proseka carinskih stopa prikazuju razlike između Predloga Japana, Koreje i linearnog sniženja.

Grafikon 9: Poređenje predloga formula za smanjenje ponderisanog carinskog proseka

Izvor: WTO, „Formula approaches to tariff negotiations”, Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Figure 5, p. 17.

Grafikon 10: Smanjenja u procentima inicijalnih ponderisanih carinskih proseka

Izvor: WTO, „Formula approaches to tariff negotiations”, Note by the Secretariat, Revision, TN/MA/S/3/Rev.2, Figure 6, p. 18.

Po samoj svojoj prirodi formule su tehničke, ali bez obzira na to, veoma je važno da razumemo njihove osobine, kao i efekte koje dobijamo prilikom njihove primene na carinske tarife zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Na ovaj način, bez obzira na različitost i inovativnost predloga prilikom korišćenja formula u modalitetima za pregovore o pristupu tržištu, možemo napraviti neke opšte zaključke.

Svi izneti predlozi formula snižavaju visoke carinske stope proporcionalno gledano više nego niske carinske stope. Neki predlozi uključuju kontinuirana povećanja u stopama sniženja, druge imaju određen prag, odnosno granične vrednosti posle kojih se primenjuju više stope sniženja. Ovo je u različitim formulama postignuto na različite načine.

Svi predlozi imaju slične efekte na više nivoe carina. Mada se ti uticaji razlikuju u konačnim iznosima u zavisnosti od korišćenih parametara. Tretman nižih carinskih stopa značajno se razlikuje između datih predloga. Neki predlozi uzimaju u obzir diverzitet carinskih tarifa zemalja članica Svetske trgovinske organizacije kroz različiti dizajn formule za sadašnji nivo inicijalnih carinskih stopa.

4. Pregovori o pristupu tržištu na Doha rundi

U Deklaraciji Svetske trgovinske organizacije, usvojene na Ministarskoj konferenciji u Dohi, Katar, 14. novembra 2001. godine, stoji da se zemlje učesnice pregovora obavezuju da će održati sveobuhvatne pregovore u cilju značajnih poboljšanja u pristupu tržištu, smanjivanja sa ciljem da se postepeno ukinu svi oblici izvoznih subvencija i velikog snižavanja svih mera domaće podrške koje narušavaju trgovinu. Takođe, zemlje su se složile da će specijalni i diferencijalni tretman zemalja u razvoju biti sastavni deo pregovora.

Tabela 34: Dosadašnje Ministarske konferencije u okviru STO

Red. br.	Mesto održavanja	Vreme održavanja
1.	Singapur	9–13. decembar 1996.
2.	Ženeva	18–20. maj 1998.
3.	Sijetl	30. novembar – 3. decembar 1999.
4.	Doha	9–13. novembar 2001.
5.	Kankun	10–14. septembar 2003.
6.	Hong Kong	13–18. decembar 2005.
7.	Ženeva	30. novembar – 2. decembar 2009.
8.	Ženeva	15–17. decembar 2011.
9.	Bali	3–7. decembar 2013.

Početak Doha runde odvijao se u specijalnim političkim okolnostima, posle događaja od 11. septembra 2001. godine, tako da je međunarodna zajednica osećala potrebu za multilateralnom saradnjom. Vladao je osećaj da je slobodna svetska trgovina pravi odgovor za smanjivanje siromaštva koje se videlo kao izvor terorizma. Takođe, ova runda izgledala je kao pravi politički odgovor na neuspeh Ministarske konferencije u Sijetlu gde su zemlje u razvoju bile veoma nezadovoljne što njihovi prioriteti nisu uzimani u obzir u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Pregovori u okviru Doha runde započeli su u dva osnovna smera, prvo u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu industrijskih proizvoda, a drugo u okviru Komiteta za poljoprivredu. Kada ovi Odbori usvoje konačan tekst dobiće se detaljna lista koncesija koja bi trebalo da važi za zemlje članice Svetske trgovinske organizacije. Usvojeni tekstovi o pristupu tržištu moraju biti ostvarljivi u praksi. Pošto se u njima nalaze delovi o liberalizaciji kao i izuzecima, tako da postoji odrađeni balans između otvaranja tržišta i zaštite raznih interesa, što je realnost u stvarnom svetu. Treba na neki način i održati balans između razvijenih i zemalja u razvoju odnosno njihovih često suprotstavljenih interesa. Ova dva teksta od oba Odbora bi trebala da sadrže dobar i balansirani paket odluka koje bi donele napredak svim zemljama. Uspešna Doha runda biće snažan aspekt stabilnosti koji je toliko potreban svetu zabrinutom zbog finansijske i ekonomske krize.

Kada su započeti multilateralni trgovinski pregovori u okviru Doha runde o industrijskim proizvodima zemlje članice STO dogovorile su se da se lansiraju pregovori o snižavanju carina na sve industrijske proizvode. Cilj pregovora bio je da se gde je to moguće potpuno ukinu carine, a drugde da se eliminišu carinski vrhovi, visoke carine, eskalacija carina i necarinske barijere. Tokom pregovora bilo je utvrđeno da se mora voditi posebna pažnja o zemljama u razvoju i najmanje razvijenim zemljama i da se njihov izvoz olakša, što je više moguće, bez traženja reciprociteta. Odlučeno je da se ovi pregovori vode u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu.²⁷²

Pregovori o pristupu tržištu industrijskih proizvoda (NAMA pregovori) suočavaju se sa dva osnovna izazova. Prvo, carine razvijenih zemalja su u proseku niske, ali su često veoma visoke za one proizvode za koje su zainteresovani izvoznici iz zemalja u razvoju, kao što su tekstil, odeća i obuća. Drugo, vezane carine glavnih zemalja u razvoju (Brazil, Meksiko, Južna Afrika, Indija i Indonezija) su visoke, u proseku 35% sa carinskim vrhovima koji dolaze do 150%, dok su im primenjene carine umerene, u proseku od 8% do 15%. U praksi ovo znači da bi ovih pet zemalja mogle povećati svoje primenjene carine za više procentnih poena, bez ikakve naknade odnosno kompenzacije, što bi se prelilo kao šok na sistem međunarodne trgovine, posebno kada je ona već pogođena svetskom krizom. Na sve ovo potrebno je misliti kada se određuju modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora.

²⁷² Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd, str. 72.

Osnovne formule za liberalizaciju i za izuzetke od iste u pregovorima o industrijskim proizvodima možemo videti u tabeli 35.

Tabela 35: Modaliteti za liberalizaciju u pregovorima o industrijskim proizvodima

	Razvijene zemlje	Zemlje u razvoju
1. Formule za liberalizaciju		
<i>Obavezne</i>		
koeficijenti švajcarske formule	8	20, 22, 25
slobodan pristup izvozu najmanje razvijenih zemalja	Da	Da, po volji
<i>Neobavezujuće</i>		
sektorska liberalizacija	Da	Da
eliminacija niskih carina	Da	Da
2. Formule za izuzetke	nijedna	<u>Za sve ZuR:</u> da, sa 3 varijante primene. <u>Za 4 specifične grupe ZuR (a):</u> LDC, SVE, RAM i zemlje sa malim brojem vezanih carina

Napomena: (a) LDC – najmanje razvijene zemlje, SVE – male i ranjive privrede, RAM – zemlje najnovije članice STO.

Izvor: Messerlin, Patrick A., (2007), The Doha Round: Where Do We Stand?, GEM Working Paper, Table 1, p. 3, uz dopunu autora.

Modaliteti pregovora o industrijskim proizvodima sadrže četiri formule za liberalizaciju, dve obavezne i dve neobavezujuće. Ključna obavezna formula je švajcarska formula koja predlaže dva opsega koeficijenta 8 za razvijene zemlje i 20, 22 i 25 za zemlje u razvoju. Druga obavezna formula za liberalizaciju potvrđuje specifične obaveze preuzete na Ministarskoj konferenciji u Hong Kongu 2005. godine od strane razvijenih zemalja i koliko je to u njihovoj mogućnosti i zemalja u razvoju, da otvore što je više moguće svoja tržišta za izvoz iz najmanje razvijenih zemalja. To je obuhvaćeno Inicijativom o pristupu tržištu bez carina i bez kvota.

Dve neobavezujuće formule za liberalizaciju trgovine industrijskim proizvodima otvaraju, kao prvo, mogućnost sistematske eliminacije niskih carina i, kao drugo, mogućnost preduzimanja sektorskih pregovora.

Predlog modaliteta iz jula 2008. godine, modifikovan u decembru iste godine, ne sadrži nikakve različite varijante primene švajcarske formule za snižavanje carina u razvijenim zemljama, međutim dopušta tri varijante za zemlje u razvoju. Svi drugi izuzeci za švajcarsku formulu određeni su za posebne grupe zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Ove posebne grupe su pre svega najmanje razvijene zemlje,

male i ranjive privrede, najnovije članice STO i zemlje sa niskim vezanim pokrićem (manje od 35% njihovih NAMA tarifnih stavova). Ove zemlje će ostvariti potpuno ili skoro potpuno izuzeće od snižavanja carina uz period prilagođavanja. Naravno uvek se javlja dilema koliko će izuzeci štetiti primeni švajcarske formule i konačnom olakšavanju pristupa tržištu industrijskih proizvoda.

U tabeli 36 možemo videti koji su efekti primene švajcarske formule sa koeficijentom 8 na izabrane razvijene zemlje.

Tabela 36: Vezane i primenjene carine kod odabranih razvijenih zemalja

	Br. carinskih linija	Trenutne carine			Post Doha vezane carine	
		Vezane carine		Prosečne primenjene carine	Švajcarska formula sa koeficijentom 8	
		prosek	maksimum		prosek	maksimum
1. Svi industrijski proizvodi (NAMA)						
Kanada	4427	5,3	25,0	3,3	2,5	6,1
EU	4441	4,0	57,5	3,9	2,2	7,0
Japan	4327	2,3	28,5	1,6	1,3	6,2
SAD	4428	3,4	38,6	2,6	1,8	6,6
2. Odeća, tekstil i obuća (a)						
Kanada	824	13,1	21,0	10,9	4,7	5,8
EU	826	8,2	17,0	8,2	3,9	5,4
Japan	814	7,1	28,5	5,0	3,6	6,2
SAD	824	9,4	38,6	8,2	3,8	6,6

Napomena: (a) sve tarifne stavove u HS (harmonizovanom sistemu – *The Harmonized Commodity Description and Coding System* – Međunarodna konvencija o harmonizovanom sistemu naziva i šifarskih oznaka robe) glavama 50 do 64.

Izvor: Patrick A. Messerlin, *The Doha Round: Where Do We Stand?*, September 30, 2007, http://gem.sciences-po.fr/content/publications/pdf/Messerlin_where_do_we_stand092007.pdf, 01/10/2010, p. 6.

Nakon primene švajcarske formule vezane carine kod razvijenih zemalja za industrijske proizvode biće manje od 8% za razliku od 57,5% ili 38,6% ili 28,5% ili 25% koliko su pojedine vezane carine na snazi trenutno. Vidimo da su najviše carine koje primenjuju razvijene zemlje koncentrisane u sektorima tekstila, odeće i obuće. Kada se one snize nakon uspešnog završetka Doha runde zemlje u razvoju će imati daleko lakši pristup tržištima razvijenih zemalja koje ih za sada na ovaj način diskriminišu. Kada se ove carinske stope snize na nivo ispod 8% one će biti manja prepreka trgovini nego što su necarinske barijere ili čak transportni troškovi. Osim zemalja u razvoju izvoznica tekstila, odeće i obuće korist od ovoga olakšavanja

pristupa tržištu imaće i krajnji potrošači u razvijenim zemljama, posebno oni siromašniji, jer će imati veći izbor jeftinije robe.²⁷³

Ukoliko se konačno usvoje ovi modaliteti za pristup tržištu industrijskih proizvoda prosečne carine u Kanadi biće 2,5%, u Evropskoj uniji 2,2%, u SAD-u 1,8% i u Japanu 1,3%. Ove buduće carinske stope kod najrazvijenijih zemalja sveta koje se u proseku kreću oko 2% biće veoma stimulatívne za izvoz zemalja u razvoju. Posebno ako obratimo pažnju na već spomenute sektore koje razvijene zemlje jače štite (odeća, tekstil i obuća) vidimo da se i tu nove prosečne vezane carinske stope, koje očekujemo nakon završetka Doha runde, kreću oko 4% što je više nego 50% sniženja u odnosu na prethodne (trenutno još uvek važeće). Ako obratimo pažnju na maksimalne dozvoljene carine videćemo da je i tu napravljen veliki pomak. Ni kod jedne od 4 navedene zemlje maksimalna carinska stopa nije iznad 7%, dok će kod Kine na primer biti između 15 i 18% u zavisnosti koji modalitet izabere. Na ovaj način je bar kod pristupa tržištu industrijskih proizvoda učinjen napor ka opravdanju razvojnog naziva u tekućoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora.

Sa druge strane, kod zemalja u razvoju biće više varijabiliteta u prosečnim carinskim stopama u zavisnosti od toga koji modalitet od ponuđenih odaberu da primene i koliko će iskoristiti mogućnosti za izuzetke. Kao što smo rekli, prema poslednjim usklađivanjima julske paketa iz 2008. godine koeficijenti švajcarske formule koje će primeniti zemlje u razvoju su 20 ili 22 ili 25.²⁷⁴ U tabeli 37 možemo videti procene kolike će biti prosečne i maksimalne vezane carine kod zemalja u razvoju, ako se primene ovi predloženi modaliteti.

Prosečne vezane carine industrijskih proizvoda kod zemalja u razvoju posle uspešno završene Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora će se kretati u rasponu od 5,5% (slučaj Koreje sa koeficijentom švajcarske formule 20) do 14,5% (u slučaju Indije i Meksika sa koeficijentom švajcarske formule 25). Trenutno, dok još uvek tekuća runda multilateralnih trgovinskih pregovora nije zaključena, vezane carinske stope kod posmatranih zemalja u razvoju kreću se od 36,5% kod Indije do 9,7% kod Koreje. Vidimo da će doći do značajnog sniženja vezanih carinskih stopa industrijskih proizvoda primenom modaliteta iz Dohe. Osim toga, ako ih uporedimo sa primenjenim carinskim stopama videćemo da će doći i do njihovog snižavanja, jer se nove vezane carine približavaju primenjenim, a u nekim slučajevima su i niže od trenutno primenjenih carinskih stopa. Na taj način će carinske tarife zemalja u razvoju posle Doha runde podsećati na carinske tarife kod Evropske unije i SAD-a u periodu 90-ih godina 20. veka koji je obeležen kao period otvorenih tržišta

²⁷³ Messerlin, Patrick A., (2007), "The Doha Round: Where Do We Stand?", http://gem.sciences-po.fr/content/publications/pdf/Messerlin_where_do_we_stand092007.pdf, 01/10/2010, p. 5.

²⁷⁴ Messerlin, Patrick (2011), "From the "Old Agenda" of the Doha Round to a long-lasting relevance of the WTO", Trade Policy Brief /1: The Doha Round and Beyond, Rscas PP 2011/02, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 7.

Tabela 37: Procene carinskih stopa nakon Doha runde kod odabranih zemalja u razvoju

	Trenutne carine		Vezane carine posle Dohe (predviđanje)		
	vezane	primenjene	koeficijent švajcarske formule 20	koeficijent švajcarske formule 22	koeficijent švajcarske formule 25
Indija					
<i>prosečna carina</i>	36,5	15,4	12,7	13,5	14,5
<i>max carina</i>	150,0	100,0	17,6	19,2	21,4
Meksiko					
<i>prosečna carina</i>	34,8	13,3	12,7	13,4	14,5
<i>max carina</i>	50,0	50,0	14,3	15,3	16,7
Brazil					
<i>prosečna carina</i>	30,8	12,6	11,9	12,6	13,6
<i>max carina</i>	55,0	35,0	14,7	15,7	17,2
Južna Afrika					
<i>prosečna carina</i>	15,6	7,7	7,5	7,9	8,4
<i>max carina</i>	60,0	43,0	15,0	16,1	17,6
Indonezija					
<i>prosečna carina</i>	35,3	6,7	12,4	13,1	14,2
<i>max carina</i>	100,0	80,0	16,7	18,0	20,0
Koreja					
<i>prosečna carina</i>	9,7	6,7	5,5	5,7	6,0
<i>max carina</i>	262,3	259,8	18,6	20,3	22,8

Izvor: Messerlin, Patrick (2011), „From the “Old Agenda” of the Doha Round to a long-lasting relevance of the WTO“, Trade Policy Brief /1: The Doha Round and Beyond, Rscas PP 2011/02, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, p. 8.

industrijalizovanih zemalja. Što se tiče maksimalnih carina one će biti značajno snižene posle Dohe, čak u najdrastičnijem slučaju Koreje sa čitavih 262,3 (primenjene 259,8) na 18,6, ili 20,3 ili 22,8 u zavisnosti od primenjenog modaliteta.²⁷⁵

Nastavak pregovora o poljoprivredi je u okviru Svetske trgovinske organizacije iniciran krajem marta 2000. godine (kako je to bilo predviđeno Sporazumom o

²⁷⁵ Ibid., p. 8.

poljoprivredi), i to u okviru specijalnih sesija Komiteta za poljoprivredu. Kako je propao pokušaj da se u Sijetlu na trećoj Ministarskoj konferenciji, održanoj u periodu od 30. novembra do 3. decembra 1999. godine, pokrene nova runda pregovora u okviru STO odlučeno je da se pregovori o poljoprivredi nastave 1. januara 2000. godine u odgovarajućem Komitetu za poljoprivredu. Pošto je na četvrtoj Ministarskoj konferenciji novembra 2001. godine pokrenuta Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora poljoprivreda je postala veoma značajan deo tog jedinstvenog poduhvata. Kako je i u samom nazivu runde isticano da se radi o Razvojnoj rundi pregovora ukazano je da će se više voditi računa nego do sada o interesima zemalja u razvoju, što pregovorima o poljoprivredi daje jedno od centralnih mesta.

Što se tiče pregovora o pristupu tržištu za poljoprivredne proizvode, u odnosu na pregovore o pristupu tržištu industrijskih proizvoda, stvari su se odvijale još sporije i još teže. Pregovori o poljoprivredi su i ranije bili kamen spoticanja zbog nespremnosti razvijenih zemalja da se odreknu složene regulative koju poseduju u ovoj oblasti. Visok stepen zaštite domaće poljoprivredne proizvodnje, visoke carinske stope u ovoj oblasti, brojne subvencije kako u domaćoj podršci poljoprivrednih proizvođača tako i kao izvoznih subvencija i slično samo su neki od problema i prepreka pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda.

Kod pristupa tržištu poljoprivrednim proizvodima postojalo je mnoštvo predloga zemalja o tome šta je potrebno promeniti i o čemu je sve potrebno pregovarati. Usvajanjem Ministarske deklaracije u Dohi zemlje članice Svetske trgovinske organizacije su se obavezale na pregovore u tri oblasti:

1. olakšavanju pristupa tržištu kroz snižavanje stepena zaštite domaćih tržišta,
2. postepenom snižavanju do potpunog ukidanja izvoznih subvencija i
3. značajnom snižavanju domaće podrške koja utiče na pojavu poremećaja na tržištu.

Dugoročna nestabilnost cena poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu, još je pojačana od 2001. godine tako da je sada međunarodna zajednica mnogo više zabrinuta potencijalnom neravnotežom kod trgovine poljoprivrednim proizvodima. Osim toga zaštita životne sredine dobija sve viši prioritet. Posebno što snabdevanje hranom postaje problematično zbog klimatskih promena tako da međunarodna trgovina ovim proizvodima može postati neophodnost. Sva ova i druga pitanja i problemi podigli su očekivanja od Svetske trgovinske organizacije. Međutim STO je međunarodna institucija koja se bavi isključivo pitanjima međunarodne trgovine i ona nema mandat u pogledu razvoja zemalja ili zaštite životne sredine, iako se razna druga čak i šira pitanja provlače kroz pregovore, jer imaju vezu sa trgovinom.

Dok se uspešno ne okonča Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora primenjuje se Sporazum o poljoprivredi koji je zaključen na Urugvajskoj rundi. Međutim dosadašnja primena ovog Sporazuma može se oceniti kao veoma spora liberalizacija međunarodne trgovine poljoprivrednim proizvodima. Razlozi su slični

kao i razlozi koji usporavaju pregovore na Doha rundi, a to su pre svega otpor razvijenih zemalja da odstupe od korišćenja protekcionističkih mera zaštite svojih privreda, ali i postojećim visokim nivoom zaštite koji trenutno predstavlja početnu osnovu za liberalizaciju.

Nakon iznetih početnih predloga o modalitetima i usvajanju rokova za davanje inicijalnih ponuda i početka samih pregovora vidimo da se nije sve odvijalo kako je planirano. U međuvremenu se javilo još nekoliko predloga za modalitete koji će se primeniti da se olakša pristup tržištu industrijskim i pre svega poljoprivrednim proizvodima. Da bi se bolje razumelo kako su modaliteti pregovora u okviru Dohe evoluirali tokom godina i da bi se moglo proceniti da li su se pregovori kretali ka odrađenoj zajedničkoj poziciji detaljnije ćemo sagledati najbitnije predloge pregovarača o modalitetima i međusobno ih uporediti. Znači uradićemo analizu i poređenje efekata primene pet pomenutih predloga na pristup tržištu:

- paket iz decembra 2008. godine, poznat kao scenario 2008;
- predloge od strane Evropske unije, poznatije kao EU scenario;
- predlog G-20, poznat kao G-20 scenario;
- predlog SAD na Ministarskoj konferenciji u Hong Kongu, poznat kao SAD scenario;
- kombinacija Harbinson predloga u poljoprivredi i Žirard predloga u industriji, oba podnesena u 2003. godini, poznati kao Harbinson i Žirard scenario.

U tabeli 38 prikazan je uticaj ovih različitih predloga modaliteta na prosečne primenjene carine. U poslednjoj koloni, gde su najnoviji modaliteti iz 2008. godine, vidimo da bi njihovom primenom u godinama posle uspešno završene Doha runde došlo do smanjenja zaštite u svetu za 26%, sa 4,5% na 3,3% za robu. Poređenja radi, američki predlog koji je predstavljen u preposlednjoj koloni smanjio bi svetski prosek za 49%, a predlog Evropske unije samo za 37%. Harbinson i Žirard predlog smanjio bi prosek zaštite za robu sa 4,5% na 3,2% dok bi predlog G-20 kao novi nivo zaštite za robu imao stopu od samo 2,8%. Od svih 5 predloga SAD za rezultat ima najnižu konačnu stopu carinske zaštite za robu i možemo reći da on predlaže najveću liberalizaciju.

Uzimajući u obzir brojne izuzetke od primene formule zaštita poljoprivrednih proizvoda u svetu bila bi smanjena za 25% ukoliko bi se primenio paket predloga iz 2008. godine. Ovo je niže smanjenje nego što bi bilo kod industrijskih proizvoda. Ukoliko bi se primenio predlog SAD-a za poljoprivredne proizvode smanjenje bi bilo za 57%. Predlog G-20 bi svojom primenom doveo do stope od 11%, a predlog Evropske unije 12,3%. Od svih analiziranih predloga za sniženje carinskih stopa poljoprivrednih proizvoda SAD scenario bi za konačnu carinsku stopu imao najnižu stopu (7,6).

Ako posmatramo rezultate primene predloženih modaliteta na pristup tržištu poljoprivrednih proizvoda scenario 2008 (primena ovih modaliteta) smanjio bi

primenjene carine odnosno primenjenu zaštitu za nešto više od jedne trećine u visoko razvijenim zemljama (od 17,6% na 11,6%), a za manje od 3% u zemljama sa srednjim dohotkom (od 18,7% na 18,2%).²⁷⁶ Ovo bi trebalo da podstakne rast izvoza zemalja u razvoju u razvijene zemlje, što i jeste proklamovani cilj Doha runde.

Tabela 38: Uticaj različitih predloga modaliteta na ponderisane proseke primenjenih carina

		Osnova	Harbinson i Žirard (2003)	G-20 (2005)	EU (2005)	SAD (2005)	Najnoviji modaliteti (2008)
Sva roba	Sve STO zemlje	4,5	3,2	2,8	2,9	2,3	3,3
	Zemlje sa visokim prihodom	3,3	1,8	1,5	2,0	1,5	2,1
	Zemlje sa srednjim prihodom	8,6	7,5	7,2	5,7	4,8	7,5
Pristup tržištu – poljoprivredni proizvodi	Sve STO zemlje	17,8	13,4	11,0	12,3	7,6	13,4
	Zemlje sa visokim prihodom	17,6	11,9	8,7	10,9	5,2	11,6
	Zemlje sa srednjim prihodom	18,7	17,7	17,5	16,5	14,0	18,2
Pristup tržištu – industrijski proizvodi	Sve STO zemlje	3,6	2,4	2,2	2,2	2,2	2,6
	Zemlje sa visokim prihodom	2,3	1,1	1,0	1,4	1,4	1,4
	Zemlje sa srednjim prihodom	7,7	6,6	6,3	4,8	4,8	6,6

Napomena: Klasifikacija na zemlje sa visokim i srednjim prihodom urađena je prema Svetskoj banci a ne prema STO. Najmanje razvijene zemlje nisu u tabeli jer se na njih ne primenjuju smanjenja carina.

Izvor: Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 5.

²⁷⁶ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, pp. 4–5.

Ponderisani proseci primenjenih carina za poljoprivredne proizvode su daleko viši nego za industrijske proizvode, što nam dokazuje tendenciju jače zaštite poljoprivrednih proizvoda i to i u razvijenim zemljama i u zemljama u razvoju. Osim toga to nam pokazuje da se daleko više postiglo u olakšavanju pristupa tržištu industrijskih proizvoda na prethodnim rundama multilateralnih trgovinskih pregovora. Kada pogledamo dobijene rezultate za industrijske proizvode primena modaliteta bi u proseku za sve zemlje dala relativno slične rezultate u pristupu tržištu, u rasponu od 2,2% do 2,6%. Razvijene zemlje imale bi finalne carinske stope oko 1%, dok bi srednje razvijene zemlje, u zavisnosti od primenjenog modaliteta imale ispod 5% ili preko 6%. Moguće je da bi i ovakvi rezultati podstakli izvoz zemalja u razvoju u razvijene zemlje.

Tabela 39: Uticaj različitih predloga na ponderisane proseke carina sa kojima se suočavaju izvoznici (izraženo u %)

	Zemlje	Osnova	Harbinson i Žirard (2003)	G-20 (2005)	EU (2005)	SAD (2005)	Najnoviji modaliteti (2008)
Sva roba	Sve STO	4,5	3,2	2,8	2,9	2,5	3,3
	sa visokim prihodom	4,7	3,3	3,0	2,9	2,6	3,5
	sa srednjim prihodom	4,2	2,8	2,5	2,7	2,4	3,0
	Najmanje razvijene	3,0	1,9	1,4	1,3	1,3	1,9
Pristup tržištu – poljoprivredni proizvodi	Sve STO	17,8	13,4	11,0	12,3	7,6	13,4
	sa visokim prihodom	17,6	13,2	10,9	12,1	7,4	13,1
	sa srednjim prihodom	18,4	13,9	11,3	13,0	7,9	14,1
	Najmanje razvijene	9,3	8,3	7,0	6,6	6,4	7,0
Pristup tržištu – industrijski proizvodi	Sve STO	3,6	2,4	2,2	2,2	2,2	2,6
	sa visokim prihodom	3,8	2,7	2,4	2,3	2,3	2,9
	sa srednjim prihodom	3,1	1,9	1,8	1,9	1,9	2,1
	Najmanje razvijene	2,2	1,2	0,8	0,7	0,7	1,3

Napomena: Klasifikacija na zemlje sa visokim i srednjim prihodom urađena je prema Svetskoj banci a ne prema STO.

Izvor: Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 6.

U tabeli 39 možemo videti efekte primene navedenih 5 predloga modaliteta na olakšanje pristupa tržištu izvoznicima iz razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Modaliteti prema scenariju 2008 poboljšavaju pristup tržištu robe za visoko razvijene zemlje za 25%, za srednje razvijene zemlje za 29%, a za najmanje razvijene zemlje za 37%. Kod poljoprivrede ovi dobiti su podjednako raspoređeni kod sve tri kategorije zemalja i iznose oko 25%. Olakšavanjem pristupa tržištu industrijskih proizvoda smanjivanjem carinskih stopa dobiti za izvoznike na razvijena tržišta su oko 25%, na srednje razvijena tržišta 30%, a na tržišta najmanje razvijenih su i do 40%

Dakle, u okviru Doha razvojne agende, najmanje razvijene zemlje će poboljšati svoj pristup stranim tržištima, ali će takođe doživeti i gubitak preferencijala, posebno u poljoprivredi. Zaštita sa kojom se suočava njihov izvoz poljoprivrednih proizvoda će pasti za 2,3 procentna poena, dok će za visoko razvijene zemlje pasti za 4,5 procentnih poena, a kod srednje razvijenih zemalja za 4,3 procentna poena.²⁷⁷

Nakon što se na trećoj Ministarskoj konferenciji nije pokrenula nova runda pregovora u okviru STO, odlučeno je da se pregovori o uslugama nastave 1. januara 2000. godine u odgovarajućem Savetu za trgovinu uslugama. U okviru pregovora o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine izdvojene su tri pregovaračke teme: trgovinski aspekti prava intelektualne svojine i zdravlje, oznake geografskog porekla i ocena postojećih pravila. Za prvu temu pregovora zemlje članice STO su se složile da odredbe TRIPS treba tumačiti tako da one ne ograničavaju pristup postojećim i stvaranju novih lekova. U okviru Saveta za trgovinske aspekte prava intelektualne svojine dogovoreno je da se najmanje razvijenim zemljama produži rok za punu primenu odredbi o patentnom sistemu za lekove do 1. januara 2016. godine.

Po prvi put, u više od 13 godina pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije, pregovarači su započeli rad na proizvodnji jednog nacrtu teksta za uspostavljanje multilateralnog registra za geografske oznake vina i alkoholnih pića. Nacrt notifikacije, koji je prvi od šest iz ove oblasti (notifikacija, registracija, pravne posledice registracije, naknade i troškovi, poseban tretman za zemlje u razvoju i učešće), bio je u opticaju 13. januara 2011. godine, na neformalnom sastanku kojim je predsedavao Darlington Muape (*Darlington Mwape*). Pregovori na drugu temu su otvoreni usvajanjem Ministarske deklaracije kada su počeli pregovori za uspostavljanje međunarodnog sistema za utvrđivanje oznaka geografskog porekla za vina i alkohol. Planirano je da ovi pregovori budu završeni najkasnije do početka sledeće Ministarske konferencije. Treća pregovaračka tema se, pre svega, odnosila na patentno pravo u oblasti unapređenja biljnih i životinjskih vrsta i zaštitu biljne raznovrsnosti, ali je naglašeno i da će se ići na ocenu kompletnog Sporazuma o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine. Pri tome bi se posebno vodilo

²⁷⁷ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 5.

računa o odnosu između TRIPS i Konvencije Ujedinjenih nacija o biološkoj raznovrsnosti i zaštiti tradicionalnog znanja i folkloru.²⁷⁸

Osim pregovora o pristupu tržištu na Doha rundi multilateralnih pregovora bile su još mnoge teme pregovora, kao što su singapurske teme, rešavanje sporova, tehnička pomoć i drugo.²⁷⁹ U više od deset godina pregovora u okviru Doha runde različite pozicije zemalja su evoluirale i konvergirale. Modaliteti pristupa tržištu dosegli su visok nivo sofisticiranosti. Opšti principi su i dalje jednostavni – formule sa progresivnim smanjivanjem carina za sve vrste proizvoda, poljoprivredne i industrijske proizvode. Međutim, uvedeno je mnogo izuzetaka sa različitim stepenima specijalnog i diferencijalnog tretmana, kao i posebne odredbe za eskalaciju carina, tropske proizvode i dugogodišnje preference. Inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota za najmanje razvijene zemlje treba da obezbede zemlje OECD, sa klauzulom trocentnog izuzeća za proizvode. Izvozne subvencije treba postepeno smanjivati do 2013. godine za razvijene zemlje. Što se tiče domaće podrške predviđena je harmonizacija smanjenja u ukupnoj domaćoj podršci koja remeti normalne trgovinske tokove, kao i jača sektorska disciplina.²⁸⁰

Na dnevnom redu Doha razvojne runde nalaze se mere koje će kada se usvoje doneti liberalizaciju u novim oblastima i omogućiti mnoga poboljšanja u pristupu tržištu. Prosečne carine na koje nailaze izvoznici poljoprivrednih proizvoda će sa nivoa od 14,5% pasti na oko 12%, pa zatim carine na izvoz proizvoda će sa 3% pasti na manje od 2,5%. Za zemlje u razvoju je posebno važno što će carinski vrhovi za radno intenzivne proizvode biti značajno smanjeni. Nove analize koje koriste model Svetske banke, a koji pretpostavlja da se Doha runda uspešno okončala 2010. godine, od dotadašnjih pregovora ostvarili bi se dobiti u svetskom društvenom proizvodu (*global income gains*) čak i do 160 milijardi USD, zahvaljujući poboljšanju pristupa tržištu za robu, čak uzimajući u obzir i sve izuzetke za osetljive proizvode.²⁸¹ Takođe, postoje velike mogućnosti da Doha donese veću sigurnost za pristup tržištu za usluge nego što je do sada to na pregovorima ostvareno. Prema tome vidimo i očekujemo veliki uticaj Doha runde na međunarodnu trgovinu i privredni razvoj zemalja članica STO.

Zaključenje Dohe bi dovelo i do poboljšanja održivosti životne sredine, što je sve važnija tema i na trgovinskim pregovorima. Brojni programi za podršku poljoprivredi doveli su do korišćenja metoda u poljoprivrednoj proizvodnji koji sve

²⁷⁸ World Trade Organization, Internet, www.wto.org, 14/03/2011.

²⁷⁹ Singapurske teme su pregovaračka pitanja koja su uključena u proces pregovora u okviru WTO na prvom sastanku Ministarske konferencije koji je održan od 9. do 13. decembra 1996. godine u Singapuru. U singapurske teme spadaju: trgovina i investicije, trgovina i konkurencija, olakšavanje trgovine i transparentnost u vladinim nabavkama.

²⁸⁰ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 4.

²⁸¹ Ibidem.

više zagađuju životni sredinu i iscrpljuju njene izvore. Zbog prevelike eksploatacije svetskih zaliha ribe (preko 75%) došlo je do godišnjeg gubitka za svetsku privredu od oko 50 milijardi USD. Rešenje bi bilo postepeno ukidanje subvencija za ribolov. Osim toga, uklanjanje raznih politika zemalja koje ograničavaju trgovinu proizvoda i usluga koji služe za zaštitu životne sredine sigurno bi doprinelo boljem kvalitetu rasta i razvoja svih privreda.

Otvaranje više mogućnosti za siromašne zemlje trebalo bi takođe da bude jedna od koristi koje bi se ostvarile sa zaključivanjem Doha runde. Poboljšanje pristupa tržištu za najmanje razvijene zemlje kao rezultat primene predloga bez carina i bez kvota i sporazuma da se preduzmu konkretne akcije ka olakšanju pristupa tržištu, kao što je na primer smanjenje troškova birokratije prilikom prelaska granice, pomoći će siromašnim zemljama otvaranjem novih mogućnosti za trgovinu. Primetno smanjenje u eskalacijama carina i carinskim vrhovima biće takođe veoma korisno za većinu zemalja u razvoju. Inicijativa pomoć za trgovinu već igra određenu ulogu u mobilizaciji pomoći vezane za trgovinu i dok ova inicijativa nije direktno vezana za završetak pregovora, Doha bi ipak doprinela da se inicijativa pomoć za trgovinu pretvori u preuzete obaveze i pojavi kao dodatni transfer resursa u siromašne zemlje.²⁸²

Ono što se trenutno nalazi kao ponuda u međunarodnim trgovinskim pregovorima ne zadovoljava očekivanja koje je veliki broj zemalja imao na početku Doha razvojne runde. Velika razlika između očekivanja i do sada postignutog posebno se ogleda u tome da na primer pristup 100% bez carina i kvota za najmanje razvijene zemlje nije ostvaren već je ponuđen minimum od 97%, što ipak nije isto. Prednosti koje bi runda obezbedila najmanje razvijenim zemljama su neznatne i zanemarljive čak i negativne za pojedine zemlje. Te prednosti mogu biti poboljšane sa novim naporom razvijenih i bogatih zemalja, pre svega u smislu boljeg pristupa tržištu i drugih transakcionih troškova. Tada bi Doha runda zaista opravdala svoju razvojnu ulogu.

Od svih zamerki i negativnih ocena Doha runde najveći prigovori tekućoj rundi pregovora upućeni su na račun ograničenog obima smanjenja prosečnog primenjenog nivoa zaštite. Međutim, glavni rezultat i ranijih multilateralnih rundi pregovora putem GATT nije nikada bio drastična carinska liberalizacija. Naprotiv, primarni rezultat sistema GATT/STO i njihovih trgovinskih rundi je politika vezivanja carina, što znači usvajanje seta primenljivih i samim tim i verodostojnih obaveza na koje su pristale zemlje članice STO. Te obaveze podrazumevaju pismenu garanciju da zemlja članica STO neće podići zaštitu ili uvesti podršku, odnosno subvenciju domaćoj industriji iznad nivoa na koji se obavezala, a često se dešava da su taj nivo zemlje smanjile unilateralno, i da neće primenjivati određene politike koje

²⁸² Hoekman, Bernard, Will Martin, Aditya Matto, (2009), "Conclude Doha It Matters!", Policy Research Working Paper 5135, The World Bank, p. 2.

su štetne za spoljnotrgovinske partnere.²⁸³ Znači ni od Doha runde se ne očekuju drastična smanjenja primenjenih carina, već pre svega određena smanjenja vezanih carina uz odgovarajuće obaveze koje zemlje članice STO preuzimaju. Vezivanje carina i preuzimanje niza obaveza pre svega pruža sigurnost u međunarodnoj trgovini, stabilnost, transparentnost i predvidljivost, kao i izbegavanje šokova na svetsku privredu uopšte.

Pregovori u okviru Doha runde su se pokazali kao veoma teški i komplikovani. Nije lako postići dogovor između velikog broja zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Osim toga, međunarodni trgovinski sistem baziran je osim na multilateralnim odnosima i na pregršt regionalnih integracija i preferencijalnih sporazuma. Preferencijalne šeme i regionalni sporazumi su u stanju da derogiraju ono što je postignuto u okviru Svetske trgovinske organizacije. Pored toga, u poljoprivrednom sektoru koncentrisan je veliki broj trgovinskih distorzija čiji su uzrok razne državne mere. Dugi niz godina nekoliko bogatih i jakih zemalja je pružalo žestok otpor međunarodnim pritiscima ka liberalizaciji poljoprivrednog sektora. Liberalizacija ovog sektora bila bi od najveće koristi zemljama neto izvoznicama hrane i možda su i najveća očekivanja upravo u liberalizaciji ovoga sektora privrede.

Dok je tokom usvajanja Ministarske deklaracije u Dohi vladao veliki entuzijazam povodom ovoga visoko ambicioznog programa, tokom godina on se, nažalost, sve više topio i ciljevi su se zamagljivali tako da je sada, iako još uvek dostižan, završetak pregovora sve više obavijen nesigurnošću.

5. Paket sa Balija

Na devetoj Ministarskoj konferenciji STO, koja je održana na Baliu (Indonezija), u trajanju od 3. do 7. decembra 2013. godine, ministri trgovine su usvojili takozvani „paket sa Balija“, odnosno niz odluka u cilju racionalizacije trgovine, dozvoljavajući zemljama u razvoju više opcija za obezbeđivanje stabilnosti snabdevanja hranom, podsticanja trgovine najmanje razvijenih zemalja i pomoći razvoju uopšte.²⁸⁴ Na završnoj sednici 7. decembra, dan kasnije nego što je u početku planirano, usvojena je Ministarska deklaracija i ministarske odluke, tzv. paket sa Balija.

Roberto Azevedo iz Brazila, novi Generalni sekretar STO koji je stupio na položaj septembra 2013. godine, predsedavao je na devetoj Ministarskoj konferenciji. Prema

²⁸³ Više o tome pogledati u radovima: Bernard Hoekman, David Vines, (2007), "Multilateral trade cooperation: what next?", Oxford Review of Economic Policy, Volume 23, Number 3, pp. 311–334, i Hoekman, Bernard M., Kostecki, M. M., (2001), *The political economy of the world trading system: The WTO and beyond*, Oxford University Press, Oxford.

²⁸⁴ World Trade Organization, Ninth WTO Ministerial Conference, Internet, <https://mc9.wto.org/>, 27/12/2013.

njegovom mišljenju paketom sa Balijsa potvrđena je posvećenost zemalja članica Svetskoj trgovinskoj organizaciji i radu na Doha razvojnoj rundi. Preuzete obaveze predstavljaju važan korak ka završetku Doha runde, a narednih 12 meseci će se definisati program rada ka ostvarenju tog cilja. Kao rezultat ostvarenog napretka, može se krenuti napred i sa drugim područjima rada STO gde je primetno veliko zaostajanje.²⁸⁵

Nakon 12 godina dugih i iscrpljujućih pregovora u okvirima Doha runde konačno je postignut sporazum na nivou Svetske trgovinske organizacije o smanjenju trgovinskih barijera u svetu. Do paketa sa Balijsa došlo se konsenzusom 159 zemalja članica STO. On je odmah u ocenama političara i medija dobio epitet istorijskog sporazuma, jer predstavlja prvi trgovinski sporazum koji je postignut od osnivanja STO 1995. godine. Sam sporazum o globalnoj trgovini je veoma teško ostvaren, sa jedne strane upornošću predsedavajućeg, a sa druge strane pristankom na više kompromisa da bi sve članice STO glasale za njegovo usvajanje. Poslednjih godina liberalizacija svetske trgovine je stagnirala, a od početka Doha runde pregovori do sada nisu doneli nijedan konkretni rezultat u vidu trgovinskog sporazuma. Na određen način ovaj sporazum predstavlja poslednju šansu za oživljavanje trgovinskih pregovora u okvirima Svetske trgovinske organizacije i Doha runde. Sporazum o globalnoj trgovini trebao bi da vrati poverenje i ugled Svetskoj trgovinskoj organizaciji na multilateralan planu. Tokom pregovora na devetoj Ministarskoj konferenciji STO Indija je tražila specijalnu dozvolu za svoj subvencionisani program ishrane stanovništva pomoću kojeg 820 miliona ljudi ima mogućnost da po niskoj ceni dođe do pirinča i žitarica. Takođe, Kuba je do poslednjeg trenutka pretela da će uložiti veto na paket ekonomskih mera. Bilo je i drugih problema i pokrenutih pitanja tokom pregovora, ali ono što je dogovoreno je da bi ovim sporazumom, između ostalog, siromašnim zemljama bilo omogućeno da lakše prodaju svoju robu na svetskom tržištu. Paketom mera predviđeno je da se najsiromašnijim zemljama smanje prepreke za izvoz. Postignuti dogovor smanjiće trgovinske barijere i ubrzati protok robe preko carine. Sporazum omogućuje smanjenje birokratije na carinima širom sveta, poboljšanje uslova trgovine najsiromašnijim zemljama, a zemljama u razvoju da zaobiđu pravila o poljoprivrednim subvencijama dok pokušavaju nahraniti najsiromašnije delove stanovništva.

Usvojena Ministarska deklaracija sadrži tri dela.²⁸⁶ Na početku deklaracije nalaze se usvojene odluke donete u okviru redovnog rada Opšteg saveta, kao i odluka o pristupanju Republike Jemen Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Drugi deo sadrži usvojene odluke vezane za Doha razvojnu rundu – Sporazum o trgovinskim

²⁸⁵ World Trade Organization, Azevêdo: "The WTO has truly delivered", http://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra16_e.htm, 27/12/2013.

²⁸⁶ World Trade Organization, *Bali Ministerial Declaration*, WT/MIN(13)/DEC, 11 December 2013, p. 3.

olakšicama, odluke u vezi poljoprivrede i pamuka, kao i odluke u vezi razvoja i najmanje razvijenih zemalja.²⁸⁷ Treći i poslednji deo odnosi se na odluke u vezi rada u okviru STO po završetku Ministarske konferencije. Nakon izglasavanja na Baliju procedura Svetske trgovinske organizacije zahteva da paket sa Balija moraju odobriti i vlade svih zemalja članica. Prema odluci usvojenoj na Baliju članice STO moraju izraditi Protokol o izmenama i dopunama, da bi se novi sporazum ubacio u aneks 1a Sporazuma o STO. Sporazum o trgovinskim olakšicama će onda stupiti na snagu kada dve trećine članica STO završe domaće procese ratifikacije.²⁸⁸

U okviru prva dva dela paketa sa Balija nalazi se deset ministarskih odluka, od kojih svaka zahteva zasebni set koraka da bi ušla u primenu. To će biti veoma važan test za ceo sistem STO. U toku je izrada protokola o izmenama i dopunama koji će doprineti integrisanju postignutog Sporazuma o trgovinskim olakšicama u aneks 1a Sporazuma o STO. Osim toga, Deklaracija sa Balija nalaže da se do kraja 2014. godine pripremi jasno definisan program rada na preostalim pitanjima Doha razvojne runde.²⁸⁹ Kao najvažnije pitanje koje treba rešiti na multilateralnom nivou je stvaranje nekog budućeg Sporazuma o poljoprivredi. Kada bi se rešili suprotstavljeni stavovi u vezi poljoprivrednih pitanja u okviru STO, najverovatnije bi ih odmah sledili sporazumi o industrijskim proizvodima i o uslugama.

Novi Sporazum o trgovinskim olakšicama sadrži odredbe za ubrzanje kretanja, puštanja i carinjenja robe, uključujući i robu u tranzitu. On takođe utvrđuje i mere za efikasnu saradnju između carinskih i drugih nadležnih organa na olakšavanju trgovine i po pitanjima carinske usaglašenosti. Takođe sadrži i odredbe za tehničku pomoć i izgradnju kapaciteta u ovoj oblasti.²⁹⁰ Sporazum o trgovinskim olakšicama sastavljen je tako da bude lakše usvojen u situaciji kada su razvijene zemlje i zemlje u razvoju u sukobu oko osetljivih tema kao što su carine na poljoprivredne proizvode. Olašavanje protoka robe preko granica će, prema mišljenju članica Svetske trgovinske organizacije, podstaći međunarodnu trgovinu. Trenutno najveći izazov za Svetsku trgovinsku organizaciju predstavljaju regionalni sporazumi koji se formiraju između razvijenih zemalja, pre svega SAD-a, EU i Japana. Regionalni sporazumi su manje poželjni od međunarodnih sporazuma pod okriljem STO, jer će oni izmestiti trgovinu u zemlje članice ovih regionalnih sporazuma, a onda će zemlje u razvoju

²⁸⁷ World Trade Organization, *Agreement on Trade Facilitation – Ministerial Decision of 7 December 2013*, WT/MIN(13)/36 – WT/L/911, 11 December 2013, p. 29.

²⁸⁸ World Trade Organization, Trade facilitation, http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm, 30/12/2013.

²⁸⁹ World Trade Organization, „Azevêdo urges members to make 2014 the year to implement Bali and put Doha back on track“, Internet, http://www.wto.org/english/news_e/news14_e/tnc_infstat_06feb14_e.htm, 30/12/2013.

²⁹⁰ World Trade Organization, Trade facilitation, http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm, 30/12/2013.

da ostanu bez mogućnosti ostvarivanja tih trgovinskih tokova. Sa druge strane, regionalni sporazumi će pre nego multilateralni da donesu pozitivne rezultate, tako da s obzirom na još duboku podeljenost zemalja članica STO, zbog koje i Doha runda pregovora ima neizvestan kraj, ove velike regionalne integracije su možda i najbolji način da se oživi svetska trgovina u najkraćem roku. Regionalni sporazumi obično nisu otvoreni za sve zemlje koje bi želele da im se pridruže. Sa druge strane, ni razvijene zemlje ne bi trebalo da se zatvore u klubu bogatih i da odustanu od STO. Iznenaadni uspeh Balijskog paketa pokazuje da multilateralizam još uvek ima potencijala da poveća globalni prosperitet.²⁹¹

Paket sa Balijskog paketa, čija je suština smanjenje trgovinskih barijera u svetu, predviđa sveobuhvatne trgovinske i carinske olakšice čiji se uticaj na svetsku trgovinu, kako navode stručnjaci, procenjuje na oko bilion dolara (oko 730 milijardi evra). Osim toga, takav korak bi prema procenama stručnjaka mogao da doprinese otvaranju oko 20 miliona novih radnih mesta širom sveta.²⁹² Sporazum pruža mogućnost zemljama u razvoju da uštede 445 milijardi dolara godišnje.²⁹³ Postignuti dogovor bi trebalo da obnovi poverenje u sposobnost Svetske trgovinske organizacije da snizi barijere u međunarodnoj trgovini i da se oživi tržište. Sa druge strane, kritičari opisuju sporazum Svetske trgovinske organizacije sa Balijskog paketa kao poraz u svetskoj borbi protiv gladi. Postignuti sporazum predstavlja relativno mali uspeh posmatrano u odnosu na velika očekivanja i planove koji su bili na početku Doha runde pregovora. Evropska unija obećala je da će obezbediti 400 miliona evra u narednih pet godina da bi pomogla zemljama u razvoju da primene najnoviji sporazum. Ona smatra da će ta investicija biti mnogostruko vraćena u smislu novih radnih mesta, privrednog rasta i razvoja. Donatori kao što su Svetska banka, EU i OECD obećali su da će finansirati programe pomoći za obuku carinskih službenika i razvoj infrastrukture u zemljama u razvoju. Obimna i spora administracija i razna kašnjenja na granici su dugo važile kao najskuplja i najmanje predvidljiva ne-carinska barijera trgovini.²⁹⁴

Paket mera koje su ministri trgovine dogovorili na Balijskom paketu je relativno skroman i on će pomoći preduzećima da njihovi proizvodi lakše pređu granicu. Radi održavanja ravnoteže on sadrži koncesije za zemlje u razvoju, pomoć za siromašne

²⁹¹ Financial Times, "Bali breathes life into global trade: Rich countries should not give up on multilateralism", Internet, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/69a7c63e-5e83-11e3-a44c-00144feabdc0.html#axzz373k9QczY>, 26/12/2013.

²⁹² Dojče vele, Trgovina, „Tračak nade i za siromašne“, Internet, http://www.dw.de/tra%C4%8Dak-nade-i-za-siroma%C5%A1ne/a-17277454?maca=ser-standard_feed-ser-10682-xml, 8/12/2013.

²⁹³ Blic, „Postignut globalni trgovinski dogovor od bilion dolara“, Internet, <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/425600/EU-Sporazum-sacuvao-STO-da-ne-postane-beznacajna>, 8/12/2013.

²⁹⁴ Shawn Donnan, "Business salutes trade deal as WTO 'delivers'", *Financial Times*, Internet, <http://www.ft.com/cms/s/0/3ec05b8c-601f-11e3-b360-00144feabdc0.html>, 29/12/2013.

zemlje da ispune nova pravila, obećanje da prioritet postane ponovno pisanje STO pravila o poljoprivredi koji će bolje regulisati programe vlada država članica STO o stabilnosti snabdevanja hranom i još jedno obećanje da se omogući siromašnim zemljama lakši pristup za njihov izvoz na tržišta zemalja članica STO. Značaj postignutog na Baliju leži pre svega u simbolici. U vreme kada se zbog nezadovoljstva sporim napretkom Doha runde mnoge razvijene zemlje okreću postizanju trgovinskih dogovora i sporazuma na drugoj strani, pre svega stvaranjem regionalnih integracija, Svetska trgovinska organizacija se vratila u igru.²⁹⁵

Uspeh sa Balija bi mogao da donese preko potreban zamah i novu odlučnost da se reše i druga problematična pitanja u okviru Doha runde, da bi se ona konačno uspešno okončala. Veoma je važno iskoristiti ovaj polet u pregovorima i ostvariti dogovor oko mnogobrojnih problematičnih tema za pregovore. Kada se ovaj pozitivan momentum iscrpi, biće gotovo nemoguće ponovo dovesti do usaglašavanja stavova svih zemalja članica Svetske trgovinske organizacije, što je neophodno za donošenje novih odluka i usvajanje novih sporazuma. Pregovori na Doha rundi su, sa svakim novim probijanjem postavljenih rokova, gubili na svom značaju na međunarodnom polju, ujedno ljuljajući ugled i same Svetske trgovinske organizacije i podrivajući njenu sposobnost da donese plodonosne rezultate za sve učesnice pregovora. Problem koji je postao vidljiv tokom godina pregovora u okvirima Doha runde je što je trgovinska zajednica postala mnogo više međusobno podeljena. Taj problem je mnogo dublji nego što se u početku činio, nastao je pod uticajem konfliktnih interesa u svetskoj trgovini i podeljenost je trenutno bez vodeće grupe koja je sposobna da odlučujuće utiče na razrešenje pregovora.²⁹⁶ Sa gubljenjem poverenja u uspešno okončanje runde došlo je do pojave stvaranja sve više regionalnih sporazuma, kojima se pokušalo prevazići nedostatak međunarodne regulative i dogovora u pojedinim trgovinskim oblastima. Međutim, upravo odsustvo u pregovorima na stvaranju regionalnih sporazuma koje je primetno za pojedine zemlje, kao što su Rusija, Brazil, Kina, Meksiko, Indija i druge veće privrede u razvoju, dalo je preko potreban zamah za postizanje sporazuma u okviru STO. U narednim godinama ostaje tek da se vidi koliko je stvarno u praksi primenjeno od paketa sa Balija i koliki je stvarni direktni i indirektni uticaj na svetsku privredu ostvario ovaj skup mera.

U okvirima Svetske trgovinske organizacije potrebno je postaviti realne ciljeve, koje je moguće ostvariti tokom multilateralnih trgovinskih pregovora i usmeriti sve napore na njihovu realizaciju. Takođe je neophodno odustati od zahtevnih i nedostižnih ciljeva, koji su svih ovih godina kočili Doha rundu, i ostaviti ih za neke naredne pregovore koji će uslediti ukoliko Doha donese pozitivne rezultate. Pošto ova

²⁹⁵ Shawn Donnan, „WTO comes back to life with signing of trade deal“, Financial Times, Internet, www.ft.com/, 20/12/2013.

²⁹⁶ Messerlin, Patrick, Erik van der Marel, (2011), „Polly wants a Doha deal“, World Trade Review, 10:4, 551-555, Cambridge journals, p. 555.

runda pregovora već dugo traje najvažnije je da se ona uspešno okonča i da se povrati u potpunosti ugled Svetske trgovinske organizacije i multilateralnih trgovinskih pregovora uopšte. Zbog toga proces pregovora mora biti transparentan i uključivati što veći broj zainteresovanih strana, jer će se time pojednostaviti i olakšati donošenje konačne odluke i potpisivanje nekog budućeg sporazuma u okvirima STO.

6. Predviđanje efekata zaključenja pregovora na Doha rundi

Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora zvanično je pokrenuta na četvrtom sastanku Ministarske konferencije Svetske trgovinske organizacije, koji je održan od 9-13. novembra 2001. godine u Dohi, Katar. Ona je prva i do sada jedina runda multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije. Ova runda je probila sve rokove koji su postavljeni za njeno zaključenje i pregovori su još uvek u toku. Nakon više od deset godina pregovora stvorili su se kompleksni i detaljni predlozi u pokušaju da se izbalansiraju interesi svih zemalja članica Svetske trgovinske organizacije. Ova kompleksnost i detaljnost čine pregovore još težim, a čine i težim precizno procenjivanje efekata Doha razvojne runde.

Kako ova runda pregovora traje već mnogo duže nego što je bilo očekivano pitanje koje se najčešće postavlja među zemljama učesnicama u Doha rundi je da li ona vredi uloženog truda i vremena. Da bi se našao odgovor potrebno je istaći koji su dosadašnji rezultati Dohe kao i napraviti projekciju o očekivanim rezultatima na kraju kada se i ova runda pregovora okonča.

Potencijalni uticaj dosadašnjih modaliteta na obim izvoza i realnog dohotka predstavljen, po grupama zemalja možemo videti u tabeli 40. Radi podsećanja, radi se o predloženim modalitetima multilateralnih trgovinskih pregovora koje smo nazvali scenario 2008, SAD scenario, EU scenario, G-20 scenario i Harbinson i Žirard scenario. Primenom modaliteta prema scenariju 2008 svetski realni dohodak će se prema projekcijama povećati za 0,09%, što je oko 70 milijardi USD godišnje dobiti u 2025. godini. Predviđeno povećanje bi bilo 0,24% primenom SAD scenaria i iznosilo bi 190 milijardi USD, što je u poređenju i sa ostalim predlozima čije rezultate možemo videti u tabeli, najviše povećanje svetskog dohotka. Sa druge strane, najslabije efekte na rast realnog dohotka bi imao Harbinson i Žirard scenario. Kao što nam projekcije pokazuju najmanje razvijene zemlje imaju gubitke u realnom dohotku sa primenom bilo koje vrste scenaria.²⁹⁷ Na ovaj način oštećene bi bile upravo one zemlje koje su najslabije, a da ne govorimo o tome da se time potpuno poništava sam naziv runde – Razvojna runda. Iz dosadašnjeg toka Doha runde možemo zaključiti da kada se konačno usvoje modaliteti pregovora završetak runde će morati pratiti i dodatni

²⁹⁷ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 5.

programi specijalno namenjeni zaštiti interesa najmanje razvijenih zemalja. Tokom pregovora uočila se ova pojava tako da su se javile i inicijative za zaštitu najmanje razvijenih zemalja, pre svega to su Inicijative o pristupu tržištu bez carina i bez kvota kao i pomoć za trgovinu. U cilju opravdavanja naziva runde, kao i u cilju da se zemlje privole na konačni dogovor budući sporazumi u okviru Svetske trgovinske organizacije moraće biti praćeni i usvajanjem ove dve inicijative.

Sa zaključenjem Doha runde predviđeno je da će se globalni izvoz povećati za 2 odsto. To naglašava skromnu, ali ipak pozitivnu tendenciju aktuelnih modaliteta. Interesantno je da je uticaj na dobrobit blizu polazne tačke iz 2003. godine. Iako je trenutno aktuelna fazna formula u okviru modaliteta, u pregovorima o poljoprivrednim proizvodima, oštija u odnosu na Haribson predlog, dodatni izuzeci od formule koji su predviđeni i više nego kompenzuju veoma stroge koeficijente (porast izvoza poljoprivrednih proizvoda od 5,4% u odnosu na 5,6% u Haribson Žirard predlogu). Ovo ilustruje možda i najveću dilemu samih pregovora, a to je pojava da se u početku pregovora veoma ambiciozno definišu formule za snižavanje carina, da bi se međutim sa uvođenjem mnoštva izuzetaka od primene te formule ona sve više podrivala i činila politički korektnijom i prihvatljivijom za sve.

Dobici za skoro sve zemlje od liberalizacije po svim predlozima su pozitivni i ujednaćeni, oko 20% dobiti od dobiti koja bi se ostvarila sprovođenjem pune liberalizacije. Dati predlozi takođe postavljaju temelje za neku narednu liberalizaciju smanjenjem postojećih nivoa vezivanja carina. Predlog SAD-a doveo bi do najvećeg dobitka koji bi bio jednak polovini od onoga što bi rezultiralo potpunom liberalizacijom trgovine, međutim on je za sprovođenje mnogo više politički zahtevan od drugih predloga. Na žalost, u svim modelima analize potencijalne dobiti od sprovođenja liberalizacije sami modeli i njihove pretpostavke mogu dovesti do potcenjivanja ukupne dobiti od Doha runde za jednu trećinu pa do čak jedne polovine.²⁹⁸ Ali i pored toga neophodno je posebno voditi računa o malim i osetljivim privredama koje zahtevaju posebnu pažnju prilikom pregovora i prilikom buduće primene usvojenih modaliteta.

Ovi rezultati nam pokazuju koliko su trgovinski pregovori evoluirali u dosadašnjem toku, dok se u isto vreme i dalje ograničavaju raznim interesima zemalja za zaštitom sopstvene privrede. Primer toga je i kada bi uzeli u obzir trenutno stanje zaštitnih mera, sprovođenjem julskog paketa 2008 došlo bi do snižavanja zaštite poljoprivredne proizvodnje u bogatim zemljama za otprilike isto koliko bi to uradio i Haribson Žirard predlog i čak manje nego što bi to uradio predlog Evropske unije, koji su hronološki gledano dati ranije. Sa druge strane, primena američkog predloga u ovoj oblasti bi rezultirala mnogo ambicioznijom liberalizacijom svetske poljoprivrede. Što

²⁹⁸ Pogledati: Laborde, David, Martin, Will, and D. van der Mensbrugge, (2009), "Implications of the 2008 Doha Draft Agricultural and Nonagricultural Market Access Modalities for Developing Countries", World Bank Working Paper, Washington, D.C.

Tabela 40: Uticaj različitih predloga liberalizacije na obim izvoza i realnog dohotka (godišnje promene procena do 2025 godine)

		Puna liberalizacija	Harbinson i Žirard (2003)	G-20 (2005)	EU (2005)	SAD (2005)	Najnoviji modaliteti (2008)
Svetski izvoz roba i usluga	Milijardi USD	1.934	400	502	527	621	326
	Varijacija (%)	11,6	2,4	3,0	3,2	3,7	2,0
Poljoprivreda i hrana	Milijardi USD	409	47	92	60	152	45
	Varijacija (%)	49,0	5,6	11,0	7,2	18,1	5,4
Roba	Milijardi USD	1.517	350	405	465	466	276
	Varijacija (%)	11,6	2,7	3,1	3,6	3,6	2,1
Realni dohodak	Milijardi USD	384	66	134	126	190	69
	Varijacija (%)	0,49	0,08	0,17	0,16	0,24	0,09
	Zemlje sa visokim prihodom	0,51	0,08	0,17	0,19	0,25	0,09
	Zemlje sa srednjim prihodom	0,43	0,10	0,17	0,09	0,22	0,09
	Najmanje razvijene zemlje	-0,67	-0,32	-0,29	-0,01	-0,27	-0,10
Standardna devijacija dobitaka realnog dohotka		0,98	0,29	0,45	0,35	0,51	0,22

Napomena: Klasifikacija na zemlje sa visokim i srednjim prihodom urađena je prema Svetskoj banci a ne prema STO.

Izvor: Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 6.

se tiče pristupa tržištu industrijskih proizvoda, Doha sporazum definisan ovim modalitetima, doveo bi do liberalizacije privreda srednje razvijenih zemalja otprilike onoliko koliko je i očekivano u Haribson Žirar modelu i G-20 predlogu, dok bi se primenom EU 2005 predloga ovi sektori liberalizovali mnogo više. Opet se interesi za zaštitom posebno razvijenih zemalja veoma poštuju. Trgovinske promene do kojih dolazi prilikom primene datih predloga liberalizacije su takve da je najveći porast izvoza industrijskih proizvoda oko 3,6% rezultat EU i SAD predloga, a najveći porast trgovine poljoprivrednim proizvodima je između 11% i 19% kao rezultat SAD i G-20 predloga. U hronološki gledano poslednjim modalitetima prema scenariju 2008 ovi najveći dobiti su praktično izbegnuti i postignuta su manja povećanja, i to 2,1% za robu i 5,4% za poljoprivredu i sektor hrane (poslednja kolona u tabeli 40).

Ovde je još važnije istaći da različiti scenariji podrazumevaju gubitke za najmanje razvijene zemlje, kao rezultat erozije sistema preferencijala zbog budućeg multilateralnog sporazuma i promenjenih odnosa razmene za robu koja se uvozi, uključujući tu i prehrambene proizvode. Dok su ovi gubici u slučaju Haribson Žirard, G-20 i SAD predloga veliki, oni skoro da i ne postoje kod predloga Evropske unije, dok su veoma mali kod 2008 scenarija. Važno je imati na umu da poslednja dva scenarija uključuju Inicijativu o pristupu tržištu bez carina i bez kvota koju su OECD zemlje namenile najmanje razvijenim zemljama, dok drugi predlozi ne podrazumevaju ovu inicijativu.²⁹⁹ To je verovatno presudan faktor i još jedan dokaz da bi postizanje dogovora u Dohi, bez podrške inicijativa namenjenih za najmanje razvijene zemlje, dovelo te zemlje do gubitaka umesto dobitaka od ove runde koja nosi naziv Razvojna runda. Konačno, uspešnim smanjenjem gubitka kod zemalja sa najmanje razvijenim privredama, ali i ograničavanjem dobitaka najrazvijenijih zemalja, ovaj dug pregovarački proces bi trebao bar donekle da smanji i nejednakosti u ukupnim dobitcima od međunarodnog sporazuma (standardna devijacija u poslednjem redu u tabeli 40).

Zaključenje Doha runde pregovora moglo bi dati veliki podstrek oporavku od globalne recesije zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije. Zaključenje Dohe pomoglo bi pre svega na sledeće načine:

1. smanjivanjem verovatnoće da će zemlje članice Svetske trgovinske organizacije pribegavati protekcionizmu, preuzimanjem obaveza iz Dohe;
2. u pomoći zemljama članicama da smanje fiskalne rashode jednom kada se privrede tih zemalja oporave tako što će im omogućiti da se, putem Dohe, unapred obavežu na smanjenje poljoprivrednih subvencija;
3. jačanjem perspektive za saradnju na drugim kritičnim poljima, kao što su na primer, uticaj promena u trgovinskoj politici na ublažavanje klimatskih promena, pomoć za trgovinu i regulativa usluga.

²⁹⁹ Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), "Eight years of Doha trade talks Where do we stand?", IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute, p. 7.

Ključne efekte Doha razvojne runde multilateralnih trgovinskih pregovora za olakšavanje pristupa tržištu putem snižavanja carina možemo videti u tabeli 41. Posmatranje je izvršeno po grupama prvo za sve zemlje, zatim za razvijene zemlje, pa zemlje u razvoju i na kraju za najmanje razvijene zemlje. Prve tri kolone odnose se na primenjene carinske stope koje utiču na stvarne rezultate na tržištu. Poslednje tri kolone prikazuju vezane carinske stope prema pregovorima u okviru Svetske trgovinske organizacije. Prva potkolona (baza) pokazuje inicijalne primenjene i vezane carinske stope koje su u slučaju da se Doha runda ne završi. Druga potkolona (formula) pokazuje carinske stope ukoliko se primene formule za pristup tržištu i to bez izuzetaka. Treća potkolona (formula uz izuzetke) pokazuje carinske stope ukoliko se primene formule za pristup tržištu sa dozvoljenim izuzecima, što su na primer za male i ranjive privrede ili za specijalne i osetljive proizvode u poljoprivredi.

Tabela 41: Ponderisane prosečne primenjene i vezane carinske stope (u %)

	Primenjene stope			Vezane stope		
	baza	formula	formula uz izuzetke	baza	formula	formula uz izuzetke
Sve zemlje	3,7	2,5	2,9	9,9	5,7	6,9
Zemlje sa visokim dohotkom	2,5	1,4	1,7	5,2	3,1	3,8
ZUR bez LDC	6,9	5,3	6,2	21,8	12,6	14,4
LDC	11,1	8,7	11,1	/	/	/

Napomena: Zemlje su grupisane prema definicijama Svetske banke i Ujedinjenih nacija.

Izvor: Will Martin and Aaditya Mattoo, "The Doha Development Agenda: What's on the table?", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, March 2010, p. 83.

Prosečna primenjena carinska stopa za sve zemlje članice Svetske trgovinske organizacije, ukoliko se Doha runda ne bi završila dogovorom, bila bi 3,7%, dok bi prosečna vezana carinska stopa bila 9,9%. Ukoliko bi se primenile formule za snižavanje carina bez izuzetaka kod poljoprivrednih proizvoda i kod industrijskih proizvoda dobila bi se prosečna vezana carinska stopa od 2,5%, a prosečna primenjena carinska stopa bi bila 5,7%. Sa primenom formula uz izuzetke prosečna primenjena carinska stopa bi bila 2,9% (što je smanjenje u odnosu na formule bez izuzetaka od 27%), dok bi prosečna vezana carinska stopa bila 6,9% (što je smanjenje u odnosu na formule bez izuzetaka od 30%).³⁰⁰

U visoko razvijenim zemljama prosečna primenjena carinska stopa snižena je za 32%, od nivoa 2,5% na nivo 1,7%. Takođe, u razvijenim zemljama prosečna vezana

³⁰⁰ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), "The Doha Development Agenda: What's on the table?", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, p. 83.

carinska stopa je snižena sa 5,2% na 3,8%. U zemljama u razvoju sniženje primenjene stope je slično u apsolutnoj vrednosti kao kod razvijenih zemalja na 0,7 procentnih poena, ali manje kao procenat svog početnog nivoa od 10%. U zemljama u razvoju sniženja u vezanim carinskim stopama su mnogo veća nego ona koja korespondiraju sniženjima u primenjenim carinama, pre svega zbog velike početne razlike između početnih primenjenih i vezanih carinskih stopa.

Sporazum o olakšavanju odvijanja trgovine smanjenjem birokratije dodatno će proširiti mogućnosti trgovanja na svetskom nivou. Veći pristup tržištu za najmanje razvijene zemlje proizašao bi iz predloga bez carina i kvota. Takođe, postoji inicijativa pomoći za trgovinu koja je u vezi sa Dohom i ona pruža mogućnosti za svaku najmanje razvijenu zemlju da iskoristi nove mogućnosti koje im ova inicijativa pruža. Na kraju, zaključenje Doha razvojne runde multilateralnih trgovinskih pregovora stvorilo bi prostor za multilateralnu kooperaciju na drugim kritičnim pitanjima politike koja leže van Doha agende, pre svega na pitanju kakve implikacije za trgovinsku politiku proizilaze od ublažavanja globalnog zagrevanja i drugih nepovoljnih klimatskih promena.

Takođe, sa trenutnim okončanjem Doha runde pregovora ostvarile bi se velike koristi u zaštiti životne sredine. To se posebno odnosi na ograničavanje subvencija u ribolovu koje dovode do preteranog ribarenja i samim tim do ugroženosti opstanka pojedinih vrsta i do preterane eksploatacije koja narušava harmoniju ekološkog sistema. U ovaj domen spada i snižavanje carina na tehnologije koje mogu pomoći ublažavanju globalnog zagrevanja. Globalna ekološka prelivanja bi se smanjila ako bi se došlo do sporazuma o novim pravilima u oblastima kao što su ribolov i trgovina proizvodima i uslugama za zaštitu životne sredine. Takođe, svet u celini imao bi koristi od smanjenja birokratije prilikom prelaska roba i usluga preko granice. Od korišćenja i uspostavljanja stalnog i održivog sistema pomoći za trgovinu najmanje razvijenim zemljama preko omogućavanja preduzećima iz tih zemalja da iskoriste sve postojeće profitabilne mogućnosti za povećanje obima svoje trgovine. Zaključenje Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora omogućilo bi i otvaranje i rešavanje novih pitanja koja se trenutno ne nalaze u planu rada ove runde pregovora.

Najopštije rečeno kada bi se Doha runda okončala u ovom momentu njen doprinos bi bio u stvaranju veće sigurnosti u pristup tržištu. Skeptici bi rekli da ono što je do sada izneseno kao ponuda u Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora ne čini ništa za smanjenje primenjenih carinskih stopa, odnosno prosečnog nivoa zaštite, već samo vezanih carinskih stopa. Međutim, procene vrednosti trgovinskih ili drugih dobitaka od Doha runde potpuno zanemaruju vrednost izvršnih i prema tome i kredibilnih obaveza koje će zemlje članice sa završetkom ove runde preuzeti, a odnose se na obavezu da ne podižu stepen zaštite odnosno subvencionisanja domaće industrije iznad određenih precizno definisanih nivoa carinske zaštite, kao i da se povinuju određenim pravilima vođenja trgovinske politike.

Ocenjujući uspešnost Doha runde na osnovu smanjenja nivoa primenjenih carinskih stopa koji proističu iz pregovora, kao i promene u realnom dohotku zahvaljujući ovim smanjenjima, možda je pogrešan pristup. Pre svega, glavni zadaci pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije su da se postigne dogovor o pravilima igre i da se nametnu ograničenja budućim pokušajima zemalja članica da podignu carinske stope iznad nivoa vezanih carinskih stopa. Postizanje oba ova zadatka, odnosno cilja STO, daju veću opštu sigurnost i pružaju sigurnost trgovcima i investitorima u pogledu političkog okruženja prilikom prodaje robe i usluga na tržištu zemlje članice STO. Ova funkcija STO se često previđa, naročito u raspravama o Doha rundi, ali se vrednost postizanja dogovora o pravilima igre pokazala tokom perioda 2007-2009. godine u vreme finansijskih previranja i pada privredne aktivnosti. Posmatrano do danas bilo je malo poteza koji su vodili ka protekcionizmu kakav je preovladavao kasnih 1970-ih i ranih 1980-ih godina kada je poslednji put svetska privreda doživela veliki pad.³⁰¹

Da bi smo detaljnije istražili efekte Doha runde u narednoj analizi ćemo razdvojiti dve najvažnije trgovinske oblasti, pa ćemo posebno analizirati efekte na industrijske i efekte na poljoprivredne proizvode.

6.1. Industrijski proizvodi

Prosečna primenjena carina na industrijske proizvode u 34 zemlje članice Svetske trgovinske organizacije koje čine 95% svetske trgovine i bruto domaćeg proizvoda, je oko 7% u 2008. godini (tabela 23). Zaista, nakon pedeset godina multilateralnih trgovinskih pregovora koji su doveli do smanjivanja carina na industrijske proizvode najpre u razvijenim i velikim zemljama u razvoju, pitanje je koliko se veliki dobiti mogu ostvariti daljnjim pregovorima na ovom polju u okvirima Doha runde. Naredna sniženja već postojećih niskih nivoa carinskih stopa u svakom slučaju ne mogu dovesti do nekih velikih dobitaka. Mnogi privrednici posebno iz SAD-a i velikih razvijenih zemalja Evrope sumnjaju u pozitivne efekte i neki mogući veći doprinos Doha razvojne runde multilateralnih trgovinskih pregovora svetskoj privredi i trgovini uopšte. Pošto su ovde carine već niske logično je pretpostaviti da dalje smanjivanje neće doneti velike razlike u dobrobiti. Međutim, treba uzeti u obzir da sadašnje stanje svetske trgovine industrijskim proizvodima nije nepromenljivo. Doha, prva runda multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru STO, ipak ima veliki uticaj i na ovaj visoko liberalizovan sektor privrede, jer pruža sigurnost i daje garancije da se trgovinski režim neće menjati i da neće biti uvođenja dodatnih zaštitnih mera ili subvencija.

³⁰¹ Hoekman, Bernard, Alessandro Nicita, (2010), "Assessing the Doha Round: Market access, transactions costs and aid for trade facilitation", *Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, Issue 1, p. 77.

Zaključenje Doha razvojne runde multilateralnih pregovora neće doneti neku dramatičnu liberalizaciju u okviru svetskog trgovinskog sistema, ali će stvoriti veću sigurnost u poslovanju i olakšavanju pristupa tržištu. Zaključenje ove runde, koje nažalost uveliko kasni, donelo bi jačanje suštinsko i simboličko same Svetske trgovinske organizacije. Ono što je naročito značajno je da bi se osnažila uloga STO u sprečavanju protekcionizma, posebno u ovakvim kriznim vremenima.

Poseban značaj pozitivnog okončanja Doha runde može se videti i u trenutnom iskustvu u uslovima globalne krize, kada nije došlo do odustajanja od liberalizacije ili preokretanja i vraćanja na protekcionizam. Iako je bilo uvođenja nekih protekcionističkih mera ne može se zaključiti da je trend liberalizacije prekinut. Završetak ove prve runde multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru STO nesumnjivo bi ojačao ulogu ove organizacije u budućoj zabrani protekcionizma.

U moderno doba gotovo sve zemlje koje imaju veliku privredu primenjuju umerene ili niske stope carina za industrijsku proizvodnju. Ali većina njih se nikada nije obavezala da će zadržati ove niske carine na svom trenutnom nivou. Na primer, izvoznici industrijskih proizvoda u Singapur nailaze na prosek nula carinske stope, ali Singapur bi mogao povećati svoju carinu na 6,3% u bilo kom trenutku i bez pružanja bilo kakvih kompenzacija svojim partnerima koje su članice Svetske trgovinske organizacije. To je zato što postoji razlika između primenjenih i konsolidovanih carinskih stopa. Zatim, ima još veliki broj primera, ako vidimo Australiju, prosečna carinska stopa bi sa 3,6% mogla da se podigne u bilo kom trenutku do 11% bez ikakve kompenzacije, u Koreji sa 6,6% na 10,2%, u Brazilu sa 12,5% na 30,8%, u Indoneziji sa 6,7% do 35,6%, ili u Indiji sa 11,5% na 36,2%. U svim ovim primerima date su prosečne carinske stope u odnosu na sve industrijske proizvode. Ali, za one primenjene carinske stope koje su već ostale visoke neka buduća povećanja mogu da idu znatno više čak do 300% što još više zabrinjava potencijalne inostrane izvoznike i domaće potrošače.³⁰² Takvo drastično povećanje carinskih stopa bi bio veliki šok, pre svega za trgovinske partnere ovih zemalja, ali i za međunarodnu trgovinu uopšte.

Između ostalog, zbog toga zemlje članice STO pregovaraju i na kraju pregovora zaključuju sporazume sa konsolidovanim carinskim stopama. Zemlje članice STO mogu primenjivati carine koje su niže od konsolidovanih, ali ne mogu ih dići na nivo viši nego što su konsolidovane carinske stope bez pružanja određenih kompenzacija svojim trgovinskim partnerima. Prema tome, sporazumi usvojeni u Svetskoj trgovinskoj organizaciji i pre nje putem GATT su jedini koji pružaju ovaj vid pravne sigurnosti od naglih podizanja carinskih stopa. Ovo je veliki doprinos stabilnosti multilateralnog trgovinskog sistema pod okriljem STO.

³⁰² Messerlin, Patrick, (2008), "Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding", Policy Brief, GME, Washington DC, p. 2.

Kod industrijskih proizvoda početni nivoi carinskih stopa su mnogo niži nego kod poljoprivrednih proizvoda, sa prosečnom primenjenom stopom u svetu od samo 2,9% i sa prosečnom vezanom carinskom stopom od 7,8%. Dok su ove prosečne stope na veoma niskom nivou, one ipak kriju mnoge carinske vrhove, posebno na proizvode za čiji su izvoz zainteresovane zemlje u razvoju. Švajcarska formula za snižavanje carina kod industrijskih proizvoda upravo cilja na najveće snižavanje najviših carinskih stopa i nameće granicu od koje ni najviša carinska stopa ne sme biti iznad. Formula će sniziti prosečnu vezanu carinsku stopu za skoro 40%, sa početnog nivoa od 7,8% na nivo od 4,7%. Procenjeno sniženje kada se uključe i svi izuzeci za zemlje u razvoju su takođe pozitivni i dobilo bi se takođe značajno sniženje za 31%, na novi prosečni nivo vezanih carina od 5,3%.³⁰³

U razvijenim zemljama, snižavanje prosečne vezane carinske stope za industrijske proizvode koje bi proisteklo od primene švajcarske formule bi bilo 28%, sa nivoa 3,5% na nivo od 2,5%. Izuzeci bi imali relativno mali uticaj na ovu grupu. Presečna primenjena carinska stopa u razvijenim zemljama pala bi sa 1,7% na 1,1%, što je sniženje za 35% sa početnog nivoa. U zemljama u razvoju početna carinska stopa je 19,1% pa primena formule bez izuzetaka dala bi za rezultat snižavanje prosečne carinske stope za 43 procentna poena. Uvođenjem izuzetaka za zemlje u razvoju primena formule dala bi za rezultat sniženje od 38% kod vezanih carinskih stopa, sa nivoa od 19,1% na nivo od 11,8%. Kada pogledamo primenjene carinske stope upotreba formule rezultirala bi sa sniženjem od 25%. Kada se dozvole izuzeci onda primena formule daje sniženje prosečne primenjene stope za 0,8 procentnih poena sa 6,4% na 5,6%, što je sniženje u proseku za 25%.³⁰⁴

Tabela 42: Ponderisane prosečne primenjene i vezane carinske stope za industrijske proizvode (u %)

	Primenjene stope			Vezane stope		
	baza	formula	formula uz izuzetke	baza	formula	formula uz izuzetke
Sve zemlje	2,9	2,1	2,3	7,8	4,7	5,3
Zemlje sa visokim dohotkom	1,7	1,1	1,1	3,5	2,5	2,7
ZUR bez LDC	6,4	4,8	5,6	19,1	10,9	11,8
LDC	10,9	8,0	10,9	/	/	/

Izvor: Will Martin and Aaditya Mattoo, "The Doha Development Agenda: What's on the table?", The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, March 2010, p. 83.

³⁰³ Will Martin and Aaditya Mattoo, "The Doha Development Agenda: What's on the table?", The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, March 2010, p. 83.

³⁰⁴ Ibidem.

Ukoliko se usvoji paket Doha runde, koji je još uvek u fazi rasprave (modaliteti 2008) приметно će se povećati sigurnost međunarodne trgovine. U industrijskom sektoru privrede će smanjiti prosečne vezane carine na oko 13% do 15%, sa malim brojem preostalih carinskih stopa koje prelaze 20%. Za skoro polovinu industrijskih proizvoda vezane carinske stope bi posle usvajanja Doha paketa bile i niže od trenutno primenjenih carinskih stopa. Pošto je ovo jedini izvor trenutne procene dobiti od Doha pregovora o industrijskim proizvodima, procene odražavaju samo mali deo ukupne dobiti koji bi se ostvario sa završetkom ove runde multilateralnih trgovinskih pregovora.

Za drugu polovinu industrijskih proizvoda primenjene carine bi ostale iste. Ali, vezane carine bi bile snižene za veliki iznos, oko 15 do 18 procentnih poena u proseku, što je grubo procenjeno oko 5 puta prosečnog smanjenja primenjenih carina. Takva smanjenja bi snizila i trenutne troškove transakcije i omogućila korišćenje svih komercijalnih mogućnosti koje zemlje pregovarači traže za svoje privrednike, a koje nisu iskorišćene zbog straha od iznenadnog povećanja carina. To bi znači donelo ogromne dobiti koje su ignorisane od strane većine zemalja koje vrše trenutnu procenu prednosti Doha runde. Ekonomska analiza pokazuje da su koristi od smanjenja carina funkcija kvadrata tih carinskih sniženja. Ovo znači da dobit u vezi sa smanjenjima vezanih carina i dalje može biti mnogo veća od one generisane smanjenjem primenjenih carina.³⁰⁵

Nakon svih navedenih rezultata, možemo zaključiti da iako ima neispunjenih očekivanja od razvojne runde do sada postignuti dogovori i sporazumi tokom pregovora ipak su bitni. Možda najvažnije dostignuće Dohe je dodatna sigurnost tržišnog pristupa koja proizilazi iz nove politike konsolidacije carinskih stopa i novouvedena disciplina u domenu programa subvencionisanja. Modaliteti koji se koriste i pored verovatnih izuzimanja pojedinih proizvoda iz njihove primene, stvorice novi pristup tržištu koji će doneti dobitke u stvaranju realnog dohotka u zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije.

6.2. Poljoprivredni proizvodi

Multilateralni trgovinski pregovori u okviru Doha runde i zaključenje pregovora u vezi poljoprivrednih proizvoda imaće stabilizirajući uticaj na međunarodnu trgovinu tim proizvodima, još i veći nego kod industrijskih proizvoda. Razlog je što je trenutno neizvesnost još veća u poljoprivrednom sektoru, nego za industrijske proizvode (tabela 23). Doha paket pregovora o poljoprivredi doveo bi do vezivanja carina na umerenijem nivou, ali bi takođe vezao izvozne subvencije na veoma niski nivo i domaće subvencije u poljoprivredi na nivo relativno sličan vezanim carinama.

³⁰⁵ Messerlin, Patrick, (2008), "Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding", Policy Brief, GME, Washington DC, p. 5.

Naravno, uvek postoji rizik od prevelikih izuzetaka od ove liberalizacije i da ne dođe do situacije da izuzeci ponište ili u mnogome umanje dogovorena sniženja. Logično je pretpostaviti da što je jača podrška Doha rundi pregovora od strane poslovne zajednice i svih strana zainteresovanih za njen uspeh to će dozvoljeni izuzeci biti manji. Uzimajući sve skupa u obzir ovakvi rezultati bi čak ličili na one koje su na početku 21. veka tražili privrednici SAD-a i EU. Međutim, ukoliko izostane kritička podrška od strane poslovne zajednice postoji izvestan rizik da će pregovarači izgubiti kontrolu nad STO pregovorima sa negativnim posledicama koji bi iz toga proizašli.

Kada se posle industrijskog sektora pogledaju sektori poljoprivrede i usluga, situacija je već na prvi pogled u potpunosti drugačija. Ova dva sektora su i dalje veoma zaštićena u svetskoj trgovini, a oni zajedno čine oko 75% bruto domaćeg proizvoda bogatih i siromašnih zemalja podjednako (mada u vrlo različitim proporcijama). Potencijalni dobiti od liberalizacije u ovim sektorima su veliki. Dobici bi posebno bili veliki za korisnike usluga i potrošače poljoprivrednih proizvoda. Da su se pregovori okončali 2010. godine efekti primene donesenih odluka i zaključenih pregovora doveli bi do ograničenja obima carinske zaštite za svu robu, došlo bi do zabrane poljoprivrednih izvoznih subvencija u razvijenim zemljama i oštro smanjenja obima domaće podrške – za 70% u Evropskoj uniji i 60% u SAD-u. Prosečne carine na poljoprivredne proizvode sa kojima se suočavaju izvoznici bi sa 14,5% pale na 12%, a carine na izvoz industrijskih proizvoda sa oko 3% pale bi na manje od 2,5% u proseku.³⁰⁶

Pošto je prošlo mnogo vremena i propušteno je više rokova za završetak Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora, javio se pesimizam tako da se sve manje gleda na paket mera koje su već usvojene i koje bi sa primenom donele velike boljitke za ukupnu dobrobit. Narastajuće nezadovoljstvo zbog probijanja svih rokova za okončanje ove prve runde pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije zamagljuje uspeh koji je postignut u ovim pregovorima. Ako se usmerimo samo kratko na Doha paket uočićemo da, najkraće rečeno, tri glavne vrste trgovinskih barijera, carine na industrijsku robu, carine na poljoprivredne proizvode i domaća podrška u poljoprivredi, konvergiraju oko zajedničkog nivoa 12-15% u proseku. Još je Ministarska konferencija u Hong Kongu plasirala krilaticu „isti nivo ambicija“ između industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i izgleda da će Doha ispuniti taj cilj. Sa usvajanjem Doha paketa zemlje u razvoju bi konačno ostvarile neke ciljeve koje su tražile već više desetina godina.

Iako su rezultati na snižavanju carina, gledano u proseku, dobri ipak još uvek postoje veliki problemi posebno sa izuzetno visokim carinama. Neke carine su izrazito visoke, do 400% u Evropi, do 700% u Japanu, nekoliko hiljada posto u mnogim zemljama u razvoju i slično. Ekonomske analize pokazuju da je potencijalno

³⁰⁶ Hoekman, Bernard, Will Martin, Aditya Matto, (2009), "Conclude Doha It Matters!", Policy Research Working Paper 5135, The World Bank, p. 1.

snižavanje ovih ekstremno visokih carina daleko najveći izvor dobiti za dobrobit potrošača.³⁰⁷

Većina visokih carina nalazi se u službi zaštite poljoprivrednih proizvoda, pa pošto se to opravdava zaštitom sitnih poljoprivrednih proizvođača, potrošači to opravdanje uvažavaju i ne traže snižavanje ovih taksi. Međutim, termin poljoprivreda se ovde pogrešno koristi, jer su u okviru Doha pregovori tri puta više usmereni na prerađenu hranu nego na izvorne poljoprivredne proizvode. U stvari najviše carine u razvijenim zemljama nalaze se upravo u sektoru prerađene hrane. Na primer, Evropska unija će primenom Doha paketa smanjiti svoje carine na od 6% do 10% za poljoprivrednike odnosno za izvorne poljoprivredne proizvode, dok će smanjenje carina na od 15% do 17% biti za prerađivače, odnosno prehrambene proizvode koje često proizvode velika industrijska preduzeća ili zadruge.³⁰⁸ Manje snižavanje carina poljoprivrednih proizvoda, a više za prehrambene proizvode bilo bi ekonomski više isplativo, posebno za krajnje potrošače, a bilo bi i poštenije i logičnije.

Pojedini autori su uložili napor da identifikuju načine na koje pristup tržištu može da se poboljša u Doha razvojnoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora. Kao što smo videli većina velikih i značajnih snižavanja carina odvijale su se putem rundi multilateralnih pregovora. Između ostalih modaliteta izdvojio se metod pregovora korišćenjem švajcarske formule. Ipak, velike razlike u početnim carinskim stopama zemalja aktivnih učesnica u Doha pregovorima zahtevalo je pronalaženje novih pristupa. Pojedini autori su vršili istraživanja više opcija za formule i istraživali i ciljane i fleksibilne primene švajcarske formule. Istraživala se i primena švajcarske formule koja cilja eskalaciju carina i carinske vrhove, što bi omogućilo kreatorima trgovinske politike da direktno ciljaju koliko blizu žele da se približe slobodnoj trgovini, a pruža se i određena fleksibilnost ka prelasku sa snižavanja carina u sektorima koji već imaju niske carine ka snižavanju carina u sektorima koji imaju visoke carinske vrhove.

Već duže vreme članice Svetske trgovinske organizacije hitno treba da pronađu i da se dogovore o efikasnim i primenljivim modalitetima za uspostavljanje obaveza u pristupu tržištu u tekućim pregovorima o poljoprivrednim proizvodima u Doha rundi. U suprotnom postoji veoma realna opasnost da za razvojnu Doha rundu pregovori neće uspeti da ostvare napredak u širenju pristupa tržištu posebno za zemlje u razvoju. Postavljena dva dogovorena i široko prihvaćena cilja za te modalitete su:

- 1) da treba da obezbede uravnoteženu razmenu ustupaka;
- 2) da treba da smanje visoke prepreke, relativno više nego niske prepreke slobodnoj trgovini, što znači da se ciljaju posebno visoke carinske stope. To bi dovelo do

³⁰⁷ Messerlin, Patrick A., (2007), "The Doha Round: Where Do We Stand?," http://gem.sciences-po.fr/content/publications/pdf/Messerlin_where_do_we_stand092007.pdf, 01/10/2010, p. 1.

³⁰⁸ Ibidem.

povećanja veličine razmene koncesija u pristupu tržištu i povećalo ekonomske koristi zemalja uvoznica.

Iako su se teme multilateralnih trgovinskih pregovora povećale u broju i proširile u obuhvatnosti u odnosu na period GATT, fokus i glavni cilj je i dalje ostalo smanjenje carina. Za ostvarivanje ovog glavnog cilja pregovora postoji sveobuhvatna saglasnost zemalja članica STO. Postoji takođe i saglasnost da olakšavanje pristupa tržištu predstavlja uslov i jedan od najvažnijih načina na koji STO pregovori mogu da doprinesu ekonomskom razvoju zemalja članica.³⁰⁹

Pristup koji je u prošlosti često usvajan u trgovinskim pregovorima je razvoj formule čijom će se primenom odrediti obaveze za svaku zemlju učesnicu u pregovorima. Ako se prava formula može naći, ovaj pristup povećava verovatnoću uspeha u odnosu na opcije koje uključuju više diskrecije u određivanju zaštite u pojedinim sektorima. Ova veća verovatnoća za uspeh odražava se neposredno u stvaranju uravnoteženog paketa koji podrazumeva dobitke za izvoznike kao i smanjenje sposobnosti pojedinih firmi i sektora da lobiraju u svojim državama za zadržavanje zaštite koja koristi samo njima, a na račun je zaštite širih društvenih interesa.

Veliki uspeh pregovora koji su zasnovani na formulama evidentno je ne samo u okviru STO nego i u regionalnim pregovorima, kao na primer kod ASEAN zone slobodne trgovine koja je neuspešno počela sa diskrecionim pristupom, ali je prelaskom na pristup koji koristi formule ostvaren uspeh jer su konačno pokrenute ponude za olakšan pristup tržištu. Takođe, modaliteti trgovinskih pregovora koji koriste formule nisu samo svojstveni za trgovinu robom. Autori Lov i Matu (Low, Mattoo) su se zalagali za primenu formule u pregovorima o uslugama u okviru Doha runde.³¹⁰

Kod poljoprivrednih proizvoda carinske stope su mnogo više od prosečnih carinskih stopa za sve proizvode, što delimično odražava i činjenicu da je ovo tek druga multilateralna runda u kojoj se o ovim carinskim stopama uopšte i pregovara. U tabeli 43 možemo videti da će fazna formula koja se koristi u pregovorima na Doha rundi sniziti prosečnu vezanu carinsku stopu za poljoprivredne proizvode za skoro polovinu, od 40,3% do 20,7%. Svetska prosečna primenjena carinska stopa bi se snizila za skoro 40%, sa 14,5% na 8,9%. Ova sniženja će biti značajno umanjena uvođenjem izuzetaka za pojedine zemlje i posebno izuzimanjem osetljivih i specijalnih proizvoda. Ukoliko se uzmu u obzir ovi izuzeci sniženje svetskog proseka vezane stope pada na samo malo preko četvrtine, a prosečne primenjene carinske stope pada na jednu petinu, sa 14,5% na 11,8%.

³⁰⁹ Hoekman, Bernard, (2002), "Strengthening the global trade architecture for development", Policy Research Working Paper 2757, World Bank, Washington DC, p. 3.

³¹⁰ Pogledati više u Low, Patrick, and Mattoo, Aaditya, (2003), "Approaches to further liberalization of trade in services", in Martin, W. and Pangestu, M. (eds) *Options for Global Trade Reform*, Cambridge University Press, Cambridge.

Tabela 43: Ponderisane prosečne primenjene i vezane carinske stope za poljoprivredne proizvode (u %)

	Primenjene stope			Vezane stope		
	baza	formula	formula uz izuzetke	baza	formula	formula uz izuzetke
Sve zemlje	14,5	8,9	11,8	40,3	20,7	29,9
Zemlje sa visokim dohotkom	15,0	7,5	11,0	31,9	13,5	20,2
ZUR bez LDC	13,4	11,5	13,3	53,9	33,0	45,4
LDC	12,5	12,2	12,5	94,1	51,6	94,1

Izvor: Will Martin and Aaditya Mattoo, "The Doha Development Agenda: What's on the table?," *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, March 2010, p. 83.

U razvijenim zemljama formule bez izuzetaka dovele bi do veoma velikih sniženja kod carina za poljoprivredne proizvode, sa prosečnim vezanim carinskim stopama koje bi pale za 58% sa svoga inicijalnog nivoa i primenjenim carinskim stopama koje bi pale za polovinu. Izuzeci za osetljive proizvode umanjuju obim sniženja u prosečnim carinama, ali i dalje zadržavaju sniženja od 4 procentna poena u primenjenim carinama, sa 15% na 11% (sniženje iznosi skoro 27%). U zemljama u razvoju, sniženja kod vezanih carina koja proizilaze iz primene formula su značajna, skoro 40% od početnih 54%. Primena izuzetaka za osetljive i specijalne proizvode veoma umanjuju ova sniženja, na 16%. Zbog početne velike razlike između primenjenih i vezanih carinskih stopa (40,5 procentnih poena u proseku), kao rezultat bi dobili sniženja primenjenih carinskih stopa u zemljama u razvoju koja bi bila mnogo manja – sniženje od 1,9 procentnih poena (ili 1%) u primenjenim carinama za poljoprivredne proizvode.³¹¹ Uvođenje izuzetaka za zemlje u razvoju za određene proizvode bi skoro u potpunosti eliminisalo sniženja u primenjenim carinskim stopama za poljoprivredne proizvode. Sniženja kod primenjenih carinskih stopa kod najmanje razvijenih zemalja bi bila mala zbog velike razlike između primenjenih i vezanih carina kao i zbog izuzimanja ovih zemalja iz obaveza olakšavanja pristupa tržištu. Tokom pregovora pokazalo se da je Evropska unija posebno težak pregovarač prilikom davanja ponuda za snižavanje carinskih stopa kod poljoprivrednih proizvoda, izbegavajući time pravu liberalizaciju na svom tržištu.³¹²

Modaliteti reflektuju dogovor da se eliminiše ili oštro smanji mehanizam zaštitnih mera koji trenutno omogućava mnogim razvijenim zemljama da nameću carine iznad

³¹¹ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), "The Doha Development Agenda: What's on the table?," *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, p. 84.

³¹² Reinert, Kenneth A. (2007), "The European Union, the Doha Round, and Asia," *Asia Europe Journal*, Vol. 5, No 3, Springer-Verlag, p. 1.

carina vezanih u Urugvajskoj rundi pregovora. Upotreba ovih mera je porasla tokom vremena i koristila se da obezbedi održivu zaštitu za pojedinu robu.³¹³ Njihova eliminacija trebalo bi da poveća pristup i da smanji stepen u kome su domaće cene u razvijenim zemljama izolovane od cena na svetskom tržištu, čime se smanjuje nestabilnost cena na svetskom tržištu. Novi specijalni mehanizam zaštitnih mera, sa oba cenovnim i kvantitativnim okidačima predviđen je za zemlje u razvoju. Ovakav mehanizam obezbeđuje zaštitu i izolaciju na domaćem tržištu, dok smanjenje tržišnog pristupa i povećanje nestabilnosti na svetskom tržištu, ako se koristi od strane uvoznika, otpada na značajan deo uvoza. Trenutnim modalitetima predviđa se zaštitni mehanizam sa kvantitativnim i cenovnim okidačima, dostupni su za sve poljoprivredne proizvode. Uvozne carine do 25 procentna poena mogu biti nametnute kada uvoz premaši 110% trogodišnjeg proseka. Cenovno bazirana mera može se upotrebiti ako cena uvoza padne ispod 85% trogodišnjeg proseka uvoznih cena, uz obavezu do 85% od razlike između tekućih uvoznih cena i trogodišnjeg proseka. Ne smeju se premašiti vezane stope koje su na snazi pre Doha runde, sem ukoliko nije dozvoljeno zemljama članicama STO da probiju ovu barijeru za nekoliko proizvoda.³¹⁴

Poslednjih godina se u multilateralnim pregovorima, već uobičajeno za snižavanje carina, koristi formula zajedno sa predviđenim izuzecima za manja ili nula sniženja kod određenih proizvoda. Uobičajeno je da se kombinuju ambiciozni ciljevi snižavanja carina sa izuzimanjem od sniženja pojedinih politički osetljivih proizvoda. Specifični proizvodi koji su predmet nižih sniženja su tipično bili direktno određivani u pregovorima. Ono što je novost u Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora za poljoprivredne proizvode je što je unapred određen udeo proizvoda kod kojih su dozvoljena manja sniženja nego po formuli, dok je uvoznicima ostavljena sloboda odlučivanja o izboru konkretnih proizvoda.

Fazna formula proporcionalno gledano vrši veća sniženja na višim carinskim stopama nego na nižim, dok kao izuzetke predviđa manja sniženja za osetljive proizvode koje biraju članice STO. Veoma je teško predvideti kako će sve zemlje članice STO koristiti ove izuzetke i koji će biti odabrani osetljivi proizvodi. Istražujući efekte koji će nastati primenom ovoga pravila većina istraživača pretpostavlja da će izuzeci biti korišćeni da se zaštite upravo najviše vezane carine ili primenjene carine kod razvijenih zemalja. Ukoliko se to i uradi korišćenje izuzetaka imaće samo mali uticaj na sniženje prosečnih carina. Međutim, visoke carine se često mogu naći kod proizvoda koji su mali po obimu potrošnje ili trgovine. Osim toga, postoje velike razlike između visine vezanih i primenjenih carinskih stopa poljoprivrednih proizvoda, tako da čak i veća sniženja vezanih ne moraju imati nikakav uticaj na

³¹³ Hallaert, Jean-Jacques, (2005), "Special agricultural safeguards: virtual benefits and real costs – lessons for the Doha Round", IMF Working Paper 05/131, p. 6.

³¹⁴ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), "The Doha Development Agenda: What's on the table?", The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, p. 73.

primenjene carinske stope. Kada bi se i to uzelo u obzir istraživanje o efektima koje će proizvesti snižavanja carina na poljoprivredne proizvode iz Doha runde može dovesti do drugačijih rezultata.

Ako se u istraživanju efekata Doha runde na carine za poljoprivredne proizvode pođe od pristupa minimiziranja gubitaka u carinskim prihodima, veličine sniženja primenjenih carina kao rezultat primene formule na vezane carine, velike razlike između vezanih i primenjenih carina i inicijalne vrednosti uvoza, možemo dobiti neke sasvim drugačije rezultate. Procena efekata zahteva predviđanje koji će proizvodi biti odabrani kao osetljivi i procenu uticaja ovih odluka na dobrobit i pristup tržištu. Prvi korak je da se postavi funkcija cilja za one koji donose odluke koje uzimaju u obzir dobrobit od zaštite pojedinih sektora kao i troškove za potrošače od uvođenja te zaštite. Funkcija cilja, koja se oslanja na Grosman Helpmanov model, izgleda ovako:³¹⁵

$$G(p, u^0) = h'p - B(p, u^0) = h'p - z(p, u^0) + z_p'(p - p^*) \quad (22)$$

gde je $z(p, u^0) = e(p, u^0) - g(p)$ funkcija trgovinskih troškova, definisana kao razlika između funkcije troškova za potrošače $e(p, u^0)$ sa domaćim cenama p i fiksnim nivoom koristi reprezentativnog domaćinstva u^0 i funkcije neto dobitka $g(p)$. Sa p^* je obeležen vektor svetskih cena za robu kojom se trguje, $(p - p^*)$ je vektor specifičnih carina, $z_p = e_p - g_p$ je vektor neto uvoza, $z(p, u^0) + z_p(p - p^*)$ su prihodi od carina, h predstavlja procenu državnih organa o promeni domaćih cena. Promena u negativnoj funkciji trgovinskog bilansa $-B(p, u^0) = -z(p, u^0) + z_p(p - p^*)$ predstavlja promene u prihodu od proizvodnje plus prihoda od poreza na trgovinu plus potrošačkog viška koji se meri Grosman Helpmanovi modelom. Pretpostavka je da uvoznici i državni organi posmatraju uvozne cene kao fiksne tako da promena carina sa njihovog inicijalnog nivoa proizvodi sniženje vrednosti funkcije cilja.³¹⁶

Preduslovi za maksimiziranje dobrobiti onih koji donose odluke (državnih organa) su:

$$h = -z_{pp}^0(p^0 - p^*) \quad (23)$$

gde su $-z_{pp}^0(p^0 - p^*)$ marginalni troškovi dobrobiti promene carina $(p^0 - p^*)$ i superskript 0 se odnosi na vrednosti kod inicijalnog ekvilibrijuma (s obzirom da je

³¹⁵ Više o ovom modelu pogledati u: Grossman, Gene, and Elhanan Helpman, (1994), "Protection for Sale", *American Economic Review* 84 (4): 83-50.

³¹⁶ Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), "Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda", *The World Bank Economic Review*, vol. 24, No. 3, p. 503.

pretpostavljeno da su svetske cene konstanta $p^0 = p^*$). S obzirom da je pretpostavka da se funkcija cilja maksimizira u inicijalnom ekvilibrijumu, ova jednačina dozvoljava da vrednost h bude identifikovana. Vrednost h za proizvod i zavisi od carine za taj sektor. Međutim, h_i takođe zavisi od krive tražnje z_{ij} i efekata cena druge robe koja je podložna carinama z_{ij} . Vrednost h_i se povećava sa vrednošću uvoza, dok za robu sa nula carinom h_i će biti negativna ako postoje pozitivne carine na supstitute, a ne postoje na komplemente. Kada nepoznatu h zamenimo u prvoj jednačini dobićemo:

$$G = -z(p, u) + z_p'(p - p^*) - (p^0 - p^*)'z_{pp}^0 p \quad (24)$$

Ako se uzmu prvi i drugi izvod jednačine u odnosu na cene dobijamo:

$$\frac{\partial G}{\partial p} = z_{pp}(p - p^*) - z_{pp}^0(p^0 - p^*) \quad \text{i} \quad \frac{\partial^2 G}{\partial p^2} = z_{pp} \quad (25)$$

Implikacije devijacija u carinama od domaćeg optimuma može biti analiziran korišćenjem Tejlorovog niza:

$$\Delta G = \frac{\partial G}{\partial p} \Delta p + \frac{1}{2} \Delta p' \frac{\partial^2 G}{\partial p^2} \Delta p = \frac{1}{2} \Delta p' z_{pp} \Delta p \quad (26)$$

Uticaj sniženja u traženim sniženjima carina u vrednosti funkcije cilja državnih organa biće nelinearno zavisna ne samo od veličine povećanja cene dozvoljene statusom osetljivih proizvoda, već i veličinom inicijalnog sniženja koje traži formula. Poslednja jednačina simultano rešava identifikovanje osetljivih proizvoda za ceo set osetljivih proizvoda koji minimiziraju gubitke za dobrobit državnih organa, koristeći dozvoljenu kombinaciju snižavanja putem formula i izuzetaka osetljivih proizvoda.³¹⁷

Analiza sniženja prosečnih primenjenih carinskih stopa poljoprivrednih proizvoda primenom fazne formule sa izuzecima kod osetljivih proizvoda bazira se na MACMapHS6 v.1.1. bazi podataka o carinskoj zaštiti u 2001. godini, koja je inicijalna godina kada je počela Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora.³¹⁸ Pošto su tada ostale velike razlike u brojnim slučajevima za poljoprivredne proizvode između vezanih i primenjenih carinskih stopa sniženja predviđena po faznoj formuli

³¹⁷ Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), "Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda", The World Bank Economic Review, vol. 24, No. 3, p. 506.

³¹⁸ Bouet, Antoine, Yves Decreux, Lionel Fontagne, Sebastien Jean, and David Laborde. (2008) "Assessing Applied Protection at the World Level", Review of International Economics 16 (5): 856.

neće uvek dovesti i do sniženja primenjenih carinskih stopa. Primenjene carinske stope su snižene samo kada su nove vezane carinske stope ispod inicijalnog nivoa primenjenih. Vezane carine za osetljive proizvode mogu biti snižene za jednu trećinu ili dve trećine sniženja po formuli, sa dozvoljenim povećanjima u kvota carinama kao kompenzacija trgovinskih partnera za posledične gubitke u pristupu tržištu ovih proizvoda. Iako predložena fazna formula više nego prepolovljava prosečne vezane carine, kod zemalja članica STO sniženja kod primenjenih carinskih stopa su manja zbog velike razlike između njih (pogledati kolonu F u tabeli 44). Ukoliko ne bi bilo izuzetaka za osetljive proizvode prosečna carina za STO članice bila bi snižena za 6 procentnih poena, sa 14,6% na 8,6%. Od zemalja i grupacija analiziranih u tabeli 44 samo Kanada, EU, Republika Koreja, EFTA i Japan imaju 5 procentnih poena ili još veće sniženje u prosečnim primenjenim stopama. Posmatrano na ovaj način deluje da je olakšavanje pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda pretežno koncentrisano u Japanu, EFTA i Koreji, a da drugde ima veoma mali uticaj. Za mnoge zemlje primenjene carine se jedva menjaju, 8 od 18 analiziranih zemalja i grupa imaće sniženje u primenjenim carinskim stopama manje nego 2 procentna poena.³¹⁹ Možemo zaključiti da je najveći uticaj primene fazne formule za poljoprivredne proizvode upravo u smanjivanju razlike između vezanih i primenjenih carinskih stopa, a ne na samo snižavanje primenjenih carinskih stopa. Konačnim usvajanjem ove formule i zaključivanjem Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora bile bi ukinute velike razlike između primenjenih i vezanih carinskih stopa, što bi dalo mogućnost narednoj rundi pregovora da lakše snižava osim vezanih i primenjene carinske stope. Osim toga, na ovaj način, u godinama posle Doha runde, ne može dolaziti do velikih šokova izazvanih podizanjem primenjenih carinskih stopa, jer je njihov maksimum određen vezanim stopama, koje bi se sa Doha rundom snizile i približile primenjenim.

Tabela 44: Posledice uvođenja osetljivih proizvoda na sniženja prosečnih primenjenih carinskih stopa poljoprivrednih proizvoda (sniženja su izražena u procentnim poenima)

	Baza (%)	F	S2	S2s	S2e	S2hb	S2ha	S2tl	S2sin	S4	S2t
<i>Razvijene zemlje</i>	14,9	8,5	4,3	4,4	4,7	6,8	6,8	4,3	4,5	3,8	6,8
Australija	3,1	1,0	0,5	0,5	0,6	0,9	0,8	0,5	0,8	0,5	0,8
Kanada	9,8	5,0	1,5	1,5	1,9	3,9	3,9	1,5	1,5	1,0	3,8
EFTA	28,9	14,2	7,6	7,5	8,9	11,9	11,9	7,5	7,8	6,1	11,0

³¹⁹ Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), "Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda", The World Bank Economic Review, vol. 24, No. 3, p. 509.

	Baza (%)	F	S2	S2s	S2e	S2hb	S2ha	S2tl	S2sin	S4	S2t
EU	13,14	7,5	4,4	4,4	4,4	5,8	5,8	4,4	4,4	4,0	6,3
Japan	35,6	22,4	11,2	11,3	12,2	18,7	18,7	11,0	11,2	9,9	18,0
SAD	2,7	0,9	0,4	0,4	0,5	0,7	0,7	0,4	0,4	0,3	0,6
<i>Zemlje u razvoju</i>	14,2	2,5	1,2	1,3	1,4	1,9	1,8	1,2	1,6	1,1	1,8
ASAN	8,9	2,3	0,8	0,8	1,1	1,2	0,9	0,8	2,2	0,8	1,9
Kina	10,2	2,7	1,8	1,8	1,9	2,2	2,6	1,8	1,8	1,7	2,5
Indija	55,4	3,6	1,9	1,9	1,9	3,6	3,4	1,9	2,0	1,8	3,2
Koreja	27,7	10,4	4,2	4,6	5,7	7,0	6,8	4,2	4,2	3,6	5,0
Magreb	19,0	3,3	1,7	1,7	1,8	3,1	2,6	1,7	2,2	1,6	2,8
Merkosur	12,8	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0	0,1
Meksiko	9,5	0,9	0,2	0,2	0,2	0,9	0,9	0,2	0,3	0,2	0,8
Dr SA	25,3	2,0	0,9	0,9	1,0	1,9	1,1	0,9	1,5	0,8	1,9
Pakistan	31,3	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
SACU	12,6	0,6	0,3	0,3	0,2	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4
Turska	14,1	1,1	0,5	0,4	0,6	1,1	1,1	0,4	0,5	0,4	0,6
Ostatak sveta	10,3	1,8	1,0	1,0	1,0	1,2	1,2	1,0	1,4	0,9	1,5
STO (bez LDC)	14,6	6,0	3,1	3,1	3,3	4,8	4,7	3,0	3,2	2,7	4,8

Napomene: Baza – primjenjene carine iz 2001. godine; F – primena fazne formule bez osetljivih proizvoda; S2 – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih simultano prema iznetoj jednačini; S2s – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih koristeći njihove sopstvene cenovne efekte; S2e – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih procenom elastičnosti tražnje; S2hb – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih prema najvišim vezanim carinskim stopama; S2ha – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih prema najvišim primenjenim carinskim stopama; S2tl – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih da minimiziraju gubitke u prihodima od carina; S2sin – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda bez proizvoda sa visokim carinama koje su uvedene da obeshrabre potrošnju tih proizvoda; S4 – primena fazne formule sa 4% osetljivih proizvoda odabranih simultano prema iznetoj jednačini; S2t – primena fazne formule sa 2% osetljivih proizvoda odabranih prema udelu u uvozu; ASAN – Asocijacija nacija jugoistočne Azije; Dr SA – Druge zemlje subsaharske Afrike; SACU – Južnoafrička carinska unija.

Izvor: Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), „Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda“, The World Bank Economic Review, vol. 24, No. 3, p. 509.

Ukoliko uz primenu fazne formule budu dozvoljeni izuzeci za 2% osetljivih proizvoda sniženja u ponderisanim prosečnim carinskim stopama (S2 kolona u tabeli 44) smanjuju sniženja svetskog proseka primenjenih carinskih stopa za od 6 procentnih poena do 3,1 procentnih poena. Kada se primeni prethodno navedena jednačina za simultani odabir osetljivih proizvoda razvijene zemlje će, pre svega, izabrati proizvode od mesa, uz sir, pšenicu i šećer. Zemlje u razvoju će osim šećera i mesa, koji se takođe najčešće nalaze među osetljivim proizvodima, izabrati i veliki broj alkoholnih proizvoda i proizvoda od duvana. Ova analiza nam pokazuje i da pretpostavka o tome koji će proizvodi biti odabrani u grupu osetljivih zasnovana na najvišim carinama često dovodi do pogrešne procene, jer se tako u ovu grupu uključe i proizvodi sa malim udelom u ukupnom uvozu poljoprivrednih proizvoda.

Tabela 45: Udeo osetljivih proizvoda u ukupnom uvozu poljoprivrednih proizvoda i u prihodima od carina

	Razvijene zemlje		Zemlje u razvoju	
	Procenat od uvoza	Procenat od prihoda od carina	Procenat od uvoza	Procenat od prihoda od carina
S2	14	58	14	26
S2s	17	60	15	26
S2hb	2	22	8	20
S2ha	2	22	9	30
S4	17	66	17	30

Izvor: Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), „Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda“, The World Bank Economic Review, vol. 24, No. 3, p. 512.

Ova razlika u načinu odabira osetljivih proizvoda najbolje se može videti prema njihovom udelu ukupnom uvozu poljoprivrednih proizvoda (pogledati tabelu 45). Kolona S2 obuhvata 2% tarifnih stavova u svakoj od posmatranih zemalja i oni pokrivaju 14% ukupnog uvoza poljoprivrednih proizvoda kako u razvijene zemlje tako i u zemlje u razvoju. Odabir prema pravilu najviših vezanih carinskih stopa doveo bi do liste osetljivih proizvoda koji bi pokrio samo 2% uvoza poljoprivrednih proizvoda u razvijene zemlje i 8% uvoza poljoprivrednih proizvoda u zemlje u razvoju. Odabir prema pravilu najviših primenjenih carinskih stopa doveo bi do liste osetljivih proizvoda koji bi pokrio samo 2% uvoza poljoprivrednih proizvoda u razvijene zemlje i 9% uvoza poljoprivrednih proizvoda u zemlje u razvoju. Ova razlika u izboru postaje još očiglednija kada se posmatra prihod od carina. Odabir 2% osetljivih proizvoda prema jednačini čini čak neverovatnih 58% prihoda od carina razvijениh zemalja i 26% prihoda od carina zemalja u razvoju. Sa druge strane,

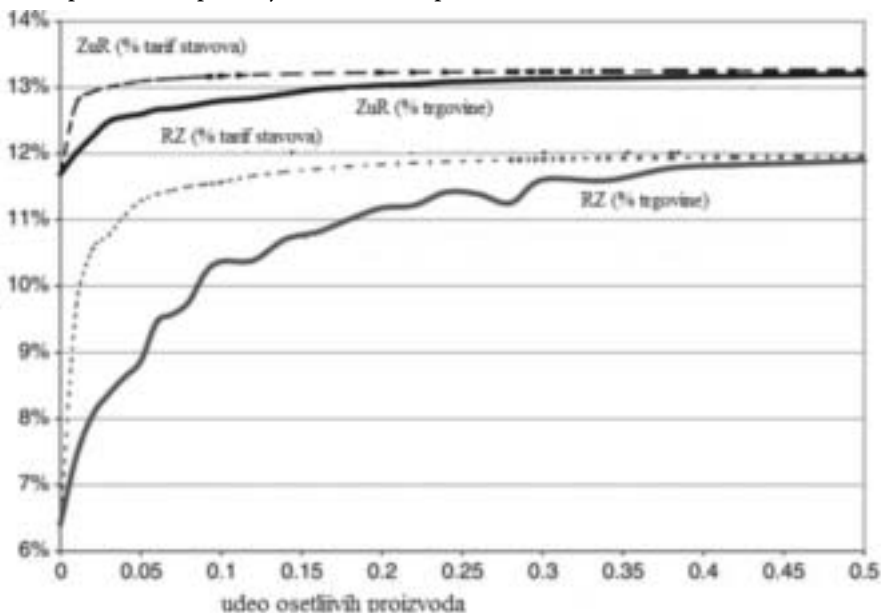
odabir osetljivih proizvoda prema pravilu najviših vezanih carinskih stopa činio bi 22% prihoda od carina kod razvijenih zemalja i 20% kod zemalja u razvoju. Odabir osetljivih proizvoda prema pravilu najviših primenjenih carinskih stopa činio bi 22% prihoda od carina kod razvijenih zemalja i 30% kod zemalja u razvoju.³²⁰ Možemo, takođe, uočiti da je zaštita osetljivih proizvoda uvek veća kod razvijenih nego kod zemalja u razvoju. Osim toga, ako bi se zaštita osetljivih proizvoda proširila umesto sa 2% na 4% tarifnih stavova onda bi (poslednji red u tabeli 45) se povećao udeo osetljivih proizvoda u ukupnom uvozu poljoprivrednih proizvoda i u prihodima od carina za oko 20%. Znači i malo povećanje obima osetljivih proizvoda imalo bi jak uticaj na uvoz i na prihode od carina.

Grafikon 11 nam pokazuje odnos između prosečnih primenjenih carinskih stopa i udela osetljivih proizvoda i to prema dva različita kriterijuma odabira osetljivih proizvoda. Ukoliko se usvoji kriterijum odabira prema ukupnom udelu u poljoprivrednim proizvodima (u grafikonu obeleženo kao % tarifnih stavova) onda i veoma mali udeo osetljivih proizvoda dovoljan je da poništi veliki deo snižavanja primenjenih carinskih stopa. Ovo je očiglednije kod razvijenih zemalja nego kod zemalja u razvoju. Nasuprot tome, kada je odabir osetljivih proizvoda određen kao udeo od uvoza (u grafikonu obeleženo kao % trgovine) onda promene u delu osetljivih proizvoda imaju daleko manji uticaj na snižavanje carinskih stopa. Za razvijene zemlje dozvoljavanje da 5% vrednosti inicijalnog uvoza bude pokriveno osetljivim proizvodima smanjuje snižavanje carina za oko jednu trećinu, dozvoljavanje 10% bi dovelo do skoro dve trećine. Mada ni udeo od trgovine nije perfektan kriterijum njegov odabir bi imao daleko manji uticaj na snižavanje carina, odnosno snižavanje carina bi imalo daleko veći efekat na pristup tržištu.

³²⁰ Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), "Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda", *The World Bank Economic Review*, vol. 24, No. 3, p. 512.

Grafikon 11: Prosečne primenjene carinske stope nakon primene fazne formule

prosečne ponderisane primenjene carinske stope

Izvor: Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), "Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization's Doha Agenda", *The World Bank Economic Review*, vol. 24, No. 3, p. 514.

Može se zaključiti da dozvoljavanje izuzimanja osetljivih proizvoda ima daleko veći uticaj na pristup tržištu zemalja u razvoju, odnosno na nivo carina sa kojima će se one suočiti prilikom izvoza u razvijene zemlje. To je pre svega zato što zemlje u razvoju već imaju prema faznoj formuli pravo na manja sniženja nego razvijene zemlje, tako da korišćenje izuzimanja osetljivih proizvoda iz snižavanja carina nema toliki uticaj na njihovu ukupnu liberalizaciju. Osim toga, kada se i mali procenat osetljivih proizvoda zaštiti u razvijenim zemljama u mnogome je otežan pristup tržištu zemljama u razvoju, jer to ima veliki uticaj na poništavanje sniženja carinskih stopa sa kojima će se susresti zemlje u razvoju prilikom izvoza u razvijene zemlje.

Prilikom analize efekata pregovora na Doha rundi bitno je i videti kakvi su efekti uključivanja izuzetaka u vidu osetljivih proizvoda na ekonomsku dobrobit i na pristup tržištu uopšte. Postoje značajne razlike u uticaju koji ima povećanje varijabilnosti carina na dobrobit i u uticaju na pristup tržištu. Povećanje varijanse trgovinskog režima će smanjiti dobrobit, ali će proširiti pristup tržištu pri konstantnoj srednjoj vrednosti. Dozvoljavanje osetljivih proizvoda najverovatnije će povećati

varijansu trgovinskog režima. Javlja se dilema da li dozvoljavanje osetljivih proizvoda ima manje negativan uticaj na pristup tržištu partnera nego na dobrobit zemlje koja koristi ove izuzetke. I koje su veličine ovih uticaja.³²¹ Ključno pitanje je uticaj na dobrobit i pristup tržištu od promena u srednjoj vrednosti i varijansi carina koje nastaju zbog dozvoljavanja osetljivih proizvoda. U većini zemalja realni gubitak prihoda zbog osetljivih proizvoda je više funkcija porasta u carinskoj varijansi nego u aritmetičkoj sredini carine. Nasuprot tome, povećanje varijanse carina, povezano sa osetljivim proizvodima, znatno smanjuje uticaj povećanja srednje vrednosti na zatvaranje tržišta. Ovi nalazi su u skladu sa time da povećanja u ponderisanoj varijansi podižu indeks trgovinske restriktivnosti koji je orjentisan ka efikasnosti, bez uticaja na meru trgovinske restriktivnosti. Ovi nalazi ističu i pojavu zašto pregovarači u forumu kao što je Svetska trgovinska organizacija mogu izabrati formule koje prave duboka sniženja carinskih stopa u kombinaciji sa izuzecima – jer je šteta po pristup tržištu manja od štete po efikasnost.³²² Ovi rezultati pokazuju da je važno da se gleda i izvan samoposmatranja proseka kada se analizira uticaj slobodne trgovine na efikasnost i na pristup tržištu. Snižavanja u carinama koja proističu iz formule podižu dobrobit kroz smanjenja u obe vrednosti i srednjoj vrednosti carine i varijanse. Rezultati pojačavaju potrebu da se posmatra dalje od posmatranja samo uticaja na prosečne carine.

Možemo zaključiti da dozvoljavanje izuzetaka za čak mali broj osetljivih proizvoda može drastično da smanji sniženja u prosečnim carinama na poljoprivredne proizvode. Kao posledica toga dolazi do smanjenja obima liberalizacije pre svega kod razvijenih zemalja i donosi manje dobiti zemljama u razvoju od olakšavanja pristupa tržištu. Zemlje u razvoju će samo zbog vođenja osetljivih proizvoda kao izuzeće od fazne formule imati manje dobitke koje bi ostvarile sa tržišnim pristupom bez izuzetaka. Čak pristupi analizi ovoga problema, koji uzimaju u obzir samo visinu carinskih stopa potcenjuju ovaj negativan uticaj, pre svega zato što zanemaruju uticaj ovih proizvoda na izvoznike iz zemalja u razvoju. Međutim, ako bi osetljivi proizvodi bili ograničeni njihovim udelom u ukupnom uvozu, šteta po pristup tržištu bi bila značajno manja. Osim toga, s obzirom da izuzeci povećavaju varijansu carina u odnosu na ishod primene formule, efekti na dobrobit su mnogo veći nego efekti na pristup tržištu. Čak ova kombinacija fazne formule i izuzetaka koja je predložena na STO pregovorima ima manji uticaj na dobrobit i na razvojnu perspektivu nerazvijenih nego što se inače pretpostavlja.

³²¹ Anderson, James E, J. Peter Neary, (2007), "Welfare versus Market Access: The Implications of Tariff Structure for Tariff Reform", *Journal of International Economics* 71 (1), p. 193.

³²² Kee, Hiau, Alessandro Nicita, and Marcelo Olarreaga, (2008), "Import Demand Elasticities and Trade Distortions", *Review of Economics and Statistics* 90 (4), p. 675.

6.3. Razvojni efekti Doha runde

Jedna od ključnih karakteristika potencijalnih sporazuma Doha runde je njihov uticaj na carine sa kojima se privrednici iz zemalja članica kada izvoze suočavaju, a time i na pristup tržištu. Rezultati prosečnih carina sa kojima se suočava svaka grupa zemalja su prikazani u tabeli 46. Upadljiva karakteristika je da se zemlje suočavaju sa mnogo većim carinskim stopama kod poljoprivrednih proizvoda nego kod industrijskih proizvoda. Prosečna primenjena carinska stopa sa kojom se suočavaju zemlje u razvoju izvoznice poljoprivrednih proizvoda je pet puta viša od one sa kojom se suočavaju izvoznice industrijskih proizvoda. Još jedna karakteristika je da su prosečne vezane stope za 6 procentnih poena više nego primenjene stope za razvijene i zemlje u razvoju i gotovo duplo više za najmanje razvijene zemlje. U poljoprivredi velika razlika između primenjenih i vezanih stopa je još veća i iznosi preko 25 procentnih poena i za razvijene i za zemlje u razvoju i čak gotovo 50 procentnih poena za najmanje razvijene zemlje.³²³

Tabela 46: Ponderisane prosečne primenjene i vezane carinske stope sa kojima se suočavaju zemlje članice STO (u%)

	Primenjene stope			Vezane stope		
	baza	formula		baza	formula	
Sve zemlje	3,7	2,5	2,9	9,7	5,7	6,9
	3,6	2,5	2,9	9,6	5,6	6,7
ZUR bez LDC	3,9	2,4	2,9	10,0	5,9	7,3
LDC	3,3	2,1	2,4	14,5	8,0	10,6
Poljoprivreda						
Sve zemlje	14,5	8,9	11,8	40,4	20,7	29,9
	14,9	9,2	12,1	40,3	20,3	29,1
ZUR bez LDC	14,2	8,6	11,5	39,8	20,8	30,4
LDC	7,4	6,5	7,1	56,8	32,1	45,7
NAMA						
Sve zemlje	2,9	2,1	2,3	7,7	4,7	5,3
	3,0	2,2	2,4	7,9	4,8	5,5
ZUR bez LDC	2,9	1,9	2,1	7,2	4,4	5,1
LDC	2,8	1,5	1,8	8,9	4,8	5,9

Napomena: Zemlje su grupisane prema definicijama Svetske banke i UN.

Izvor: Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), „The Doha Development Agenda: What’s on the table?“, The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, p. 86.

³²³ Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), “The Doha Development Agenda: What’s on the table?“, The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, p. 85.

Kolone u tabeli 46 koje su obeležene sa „formula“ pokazuju nam da su formule oko kojih se još uvek pregovara veoma ambiciozne. U poljoprivredi, fazna formula bez izuzetaka snizila bi vezane carine za oko polovinu, a primenjene carine za oko trećinu. Kod industrijskih proizvoda sniženja vezanih stopa bi bila oko tri osmine, a sniženje primenjenih carina oko četvrtine. Kolona „formula uz izuzetke“ nam pokazuje kakvi bi bili rezultati kada bi se uz primenu formule primenili i svi predviđeni izuzeci. Tu vidimo da ovi izuzeci smanjuju sniženja u carinama koje bi postigle formule, ali i pored toga ostvaruje se izvestan progres u snižavanju i prosečne vezane i primenjene carinske stope. Čak iako se samo deo snižavanja vezanih carinskih stopa prenese na snižavanje primenjenih carinskih stopa, ipak i to ima vrednost u ograničavanju budućih potencijalnih povećanja carina. Dok su primenjene carinske stope do sada najniže posmatrajući hronološki i snižene su posebno oštro kod zemalja u razvoju, ipak sva sniženja koja nisu obavezujuća putem međunarodnih sporazuma odnosno multilateralnim vezivanjem carina, podložna su brzim promenama i potencijalnim povećanjima. To nam dokazuje da i sniženja u vezanim carinskim stopama koje vidimo u tabeli mogu imati značajne dugoročne posledice čak i u slučajevima gde su vezane carinske stope iznad trenutno primenjenih carinskih stopa.

Na Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora pojavila se nova tendencija koja pokazuje da je pristup tržištima zemalja u razvoju postao veoma bitan i za izvoznike drugih zemalja u razvoju. Što znači da sada zemlje u razvoju traže ne samo veće olakšice u pristupu tržištu razvijenih zemalja nego i drugih zemalja u razvoju. Takođe, proizvodi koji su od najvećeg značaja za najmanje razvijene zemlje, a to je veliki broj poljoprivrednih proizvoda, odeća i razni drugi radno intenzivni proizvodi, su među onima koji su najviše zaštićeni proizvodi na tržištima njihovih sadašnjih i potencijalnih trgovinskih partnera i razvijenih i zemalja u razvoju.

Poljoprivredni proizvođači u zemljama u razvoju su ugroženi sa dve strane. Isplativost bavljenja poljoprivrednom proizvodnjom i prodajom u zemljama u razvoju je ugrožena poljoprivrednim politikama koje vode same te zemlje i sa druge strane politikom uvoznih carina i subvencija koju vode razvijene zemlje radi zaštite sopstvenih poljoprivrednih proizvođača. Obe ove politike doprinose rastu globalne nejednakosti i širenju siromaštva. Dostigla GATT i STO su malo šta uradile po pitanju ograničavanja trgovine poljoprivrednim proizvodima, ali su onda detektovale problem i počele njegovo rešavanje.³²⁴

Kako su pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednih proizvoda išli mnogo teže nego pregovori o pristupu tržištu industrijskih proizvoda sami modaliteti su dostigli visok nivo sofisticiranosti. Čak i ako je opšti princip jednostavan, sa primenom formula za progresivno snižavanje carina za poljoprivredne proizvode, uvedeni su

³²⁴ Anderson, Kym, (2010), “Can the WTO reduce agricultural trade distortions?”, The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, 109.

mnogi izuzeci, sa različitim stepenima specijalnog i diferencijalnog tretmana za različite grupe zemalja u razvoju. Na osnovu ovih modaliteta snižavanje carina poljoprivrednih proizvoda će se vršiti u skladu sa faznom formulom (*tiered formula*) sa širim grupama i manjim snižavanjem carina za zemlje u razvoju nego za razvijene zemlje. Zemlje koje su skoro pristupile STO i najmanje razvijene zemlje su izuzete iz novih carinskih redukcija, a od malih i ranjivih privreda se ne zahteva da smanje svoje primenjene carinske stope.

Sve zemlje članice Svetske trgovinske organizacije moći će da zaštite tj. sklone određeni broj carinskih linija, oko 5%, od punog uticaja formule, u zamenu za uvođenje i proširenje kvota carina. Za zemlje u razvoju specijalni proizvodi biće potpuno isključeni od trgovinske liberalizacije. Nakon inicijative Latinoameričkih zemalja, dodatna smanjenja carina su tražena od razvijenih zemalja, posebno za tropske proizvode i njihove preradevine. Uvedena su takođe i dodatna smanjenja carina za prerađene proizvode sa funkcijom eskalacije carina.

Što se tiče industrijskih proizvoda, za razvijene zemlje primenjuje se švajcarska formula sa niskim koeficijentom 8, čime se eliminišu svi postojeći carinski vrhovi. Zemljama u razvoju ponuđeno je više opcija kombinovanjem različitih koeficijenata švajcarske formule i opsegom pokrivenosti u smislu proizvoda sa manjom liberalizacijom ili bez liberalizacije. Zemlje koje su skoro pristupile STO, zemlje sa malim i ranjivim privredama, zemlje sa niskim vezanim carinama i najmanje razvijene zemlje nemaju obavezu da sprovedu ove promene u svojim carinskim tarifama.³²⁵

Modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora koji su objavljeni maja 2008. godine daju dobru osnovu za analizu mogućih efekata Doha sporazuma. Analitičari IFPRI uradili su jedan centralni scenario (tabela 47) ekonomskih efekata Doha runde na osnovu tih modaliteta, kao i pet alternativnih scenaria, koji imaju fokus na Inicijativu o pristupu tržištu bez carina i bez kvota.³²⁶ Analiza je vršena sa *MIRAGE* modelom opšte ravnoteže svetske privrede.³²⁷

Pošto još uvek nisu definitivno usvojeni modaliteti niti formule za snižavanje carina možemo analizirati različite opcije za zaključenje Doha runde pregovora. U jednom od mogućih varijanti zaključenja Dohe polazimo od pretpostavke da neće biti

³²⁵ Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), „The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?“, International Food Policy Research Institute, Note 14, p. 4.

³²⁶ IFPRI – International Food Policy Research Institute.

³²⁷ Model *MIRAGE* – Modelovanje međunarodnih odnosa u primenjenoj opštoj ravnoteži (Modeling International Relationships in Applied General Equilibrium) je razvijen u CEPII (Centre d'Etudes Prospectives et d'Informations Internationales) u Parizu. Potpun opis modela je dostupan u Decreux, Yvan, and Hugo Valin, (2007), *MIRAGE: Updated Version of the Model for Trade Policy Analysis Focus on Agriculture and Dynamics*. CEPII Working paper, Paris.

primenjena Inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota za najmanje razvijene zemlje, a biće primenjeni modaliteti iz 2008. godine (u tabeli 48 obeleženo kao centralni scenario). S obzirom na trenutne preferencijale koje imaju najmanje razvijene zemlje, a donekle i zbog proizvodne specijalizacije, one bi ostvarile najmanje koristi primenom modaliteta prema ovoj opciji. Prosečna zaštita sa kojom se suočavaju ove zemlje pada za 19,7% u poređenju sa 26,4% za druge zemlje u razvoju. Najmanje razvijene zemlje iz Afrike imaće i najmanje koristi od novih tržišnih mogućnosti koje nastupaju sa završetkom Doha runde po ovom scenariu, sa prosečnim smanjenjem od 8,2% (0,3 procentna poena) zbog postojećeg preferencijalnog pristupa tržištu. Ovi rezultati pokazuju nam ograničen efekat koji bi proizveli modaliteti iz Dohe ukoliko nisu praćeni sa Inicijativom o pristupu tržištu bez carina i bez kvota.

Tabela 47: Uticaj centralnog scenarija Doha runde na bilateralni izvoz
(% varijacija od osnove u 2025)

Izvoznik	Uvoznik									
	Australija i Novi Zeland	Kanada	EU	Japan	Južna Koreja	SAD	Ostatak OECD	Zemlje sa visokim prihodom	Zemlje sa srednjim prihodom	Zemlje sa niskim prihodom
Visoko razvijene	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	2,4	0,2
Srednje razvijene	1,6	1,8	2,7	1,8	2,7	1,5	0,2	2,1	0,0	-1,5
Bangladeš	7,6	-31,0	-9,8	-9,0	-0,6	12,4	-0,6	-5,4	7,8	0,0
Kambodža	4,6	-29,9	-8,6	-22,5	4,6	12,0	7,3	-3,4	5,9	0,0
Druge Azijske LDC	0,7	-6,2	-7,7	-1,0	1,2	3,7	1,1	-2,7	1,3	0,0
Senegal	1,0	0,4	-2,7	-13,9	8,0	0,6	8,1	-4,0	3,8	0,0
Ostatak Zapadne	0,9	0,8	-2,8	0,2	1,7	-0,5	-3,4	-2,1	3,2	0,0
Centralna Afrika	0,7	-0,2	-1,7	0,6	1,0	-0,5	-1,3	-1,0	1,5	0,0
Južni deo centralne	-0,1	-0,8	-2,4	-1,8	0,1	-0,9	-1,2	-1,2	0,7	0,0
Madagaskar	3,8	-2,7	-3,5	0,9	2,9	-5,5	-0,7	-3,6	7,8	0,0
Malavi	1,4	-0,6	-6,3	-2,3	-0,2	40,0	-26,8	-1,2	2,4	0,0
Mozambik	0,7	-0,2	-1,6	-3,2	1,8	1,1	-3,7	-1,5	3,8	0,0

Izvoznik	Uvoznik									
	Australija i Novi Zeland	Kanada	EU	Japan	Južna Koreja	SAD	Ostatak OECD	Zemlje sa visokim prihodom	Zemlje sa srednjim prihodom	Zemlje sa niskim prihodom
Tanzanija	0,3	-1,4	-5,6	2,4	5,8	2,2	-8,1	-4,0	3,7	0,0
Uganda	1,3	0,5	-2,6	-7,5	1,3	0,4	-4,4	-2,3	2,8	0,0
Zambija	1,3	-0,5	-4,8	0,9	-0,6	0,8	-0,9	-2,2	0,9	0,0
Ostatak istočne	1,1	0,9	-3,2	-1,9	0,1	0,0	3,6	-1,9	1,8	0,0
Nisko razvijene	1,4	-15,7	-4,7	-3,4	1,0	2,7	-0,7	-2,6	2,2	0,0

Izvor: Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), „The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?“, International Food Policy Research Institute, Note 14, p. 5.

Aktuelan problem je da trenutna zaštita u zemljama OECD dovodi do troškova kod zemalja u razvoju koji prevazilaze obim zvanične ekonomske pomoći (oko 45 milijarde USD godišnje). Procenjeno je da koristi koje imaju zemlje u razvoju zbog ukidanja zaštite sopstvenog tržišta prelaze iznos od 60 milijardi USD. Opšta zaštita u trgovini industrijskim proizvodima prouzrokuje troškove u svetskoj privredi od preko 250 milijardi dolara. Ukoliko se posmatraju tekuća ograničenja u trgovini uslugama, podaci o troškovima lako se mogu duplirati. Ako se uzmu u obzir i efekti instrumenata zavisne zaštite (antidamping, zaštita tržišta) i efekti otklanjanja suvišne zaštite na granici na rast dohotka, jasno je da su koristi od smanjivanja prepreka za pristup tržištu izuzetno visoke.³²⁸

Nasuprot tome, prosečna zaštita koja utiče na izvoz azijskih LDC koje su se specijalizovale u konfekciji, smanjena je za 35% (1,6 procentna poena), prema centralnom scenariju, što predstavlja jedan i po svetskog proseka. Sagledano na globalnom nivou, izvoz najmanje razvijenih zemalja u visoko razvijene zemlje prema centralnom scenariju će opasti za 2,6%, dok će izvoz u srednje razvijene zemlje porasti za 2,1%. Ovi rezultati u stvari pokazuju kako će primenom modaliteta objavljenih maja 2008. godine doći do erozije preferencijala koji koriste najmanje razvijene zemlje i to pre svega za izvoz u Kanadu, Evropsku uniju, Japan i neke druge zemlje OECD. Primenom ovih modaliteta, ukoliko se simultano ne primene i dodatne inicijative za LCD, doći će na primer do porasta izvoza u Evropu iz Brazila, Australije i Novog

³²⁸ Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohé“, Privredna izgradnja, XLVII: 1-2, str. 27.

Zelanda, dok će opasti izvoz u Evropu u rasponu od 1,6% iz Mozambika pa do 9,8% iz Bangladeša. Erozijska preferencijala najmanje razvijenih zemalja najviše se ogleda u sektorima kao što su pirinač, šećer, meso i mesne prerađevine.

Sa druge strane, izvoz najmanje razvijenih zemalja u srednje razvijene zemlje povećava se za 2,2%, ali ovo je niže nego što je porast izvoza visoko razvijenih zemalja u srednje razvijene zemlje. Nažalost, visoko razvijene zemlje predstavljaju važniju destinaciju za izvoz LCD u smislu vrednosti izvoza, tako da je konačni efekat negativan. Negativne tendencije posebno dolaze do izražaja kod poljoprivrednih proizvoda i hrane, jer se prema centralnom scenariju, njihov izvoz smanjuje za 1,7%, što odražava pad od 0,7% za Malavi, do 6% za Kambodžu. Istovremeno, ovaj scenario je povoljan za Australiju i Novi Zeland (9,4%), Kanadu (6,6%), Evropsku uniju (13,4%) i Brazil (12,7%).³²⁹

Centralni scenario, koji podrazumeva primenu najnovijih modaliteta, ali bez primene Inicijative o pristupu tržištu bez carina i bez kvota, proizvodi negativan efekat na izvoz industrijskih proizvoda najmanje razvijenih zemalja iako je on znatno manji u poređenju sa izvozom poljoprivrednih proizvoda. U posmatranom scenariju najviše štete bi imali Bangladeš (pad 4,7%) i Madagaskar (pad 3,6%). Što se tiče konkretnih proizvoda u pitanju su koža, tekstil i odeća ukazujući na to da su postojeći preferencijali ovih zemalja za izvoz u visoko razvijene zemlje izuzetno važni.

Prema tome, možemo zaključiti da ovaj scenario proizvodi negativne efekte na izvoz najmanje razvijenih zemalja posebno u visoko razvijene zemlje. Posmatrano po sektorima negativni efekti se najvećim delom odražavaju u poljoprivredi. Trgovinska reforma koja se oslanja na ove modalitete imala bi velike i stvarne gubitke u приходima najmanje razvijenih. Negativan efekat na realan dohodak LCD proističe znači iz pogoršanja odnosa razmene, koji su rezultat gubitka preferencijala i povećanja cena poljoprivrednih proizvoda na svetskom tržištu za zemlje neto uvoznice hrane.

GATT i STO nisu uspele da spreče rast protekcionizma u poljoprivredi. Reforme trgovinskih politika koje su sprovedene 1980-ih godina poboljšale su stanje poljoprivrednih proizvođača u zemljama u razvoju, međutim i dalje je ostalo mnogo mesta za poboljšanje. U decenijama koje su pred nama efekti trgovinske politike i postignutog trgovinskog režima na poljoprivredne proizvođače u zemljama u razvoju zavise od okončanja Doha runde i nastavka nedavnih trendova koje vode ka slobodnijoj trgovini. Ukoliko propadnu pregovori u okviru Doha runde, onda se otvaraju vrata protekcionizmu u poljoprivredi, posebno u zemljama u razvoju što

³²⁹ Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), "The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?", International Food Policy Research Institute, Note 14, p. 6.

Tabela 48: Prosečna zaštita sa kojom se suočavaju najmanje razvijene zemlje članice STO uz Inicijativu o pristupu tržištu bez carina i bez kvota

	Baza	Centralni	F	FS	F100	FEL	FELI00
Sve STO LDC	4,2	3,4	3,2	3,3	2,7	2,9	1,9
Stopa sniženja (%)		-19,7	-24,5	-20,3	35,7	31,0	-53,4
Afrika	3,9	3,6	3,4	3,6	3,1	3,1	2,4
Stopa sniženja (%)		-8,2	-13,9	-8,2	-20,4	-22,1	-10,3
Azija	4,6	3,0	2,8	2,9	2,0	2,6	1,3
Stopa sniženja (%)		-35,0	-38,7	-36,4	-56,0	-42,8	-71,1
Južna Amerika	3,6	1,9	1,8	1,9	0,9	1,7	0,7
Stopa sniženja (%)		-48,5	-49,4	-48,5	-75,8	-52,3	-81,6

Izvor: Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), „The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?“, International Food Policy Research Institute, Note 14, p. 6.

nam pokazuje da je mnogo toga u pitanju i zavisi od uspešnog okončanja i zaključenja pregovora.³³⁰

Kada se procenjuje vrednost pre svega trgovinskih, ali i ostalih dobitaka od uspešnog okončanja Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora, najčešće se zanemaruje vrednost preuzetih obaveza da se ne podiže stepen zaštite ili subvencionisanja domaće privrede preko precizno definisanog nivoa carinske zaštite. Osim toga, najčešće se prilikom procene vrednosti ove runde ne uzimaju u obzir ni prednosti koje će proizaći iz povinovanja uspostavljenim pravilima vođenja trgovinske politike, pre svega na sigurnost i transparentnost poslovanja. Na primer, osim ograničavanja opsega carinske zaštite robe, Doha runda će doneti zabranu izvoznih subvencija za poljoprivredne proizvode u razvijenim zemljama i oštro će smanjiti obim za korišćenje domaće podrške, kao što smo rekli za 70% u Evropskoj uniji i 60% u Sjedinjenim Američkim Državama, sprečavajući na taj način ponovnu pojavu subvencija koje će depresirati cenu robe u budućnosti. Kao rezultat javiće se veća uzdržanost od subvencionisanja na primer pamuka, šećera i druge robe koja ima poseban značaj za manje razvijene zemlje i za njen izvoz. Pitanja koja su od suštinskog značaja za trgovinu, kao što su na primer olakšice u poljoprivredi, mogu biti rešena samo putem multilateralnih trgovinskih pregovora, a ne regionalnih. A, osim toga, proširenje opsega preuzetih obaveza za usluge doprineće ostvarivanju

³³⁰ Anderson, Kym, (2010), “Can the WTO reduce agricultural trade distortions?”, The Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, No. 1, 109.

veće sigurnosti za trgovinska preduzeća, kao uslova konkurencije na koje će ona naići na inostranom tržištu.³³¹

Ukoliko se u Doha rundi multilateralnih trgovinskih pregovora nastavi sa smanjivanjem carina, ako se otklone carinski vrhovi i eskalacija carina, zatim ako se ukinu proizvodne i izvozne subvencije, utoliko će značaj vođenja pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije porasti. Uspešnim okončanjem Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora ugled STO znatno će porasti i ona će ojačati svoju poziciju u oblasti međunarodnog trgovinskog sistema. U načelu bi trebalo da od uvođenja ovih olakšica u pristupu tržištu koristi ostvare pre svega potrošači, a te koristi će verovatno prevazići gubitke industrijskih grana koji će biti pogođeni liberalizacijom.

Pojedini autori smatraju da bi zbog dosadašnjeg iskustva iz Doha runde trebalo preispitati postavljene ciljeve. Pre svega Svetska trgovinska organizacija ne izgleda sposobna da sama ostvari zacrtanu razvojnu agendu, jer jednostavno organizacija čija je fundamentalna svrha trgovinska liberalizacija ne poseduje dovoljno instrumenata da promovise razvoj. Postavlja se i pitanje da li je potrebno proširivati teme u okviru Doha runde pregovora, a samim time i širiti uticaj STO na nova područja. Proširivanje tema dovodi u pitanje uspeh pregovora, jer nove teme donose mnogo više aktera u pregovore čiju je saglasnost teško dobiti.³³²

Teškoće koje su se javile u pregovorima posebno su ozbiljne i ne može se isključiti ni opcija neuspeha ove runde, uprkos značajnom napretku koji je postignut u oblastima kao što su na primer dogovor o zabrani subvencija za izvoz poljoprivrednih proizvoda, predlozi za obezbeđivanje pomoći zemljama u razvoju, Inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota, kao i korišćenje formula za snižavanje carina što bi dovelo do značajne liberalizacije.³³³

Kompromis još nije ostvaren po više pitanja u okviru Doha runde, između ostalog po pitanju izgleda budućeg specijalnog zaštitnog mehanizma u poljoprivredi ili o tome da li ili ne treba da se rukovodi principom slobodne ili slobodnije trgovine. Princip zaštitnih mehanizama čvrsto je usađen u Svetsku trgovinsku organizaciju. Bez obzira na razlike u detaljima postoji određen kriterijum koji treba da bude ispunjen da bi se otvorila mogućnost primene zaštitnog mehanizma. Prema dosadašnjem iskustvu iz prakse gubici, odnosno troškovi korišćenja ovih mehanizma, znatno su niži nego troškovi trgovinskih barijera koje su bile prethodno uklonjene.

³³¹ Messerlin, Patrick, (2008), „Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding“, Policy Brief, GME, Washington DC, p. 2.

³³² Hoekman, Bernard, David Vines, (2007), „Multilateral trade cooperation: what next?“, Review of Economic Policy, Volume 23, Number 3, p. 330.

³³³ Martin Will, Messerlin, Patrick, (2007), „Why is it so difficult? Trade liberalization under the Doha Agenda“, Oxford Review of Economic Policy, Volume 23, Number 3, p. 364.

Kao podrška multilateralnim trgovinskim pregovorima javljaju se tzv. sektorski sporazumi koji mogu podstaći relevantne izvozne industrije. Iskustvo sa „nula za nula“ sporazumima pokazuje da takvi sektorski sporazumi zahtevaju postojanje određene kritične mase, što u praksi predstavlja grupu zemalja koja ostvaruje oko 90% ukupne trgovine ovim proizvodima. Taj procenat je moguće ostvariti sa mnogo manjim brojem zemalja nego što su sve zemlje članice Svetske trgovinske organizacije, tako da oni možda predstavljaju i budućnost pregovora, naročito nakon zaključenja Doha razvojne agende.

VI

Odnosi Srbije i STO

1. Jugoslavija i GATT

Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ) nije na početku bila Strana Ugovornica Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Bivša Jugoslavija je tada bila socijalistička zemlja i imala je plansku privredu. Kada je nastao GATT Jugoslavija nije bila spremna da preuzme sve obaveze koje je podrazumevao punopravan status Strane Ugovornice. Međutim, naša zemlja je uočila uticaj koji ovaj sporazum ima na međunarodnu trgovinu pa je odlučeno da se prati GATT i eventualno pristupi ovom sporazumu. Tako su odnosi FNRJ i GATT počeli od etape posmatranja koja je trajala od 1950. do 1958. godine. Sprovođenjem privredne reforme 50-ih godina 20. veka privreda je usmeravana od centralno-planske ka tržišnim strukturama i instrumentima.

Odnosi su formalizovani kada je potpisana Deklaracija o regulisanju odnosa između FNRJ i GATT, 25. maja 1959. godine, tako da su prešli u narednu etapu pridruženog članstva. Ova etapa je trajala od 1959. do 1965. godine i podrazumevala je ravnomerni raspored (ekvivalentnost) prava i obaveza Jugoslavije u odnosu na Opšti sporazum o carinama i trgovini. Jugoslavija kao pridružena Strana Ugovornica nije imala negativnih iskustava sa Opštim sporazumom o carinama i trgovini. Deklaracija o regulisanju odnosa između strana ugovornica GATT i FNRJ obavezala je Jugoslaviju da učini korak dalje razvijanjem spoljnotrgovinskih instrumenata, kako bi postala punopravna Strana Ugovornica. Sa uvođenjem novog sistema raspodele i novog spoljnotrgovinskog režima već su bili ostvareni potrebni preduslovi, pa su još preostali i pregovori sa zemljama članicama GATT. Tu su se javila dva osetljiva pitanja za našu privrednu politiku, primena restrikcija radi zaštite platnog bilansa i odobravanja subvencija radi podupiranja našeg izvoza. Na našu sreću za zaštitu platnog bilansa postojao je oslonac u članu XII osnovnog teksta GATT, dok nas deklaracija usvojena na XVII zasedanju dovoljno pokriva kao zemlju u razvoju.

Deklaracija iz 1959. godine zaključena je sa važenjem od tri godine, s tim da se posle isteka tog roka može produžiti, izmeniti ili ukinuti. Ona polazi od činjenice da naša zemlja, uglavnom zbog nepostojanja uvozne carinske tarife, nije u stanju da preuzme obaveze punog članstva. Nažalost, kao posledicu mi nismo dobili ni odgovarajuća prava, pre svega pravo na klauzulu najpovolšćenije nacije i na GATT carinske koncesije.³³⁴ Ipak,

³³⁴ Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 105.

stupanje u odnose sa GATT je bilo od izuzetne važnosti za FNRJ zato što su Strane Ugovornice GATT učestvovala sa 60% u ukupnom uvozu FNRJ.³³⁵

Prva revizija deklaracije izvršena je naredne godine od njenog usvajanja i izveštaj o tome usvojen je 19. novembra 1960. godine. U izveštaju između ostalog stoji da je u našoj zemlji uvedena privremena carinska tarifa koja je pokrivala 127 artikla. Cene se formiraju uglavnom slobodno tako što uključuju sve troškove povodom uvoza, dažbine i profit, osim za tridesetak proizvoda kod kojih su cene pod kontrolom iz razloga što direktno utiču na standard stanovništva. Konstatovano je postojanje višestrukih deviznih kurseva koje su polako počele zamenjivati carine. U izveštaju se napominje da su planirane mere trgovinske politike koje će dalje liberalizovati trgovinski sistem.³³⁶

Drugu reviziju deklaracije izvršila je radna grupa osnovana 17. novembra 1961. godine u tu svrhu od strana ugovornica GATT. U izveštaju se ističe da je ukinut sistem višestrukih deviznih kurseva i uveden je jedinstveni devizni kurs. Usvojena je nova privremena carinska tarifa koja se odnosi na ceo uvoz. Izvršeno je i pojednostavljivanje i liberalizacija sistema kontrole izvoza i uvoza, tako da je došlo do značajnog napretka u razvoju spoljnotrgovinske politike Jugoslavije, što je dovodi u tešnje odnose sa GATT. U izveštaju sa treće revizije, 13. novembra 1962. godine konstatovano je da je povećana sloboda poslovanja preduzeća, da su izmenjene carinske stope u Privremenoj carinskoj tarifi dok je režim spoljnotrgovinskih kontrola ostao nepromenjen. Na osnovu ovoga FNR Jugoslavija podnela je zvanični zahtev za privremeno pristupanje GATT 17. oktobra 1962. godine, što je podrazumevalo da se ostvari najveći mogući stepen saradnje a bez otpočinjanja pregovora o carinskim koncesijama. Ovo je bilo privremeno rešenje dok Jugoslavija ne usvoji stalnu carinsku tarifu, što bi joj omogućilo da uđe u pregovore o carinskim koncesijama sa stranama ugovornicama GATT i tako ostvari punopravno pristupanje ovom sporazumu.³³⁷

Nova deklaracija koja reguliše odnose FNRJ i GATT usvojena je 13. novembra 1962. godine i predvidela je da će se primenjivati Opšti sporazum o carinama i trgovini u najvišem stepenu koji nije nekonzistentan sa njenim zakonodavstvom. Važnost ove deklaracije produžena je do 30. juna 1966. godine.

Sprovođenjem privredne reforme, usvajanjem stalne carinske tarife, utvrđivanjem zvaničnog kursa i dostizanjem određenog nivoa privrednog razvoja stvoreni su uslovi da SFR Jugoslavija 25. avgusta 1966. godine punopravno pristupi GATT. Lista carinskih koncesija SFR Jugoslavije postala je deo Opšteg sporazuma o carinama i trgovini.

³³⁵ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 177.

³³⁶ Ibid.

³³⁷ Ibid, str. 178-9.

Jugoslavija je bila Strana Ugovornica GATT od 1966. godine i potpisnica niza pratećih sporazuma tokom sukcesivnih rundi multilateralnih trgovinskih pregovora vođenih pod okriljem GATT. Članstvom u GATT, Jugoslavija je koristila prednosti multilateralno ugovorene klauzule najpovlašćenije nacije i principa nediskriminacije kao i niza prava, zasnovanih na odredbama GATT, usmerenih ka liberalizaciji, razvoju i rastu obima svetske trgovine. Kao strana ugovornica GATT Jugoslavija je bila veoma aktivna i učestvovala je u radu „zelene sobe“ nekoliko puta. Ona je učestvovala u svim rundama pregovora koje su se kasnije vodile i bila članica većine komiteta, komisija i radnih grupa. Jugoslavija je aktivno učestvovala i na Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora.

Međutim, na zasedanju Saveta GATT od 16. juna 1993. godine na inicijativu Evropske zajednice, konsenzusom i bez rezervi od strane ijedne zemlje Strane Ugovornice GATT, usvojena je odluka kojom se, pozivajući se na Rezoluciju Generalnog Saveta UN 47/1, SR Jugoslaviji (Srbiji i Crnoj Gori) definitivno osporava „automatski kontinuitet“ članstva bivše SFRJ u GATT te istovremeno se zaključuje da SRJ mora da podnese molbu za prijem u GATT ukoliko želi da bude njegova potpisnica. Ovom odlukom je SRJ faktički isključena iz rada GATT, njegovih radnih tela i komiteta, kao i pregovora Urugvajске runde (na osnovu odluke Komiteta za trgovinske pregovore Urugvajске runde iz jula 1993. godine).

Odluka je imala veoma velike posledice po SRJ, čiji se puni negativni efekti ipak nisu mogli razaznati u uslovima trgovinske blokade zbog sankcija. Međutim, da nije bilo sankcija očigledno je da bi odsustvo Jugoslavije iz GATT odnosno kasnije STO dovelo privredu u izuzetno nepovoljan položaj i to prvenstveno zbog nemogućnosti korišćenja prednosti koje proizilaze iz multilateralno ugovorene klauzule najpovlašćenije nacije za jugoslovenski izvoz uz dodatne teškoće vezane za odsustvo iz celine rezultata Urugvajске runde.³³⁸ Osim toga, spoljnotrgovinski sistem SR Jugoslavije tokom trajanja sankcija međunarodne zajednice pretrpeo je značajne izmene koje su ga udaljile od pravila GATT i STO sistema.

Suspenzijom sankcija uvedenih protiv SRJ novembra 1995. godine stekli su se uslovi da se Jugoslavija obrati STO sa zahtevom za regulisanje svog statusa u ovoj organizaciji. U međuvremenu, istekao je period paralelnog postojanja STO i GATT do 31. decembra 1995. godine kada je bilo moguće steći status originalnog člana STO na bazi članstva u GATT iz 1947. godine, pod uslovom da se prihvati paket rezultata Urugvajске runde i dogovore koncesije u domenu carina i usluga.³³⁹ Nova

³³⁸ Milivojević, Radmila, (1996), „Multilateralni pregovori Urugvajске runde i formiranje Svetske trgovinske organizacije – STO“, u: *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, str. 52.

³³⁹ Vuković, Boriša, (1996), „Elementi pristupa Jugoslavije Svetskoj trgovinskoj organizaciji“, u: *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, redaktor Tomislav Popović, Institut ekonomskih nauka, Beograd, 1996, str. 34.

organizacija, Svetska trgovinska organizacija nastala je 1. januara 1995. godine, a SR Jugoslavija nije postala članica ove nove organizacije, jer je propušten rok za regulisanje statusa u GATT i mogućnost da SRJ po skraćenom postupku postane članica STO. Zahtev za prijem u članstvo koji je Vlada SRJ podnela 30. septembra 1996. godine, a koji je ponovo podnesen u izmenjenom obliku 13. novembra 1996. godine, nije inicirao proceduru prijema u STO budući da je traženo priznavanje kontinuiteta sa SFRJ. Predloženo je zaključenje sporazuma sa retroaktivnom klauzulom koji bi omogućio da SRJ po skraćenom postupku postane članica STO.³⁴⁰

S obzirom da je GATT iz 1947. godine prestao da postoji, kao i imajući u vidu činjenicu da više ne postoji Savet GATT i da naša zemlja nije bila jedina naslednica bivše zajedničke države, SR Jugoslavija morala se obratiti Svetskoj trgovinskoj organizaciji sa zahtevom za prijem u članstvo po proceduri koja je predviđena za nove članice.

Posle političkih promena koje su dovele do formiranja nove savezne vlade odlučeno je da se odustane od kontinuiteta sa SFRJ. U novom zahtevu, koji je STO u obliku saopštenja predat u januaru 2001. godine, zatražen je prijem u STO na osnovu člana XII Sporazuma o STO kao nove države. Takođe je sugerisano da se ovaj zahtev stavi na dnevni rad sastanka Opšteg saveta STO koji se održavao 8-9. februara 2001. Na sednici Opšteg saveta 8. februara 2001. godine doneta je odluka o otpočinjanju procesa prijema SR Jugoslavije u STO osnivanjem radne grupe za prijem SR Jugoslavije.

2. Procedura prijema u STO

Sve zemlje članice koje su pristupile Svetskoj trgovinskoj organizaciji putem člana XII Sporazuma o STO dobile su time određena prava, ali i preuzele određene obaveze. Pregovori o pristupanju STO najčešće traju više godina, u proseku šest godina, u toku kojih zemlja ispunjava posebne uslove koje je postavila Svetska trgovinska organizacija. Prijem mogu zatražiti bilo koja država ili zasebna carinska teritorija. Procedura prijema u STO sastoji se iz tri faze:

1. podnošenje zahteva za prijem i osnivanje Radne grupe za prijem;
2. pregovori o pravilima i koncesijama; i
3. donošenje nacrtu izveštaja Radne grupe i Protokola o pristupanju, kao i odluke o pristupanju od strane Opšteg saveta odnosno Ministarske konferencije.³⁴¹

³⁴⁰ Jelisavac, Sanja, (2006), "Odnosi Srbije i Svetske trgovinske organizacije", Međunarodna politika, br. 1122, april-jun 2006, Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 48.

³⁴¹ World Trade Organization, (1997), *Guide to WTO – an on-line guide to WTO*, Internet, www.wto.org, 03/10/1997.

Procedura prijema u članstvo STO počinje podnošenjem zahteva za prijem u članstvo (*Application*) u obliku saopštenja (*Communication*) Generalnom direktoru STO. Saopštenje treba da sadrži nedvosmisleni izjavu da zemlja podnosilac želi da pristupi Sporazumu o STO i postane članica STO po odredbama člana XII tog sporazuma. To Saopštenje Generalni direktor upućuje predstavnicima svih država članica pri STO. Na prvom narednom sastanku Opšteg saveta STO se razmatra podneti zahtev i obično donosi odluka o osnivanju Radne grupe (*Working Party*) za prijem određene države.³⁴²

Odluka o osnivanju Radne grupe sadrži standardne termine kojima se postavljaju i njeni zadaci: „da ispita Zahtev za prijem u STO po članu XII i da Opštem savetu odnosno Ministarskoj konferenciji STO podnese preporuke koje mogu sadržati i nacrt Protokola o pristupanju”.³⁴³ Članstvo u Radnoj grupi otvoreno je za sve zainteresovane članice STO.³⁴⁴ Predsedavajućeg Radne grupe imenuje predsedavajući Opšteg saveta STO, po izvršenim konsultacijama sa državom podnosiocem zahteva za prijem i članovima Radne grupe. Prosečan broj članova Radne grupe za prijem je 40. Status posmatrača u Radnim grupama imaju Međunarodni monetarni fond i Svetska banka, na osnovu Sporazuma o saradnji sa STO, kao i druge međunarodne organizacije na osnovu pojedinačnih zahteva koje odobrava Opšti savet STO.

Nakon što se osnuje Radna grupa otpočinju pregovori za prijem u STO. Pregovori se vode po unapred utvrđenoj proceduri STO. Procedura obuhvata dve vrste pregovora:

1. pregovori o pravilima (*negotiations on rules*), koji su multilateralni i koji se vode na osnovu Memoranduma o spoljnotrgovinskom režimu;
2. pregovori o pristupu tržištu (*market access negotiations*), koji su bilateralni i koji se vode na osnovu predloga koncesija.

Zemlja kandidat na početku predaje Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu, kojim se opisuje njen spoljnotrgovinski režim i pružaju statistički podaci o trgovini. Sekretarijat zatim proverava konzistentnost Memoranduma sa izloženom šemom i obaveštava Radnu grupu i zemlju kandidata o svom mišljenju. Memorandum, često, nisu usklađeni sa zahtevanom šemom pa se od države kandidata za prijem traži da dostavi dodatne informacije. Takođe, država kandidat dostavlja Sekretarijatu carinsku tarifu po harmonizovanom sistemu i sve značajnije zakone iz ove oblasti. Ako zakoni nisu obimni onda država kandidat treba da ih prevede na jedan od zvaničnih jezika

³⁴² Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str. 80-1.

³⁴³ World Trade Organization, *Technical Note on Accession Process*, Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org. 10/11/2009.

³⁴⁴ Bacchetta, Marc, Jansen, Marion (2003), *Adjusting to Trade Liberalization, The Role of Policy, Institutions and WTO Disciplines*, WTO Publications Centre William Rappard, p. 24.

STO (engleski, francuski ili španski), a ako su zakoni obimniji onda treba da dostavi detaljan sažetak tih zakona na jednom od zvaničnih jezika STO. Dostavljanje zakona i propisa je neophodno kako bi članice Radne grupe proverile navode iz Memoranduma. Svi dokumenti se dostavljaju članicama STO i neophodno je da od predaje dokumenata do sastanka Radne grupe prođe dovoljno vremena (oko šest nedelja), kako bi se zainteresovane članice pripremile.³⁴⁵

Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu države kandidata za članstvo u STO, carinska tarifa i dostavljeni zakoni su osnova za pregovore o pravilima. Zbog toga je ova faza poznata i kao faza utvrđivanja činjenica (*fact-finding stage*). Informacije o poljoprivredi dostavljaju se u formi predviđenoj dokumentom Sekretarijata WT/ACC/4, a informacije o uslugama u formi predviđenoj dokumentom Sekretarijata WT/ACC/5.³⁴⁶

Na osnovu pregovora o usklađivanju trgovinskog režima sa pravilima Svetske trgovinske organizacije zemlja treba da podnese plan i raspored prilagođavanja pravilima STO. Posle rasprave u okviru Radne grupe i postizanja konsenzusa donose se Obaveze o pravilima (*Commitments on Rules*). U okviru pregovora vode se i razgovori o uslovima pristupa države kandidata iz kojih će kasnije proizaći nacrt Protokola o pristupanju.

Dužina pregovora zavisi od broja sastanaka Radne grupe, neophodnih za postizanje sporazuma. Sekretarijat je preuzeo korake da se smanji broj sastanaka u slučaju prijema malih država. U toku procedure prijema država kandidat treba da se suzdržava od donošenja propisa i politika koji su u suprotnosti sa pravilima STO.³⁴⁷

Kada ispitivanje trgovinskog režima dovoljno odmakne članice Radne grupe mogu inicirati bilateralne pregovore o tržišnom pristupu (*negotiations on market access*) koji podrazumevaju pregovore o koncesijama i obavezama o robama i specifične obaveze o uslugama.³⁴⁸ Pregovori počinju ili podnošenjem Nacrta lista koncesija i obaveza od strane države kandidata ili iznošenjem konkretnih zahteva zainteresovanih članica STO u pogledu koncesija države kandidata, kao po metodi ponuda i zahteva.

³⁴⁵ World Trade Organization, *Accession to the World Trade Organization: Procedure for Negotiations under Article XII*, WT/ACC/1, 95-0651, par. 8, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/cbt_course_e/c4s4p1_e.htm, 24/03/2008.

³⁴⁶ World Trade Organization, WTO Secretariat, Internet, <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.asp?DDFDdocuments/t/WT/ACC/4.WPF>; 24/03/2011. i World Trade Organization, WTO Secretariat, Internet, <http://docsonline.wto.org/imrd/directdoc.asp?DDFDdocuments/t/WT/ACC/5.WPF>, 13/10/2009.

³⁴⁷ World Trade Organization, "Technical Note on Accession Process", Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org, 21/08/2009.

³⁴⁸ World Trade Organization, "Accession to the World Trade Organization: Procedures for Negotiations under Article XII", WT/ACC/1, 95-0651, par. 12, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/cbt_course_e/c4s4p1_e.htm, 24/03/2008.

Pregovori se uglavnom obavljaju bilateralno, između države kandidata za članstvo i zainteresovane članice STO. Međutim, u praksi je često veći broj članica zainteresovan za istu vrstu koncesija pa se pregovori vode na plulateralnom nivou, između države kandidata i više zainteresovanih članica STO. Takvi pregovori se vode povodom pitanja podrške domaćoj poljoprivredi i izvoznih subvencija.³⁴⁹

Kao rezultat pregovora o koncesijama i obavezama u trgovini robom (uključujući i razgovore o podršci domaćoj poljoprivredi i izvozne subvencije) i u trgovini uslugama nastaju Liste koncesija i obaveza za robu i Liste specifičnih koncesija za usluge. Po završetku pregovora konsolidovane Liste se upućuju članicama STO na verifikaciju.

Kada se Radna grupa saglasi da je ispunila svoj mandat pristupa se usvajanju Izveštaja radne grupe (*Report of the Working Party on Accession*) koji je namenjen Opštem savetu odnosno Ministarskoj konferenciji STO. Uz Izveštaj Radna grupa usvaja i Nacrt Protokola o pristupanju, koji je rezultat pregovora u Radnoj grupi, kome su pridodate Liste koncesija i obaveza za robu (uključujući i poljoprivredu) i Liste specifičnih obaveza za usluge.

Poslednja faza u proceduri prijema je usvajanje Izveštaja radne grupe i donošenje odluke o prijemu. Član XII Sporazuma iz Marakeša o osnivanju Svetske trgovinske organizacije predviđa da odluku o prijemu nove članice u STO donosi Ministarska konferencija odnosno Opšti savet dvotrećinskom većinom glasova članica STO. Pošto je Protokol o prijemu dvostrani dokument mora da ga prihvati i država kandidat da bi postao punovažan. Država kandidat postaje članica STO 30 dana od datuma potpisivanja Protokola odnosno od deponovanja instrumenta o ratifikaciji, najčešće notifikacije (obaveštenja). Tada protokol postaje sastavni deo Sporazuma o STO, a Liste koncesija postaju sastavni delovi GATT 1994 (za robu) odnosno GATS (za usluge).³⁵⁰

Trenutno, STO ima 159 zemalja članica i 23 zemlje koje su u procesu pristupanja i imaju status posmatrača. Procedura za prijem novih članica obično traje više godina, u zavisnosti od dužine trajanja pregovora o trgovinskim koncesijama. Trenutno su na Balkanu, Srbija i Bosna i Hercegovina jedine zemlje koje nisu članice STO.

3. Pregovori o pristupanju Srbije u STO

Pregovori o pristupanju Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji počeli su 15. februara 2005. godine. Do ovoliko velikog zakašnjenja Srbije sa početkom pregovora u odnosu na datum osnivanja STO došlo je iz više razloga. Najvažniji su sledeći:

³⁴⁹ World Trade Organization, "Technical Note on Accession Process", Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org. 10/03/2009.

³⁵⁰ Opšti sporazum o trgovini uslugama, na engleskom *General Agreement on Trade in Services (GATS)*.

- Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) bila je zainteresovana da ostvari saradnju sa Svetskom trgovinskom organizacijom pa je prvi zahtev za prijem u članstvo, koji je potpisao predsednik Savezne vlade SRJ, upućen generalnom direktoru u obliku saopštenja (*Communication*), 30. septembra 1996. godine.³⁵¹ Situacija u međunarodnim odnosima za SRJ tada je bila povoljna zbog potpisivanja Dejtonskog sporazuma, kojim je uspostavljen mir u Bosni i Hercegovini, a čiji je SRJ potpisnik i garant. Glavni sponzor za prijem SRJ u STO je bila Evropska unija. Međutim, zahtev je sadržao i predlog SRJ da se usvoji klauzula sa retroaktivnim važenjem (*clause of retroactive effect*), koja bi bila predmet sporazuma između SRJ i STO. To je značilo da se naša zemlja poziva na pravni kontinuitet sa SFRJ. Ovom zahtevu se oštro usprotivila delegacija Slovenije u dokumentu dostavljenom STO 18. oktobra 1996. godine.³⁵²
- Kako je za otpočinjanje procedure prijema potrebna saglasnost svih članica, pa i Slovenije, na sugestiju Evropske unije, SRJ je 13. novembra 1996. godine predala drugi zahtev za prijem u članstvo.³⁵³ Po sadržaju drugi zahtev je identičan prethodnom, osim u delu gde se izričito zahteva prijem. Na ovaj način značajno je ublažen zahtev za priznavanje kontinuiteta SRJ sa bivšom SFRJ bez pominjanja sporazuma koji bi sadržao klauzulu sa retroaktivnim važenjem. Međutim, pomenutim zahtevom SR Jugoslavija nije odustala od insistiranja na pravnom kontinuitetu sa SFRJ, već je omogućila njegovo dvostruko tumačenje. U stvari, čekao se potez STO i predlog za regulisanje članstva.³⁵⁴ Delegacija Slovenije na drugi zahtev je 28. novembra 1996. godine uputila mnogo sadržajnije saopštenje od prethodnog.³⁵⁵ Konstatovano je da SRJ mora zatražiti prijem u STO kao nova zemlja na bazi člana XII Sporazuma o STO. Pošto SRJ nije odustala od kontinuiteta sa bivšom SFRJ ni u drugom zahtevu, i usled pogoršanja pozicije naše zemlje u globalnim političkim odnosima zbog kosovske krize, Opšti savet STO nije razmatrao zahtev, odnosno nije ga ni stavio na dnevni red.
- SR Jugoslavija je ubrzo primljena u UN kao nova država. Zahtev za prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju, u obliku saopštenja, predat je 24. januara 2001. godine.³⁵⁶ Na sednici Opšteg saveta, 8. februara 2001. godine, doneta je odluka

³⁵¹ World Trade Organization, "Communication from the Federal Republic of Yugoslavia", 30 September 1996, WT/L/176,96-3874.

³⁵² World Trade Organization, "Communication from the Republic of Slovenia", 18 October 1996, WT/L/181, 96-4335.

³⁵³ World Trade Organization, "Accession of the Federal Republic of Yugoslavia, Communication from the Federal Republic of Yugoslavia Revision", 13 November 1996, WT/L/176/Rev.1, 96-4806.

³⁵⁴ Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd, str.187.

³⁵⁵ World Trade Organization, "Accession of the Federal Republic of Yugoslavia, Communication from the Republic of Slovenia", 28 November 1996, WT/L/199, 96-5038.

³⁵⁶ World Trade Organization, "Accession of the Federal Republic of Yugoslavia", WT/ACC/FRY/1.

o otpočinjanju procesa prijema SR Jugoslavije u STO osnivanjem Radne grupe za prijem SR Jugoslavije.³⁵⁷

- Ustavna rekonstrukcija zemlje i pregovori o harmonizaciji ekonomskih sistema Srbije i Crne Gore prouzrokovali su zastoje u procesu pristupanja STO. Kako su Srbija i Crna Gora imale dva različita spoljnotrgovinska sistema postojali su pokušaji da se oni usklade, međutim ovi pokušaji su propali. Naime član XII Sporazuma o osnivanju STO precizira da članica STO može postati samo ona država ili zasebna carinska teritorija koja poseduje punu autonomiju u vođenju svojih spoljnotrgovinskih poslova, a ovaj uslov državna zajednica nije ispunjavala. Glavni problem je što Srbija i Crna Gora nisu bile spremne da nadležnosti za sprovođenje obaveza prema STO i to pre svega vođenje spoljnotrgovinske politike prepuste Ministarstvu za ekonomske odnose sa inostranstvom državne zajednice.³⁵⁸ Tek kada je doneta odluka o odvojenom pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji Srbija je započela samostalne pregovore o pristupanju STO. Zahtev Srbije za prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju, po kome se vode tekući pregovori, zvanično je podnet 10. decembra 2004. godine.

Opšti savet Svetske trgovinske organizacije doneo je 15. februara 2005. godine odluku o osnivanju Radne grupe za Srbiju i o početku procesa primanja Srbije u STO.³⁵⁹ Zahtev koji je prvobitno podnela Savezna Republika Jugoslavija 2001. godine ovim postupkom se smatra povučenim.

Za predsedavajućeg Radne grupe za Srbiju imenovan je ambasador Francis Rouks (*Mr. François Roux*) iz Belgije. Zadatak Radne grupe je da ispita trgovinsku politiku Srbije sa stanovišta njene usaglašenosti sa pravilima STO. Zatim, ona daje saglasnost na obim i nivo obaveza kod liberalizacije tržišta industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i tržišta usluga. Te obaveze će potom, kroz bilateralne pregovore, naša zemlja preuzeti prema svim članicama STO. Sastanci Radne grupe za Srbiju su se održavali najčešće dva puta godišnje.

³⁵⁷ Na engleskom jeziku: *Working Party*.

³⁵⁸ Bjelić, Predrag, „Jedna stolica za dve države“, Internet, http://www.ekof.bg.ac.rs/upload/1009intervju_politika.pdf, 18/07/2013.

³⁵⁹ World Trade Organization, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_serbia_e.htm, 30/11/2005.

Tabela 49: Status Radne grupe za pristupanje
Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji

1. Prijem zahteva za pristupanje	10. decembar 2004.
2. Osnivanje Radne grupe	15. februar 2005.
3. Memorandum	17. i 24. mart 2005.
4. Pitanja i odgovori	13. jul 2005.
5. Sastanci Radne grupe	7. oktobar 2005. 8. jun 2006. 6. decembar 2006. 27. novembar 2007. 8. maj 2008. 17. decembar 2008. 10. jul 2009. 5. mart 2010. 20. oktobar 2010. 17. mart 2011. 30. septembar 2011. 29. mart 2012. 13. jun 2013.
6. Druga dokumenta	
a) Dodatna pitanja i odgovori	20. septembar 2005. 27. septembar 2005. 11. oktobar 2005. 26. april 2006. 27. april 2006. 3. maj 2006. 10. novembar 2006. 13. novembar 2006. 16. jul 2007. 25. mart 2008. 3. april 2008. 19. avgust 2008. 15. jun 2009. 23. jun 2009. 18. septembar 2009. 22. decembar 2009. 1. februar 2010. 12. maj 2010. 1. jun 2010. 31. januar 2011. 25. maj 2011. 19. januar 2012. 3. februar 2012. 20. jul 2012.

b) Poljoprivreda (WT/ACC/4)	22. jul 2005. 10. oktobar 2007. 16. mart 2009.
c) Usluge (WT/ACC/5)	
d) Sanitarne i fitosanitarne mere / Tehničke barijere u trgovini (WT/ACC/8)	15. novembar 2006. 23. jun 2009. (tbt) 27. novembar 2006. 2. decembar 2008. (sps) 3. septembar 2010.
e) TRIPS sporazum (WT/ACC/9)	13. jul 2005. 7. novembar 2006.
f) Akcioni plan reforme zakonodavstva	13. jul 2005. 10. oktobar 2005. 3. april 2008. (vezano za dozvole) 3. novembar 2008. 29. jun 2009. 26. jul 2010. 22. avgust 2011. (opšti) 13. maj 2013.
7. Pregovori o pristupu tržištu	
ponuda za robu početna najnovija	26. april 2006. 25. novembar 2008.
ponuda za usluge početna najnovija	18. oktobar 2006. 19. novembar 2008.
8. Pregled činjenica	19. oktobar 2007.
9. Nacrt izveštaja Radne grupe najnovija revizija	18. april 2008. (elementi) 19. novembar 2008. 2. jul 2009. 4. avgust 2010. 1. mart 2012. 1. oktobar 2012.

Izvor: World Trade Organization, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_serbia_e.htm, uz dopunu autora.

Nakon što je osnovana Radna grupa za prijem Srbije u STO počeli su i pregovori. Srbija je predala Sekretarijatu STO Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu 17. marta 2005. godine.³⁶⁰ Ovaj dokument opisuje spoljnotrgovinski režim Srbije i sadrži statističke podatke o trgovini. Struktura Memoranduma predviđena je dokumentom Sekretarijata WT/ACC/1.³⁶¹ Sekretarijat je zatim proverio konzistentnost Memoranduma sa izloženom šemom i obavestio Radnu grupu i Srbiju o svom mišljenju.

Memorandum je postao dostupan svim članicama STO. Članovi Radne grupe su u pismenoj formi dostavili pitanja na podneseni Memorandum. Predstavnici Srbije su odgovorili na pitanja, takođe u pismenoj formi (pogledati tabelu 49). Svi odgovori su konsolidovani u jedan dokument slične strukture kao Memorandum.

Mandat Radne grupe je da ispita spoljnotrgovinsku politiku Srbije sa stanovišta njene usaglašenosti sa pravilima STO i saglasnosti sa obimom obaveza koje će se kroz bilateralne pregovore preuzeti prema svim članicama ove organizacije u vezi sa liberalizacijom tržišta industrijskih i poljoprivrednih proizvoda i tržišta usluga. Zemlje članice STO, koje su uzele učešće u radu Radne grupe za pristupanje Srbije, imaju za cilj da od Srbije izdejstvuju što veće trgovinske koncesije, kao naknadu za ulazak naše zemlje u STO i korišćenje STO preferencijala. Sa druge strane, u pregovorima u ime Vlade Republike Srbije učestvuje Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, koje taj proces i koordinira sa ovim akterima u Srbiji.

Na prvom sastanku Radne grupe za pristup Republike Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji, koji je održan 7. oktobra 2005. godine, Srbija je podnela Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu, pismene odgovore na pitanja članova Radne grupe, nacrt obaveštenja o subvencijama, akcioni plan za sprovođenje TRIPS sporazuma, obaveštenje o domaćoj podršci i izvoznim subvencijama u poljoprivredi i Akcioni plan reforme zakonodavstva.³⁶² Delegaciji Srbije predloženo je da radi na kontrolnoj listi i drugim pratećim dokumentima iz oblasti usluga, sanitarnih i fitosanitarnih mera i tehničkim barijerama u trgovini.³⁶³ Na ovom sastanku Radne grupe naša delegacija je bila u procesu identifikacije faza i sledećih koraka koje treba preduzeti.

Drugi sastanak Radne grupe za pristupanje Republike Srbije STO održan je 8. juna 2006. godine u Ženevi. Na njemu je podneta Inicijalna ponuda za carinske pregovore o industrijskim i poljoprivrednim proizvodima. Time su stvoreni uslovi

³⁶⁰ Na engleskom jeziku: *Memorandum on Foreign Trade Regime*.

³⁶¹ World Trade Organization, Internet, http://www.wto.org/english/the_wto_e/acc_e/acc1_e.doc, 25/09/2005.

³⁶² Sporazum o Trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine, skraćeno TRIPS sporazum, na engleskom jeziku: "Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS Agreement)"; World Trade Organization, Internet, http://www.wto.org/english/news_e/news05_e/acc_serbia_oct05_e.htm. 30/11/2005.

³⁶³ Na engleskom jeziku: Sanitary and Phytosanitary Measures Agreement (SPS); Na engleskom jeziku: Technical Barriers to Trade Agreement (TBT).

za otpočinjanje i bilateralnih pregovora o koncesijama vezanim za definisanje maksimalne konsolidovane carinske stope, o tranzicionim periodima za fazno snižavanje carinskih stopa kod pojedinih poljoprivrednih proizvoda i o davanju inicijalnog pregovaračkog prava.

Treći sastanak Radne grupe za pristupanje Republike Srbije STO, održan je 6. decembra 2006. godine u Ženevi. Ovom sastanku prisustvovao je do sada najveći broj članica i zemalja u procesu pristupanja. Zemlje članice su aktivno učestvovala u radu Radne grupe svojim komentarima i pitanjima upućenim Srbiji i istakle da je ostvaren napredak u periodu od prethodnog sastanka Radne grupe. Kao znak napretka u procesu pristupanja, Sekretarijat STO pripremio je Činjenični sažetak o pokrenutim pitanjima (*Factual Summary of the Points Raised*) kojim se iz faze pitanja i odgovora napreduje u kvalitativno novu fazu procesa pristupanja.³⁶⁴

Na četvrtom sastanku Radne grupe, 27. novembra 2007. godine, u pregovorima za pristup Srbije STO, članice STO su pregledale režim spoljne trgovine Srbije i procenile progres koji je načinjen u tekućim bilateralnim pregovorima o pristupu tržištu za robu i usluge. Članovi u potpunosti podržavaju ubrzan pristup Srbije i pozitivno su primili ambiciozan Akcioni plan reforme zakonodavstva.

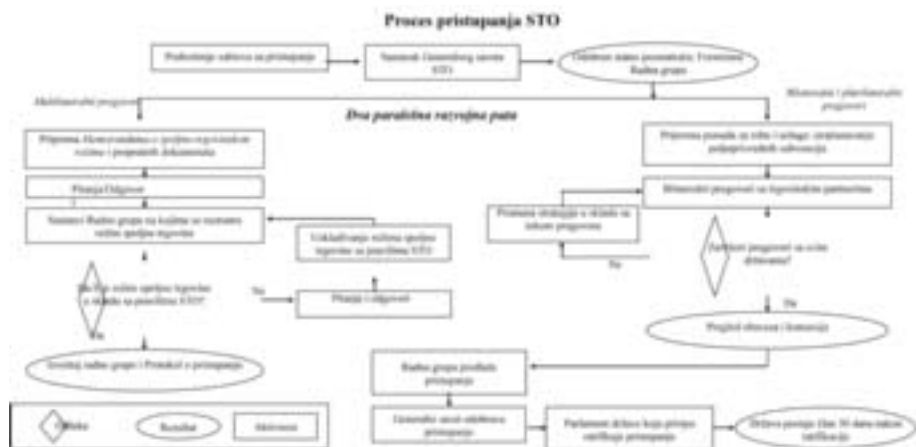
Do tog momenta u pregovorima za pristup STO identifikovano je nekoliko izazova, pre svega uvozne dozvole, kvantitativne restrikcije na uvoz određenih derivata nafte, unutrašnje oporezivanje, oslobađanje od plaćanja carina za pojedinu robu, tehničke barijere u trgovini i sanitarne i fitosanitarne mere. Srbija je u međuvremenu postigla progres na polju liberalizacije i harmonizacije zakonodavstva Srbije u skladu sa principima Svetske trgovinske organizacije, posebno imajući u vidu njenu ekonomsku situaciju i nivo razvoja. Osim sastanaka Radne grupe počeli su i paralelni plulateralni sastanci o određenim tehničkim pitanjima koja su se izdvojila, kao što su tehničke barijere u trgovini i sanitarne i fitosanitarne mere. Ovi pregovori su na kraju pozitivno okončani.³⁶⁵

Na osnovu pregovora o usklađivanju trgovinskog režima sa pravilima STO Srbija treba da podnese plan i raspored prilagođavanja pravilima STO. Posle rasprave u okviru Radne grupe i postizanja konsenzusa donose se Obaveze o pravilima (*Commitments on Rules*). U okviru pregovora vode se i razgovori o uslovima pristupa države kandidata iz kojih će proizaći nacrt Protokola o pristupanju.

³⁶⁴ Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Internet, <http://www.merr.gov.rs/arhiva/sektori/odseksto.php?lang=lat>, 13/12/2010.

³⁶⁵ Ibidem.

Šema broj 1:

Izvor: Đorđević, Milena „Svetska trgovinska organizacija“, Internet, www.ius.bg.ac.yu/prof/Materijali/yormil/STO.SRBIJA.ppt.

Veoma je važno pitanje, o kome se takođe raspravlja na sastancima Radne grupe, da li država kandidat za prijem treba da dobije status zemlje u razvoju u okviru STO, što znači da će moći da koristi specijalni tretman namenjen ovim zemljama. O statusu najmanje razvijene države se ne raspravlja budući da su to države koje su tako definisale UN, a čiju klasifikaciju je priznala i STO. Nažalost po Srbiju, ona kao i ostale zemlje u Evropi nema nijedan od ovih statusa, tako da svi propisi moraju biti u skladu sa pravilima STO datumom stupanja u tu organizaciju, bez nekog tranzicionog perioda prilagođavanja.

U kontekstu daljnih pregovora, 8. maja 2008. godine, održan je sastanak Radne grupe, a pored toga održano je i više bilateralnih sastanaka sa delegacijama Švajcarske, Kanade, SAD, Japana, Turske i Norveške na temu liberalizacije tržišta roba i usluga. Utvrđen je i plan koji predviđa usklađivanje zakonskih akata Srbije sa zakonskom regulativom članica STO. Parlament Srbije je u međuvremenu usvajao zakone koji su ušli u skupštinsku proceduru, a oni su menjani u skladu sa pravilima STO.

Radna grupa se sastala šesti put 17. decembra 2008. godine. Na sastanku je nastavljeno razmatranje o prepravljenom spoljnotrgovinskom režimu Srbije. Zaključno sa prvim kvartalom 2009. godine STO članice su, u šest rundi pregovora, podnele oko 600 pitanja na Memorandum o spoljnotrgovinskom režimu Republike Srbije.³⁶⁶ Pored, do sada, 12 sastanaka Radne grupe održano je i nekoliko rundi

³⁶⁶ Nikolić, Ivan, „Srbija u WTO do kraja 2010. godine?“, Internet, <http://www.ekonomija.org/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=181&cntnt01origid=83&cntnt01detailtemplate=Sample2&cntnt01returnid=54,16/04/2009>.

plurilateralnih pregovora o tehničkim preprekama u trgovini, sanitarnim i fitosanitarnim merama i subvencionisanju u poljoprivredi. Srbija je svoj sistem spoljne trgovine gotovo u celosti prilagodila važećim pravilima STO. Još uvek se vode bilateralni pregovori sa pojedinim zemljama. Zahtevi zemalja su vrlo različiti pa gotovo da nema proizvoda iz carinske tarife oko koga nisu vođeni pregovori. U toku svih multilateralnih pregovora za pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji Srbija je do sada odgovorila na više od 1000 pitanja.

Pristupanje Srbije STO zahteva intenzivno stručno sagledavanje implikacija ovog procesa na ekonomske i trgovinske interese Srbije, naročito zato što uspešna integracija treba da doprinese i uklanjanju prepreka za približavanje Evropskoj uniji. Članstvo Srbije u STO omogućava dobijanje statusa najpovlašćenije nacije u trgovini sa zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije što znači izvoz naših proizvoda uz niže carine, zaštitu od nelegalnih ekonomskih mera drugih zemalja, uz istovremenu zaštitu od nelojalne konkurencije na domaćem tržištu sprečavanjem monopolskog položaja. Prema pojedinim procenama 95 odsto svetske trgovine odvija se u okviru članica STO i veoma je nezahvalno ostati van tog procenta i obavljati trgovinu pod nepovoljnijim uslovima.

Završetak pregovora za pristup STO međutim ne zavisi samo od Srbije već i od zemalja sa kojima Srbija tokom procesa pristupanja vodi pregovore o snižavanju carinskih barijera. Tokom pregovora svaka od zemalja članica može da zahteva da otvori pregovore sa Srbijom o snižavanju carinskih barijera, a uslovi koji se daju jednoj zemlji postaju deo pravila Svetske trgovinske organizacije i mogu ih koristiti sve zemlje članice. Od početka procesa pristupanja Srbije STO 13 zemalja članica je zatražilo pregovore o visini carinske zaštite robe i usluga i o ostalim aspektima trgovine, a dešava se da se razgovara o carinskim stopama za 2.500 do 3.000 proizvoda. Pošto proces pregovora nije određen i ograničen samo na zemlje koje su od početka učestvovala u njima, naknadno su se javile da pregovaraju o koncesijama sa našom zemljom i Dominikanska Republika, Panama i Indija. Na taj način, što se više produžava proces pregovora i ne dolazi do njegovog kraja, javlja se mogućnost da nastupaju nove zemlje sa svojim zahtevima u pregovorima. Ovo je jedan od većih nedostataka pregovora o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji, jer sam proces nije precizno definisan i dolazi do toga da svaka zemlja ima različit tok pregovora i na kraju daje različite koncesije. Prema tome, rezultati i dužina pregovora će najviše zavisiti od veštine pregovarača kao i od korektnosti partnera koji pregovaraju sa Srbijom.

Za bilateralne pregovore obično se javljaju zemlje koje su zainteresovane za olakšavanje ulaska na tržište Srbije u oblasti robe i usluga. Oni su se vodili posebno i paralelno sa procesom multilateralnih pregovora. Delegacija Srbije završila je bilateralne pregovore pa su potpisani bilateralni protokoli o liberalizaciji tržišta robe i usluga sa Japanom, Norveškom, Hondurasom, Republikom Korejom, Evropskom

unijom, Kanadom, Švajcarskom, Ekvadorom, Kinom i Salvadorom.³⁶⁷ Srbija je sa Evropskom unijom 11. januara 2011. godine potpisala bilateralni sporazum u okviru nastojanja Srbije ka pridruživanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Ovaj sporazum obuhvata odredbe o carinama za trgovinu robom i recipročno otvaranje tržišta usluga. Ove obaveze postaće sastavni deo budućeg Protokola o pristupanju Republike Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Bilateralni pregovori o liberalizaciji tržišta robe i usluga između Srbije i EU nisu vođeni direktno, kao u slučaju pregovora sa drugim zainteresovanim STO članicama, jer je Srbija u procesu pristupanja Evropskoj uniji, već potpisala Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju 29. aprila 2008. godine.³⁶⁸ Takođe, potpisala je i Privremeni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima, koji se primenjuje od 1. februara 2010. godine. Što se tiče saradnje sa Evropskom unijom, tokom 2009. godine ukupna vrednost robe izvezene iz EU u Srbiju bila je 3,4 milijarde evra, dok je uvoz EU iz Srbije iznosio 3,2 milijarde evra.³⁶⁹ Evropska unija je Srbiji glavni spoljnotrgovinski partner i zato je potpisivanje najnovijeg bilateralnog sporazuma u okviru pristupanja STO veoma značajno.

Naša zemlja je još u bilateralnim pregovorima o pristupu tržištu sa SAD-om gde je okončan deo pregovora o uslugama i industrijskim proizvodima, dok je ostao manji deo kod poljoprivrednih proizvoda, kod uvoza genetski modifikovane hrane u Srbiju. Preostali su pregovori sa Brazilom o manjem delu poljoprivrednih proizvoda, pošto su završeni i parafirani pregovori o industrijskim proizvodima, a u toku su i pregovori sa Ukrajinom. Pregovori sa Ukrajinom su se ispostavili kao najteži, jer je ta zemlja od Srbije tražila snižavanje ili ukidanje carinskih tarifa za više od 700 proizvoda, odnosno za čitave sektore ili grupe proizvoda i u oblasti roba i u oblasti usluga. Ovo su bili najsveobuhvatniji zahtevi, pri tome sa strane Ukrajine nije bilo popuštanja ili kompromisa u postupku pregovora. Ukrajina traži da Srbija odobri ili potpuno ukine carine na neke poljoprivredne proizvode, čelik i druge proizvode crne metalurgije. Ukupna robna razmena dve zemlje 2010. godine bila je oko 500 miliona dolara, sa deficitom na strani Srbije. U toku je proces pregovora o Sporazumu o slobodnoj trgovini sa Ukrajinom da bi ova zemlja olakšala proces pristupanja Srbije. Nedavno su u šestoj godini pregovora i Panama, Dominikanska Republika i Indija zatražile da iskoriste svoje pravo i uđu u bilateralne pregovore za pristup tržištu sa Srbijom.

Cilj delegacije Srbije je da u pregovorima zaštiti sektore koji su značajni za srpsku privredu. Zbog toga treba svuda gde je to potrebno i moguće tražiti odobravanje tranzicionih perioda od tri do pet godina za te sektore, a posebno poljoprivredni i sektor usluga. Strategija Srbije treba da bude održavanje dvosmernih i neprestanih

³⁶⁷ Navedeno prema predavanju Bojane Todorović, Seminar on WTO Negotiations, IMPP, Beograd, decembar 2011.

³⁶⁸ Jelisavac, Sanja, (2009), „Prelazni sporazum o trgovini između EU i Srbije, i njegova početna primena“, Međunarodna politika, br. 1134, Vol. LX, str. 27.

³⁶⁹ Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, www.stat.gov.rs, 27/01/2012.

kontakata i razmena informacija između pregovaračkog tima i privrede. To je moguće ostvariti putem većih udruženja poljoprivrednika ili saradnjom sa Privrednim komorama, i slično. Važno je istaći da rezultati pregovora za pristup STO i krajnji uslovi i pravila pod kojima će Srbija pristupiti ovoj organizaciji imaju trajni uticaj na buduću trgovinu, a preko nje i na buduću proizvodnju i sveukupni razvoj privrede Srbije. Znači, od toga pod kojim uslovima danas Srbija pristupi STO zavisice njen budući privredni razvoj i mogućnosti širenja tržišta za plasman domaćih proizvoda.

Zemljama koje su poslednjih godina pristupile i koje tek žele da pristupe Svetskoj trgovinskoj organizaciji traži se da odobre značajne spoljnotrgovinske koncesije i to zemljama koje su već postojeće članice. Tokom pregovora o pristupanju uslovi se sve više zaoštavaju sa svakom novoprimitenom članicom i iz godine u godinu traži se da se carinske stope vežu na sve nižem nivou. Tako da se i jaz koji postoji u vezanim carinskim stopama starih članica i novih sve više povećava. Sve zemlje članice STO koje pregovaraju sa Srbijom oko učlanjenja nastoje da što više izjednače vezane carinske stope o kojima se pregovara sa carinskim stopama koje Srbija trenutno koristi.³⁷⁰ Iz toga se da zaključiti da što se kasnije uđe u STO to su uslovi za ulazak sve teži, tako da je potrebno što je više moguće požuriti sa trenutnim procesom pristupanja Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji.

Članstvo u STO predstavlja jedan od ključnih koraka integracije zemlje u moderne međunarodne ekonomske odnose i zato pristupanje Srbije STO mora imati apsolutni prioritet u okviru međunarodne ekonomske politike zemlje. U tom smislu, pristupanje STO predstavlja i važan element razvojne strategije naše zemlje.

Kako Srbija trenutno vodi paralelne pregovore u okviru Radne grupe i bilateralno sa određenim zemljama članicama STO, ovi pregovori se moraju intenzivirati i ubrzati da bi Srbija došla u završnu fazu pristupanja STO. Sa zemljama članicama sa kojima se pregovara treba postići dogovor o još nekim konkretnim pitanjima, kao što su carine, uvozne dozvole, sanitarna i fitosanitarna pitanja, pitanja intelektualne svojine i usluga, kao i razna trgovinska prava. To su i dalje veoma zahtevni pregovori i sa njihovim okončanjem Srbija će biti na korak od pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Srbija je u procesu pregovora za pristup već osam godina.

Što se tiče pregovora u okviru Radne grupe na multilateralnom nivou oni se privode kraju, sva pitanja su uglavnom rešena, ostalo je još nekoliko koja se odnose na genetski modifikovane organizme, zaštitu prava intelektualne svojine, akcize za alkoholna pića, izvozne dozvole za otpad, prava na uvoz bez registrovanja firme i drugo. Novembra 2008. godine, kada su pregovori u okviru Radne grupe dostigli određeni nivo zrelosti, Sekretarijat STO je pripremio Nacrt finalnog izveštaja o pristupanju Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji (*Draft Report*). Na ovom

³⁷⁰ Bjelić, Predrag, (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 514.

dokumentu će se raditi do samog kraja kada će on prerasti u Finalni izveštaj. Kada se okončaju svi pregovori i usvoji pozitivan izveštaj Radne grupe, Srbija je u trećoj, ujedno i završnoj fazi pregovora za pristup u Svetsku trgovinsku organizaciju. Tada se usvaja i nacrt Protokola o pristupanju sa listama naših koncesija. Nakon što obe strane, STO i Srbija, potpišu Protokol o prijemu, naša zemlja će i zvanično postati članica STO. Srbija nema tranzicione periode za prilagođavanje zakonodavstva tako da se sa datumom stupanja u STO moraju već primenjivati svi doneti zakoni koji moraju biti u skladu sa Sporazumima Svetske trgovinske organizacije.³⁷¹

Tokom procesa pregovora o pristupanju STO u Srbiji su usvojeni Zakon o spoljnotrgovinskom poslovanju, Carinski zakon, Zakon o bezbednosti hrane, Zakon o zdravlju bilja, Zakon o veterini, zakoni u oblasti zaštite intelektualne svojine, zakoni u oblasti tehničkih propisa i standardizacije i drugi. Osim toga, stalno je vršeno usklađivanje naše regulative sa STO Sporazumima, kao na primer Sporazumom o primeni sanitarnih i fitosanitarnih mera, Sporazumom o poljoprivredi, Sporazumom o tehničkim preprekama u trgovini, Sporazumom o subvencijama i kompenzatornim merama, Sporazumom o pravilima porekla robe. Očekuje se da će pristupanje Srbije STO učiniti trajni doprinos procesu ekonomskih reformi i održivog razvoja u zemlji.

4. Analiza efekata odsustva Srbije iz STO

Svetska trgovinska organizacija je jedinstvena organizacija koja poseduje sposobnost da organizuje i promoviše multilateralnu trgovinu, uprkos svim poteškoćama, preprekama, posrtanjima i usporavanjima do kojih je dolazilo u toku njenog rada. Kao posledica te činjenice, članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji ima specijalni značaj u nacionalnom spoljnotrgovinskom sistemu svake zemlje u svetu. Dok su 159 zemalja u svetu članice STO, ostatak pokušava da postane članica te organizacije.³⁷²

Članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji pruža važnu podršku procesu unutrašnjih ekonomskih reformi. U tom smislu, pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji predstavlja i važan element razvojne strategije zemalja u tranziciji, kao i zemalja u razvoju. Osim toga u slučaju Srbije to je i neophodan korak u procesu pridruživanja i pristupanja Evropskoj uniji.

Osnovna prednost članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji je mogućnost pristupa tržištima drugih zemalja pod povoljnijim uslovima nego što je to slučaj kada niste članica. Članstvo u STO je izuzetno važan signal stranim investitorima o stabilnosti i predvidivosti privrednog sistema čime se smanjuje faktor rizika za

³⁷¹ Navedeno prema predavanju Bojane Todorović, Seminar on WTO Negotiations, IMPP, Beograd, decembar 2011.

³⁷² Broj zemalja članica WTO je prema podacima od 24. avgusta 2012. godine.

potencijalne ulagače. Samo pristupanje ovoj organizaciji podržava izgradnju tržišne privrede i predstavlja podsticaj modernizaciji i reformi privrednog zakonodavstva, zahvaljujući korišćenju međunarodno dogovorenih pravila kao optimalnog okvira. Uživanje koristi multilateralno dogovorene klauzule najpovlašćenije nacije u okviru STO predstavlja veliku prednost u smislu da se ne može jednostrano povući data obaveza pristupa tržištu bez odgovarajuće kompenzacije, kao u slučaju kada je obaveza bilateralno dogovorena.³⁷³ Pored toga tokom svih prethodnih rundi pregovora smanjivane su carinske stope zaštite tako da se liberalizuje trgovina i zemlja koja je članica STO ima olakšan pristup tržištima drugih zemalja članica za svoj izvoz. Kada se zemlja pridruži STO ona ima pravo da koristi međunarodno dogovoreni mehanizam rešavanja trgovinskih sporova u zaštiti sopstvenih trgovinskih interesa. Sve je više i malih zemalja koje traže zaštitu putem ovog mehanizma, tako da to pruža mogućnost Srbiji da zaštiti svoju privredu od eventualnih nelegalnih poteza neke druge članice STO.

Stupanjem u Svetsku trgovinsku organizaciju, sada u najnovijim pregovorima u Doha rundi, predviđena je i mogućnost pružanja olakšica zemljama novim članicama što Srbija mora iskoristiti.³⁷⁴ Srbija je zemlja male veličine koja je visoko zavisna od spoljne trgovine. Ukoliko želi napredak spoljnotrgovinske saradnje i bolje pozicioniranje na svetskom tržištu mora da ispuni sve uslove koje joj postavlja proces pridruživanja, da bi kasnije ubirala koristi iz članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Posmatrano na duži rok ukupne koristi od ekonomske integracije su veće od visokih troškova pridruživanja. Čak ukupni efekti članstva su i značajniji od samih ekonomskih koristi. Zemlja članica STO ima spoljnotrgovinski režim regulisan prema pravilima STO i tu za zainteresovane privrednike postoje već jasna pravila. Preduzeća čije se poslovanje odvija u međunarodnim okvirima moraju biti upoznata sa pravilima Svetska trgovinske organizacije, odnosno njenim sporazumima koji regulišu trgovinu robom, trgovinu uslugama, trgovinske aspekte prava intelektualne svojine, zatim regulišu pravila i procedure za rešavanje sporova i uspostavljaju mehanizam ispitivanja spoljnotrgovinskih politika zemalja članica.³⁷⁵ Takođe, jasna su i pravila za sve eventualne strane investitore ili trgovce koji žele da nastupe na tržištu Srbije. U pozitivne efekte možemo ubrojati i proširenje mogućnosti za saradnju kao i razvojnih potencijala ne samo spojne trgovine nego i cele privrede. A kako je naša zemlja usmerena ka poboljšanju spoljnotrgovinskih odnosa korak ka učlanjenju biće veliki korak u tom pravcu.

³⁷³ Privredna komora Beograda, Internet, <http://www.kombeg.org.rs/Komora/udruzenja/UdruzenjeTrgovine.aspx?veza=1409>, 12/04/2010.

³⁷⁴ Bjelić, Predrag, (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 514.

³⁷⁵ Rapačić, Stevan, (2013), *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 95.

Za zemlju koja je u procesu pristupanja vrlo je važno da obezbedi nekoliko unutrašnjih preduslova za uspešnu realizaciju pregovora o članstvu u Svetskoj trgovinskoj organizaciji:

- političku podršku procesu pristupanja, odnosno punu podršku Vlade te države kako bi se, pored ostalog, omogućilo da pregovarački tim ima mogućnost direktnog i efikasnog učešća u reformi propisa važnih za pristupanje STO;
- realizaciju efektivnih reformi na planu spoljnotrgovinskog sistema, kao i šireg zakonodavstva u celini, u cilju stvaranja tržišne privrede i pravnog sistema koji je uporediv sa sistemima razvijenih tržišnih privreda;
- informisanje celokupne javnosti u zemlji – poslovnih i naučnih krugova, asocijacije potrošača, članova parlamenta, medija, kako bi se obezbedio nacionalni konsenzus o važnosti što skorijeg pristupanja ovoj organizaciji;
- finansijsko-materijalno i kadrovsko jačanje institucija koje nose proces pripreme i pregovora za pristupanje, kao i ispunjavanja preuzetih obaveza.³⁷⁶

Ako se ovi uslovi obezbede sam proces pregovora ide lakše i brže, a promene u zakonodavstvu koje proističu iz pregovora o pristupanju Srbije na olakšan način ulaze u primenu.

Za privredu Srbije, pre svega, bilo bi štetno da uđe u proces preuzimanja obaveza a da prethodno nije proverila na koji način i u kolikoj meri će preuzete obaveze uticati na dugoročan razvoj naše privrede. Sada, kada se i inače nalazimo u finalnoj fazi pregovora za pristupanje STO, bitno je imati uvid u efekte otvaranja domaće industrije, poljoprivrede i sektora usluga. Nivo koncesija koji se u toku ove, možda i najosetljivije i najvažnije, faze pregovora budu dale, moraju na neki način biti u funkciji ostvarivanja ciljeva stabilnog razvoja privrede Srbije. Članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji imaće veliki uticaj na privredu Srbije, koja već nije stabilna i bilo bi štetno da pretrpi još neki veći šok u svom razvoju.

Pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji trebalo bi da bude jedan od prioriteta u okviru međunarodne ekonomske politike zemlje. I šire od toga, pristupanje STO treba da predstavlja važan element strategije razvoja Srbije.

Kako je multilateralni trgovinski sistem pod okriljem STO okupio zemlje koje ostvaruju većinu svetskog izvoza, više se ne postavlja pitanje da li jedna zemlja treba da bude članica svetskog trgovinskog sistema odnosno STO. Kada niste članica Svetske trgovinske organizacije otvara se široko polje diskriminacije preduzeća iz vaše zemlje na tržištima zemalja članica. Pri tome ovu diskriminaciju niko ne kažnjava.³⁷⁷

³⁷⁶ Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, Internet, <http://www.merr.gov.rs/arhiva/sektori/odseksto.php?lang=lat>, 22/12/2010.

³⁷⁷ Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd, str. 170.

Naša zemlja ne bi ostvarila nikakvu korist ostankom izvan sistema Svetske trgovinske organizacije. Jedino što bi se moglo navesti kao negativan efekat dosadašnjih koraka koji su učinjeni tokom pregovora o pristupanju su troškovi koje smo imali zbog implementacije pravnih, regulatornih i institucionalnih reformi. Međutim, na taj način Srbija je usaglašavala svoj spoljnotrgovinski režim i ostale privredne sisteme sa pravilima Svetske trgovinske organizacije, koja se poštuju kod svih zemalja njenih članica. Osim toga, nakon članstva u STO država zadržava pravo da štiti domaće proizvođače od nefer trgovinske prakse drugih, kao što je uvoz po dampinškim cenama i uvoz subvencionisane robe. Jedini koji sigurno gube od članstva države u Svetskoj trgovinskoj organizaciji su oni privredni subjekti koji imaju korist od neadekvatnog zakonodavstva ili učestvuju u nelegalnim i nekorektnim aktivnostima (kao što su na primer monopolistički dogovori o cenama, piraterija i slično).

Srbija je već izgubila prilično vremena iz raznih razloga i zakasnila sa pristupom u Svetsku trgovinsku organizaciju. Konkurenti iz drugih zemalja članica STO osvajaju značajne udele na međunarodnom tržištu. Sa svakim protokom vremena postaje sve teže srpskim proizvođačima da se takmiče sa čvrsto utemeljenim kanalima trgovine uspostavljenim između konkurenata iz drugih zemalja. Takođe, druge zemlje privlače investicije koje bi inače bile usmerene ka Srbiji i unapređuju konkurentnost njihovih roba i usluga, dok Srbija kaska sa implementacijom STO sporazuma time onemogućavajući stvaranje stabilnog i predvidljivog okruženja za trgovinu i investicije.

Celokupna suma stranih investicija u SR Jugoslaviji u razdoblju od 1992 - 2001. godine bila je 2078 miliona USD. U poslednjim godinama dolazi do povećanja tih investicija, tako da su one u 2002. iznosile 500 miliona USD.³⁷⁸ Ali, to je mnogo manje od njihovog potrebnog i očekivanog nivoa. Sve bi to moglo značiti da najrazvijenije zemlje ili druge privrede koje se poslednjih godina brzo razvijaju nisu zainteresovane da značajnije ulažu u razvoj većine zemalja u tranziciji zbog više razloga, ali ponajviše usled nedovoljne ekonomske, pravne i političke sigurnosti. Za prostor kao što je Srbija strani ulagači su zainteresovani prvenstveno kao novo tržište i izvor jeftinih energenata, sirovina i radne snage, i u tom pogledu ne treba ni u neposrednoj budućnosti očekivati neke veće promene na bolje. Verovatno je da članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji može uticati makar donekle na promenu ove klime.

Otvorenost zemalja u tranziciji, i uopšte zemalja u razvoju, za strane investicije, što je jedan od pokazatelja globalizacije (ali, uglavnom jednosmerne, jer te zemlje nemaju sredstava za značajnija ulaganja u privrede onih razvijenijih) mora se sagledavati sa stanovišta konkretnih rezultata. Nema dileme oko toga da investicije koje podstiču razvoj domaće privrede, pogotovo njenih najmodernijih grana –

³⁷⁸ Prema: Đurić, Dušan, (2003), „Strane direktne investicije u funkciji unapređenja izvoza“, Ekonomski anali, tematski broj, godina XLVII, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, str. 192.

doprinosu celokupnom društvenom razvoju i da su one neophodne zemljama u tranziciji. Sem toga, kupovinom domaćih preduzeća tih zemalja moćne strane kompanije, svakako, povećavaju njihovu efikasnost. Ali, to ima i drugu stranu.³⁷⁹

Povećana efikasnost preduzeća, koje je prešlo u strano vlasništvo, ne podrazumeva, samo po sebi, povećanje efikasnosti celokupne nacionalne privrede konkretne zemlje. Naime, proizvodnja i zaposlenost se brzo smanjuju u domaćim preduzećima doskora povezanih proizvodnim lancem s preduzećem koje se sada nalazi u stranom vlasništvu. Umesto sa domaćim, ono se povezuje s preduzećima multinacionalne kompanije u čijoj je svojini, a kupovna moć zaposlenih u njemu usmerava se na potrošnju uvoznih dobara. Neposredne strane investicije nisu univerzalni lek za makroekonomske probleme drugih zemalja, što pokazuju podaci o tim investicijama, tekućim primanjima, zaduženosti i privrednom rastu osam kandidata za ulazak u Evropsku uniju u poslednjih deset godina.³⁸⁰

Kada se vodi ekonomska politika sa elementima visoke liberalizacije uvoza, politike *de facto* fiksnog kursa, liberalizacije cena u zemlji, privatizacije svega što se može privatizovati i slično, dolazi do velikih problema. Ako se ona bude i dalje sprovodila, kroz nekoliko godina može doći do privrednog sloma, kao što je slučaj s Argentinom. Model ekonomske politike nametnut od strane međunarodnih finansijskih organizacija je u skladu s tzv. Vašingtonskim konsenzusom.³⁸¹ Vidimo da dolazi do negativnih efekata preterane liberalizacije uvoza i zanemarljivog izvoza roba i usluga.

I pored pozitivnih pomaka u periodu od 2001. godine posle političkih promena, još uvek nije obezbeđena makroekonomska stabilnost naše zemlje. Osim toga, mnogi ekonomisti smatraju da proces restrukturiranja privrede nije dovoljno odmakao, domaća akumulacija je minimalna, a pritisci na ličnu i javnu potrošnju su daleko iznad proizvodnih mogućnosti privrede. Početkom dvadeset prvog veka srpska privreda je jedna od tehnološki najmanje konkurentnih privreda Evrope. U njenim fabrikama se proizvodi po zastareloj tehnologiji, što neminovno vodi nekvalitetnoj proizvodnji i padu izvozne konkurentnosti. Rezultat ovakvog stanja vidljiv je u permanentnom rastu deficita spoljnotrgovinske razmene.

Pitanje spoljnotrgovinskog deficita postavlja se u vezi sa njegovim obimom i strukturom tj. odnosom uvoza namenjenog investicijama i potrošnji, od čega zavisi

³⁷⁹ Vidojević, Zoran, (2003), „Srbija u globalizaciji i globalizacija u Srbiji“, u: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd, str. 53.

³⁸⁰ Menciger, Jože, (2002), „Tehtnica družbene koristi“, Delo, 28. septembra 2002., sobotna priloga, str. 9.

³⁸¹ Kovačević, Mladen, (2002), „Nužnost napuštanja dosadašnjeg koncepta ekonomske politike“, Ekonomski anali, tematski broj, godina XLVII, *Tekuća privredna kretanja i opcije ekonomske politike za 2003*. Naučno društvo ekonomista, Ekonomski fakultet u Beogradu i Privredna komora Srbije, Beograd, 12. i 13. decembar 2002, str. 188.

budući izvoz i sposobnost da se smanji deficit. Kada je reč o obimu deficita, on se indukuje domaćom tražnjom, a od njegovog pokrivanja novim kreditima, ili stranim investicijama, zavisi i održivost servisiranja spoljnog duga. Prema svemu, rešenje spoljnotrgovinskog deficita podrazumeva upravljanje obimom tražnje i njenom strukturom, te smanjenje cena i rizika investiranja – a ne stepena liberalizacije i politike kursa, koja može biti samo korektivni faktor.³⁸²

Učešće Srbije u svetskoj privredi je zanemarljivo, shodno veličini zemlje i snazi njene privrede. Srbija je 2005. godine ostvarila ukupan bruto društveni proizvod (*Gross National Income* po metodu Svetske banke) od 26,3 milijarde USD i tako se našla na 72 mestu od oko 220 nacionalnih privreda u svetu, da bi 2008. godine imala skoro 42 milijarde USD (73 mesto).³⁸³ Srbija je ostvarila bruto društveni proizvod po stanovniku (*GNI per capita*) 2000. godine od 1.400 USD/pc, 2007. godine 4.540 USD/pc, a 2009. godine 6.000 USD/pc (pogledati tabelu 50). Što se tiče rasta bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika u 2009. godini, on je rastao po većoj stopi u Srbiji u odnosu na zemlje sa srednjim prihodom (5,0 u odnosu na 4,4), ali ipak sporije nego u Evropi i Centralnoj Aziji (5,9).

Tabela 50: Srbija – Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika, poređenje 2000. i 2009. godina, USD

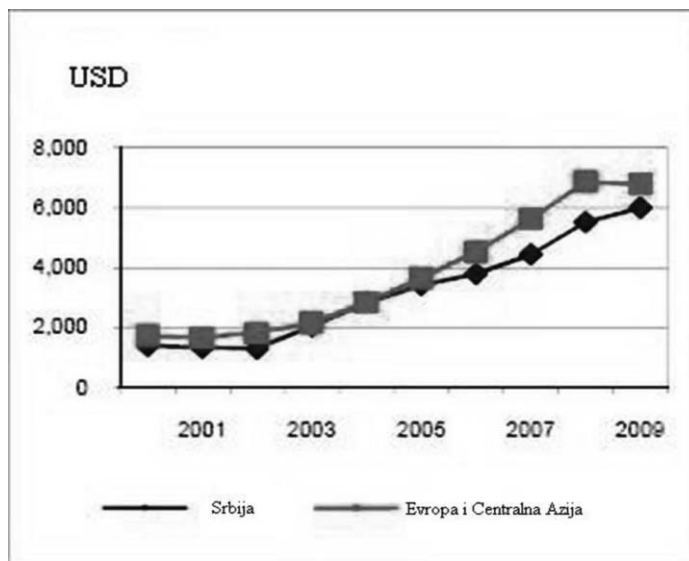
	Srbija		Zemlje sa srednjim prihodom – gornji nivo	Evropa i Region Centralne Azije
	2000	2009	2009	2009
GNI <i>per capita</i> (Atlas metod)	1.400	6.000	7.502	6.793
GDP rast, 1995-2000 i 2000-9 (avg.god %)	1,5	5,0	4,4	5,9

Izvor: World Bank, Internet, http://devdata.worldbank.org/ict/srb_ict.pdf, 07/02/2012.

³⁸² Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, (2005), *Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji*, Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd, str. 56.

³⁸³ Bjelić, Predrag, (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 496.

Grafikon 12: Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika, Srbija, Atlas metoda, 2000-9. godina, u USD

Izvor: World Bank, Internet, http://devdata.worldbank.org/ict/srb_ict.pdf, 07/02/2012.

Kada uporedimo bruto društveni proizvod po glavi stanovnika Srbije sa Evropom i Regionom Centralne Azije (pogledati grafikon 12) uočićemo da je Srbija u celom posmatranom periodu od 2000. do 2009. godine ostvarivala niži društveni proizvod. Pored toga rast bruto društvenog proizvoda po glavi stanovnika Srbije je do 2004. godine pratio rast u regiji Evrope i Centralne Azije, ali je od 2004. godine došlo do odvajanja i još većeg zaostajanja Srbije za ovim regijama. Na taj način se vidi da je naša zemlja ostvarivala lošije performanse nego ostatak sveta i to još pre nego što je počela svetska ekonomska kriza.

Ukoliko pogledamo podatke za spoljnotrgovinsku razmenu Srbije robom (tabela 51) vidimo da je 2000. godine iz Srbije izvezeno 1.558 miliona USD, a iste godine je uvezeno robe u vrednosti od 3.330 miliona USD. Znači 2000. godine je ostvarena ukupna spoljnotrgovinska robna razmena sa svetom od 4.888 miliona USD. Ako posmatramo 2008. godinu, kada se još nisu osetile pune posledice svetske ekonomske krize na spoljnotrgovinsku razmenu Srbije, ostvarena je ukupna razmena sa svetom od 33.848 miliona USD (10.943 izvoza i 22.875 uvoza). Određeni stepen oporavka od krize se osetio u 2011. godini kada je došlo do porasta razmene sa svetom, da bi 2012. godine ostvarena ukupna robna razmena sa svetom bila 30.367 miliona USD (11.354 izvoza i 19.013 uvoza). Primetan je pad ukupne robne razmene, kako izvoza tako i uvoza pod uticajem svetske ekonomske krize.

Tabela 51: Izvoz i uvoz robe, Srbija, u milionima USD, 1997–2012.

Godina	Izvoz robe, f.o.b.	Uvoz robe, c.i.f.
1997. ^{a)}	2.531	4.503
1998.	2.723	4.475
1999.	1.369	2.881
2000.	1.558	3.330
2001.	1.721	4.261
2002.	2.075	5.614
2003.	2.756	7.477
2004. ^{b)}	3.879	10.935
2005.	4.898	10.617
2006.	6.428	13.172
2007.	8.825	19.164
2008.	10.974	24.331
2009.	8.344	15.807
2010	9.795	16.470
2011	11.779	19.862
2012	11.354	19.013

a) U svim periodima izvršeno je usklađivanje sa poslednjim raspoloživim podacima RZS.

b) Od 2004. godine uključena razmena sa Crnom Gorom.

Izvor: Narodna banka Srbije.

Tokom celog posmatranog perioda Srbija je imala daleko veći uvoz robe nego izvoz što nas čini uvozno zavisnom privredom. Raznim merama prestrukturiranja privrede i razvojnim strategijama trebala bi se ova uvozna zavisnost smanjiti i proizvodne kapacitete usmeriti na proizvodnju za izvoz, kao i na proizvodnju koja može supstituisati ovako veliki uvoz, posebno potrošačkih dobara.

Kada posmatramo trgovinu uslugama Srbija je u 2009. godini izvezla nešto više od 3,4 milijarde USD usluga, a skoro gotovo isto i uvezla usluga u istoj godini ostvarujući suficit u razmeni usuga od 30 miliona USD. Trgovinski bilans razmene Srbije sa svetom bio je negativan tokom celog perioda od 2000-2010. godine, znači uvoz nije bio pokriven izvozom. Trgovinski deficit Srbije je stalan i rastući, ako izuzmemo 2005. i 2009. godinu. Ono što posebno zabrinjava je činjenica da od 2006-2008. godine Srbija beleži i deficit u trgovini uslugama, gde je tradicionalno uvek beležila suficit, kojim je delimično korigovala deficit u trgovini robom.³⁸⁴

³⁸⁴ Bjelić, Predrag, (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 497.

Tabela 52: Prosečne ponderisane carinske stope i mesto na rang listi po konkurentnosti

Zemlja	Prosečna ponderisana carinska stopa		Mesto na rang listi po konkurentnosti	
	2010	2011	2011-12	2012-13
Srbija	5,5	5,3	95	95
SAD	1,5	1,4	5	7
Japan	2,9	2,3	9	10
Kina	13,0	11,5	26	29
Rusija	11,0	10,3	66	67
Hrvatska	3,0	3,0	76	81
Crna Gora	4,3	4,4	60	72
Bosna i Hercegovina	5,2	5,1	100	88

Izvor: The World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2011-2012, str. 15, 461. i The Global Competitiveness Report 2012-2013, str. 13, 459.

Svetski ekonomski forum (*World Economic Forum*) se između ostalog bavi i merenjem konkurentnosti prirede, odnosno sposobnosti privrede posmatrane zemlje da prodaje robu i usluge kroz međunarodnu trgovinu. Kada posmatramo gde se nalazi Srbija na listi svetske konkurentnosti ona je zauzela 95 mesto posmatrano u periodu od 2011-12 i 2012-13. godine, što je stavlja u poziciju malo lošije od sredine liste (cela lista ima 144 mesta). Kada se uporedimo sa zemljama koje smo izdvojili u tabeli 52, Srbija u odnosu na ostale države u regiji Zapadnog Balkana ima najnižu konkurentnost privrede. Brojni su problemi loše konkurentnosti zemalja Zapadnog Balkana, ali jedna od onih koje možemo istaći ovde su mali izvoz na svetsko tržište, kao i loša struktura tog izvoza. Razlozi za loše stanje spoljne trgovine možemo tražiti i u prevelikoj liberalizaciji uvoza. Kada uporedimo carinski režim Srbije uočavamo da je on znatno liberalniji od prosečnog carinskog režima drugih zemalja na njenom nivou razvoja.

U uslovima gotovo fiksnog valutnog kursa i manje ili veće inflacije, domaća roba je postojala sve manje, a uvozna sve više cenovno konkurentna. Naglo smanjenje carina je dodatno stimulisalo uvoz koji je sve više gušio domaću proizvodnju. Slično se dešavalo i u drugim zemljama Zapadnog Balkana tokom devedesetih godina prošlog i u prvoj deceniji ovog veka. Nagla i preterana liberalizacija uvoza u zemljama Zapadnog Balkana bila je, s obzirom na činjenicu da su one bile na niskom nivou razvijenosti i da je ekonomska situacija u poslednjoj deceniji prošlog veka bila vrlo teška, ekonomski neracionalna. Razvijene zemlje, SAD, EU, Japan i druge, koje su u početnim fazama svog razvoja imale jaku carinsku i vancarinsku zaštitu, a kada su dostigle visok nivo razvijenosti počele su da liberalizuju pristup tržištu. Sada se zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji nameću koncepti što veće otvorenosti

privrede. Koncepti liberalizacije spoljne trgovine su sprovedeni i u zemljama Zapadnog Balkana.³⁸⁵

Jedno od najpouzdanijih merila uspešnosti uključenja jedne zemlje u globalne tokove jesu efekti njene ekonomske politike. U Srbiji osim sve većeg zaduženja u inostranstvu, pri čemu su sve niže stope privrednog rasta, vodi se i takva liberalizacija uvoza, koja dovodi do gotovo potpunog gušenja domaće proizvodnje, povećanja nezaposlenosti i još većeg siromaštva. Nakon poplave strane robe na našem tržištu, gde je povećana kupovna moć potrošača veštačka, nastupa još gore stanje u privredi. Preduzeća, zbog povezanih učinaka postojećeg modela privatizacije i neodmerene liberalizacije uvoza, mogu sve manje da proizvode, postaju sve zaduženija i neefikasnija. Na kraju kao posledica takve politike, sve su jeftinija za kupovinu.³⁸⁶

Spoljnotrgovinsku razmenu Srbije sa svetom karakterišu mnoge loše tendencije, a možemo izdvojiti sledeće:

- Visok deficit trgovinskog bilansa Srbije koji je stalan i rastući, odnosno niska pokrivenost uvoza izvozom (51,9% u 2009. godini) uključujući još i novu lošu tendenciju deficita u trgovini uslugama;
- Niska vrednost spoljnotrgovinske razmene, posebno mala vrednost izvoza;
- Niska diversifikovanost spoljne trgovine Srbije u pogledu broja proizvoda koji se izvoze i uvoze;
- Veliki udeo primarnih proizvoda i generalno proizvoda niske faze prerade u izvozu Srbije;
- Nizak udeo tehnološki intenzivnih proizvoda kako u izvozu tako i u uvozu Srbije;
- Visok udeo robe široke potrošnje u uvozu Srbije.³⁸⁷

Bolji položaj u okviru svetske privrede može se postići čak i kada je u pitanju mala zemlja. Nisu u tome presudni veličina teritorije, broj stanovnika, niti bogatstvo u sirovinskim rezervama. Odlučujući činilac je sposobnost društvenih i tehnoloških inovacija, kao i konkurentnost na međunarodnom tržištu. Samo one zemlje koje uspešno grade formulu uključenja u globalizaciju i neprihvatanja u realno mogućoj meri njenih negativnih učinaka, mogu ekonomski i politički opstati i razvijati se u svetu danas. Od malih zemalja koje se uspešno uklapaju u svetsku privredu treba izdvojiti primere Slovenije i Češke. Njihov razvoj uveliko je uslovljen višim kvalitetom

³⁸⁵ Kovačević, Mladen, „Dimenzije i uzroci neuspešne tranzicije zemalja Zapadnog Balkana, a posebno Srbije”, Internet: <http://www.standard.rs/vesti/37-ekonomija/7595-mladen-kovacevic-dimenzije-i-uzroci-neuspesne-tranzicije-zemalja-zapadnog-balkana-a-posebno-srbije-.html>, 25/07/2011.

³⁸⁶ Vidojević, Zoran, (2003), „Srbija u globalizaciji i globalizacija u Srbiji“, u: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd, 53-67.

³⁸⁷ Bjelić, Predrag, (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 501.

političkih i privrednih struktura nego u drugim zemljama koje su prošle kroz tranziciju, takođe i povoljnijim međunarodnim položajem, većom radnom disciplinom, štednjom i industrijskom kulturom i, pre svega, uspešnijom primenom znanja u procesu modernizacije privrede i celokupnog društva.³⁸⁸

Da bi se prevazišle brojne mane srpske privrede neophodno je sprovesti strategiju razvoja zasnovanu na realnim osnovama. Znamo da slobodna trgovina između zemalja, oslobođena restrikcija, predstavlja optimalan model trgovine. Ali ekonomska politika, naročito u periodu dok se ne dosegne makar prosek razvijenosti glavnih spoljnotrgovinskih partnera, koristi i mere kojima se ublažavaju efekti liberalizovane trgovine, posebno u oblastima koje ostvaruju kratkoročne konkurentske prednosti na stranim tržištima. Liberalizacija spoljne trgovine je prvi uslov koji zahteva članstvo u STO.³⁸⁹

Srbija je i mimo pregovora za priključenje Svetskoj trgovinskoj organizaciji sprovela u nekoliko navrata liberalizaciju spoljne trgovine. Prvi veći talas liberalizacije u 21. veku u Srbiji je bio 2001. godine kada je prosečna carinska stopa snižena sa 14,9% na 9,4%. Pored snižavanja carinskih stopa ukidale su se kvantitativne barijere za uvoz dozvole i kvote, a olakšavane su i administrativne procedure na granici. U pokušaju da se usklade trgovinski režimi između Srbije i Crne Gore usvajanjem Akcionog plana sredinom 2003. godine snižena je prosečna carinska stopa u Srbiji, ali plan nije bio sproveden u potpunosti. Nove liberalizacije trgovinskog režima Srbije došle su sa zaključivanjem bilateralnih Sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama Zapadnog Balkana i Ruskom Federacijom. Bilateralni sporazumi sa zemljama Zapadnog Balkana i Ukrajinom su kasnije zamenjeni sa CEFTA 2006, gde je ceo region izvršio dodatnu međusobnu liberalizaciju. Sporazum o izmeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi (CEFTA 2006) su ministri spoljne trgovine devet zemalja regiona potpisali 19. decembra 2006. godine u Bukureštu, a stupio je na snagu 26. jula 2007. godine. On je u praksi zamenio sve bilateralne sporazume koji su se primenjivali u regionu jugoistočne Evrope.³⁹⁰ Takođe, on je potpuno usaglašen sa pravilima i disciplinom Svetske trgovinske organizacije.³⁹¹

³⁸⁸ Vidojević, Zoran, (2003), „Srbija u globalizaciji i globalizacija u Srbiji“, u: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd, 57-59.

³⁸⁹ Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, (2005), *Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji*, Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd, str. 56.

³⁹⁰ Jelisavac, Sanja, Zirojević-Fatić, Mina, (2008), „Regionalne integracije na prostoru zapadnog Balkana sa posebnim osvrtom na CEFTA“, u *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, prir. Edita Stojić Karanović i Slobodan Janković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 144.

³⁹¹ Jelisavac, Sanja, Zirojević, Mina, (2008), „Saradnja u regionu Jugoistočne Evrope u okviru CEFTA sporazuma“, *Megatrend revija*, Vol. 5 (1) 2008, str. 109.

U Srbiji je sredinom 2005. godine stupio na snagu Zakon o carinskoj tarifi, po kojem je prosečna carinska stopa 8,69%. Carinske stope su se kretale u rasponu od 0% do 30%, a većina proizvoda, čak 75% ukupnih carinskih stopa ima zaštitu u rasponu od 0% do 10%. Tokom ove godine, u odnosu na prethodnu godinu, prosečna carinska stopa je povećana sa 8,69% na 8,75%. Inače se sve carinske stope koje primenjuje Srbija kreću u rasponu od 0% do 57,6%.³⁹² Carinski zakon važio je do 2. maja 2010. godine kada je stupio na snagu novi i sada važeći zakon Carinski zakon iz 2010. godine („Službeni glasnik RS”, br. 18/2010).³⁹³ Na osnovu člana 3. stav 8. Zakona o Carinskoj tarifi („Službeni glasnik RS”, br. 62/05, 61/07 i 5/09), Vlada Republike Srbije je usvojila Uredbu o usklađivanju nomenklature carinske tarife za 2012. godinu, koja je objavljena u „Službenom glasniku Republike Srbije”, broj 95 od 15. decembra 2011. godine.

5. Analiza efekata pristupanja Srbije u STO

Država članica Svetske trgovinske organizacije mora smanjiti svoje carine, eliminisati ili smanjiti izvozne subvencije i necarinska ograničenja, ograničiti ili smanjiti svoje poljoprivredne subvencije i otvoriti sektor usluga. Zauzvrat, ona dobija tretman najpovlašćenije nacije (MFN tretman), nacionalni tretman, niske carine i otvorene sektore usluga koje ostale članice STO već imaju. Članstvo Srbije u Svetskoj trgovinskoj organizaciji omogućava dobijanje statusa najpovlašćenije nacije u trgovini sa zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije, što znači izvoz naših proizvoda uz niže carine, zaštitu od nelegalnih ekonomskih mera drugih zemalja, uz istovremenu zaštitu od neloyalne konkurencije na domaćem tržištu sprečavanjem monopolskog položaja. Najveći deo svetske trgovine odvija se u okviru članica STO i veoma je nezahvalno ostati van tog procenta i obavljati trgovinu pod nepovoljnijim uslovima.

Pristupanje Srbije STO zahteva intenzivno stručno sagledavanje implikacija ovog procesa na ekonomske i trgovinske interese Srbije, naročito zato što uspešna integracija treba da doprinese i uklanjanju prepreka za približavanje Evropskoj uniji, što je još jedan strateški cilj. Ukratko, reforma privrede Srbije i članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji omogućavaju stvaranje stabilnog, predvidivog i transparentnog sistema trgovine koji podstiče samu trgovinu a putem nje i proizvodnju, investicije, ekonomski oporavak, razvoj i privredni rast.

Pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji neophodno je iz mnogo razloga, a neki od njih su sledeći:

³⁹² Podaci su navedeni prema podacima Privredne komore Srbije.

³⁹³ Prethodni Carinski zakon se može naći u „Službenom glasniku RS”, br. 73/2003, 61/2005, 85/2005 – dr. zakon, 62/2006 – dr. zakon, 63/2006 – ispr. dr. zakona, 9/2010 – odluka US i 18/2010 – dr. zakon.

- Postavljaju se osnovni principi trgovine između zemalja prihvatanjem osnovnih regulatornih dokumenata u vezi sa carinskim vrednovanjem, sanitarnim i fotosanitarnim merama, pregledom robe i slično;
- Omogućava se korišćenje trgovinskih preferencija na jedinstvenoj osnovi i sprečava se mogućnost diskriminacije Srbije od drugih članica STO;
- Uređuju se odnosi sa većinom zemalja u svetu, uključujući i neke zemlje koje trenutno nisu značajni spoljnotrgovinski partneri Srbije, čime se otvaraju šanse za prodor naših preduzeća na nova tržišta;
- Srbija kao mala zemlja postiže veću pregovaračku moć udruživanjem sa više drugih manjih zemalja u pregovorima sa velikim;
- Može se koristiti mehanizam za rešavanje trgovinskih sporova kako bi se rešili trgovinski problemi sa moćnijim privredama u svetu, što ne bi bilo moguće bilateralnim pristupom.³⁹⁴

Sa druge strane, privreda Srbije može doći u situaciju da ima teškoće i troškove ukoliko se nastavi dalje smanjivanje carinskih stopa u samom procesu pregovaranja za ulazak u STO kao i tokom početnih godina kada postanemo članica te organizacije. Sličan problem se javio i prilikom potpisivanja Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom unijom. Zbog toga i EU i STO prihvataju činjenicu postojanja osetljivih sektora i zemljama kandidatima dopuštaju duži period zaštite ovih sektora. Zato je bitno da se osetljivi sektori kandiduju za jaču zaštitu od manje osetljivih sektora prilikom pregovora o ulasku u STO. Strategijom razvoja jedne zemlje po pravilu se definišu sektori, grane ili vrste proizvoda koje je potrebno kroz izvestan vremenski period zaštititi. Srbiji je to posebno bitno u, na primer, situaciji kada bi kroz dejstvo eksternih faktora došlo do ozbiljnog narušavanja konkurentnosti osetljivih sektora.

Razvijene i moćne zemlje će uvek, kao i do sada, vršiti pritisak na siromašne i manje razvijene zemlje, u okviru STO ili van okvira STO, ali će zemljama u razvoju biti bolje u statusu člana STO s obzirom na princip nedskriminacije, tako da će neki od ovih uticaja biti ublaženi.³⁹⁵ Članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji pruža određenu dozu zaštite od pritiska razvijenih zemalja, što je još jedna od prednosti koju će doneti i našoj zemlji.

Ulaskom u članstvo Svetske trgovinske organizacije Srbija će preuzeti veliki broj obaveza za dugi niz godina i time će se automatski odrediti sadržina, karakter i pravci nacionalne trgovinske politike. Bilo koje odstupanje ili izuzeće od preuzetih obaveza

³⁹⁴ Bjelić, Predrag. (2011), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 515.

³⁹⁵ Fung, K. C., Alicia Gracia-Herrero, Alan Siu, (2010), "Developing countries and the World Trade Organization: A foreign influence approach", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, p. 200.

moralo bi biti predmet ponovnih pregovora sa članicama STO uz, naravno, plaćanje kompenzacije od strane Srbije za izgubljenu korist drugima. Zbog toga jeste veoma važno da se procesu pregovaranja sa STO pristupi na organizovan, stručan i disciplinovan način. Zato su i sami pregovori složeni i zahtevni i svaka zemlja mora da ima razrađenu pregovaračku strategiju, jaku i stručnu administraciju, podršku analitičkih instrumenata kao i celokupne institucionalne strukture. U slučaju da se ne pristupa odgovorno preuzimanju obaveza i da se samo žuri ka što bržem ostvarivanju članstva, javlja se rizik da se preuzmu obaveze za koje postoji mogućnost da neće moći biti sprovedene ili da će njihovo sprovođenje destabilizovati privredni rast i razvoj.

Široko rasprostranjeno mišljenje je da otvaranje zemlje i izlaganje globalnom tržištu povećava nestabilnost trgovinskih tokova domaćeg preduzeća, menja njegov poslovni ciklus i takođe dolazi do promena u celokupnim prekograničnim poslovnim i investicionim tokovima. Za radnike zaposlenost i plate postaju manje sigurne.³⁹⁶ Za preduzeća profiti i konkurentnost na domaćem i stranom tržištu postaju manje sigurni.³⁹⁷ Preduzeća koja su orjentisana ka stranom tržištu preferiraju predvidljivost i transparentnost u trgovinskim tokovima, što im upravo i obezbeđuje članstvo njihove zemlje u Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Preduzeća u spoljnoj trgovini mogu naići na brojne prepreke prilikom njihovog poslovanja sa inostranstvom, prouzrokovane praksom država da uslovljavaju, ograničavaju ili bilo koji drugi način diskriminišu uvoz inostrane robu, a STO je ustanovila pravila kojima se ovakve prepreke definišu, regulišu i ograničavaju.³⁹⁸

U svetu je poslednjih decenija primetan rast međunarodne trgovine, tako da je međunarodna trgovina krajem 20. i početkom 21. veka postala aktivnost svetske privrede sa najvišim stopama razvoja. Ukoliko međunarodnu trgovinu posmatramo sa aspekta jedne države onda govorimo o spoljnoj trgovini te države. Spoljna trgovina Srbije podrazumeva uvoz i izvoz koji ona ostvaruje prilikom saradnje sa drugim privredama u svetu. Vrednosti ostvarene spoljnotrgovinske razmene videćemo u trgovinskom bilansu kao podbilansu platnog bilansa. Praćenjem ovih vrednosti u sklopu sa sagledavanjem spoljnih uticaja na privredu Srbije možemo videti na koji način dolazi do promena u spoljnoj trgovini Srbije i koji su razlozi i uticaji doveli do promena.

U pregovorima o pristupu STO bitno je takođe voditi računa o cenovnoj i necenovnoj kokurentnosti, pre svega o konkurentnosti kvalitetom Srbije. Ako

³⁹⁶ Scheve, Kenneth, Slaughter, Matthew, J., (2004), "Economic Insecurity and the Globalization of Production", *American Journal of Political Science* 48 (4), p. 667.

³⁹⁷ Aizenman, Joshua, (2003), "Volatility, Employment, and the Patterns of FDI in Emerging Markets", *Journal of Development Economics* 72 (2), p. 593.

³⁹⁸ Rapačić, Stevan, (2013), *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, str. 124.

izuzmemo smanjenje spoljnotrgovinskog deficita u 2009. godini ukupna konkurentnost našeg izvoza opada tj. spoljnotrgovinski deficit većine grana privrede značajno raste. U privredi Srbije opada cenovna konkurentnost našeg izvoza usled neefikasnosti proizvodnje i skupih domaćih inputa. Takođe se gube komparativne prednosti i na duži rok zabrinjavaju strukturni problemi domaće proizvodnje i neuspela konkurentnost kvalitetom.

Članstvo u STO podrazumeva prihvatanje određenih obaveza, ali su koristi za privredu u celini mnogo veće nego alternativa permanentne zaštite pojedinih delatnosti. Bez članstva u STO ne može se obezbediti stabilan, otvoren i nediskriminatoran pristup za domaću robu i usluge na tržištu zemalja članica STO kao i ravnopravan tretman u sporovima sa većim i bogatim zemljama. Pristupom u STO, našoj zemlji će se otvoriti vrata jednog bogatijeg tržišta po multilateralno ugovorenim carinskim stopama i ukazati nove mogućnosti za priliv stranih direktnih investicija i modernizaciju privrede. Osim povećanja priliva direktnih stranih investicija učlanjenje u Svetsku trgovinsku organizaciju takođe pomera prirodu stranih direktnih investicija koje zemlja privlači. Konkretno, ono podstiče izvoznu platformu i vertikalne strane direktne investicije, u odnosu na strane direktne investicije sa ciljem povećanja prodaje na tržištu domaćina.³⁹⁹ Drugi tip stranih direktnih investicija je često osmišljen da zaobiđe prepreke u trgovini kod zemlje domaćina i češće se koristi kada je tržište protekcionističko. Preduzeća koja dolaze sa takvim stranim direktnim investicijama kada uđu na domaća tržišta podržavaju protekcionističku politiku zemlje domaćina, jer ih to postavlja u poziciju prednosti u odnosu na konkurente iz inostranstva. Firme koje se bave vertikalnim ili izvoznim orijentisanim stranim direktnim investicijama nasuprot tome imaju potpuno suprotne težnje ka oslobađanju i smanjivanju protekcionizma.⁴⁰⁰ Znači, preko ovoga domaćeg mehanizma STO indirektno utiče na vrste stranih direktnih investicija koje će zemlja privlačiti osnažujući sposobnost države da obezbedi sigurnost pristupa tržištu, čime se stabilizuju trgovinski tokovi.

U nekoj bližoj budućnosti veruje se da će Srbija okončati proceduru učlanjenja u Svetsku trgovinsku organizaciju i postati njena članica, a koristi od tog članstva će zavisi od nivoa trgovinskih koncesija koje ćemo koristiti, ali će i nivo trgovinskih koncesija koje smo mi odobrili prilikom učlanjenja značajno uticati na privredni rast naše zemlje. Radi toga mi ćemo izvršiti analizu glavnih promena u spoljnotrgovinskom režimu Srbije koje su se desile u protekloj dekadi. Kao glavne promene režima smatramo promene koje su pod uticajem nekih događaja dovele

³⁹⁹ Hanson, Gordon H., Mataloni, Raymond J. Jr., Slaughter, Matthew J. (2001), "Expansion Strategies of U.S. Multinational Firms" in *Brookings Trade Forum: 2001*, edited by Dani Rodrik and Susan Collins, Brookings Institution Press, Washington DC, p. 262.

⁴⁰⁰ Aizenman, Joshua, (2003), "Volatility, Employment, and the Patterns of FDI in Emerging Markets", *Journal of Development Economics* 72 (2), p. 593.

do radikalnih zaokreta u kretanju našeg izvoza i uvoza. Pod tim događajima smatramo npr. ponovno sticanje preferencijala od strane EU krajem 2000. godine, donošenje zakona kojim je postignuta značajna liberalizacija spoljne trgovine sredinom 2001. godine, početak pregovora za ulazak u STO 2005. godine, ulazak Srbije u CEFTA 2006.⁴⁰¹ i stupanje na snagu ovog sporazuma sredinom 2007. godine, potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju aprila 2008. godine, svetska ekonomska kriza krajem 2008. godine čije se posledice osećaju još uvek. Svi ovi događaji su mogli prouzrokovati radikalne zaokrete u kretanju izvoza i uvoza Srbije.

Za našu analizu koristićemo Standardnu međunarodnu trgovinsku klasifikaciju (SITC) treću reviziju.⁴⁰² Prema ovoj klasifikaciji svi proizvodi u međunarodnoj trgovini su podeljeni u 10 grupa (od 0 do 9).⁴⁰³ Naša analiza će pokazati koji su sektori spoljnotrgovinske razmene bili posebno osetljivi na eksterne promene i u kojoj meri su bili pogođeni promenama režima. U poređnom statističkom analizom dinamike vrednosti, količina i cena (jediničnih vrednosti) izvoza i uvoza za sektore i odseke Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije utvrđivan je stepen njihove osetljivosti i njihove konkurentne osobine. S obzirom da je reč o promenama koje uključuju snižavanje carinskih stopa i uklanjanje necarinskih barijera zaključci analize će ukazati na verovatne promene u spoljnotrgovinskoj strukturi u toku procesa pridruživanja STO.

Od osnivanja Svetske trgovinske organizacije liberalizacija carina se odvijala kroz primenu obaveza preuzetih u Urugvajskoj rundi multilateralnih trgovinskih pregovora, kao i zajedničkih i pojedinačnih inicijativa za dalju liberalizaciju. Pored smanjenja carinskih opterećenja, od velikog značaja je i stepen predvidljivosti carinskog režima, što je u zemljama članicama STO obezbeđeno u velikoj meri preuzimanjem obaveza maksimalnih carinskih stopa. Postoji tendencija da obuhvatnost proizvoda za koje su definisane maksimalne carine bude sve veća, što je posebno karakteristično za zemlje koje su pristupile STO u skorije vreme.⁴⁰⁴

⁴⁰¹ CEFTA 2006 – nova CEFTA, Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini je trgovinski sporazum koji je, nakon usvajanja Deklaracije o proširenju 6. aprila 2006. godine na Samitu premijera jugoistočne Evrope u Bukureštu, potpisan 19. decembra 2006. godine. Zemlje potpisnice su Albanija, Bosna i Hercegovina, Moldavija, Srbija, Crna Gora i UNMIK Kosovo. Novi sporazum je ratifikovan do 31. marta i stupio je na snagu 1. maja 2007. godine.

⁴⁰² *Standard International Trade Classification – SITC*.

⁴⁰³ O tome više u: Bjelić, Predrag, (2008), *Međunarodna trgovina – teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd, str. 167–169.

⁴⁰⁴ Jovičić, Milena (redaktor), (2003), *Analiza osetljivosti spoljnotrgovinskih sektora na promene režima u procesu pristupanja STO*, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom, Beograd, str. 4.

Carinske stope na poljoprivredne proizvode su generalno više u odnosu na ostale proizvode, posebno u poređenju sa prosečnim nivoom maksimalnih carinskih stopa za industrijske proizvode.

U pristupanju STO osnovni zahtev je konverzija svih necarinskih mera u carinsku zaštitu, tzv. tarifikacija, a potom dalja redukcija tako utvrđenog nivoa zaštite. Tako je Srbija ponudila konsolidovanu carinsku stopu na određenom nivou za sve proizvode i na kraju pregovora ona će prihvatiti obavezu da ne primenjuje carinske stope na višem nivou od te granice. Inicijalna ponuda je predmet pregovora sa članicama STO koje obično vrše pritisak na zemlju kandidata da smanji predloženi maksimalni nivo carinskih stopa. Sredinom 2005. godine u Srbiji je stupio na snagu Zakon o carinskoj tarifi („Službeni glasnik RS“, br. 62/05), po kojem je prosečna carinska stopa iznosila 8,69%. Za najveći broj proizvoda, oko 30% proizvoda, carina je samo 1%, dok se sve carinske stope kreću u rasponu od 0 do 30%. Prosečna carinska stopa za poljoprivredne proizvode iznosi 16,95%, dok je prosečna carinska stopa za industrijske proizvode 6,19%. Primenom ovoga Zakona carine se faktički vraćaju na nivo pre harmonizacije sa Crnom Gorom.

Nekoliko godina kasnije, 30. januara 2009. godine, stupio je na snagu Zakon o dopunama Zakona o Carinskoj tarifi („Službeni glasnik RS“, br. 5/09). Danom stupanja na snagu ovog zakona počinje jednostrana primena Prelaznog trgovinskog sporazuma sa Evropskom unijom, u sklopu većeg Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju. Tim sporazumom koji je Srbija potpisala sa Evropskom unijom (EU) 29. aprila 2008. godine predviđeno da se u narednih šest godina postepeno uspostavi slobodna trgovina industrijskim i poljoprivrednim proizvodima. Domaća industrija će se, kako je ugovoreno, najduže štiti pri uvozu robe koja je na listi „najosetljivijih proizvoda“, za koje bi u prvoj godini primene sporazuma carina iznosila 85 odsto sadašnje carinske stope. U drugoj godini carina bi se svela na 70 odsto, naredne godine na 55 odsto, zatim na 40, pa 20 odsto, da bi šeste godine bila ukinuta.⁴⁰⁵

Nova Uredba o usklađivanju nomenklature Carinske tarife za 2010. godinu („Službeni glasnik RS“, br. 100/2009) stupila na snagu 11. decembra 2009. godine, a primenjuje se od 1. januara 2010. godine. Pored toga što je usklađena sa

⁴⁰⁵ Na spisku „najosetljivijih proizvoda“ su traktori manje snage, bicikli, električne mašine i oprema, motokultivatori, oružje, municija, nameštaj i obuća. U grupi tih proizvoda su i hartija i karton, keramički proizvodi, staklo, gvožđe, čelik, bakar, aluminijum i proizvodi od tih metala. Za sledeću kategoriju – „veoma osetljive“ proizvode - carina bi se postepeno smanjivala četiri godine, i to prvo na 80 odsto, zatim na 60, 40 i 20 odsto, a pete godine bi bila ukinuta. Na toj listi su sapun i razni proizvodi hemijske industrije, plastične mase, prirodna i veštačka krzna, kaučuk i drvo i proizvodi od njih, zatim proizvodi od kamena, gipsa, cementa, betona i azbesta, alati, železnički i tramvajski vagoni i igračke. Za treću kategoriju – „osetljive proizvode“ – ukidanje carine je predviđeno u roku od tri godine, a prvo bi se smanjila na 70, a zatim na 40 odsto sadašnje carinske stope. U toj grupi su so, mineralna goriva i ulja, šeširi i kape, vozila za sneg, golf vozila, kao i merni, kontrolni, precizni, medicinski i hirurški instrumenti i aparati.

Kombinovanom nomenklaturom Evropske unije, usklađivanje nomenklature je urađeno i u skladu sa obavezama preuzetim na osnovu međunarodnih ugovora (Sporazumi o slobodnoj trgovini). U 2010. godini u odnosu na 2009. godinu, prosečna stopa je povećana sa 8,69% na 8,75%.⁴⁰⁶ Carinske stope se kreću u rasponu od 0% do 57,6%. Najviše ima tarifnih pozicija sa stopom carine 1% (3041 ili 31% od ukupnog broja), stopom carine 10% (1754 ili 18%) i stopom carine 5% (1670 ili 17%).⁴⁰⁷

Strukturu spoljnotrgovinske razmene Srbije sagledaćemo na najvišem nivou agregacije Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SMTK). Analizom je obuhvaćen period od 1997. do 2009. godine (pogledati tabelu 53). Analiziraćemo posebno prvo strukturu izvoza, a zatim i strukturu uvoza Srbije. Izvozna struktura nam pokazuje da su najmanje vrednosti izvoza ostvarivali sledeći sektori: životinjska i biljna ulja i masti (4), mineralna goriva i maziva (3), pića i duvan (1) i sektor sirovih materija bez goriva (2). Istovremeno navedeni sektori beleže najmanje promene učešća u ukupnom izvozu u čitavom periodu. Sa druge strane, najznačajniji izvozni sektori u 1997. godini su bili proizvedena dobra klasifikovana po materijalu (6), razni gotovi proizvodi (8) i hemijski proizvodi (5), dok su ih sledili hrana i žive životinje (0) i mašine, aparati i transportni uređaji (7). U međuvremenu, tokom posmatranog perioda izvozna struktura se izmenila, tako da su 2009. godine najznačajniji izvozni sektor takođe bili proizvedena dobra klasifikovana po materijalu (6), ali za njim odmah slede hrana i žive životinje (0), mašine, aparati i transportni uređaji (7) i razni gotovi proizvodi (8) pa onda i hemijski proizvodi (5).

⁴⁰⁶ Najveću prosečnu stopu carine imaju proizvodi iz Odeljka XIX – oružje i municija; njihovi delovi i pribor (24,11%) i Odeljka IV – proizvodi prehrambene industrije; pića, alkoholi i sirće; duvan i proizvodi zamene duvana (21,52%). Najmanje prosečne stope su za proizvode iz Odeljka V – mineralni proizvodi: 1,84% i Odeljka XVIII - optički, fotografski, kinematografski, merni, kontrolni, precizni, medicinski i hirurški instrumenti i aparati: 2,67%.

⁴⁰⁷ Privredna komora Srbije, Internet: www.pks.rs, 25/05/2010.

Tabela 53: Srbija, izvoz robe u milionima USD, po sektorima prema SMTK, 1997–2009. godine

Ukupno	Po sektorima SMTK										Godina
	Hrana i žive životinje	Pića i duvan	Sirove materije, bez goriva	Mineralna goriva i maziva	Životinjska i biljna ulja i masti	Hemijski proizvodi	Proizvedena dobra klasifikovana po materijalu	Mašine, aparati i transportni uređaji	Razni gotovi proizvodi	Proizvodi i transakcije, nepomenuti	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1997. ^{a)}	279	67	123	55	21	321	757	234	417	257	2,531
1998.	330	31	122	77	23	286	696	288	379	491	2,723
1999.	288	18	72	36	8	145	370	180	213	39	1,369
2000.	253	13	111	4	17	145	499	208	265	43	1,558
2001.	270	13	89	50	18	132	505	241	358	45	1,721
2002.	477	17	107	77	19	168	549	251	362	48	2,075
2003.	499	32	138	61	17	249	690	569	458	43	2,756
2004. ^{b)}	749	90	211	95	74	431	1,243	413	548	25	3,879
2005.	899	86	216	182	53	545	1,656	485	764	12	4,898
2006.	1,065	114	278	225	31	650	2,418	711	925	11	6,428
2007.	1,355	176	409	231	98	915	3,085	1,264	1,248	44	8,825
2008.	1,484	250	457	373	149	1,111	3,607	1,902	1,541	99	10,973
2009. ^{c)}	1,510	248	291	390	124	658	2,182	1,488	1,326	126	8,345

SMTK – Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija.

a) U svim periodima izvršeno je usklađivanje sa poslednjim raspoloživim podacima RZS.

b) Od 2004. godine uključena razmena sa Crnom Gorom.

c) Preliminarni podaci.

Izvor: Narodna banka Srbije.

Značajno je napomenuti i to da je 2004. godine došlo do većeg skoka vrednosti skoro svih izvoznih sektora. Razlog za ovu pojavu je to što je tada dotadašnja unutrašnja trgovinska razmena sa Crnom Gorom počela da se evidentira kao spoljnotrgovinska razmena. Iz celokupne predhodne analize vidimo da je došlo do pogoršanja strukture izvoza u posmatranom periodu. Proizvedena dobra klasifikovana po materijalu (6) su zadržala vodeće mesto po vrednosti izvoza, ali je došlo do pada sektora razni gotovi proizvodi (8) i hemijski proizvodi (5), dok je sa druge strane ostvaren rast sektora hrana i žive životinje (0) i mašine, aparati i transportni uređaji (7). Ovakva nepovoljna izvozna struktura u kojoj dominiraju polupreradeni proizvodi, sa sve manjom zastupljenošću proizvoda više faze prerade u izvozu, ne odgovara strukturi tražnje na svetskom tržištu, na kome je izražena tendencija smanjenja učešća primarnih proizvoda u trgovini. Takođe, za polupreradene proizvode je karakterističan i nizak nivo cena ovih proizvoda u međunarodnoj trgovini.

Analizom uvozne strukture prema SMTK u periodu 1997-2009. godine (pogledati tabelu 54) vidimo da su najmanje vrednosti uvoza tokom 1997. godine ostvarili sledeći sektori: životinjska i biljna ulja i masti (4), pića i duvan (1), razni gotovi proizvodi (8), proizvodi i transakcije. Ovakva struktura sektora sa najmanjim uvozom je ostala relativno nepromenjena kroz ceo posmatrani period. Nas ovde više interesuju sektori koji su ostvarili veliki uvoz. Analizirajući isti period možemo uočiti da su najviše vrednosti uvoza tokom 1997. godine ostvarili sledeći sektori: mašine, aparati i transportni uređaji (7), mineralna goriva i maziva (3), proizvedena dobra klasifikovana po materijalu (6), hemijski proizvodi (5). Posmatrajući uvoz ovih sektora u narednim godinama primetan je rast uvoza sektora 7 mašine, aparati i transportni uređaji kao i sektora 6 proizvedena dobra klasifikovana po materijalu, tako da se nameće zaključak da su izvršene liberalizacije trgovine uticale na povećanje uvoza gotovih proizvoda i proizvoda sa višim fazama obrade. Ovde možemo istaći i još jednu tendenciju tj. primetno je značajno smanjenje uvoza u 2009. godini u odnosu na 2008. godinu. Tokom poslednje dve godine vidimo i da je došlo i do smanjenja izvoza, ali je pad uvoza bio oštiji.

Tabela 55 prikazuje podatke o trenutnom carinskom režimu koji Srbija primenjuje, mereno neponderisanom aritmetičkom sredinom carinskih stopa za pojedine sektore privrede, kao i carinski režim najznačajnijih partnera Srbije, kao pokazatelj šta se nalazi pred našim preduzećima izvoznicima na to tržište. Carinski režim naših spoljnotrgovinskih partnera predstavlja prosečne carinske stope u nekoliko zemalja naših najznačajnijih partnera.

Tabela 54: Srbija, uvoz robe u milionima USD, po sektorima prema SMTK, 1997-2009. godine

Godina	Po sektorima SMTK										Ukupno
	Hrana i žive životinje	Pića i duvan	Sirove materije, bez goriva	Mineralna goriva i maziva	Životinjska i biljna ulja i masti	Hemijski proizvodi	Proizvedena dobra klasifikovana po materijalu	Mašine, aparati i transportni uređaji	Razni gotovi proizvodi	Proizvodi i transakcije, nepomenuti	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
1997. ^{a)}	483	73	388	742	9	609	693	792	352	362	4,503
1998.	395	38	297	725	9	650	660	906	350	445	4,475
1999.	225	32	211	457	7	477	517	633	190	132	2,881
2000.	216	50	205	662	7	522	534	720	212	202	3,330
2001.	331	96	175	830	9	649	660	893	321	297	4,261
2002.	404	104	183	902	16	786	924	1,454	507	334	5,614
2003.	473	132	220	1,080	16	1,009	1,236	2,209	716	386	7,477
2004. ^{b)}	640	207	345	1,638	18	1,419	2,174	3,396	1,026	72	10,935
2005.	602	146	477	2,045	21	1,478	2,235	2,700	881	32	10,617
2006.	650	160	627	2,595	40	1,867	2,743	3,377	1,099	14	13,172
2007.	842	159	679	3,195	43	2,605	4,049	5,341	1,635	6	18,554
2008.	1,107	179	896	4,671	61	3,166	4,544	6,228	2,013	11	22,875
2009. ^{c)}	951	191	495	2,641	50	2,573	3,026	4,142	1,497	18	15,582

SMTK – Standardna međunarodna trgovinska klasifikacija.

a) U svim periodima izvršeno je usklađivanje sa poslednjim raspoloživim podacima RZS

b) Od 2004. godine uključena razmena sa Crnom Gorom.

c) Preliminarni podaci.

Izvor: Narodna banka Srbije.

Tabela 55: Carinski režim Srbije i njenih trgovinskih partnera

Sektor	Carinske stope kod naših spoljnotrgovinskih partnera	Carinske stope Srbije
Ostali industrijski proizvodi	14,1	8,1
Hrana, pića i duvan	19,0	16,5
Izdavaštvo, štampanje i reprodukcija snimljenih medija	9,3	6,8
Proizvodi od gume i plastike	11,5	8,0
Proizvodi šumarstva i ribarstva	11,0	6,0
Precizni instrumenti	8,4	3,1
Reciklaža	5,7	2,8
Tekstil, odeća i koža	14,6	12,1
Ugalj, proizvodi od nafte i nuklearna goriva	6,0	1,9
Nemeralni mineralni proizvodi	11,4	7,3
Mašine i oprema	6,8	5,7
Proizvodi rudarstva i kamen	5,4	1,8
Motorna vozila i druga transportna oprema	9,5	4,7
Drvo i proizvodi od drveta	9,5	3,9
Hemijski proizvodi	6,0	2,7
Metal i proizvodi od metala	8,4	4,8
Poljoprivreda i lov	13,0	9,8
Nafta	5,5	2,4
Električna i elektronska oprema	9,0	5,8

Izvor: International Trade Center, Investment Map, Internet, www.intracen.org, navedeno prema Bjelić Predrag, „Evropski i globalni integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije“, u Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, 2010, str. 95.

Carinski režim Srbije je znatno liberalniji od prosečnog carinskog režima njenih spoljnotrgovinskih partnera i to u svim najznačajnijim sektorima privrede. Iz toga proizilazi zaključak da su izvoznici iz Srbije opterećeni znatno višim carinskim stopama na izvoznim tržištima nego što su carinska opterećenja za izvoz na tržište Srbije. Nažalost, ovo dodatno negativno utiče i na već slabo konkurentna preduzeća iz Srbije.

Naša zemlja u pregovorima o pristupanju sa Svetskom trgovinskom organizacijom mora da izdejstvuje minimalno sniženje carinski stopa. Osim toga,

potrebni su što duži rokovi za prilagođavanje koji se odobravaju novopriljenim zemljama. Ako bi u analizu uključili i brojne nezarinske barijere koje se danas u svetu primenjuju, videli bismo da se one značajno više primenjuju u zemljama spoljnotrgovinskim partnerima Srbije nego što ih naša zemlja koristi.⁴⁰⁸

Posmatrajući 2009. godinu u Srbiji je došlo do pada i izvoza i uvoza. Izvoz je opao sa 7,428 miliona evra koji je ostvaren u 2008. godini na 5,961 miliona evra tokom 2009. godine (pogledati grafikom 13). Uvoz je ostvario još veći pad od izvoza, 2008. godine uvezeno je u vrednosti od 15,494 miliona evra, dok je 2009. godine uvezeno u vrednosti 11,157 miliona evra. Na taj način, jer je uvoz opao više nego izvoz, Srbija je smanjila spoljnotrgovinski deficit sa 8,066 miliona evra na 5,195 miliona evra u 2009. godini.⁴⁰⁹ Smanjivanje spoljnotrgovinskog deficita je dobar trend. Međutim, ovi rezultati bili bi ubedljiviji da je do smanjenja deficita došlo zbog rasta izvoza kao rezultat cenovne konkurentnosti naših izvoznih proizvoda ili boljeg kvaliteta proizvoda proizvedenih u okviru privrede Srbije i slično, a ne zbog bržeg pada uvoza u odnosu na pad izvoza. Sa druge strane, u narednim godinama, 2010, 2011. i 2012, došlo je do postepenog rasta izvoza, uvoza i spoljnotrgovinskog deficita. Ove tri godine nam prema podacima pokazuju trend bržeg rasta uvoza od izvoza, što je veliki problem naše zemlje.

Grafikon 13: Vrednost izvoza i uvoza Srbije, u milionima evra

Izvor: Grafikon je urađen prema podacima Agencije za strana ulaganja i promociju izvoza.

⁴⁰⁸ Bjelić Predrag, (2010), „Evropski i globalni integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije“, u *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd, str. 95.

⁴⁰⁹ Prema podacima Republičkog zavoda za statistiku.

Da bi izvršili dublju analizu ostvarene spoljnotrgovinske razmene pogledaćemo u koje je zemlje Srbija najviše izvozila, kao i od kojih je zemalja ostvaren najveći uvoz. Posmatrajući strukturu izvoza prema zemljama Srbija najviše izvozi, prema podacima Republičkog zavoda za statistiku za 2009. godinu, u Bosnu i Hercegovinu (724,7 miliona evra), Nemačku (624,3 miliona evra), Crnu Goru (598,7 miliona evra), Italiju (586,1 miliona evra), zatim Rumuniju, Makedoniju, Rusku Federaciju, Sloveniju, Austriju i druge zemlje. Osim Ruske Federacije sa kojom Srbija ima potpisan Sporazum o slobodnoj trgovini, sve druge zemlje su ili članice Evropske unije ili kandidati za članstvo. Pri tome su neke zemlje u koje Srbija ostvaruje visok izvoz i članice sporazuma o slobodnoj trgovini poznatog kao CEFTA 2006.

Iz ovoga možemo zaključiti da Srbija ostvaruje najveći izvoz u zemlje sa kojima ima potpisan neki oblik preferencijalnog sporazuma o trgovini. Prema tome, da je naša zemlja članica STO, imala bi širu bazu izbora za svoj izvoz i proizvođači i izvoznici bi možda mogli i ostvariti veće vrednosti i količine izvezene robe i usluga. Naravno, sa druge strane i tržište Srbije bilo bi izloženo uplivu inostranih izvoznika i zaoštrila bi se konkurencija oko prodaje domaćim potrošačima, posebno zahvaljujući principu nacionalnog tretmana koji važi u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Sa druge strane spoljnotrgovinske razmene, zemlje od kojih Srbija najviše uvozi su, prema podacima za istu godinu, Ruska Federacija (1415,4 miliona evra), Nemačka (1392,7 miliona evra), Italija (1099,5 miliona evra), Kina (864,3 miliona evra), zatim Francuska, Rumunija, Mađarska, Slovenija, Austrija i Bosna i Hercegovina. Sa izuzetkom Kine i Francuske to su gotovo iste zemlje u koje i izvozimo.

Posebno je interesantno prilikom dalje analize videti i kako izgleda struktura proizvoda koje izvozimo i uvozimo. Prema podacima za 2009. godinu, to su najpre prehrambeni proizvodi i pića, osnovni metali, sitnije mašine i uređaji, hemikalije i hemijski proizvodi, proizvodi od gume i plastike i drugi. Sa druge strane, najviše uvozimo hemikalije i hemijske proizvode, naftu, gas usluge, mašine i uređaje, motorna vozila i prikolice, itd. Struktura proizvoda u našoj spoljnotrgovinskoj razmeni pokazuje nam da su prisutni proizvodi niske faze prerade, posebno u izvozu Srbije. Na strani uvoza ostvarujemo uvoz najviše energenata kao i proizvoda široke potrošnje, dok su tehnološko intenzivni proizvodi slabo zastupljeni i u uvozu i u izvozu Srbije.

U Srbiji postoji osnovna carinska zaštita po principu najpovlašćenije nacije, i niz trgovinskih sporazuma sa nižim carinskim stopama. Srbija ima složen sistem carinske zaštite. On je složen, jer su na snazi različiti sporazumi o povlašćenju i slobodnoj trgovini sa pojedinim zemljama i grupama zemalja. Pored toga, osetljivi domaći proizvodi koji se žele zaštititi imaju više carinske stope, dok proizvodi koji se ne proizvode i repromaterijali imaju niže carinske stope. Osim Srbije skoro sve zemlje u svetu imaju prosečno više carinske stope za poljoprivredne proizvode u odnosu na industrijske. Trend snižavanja prosečnog stepena opterećenja carinama u našoj

zemlji posledica je osim pregovora za pristupanje STO i smanjivanja carinske zaštite u trgovini sa zemljama CEFTA 2006 i EU.

Kada pristupi Svetskoj trgovinskoj organizaciji Srbija će se, između ostalog, obavezati na olakšavanje pristupa domaćem tržištu, kao i na ograničavanje sredstava agrarnog budžeta, plasiranog u mere koje nisu u skladu sa politikom STO (subvencionisanje cena, izvozne subvencije i slično), po dinamici i na nivou koji će biti rezultat pregovora. Članstvo u STO zahtevaće nekoliko važnih promena u trgovinskom režimu Srbije, i to u pravcu:

- smanjenja spoljne zaštite,
- smanjenja nivoa domaće podrške direktno povezane sa proizvodnjom,
- ukidanja izvoznih subvencija,
- ukidanja određenih vancarinskih barijera koje Srbija primenjuje.

Sva navedena smanjenja sprovodiće se fazno, da bi se domaća poljoprivreda i industrija prilagodile novim uslovima.⁴¹⁰

Naša privreda je i pre posmatrane dekade prošla kroz više eksternih i internih šokova u svom razvoju, od kojih su najveći raspad bivše Jugoslavije kroz ratove, nametnute ekonomske sankcije i NATO bombardovanje. Primetno je da se ni proizvodnja ni spoljna trgovina Srbije nije potpuno oporavila ni od ovih turbulencija, a poslednjih godina se nadovezala i svetska ekonomska kriza, kao i veliki naponi i zahtevi u pregovorima o prisupu EU i STO. Pomenuti pregovori u mnogome menjaju dosadašnja pravila poslovanja i u proizvodnji i u trgovini. Kao što smo videli iz analize spoljne trgovine Srbije postoje slabosti koje je potrebno i moguće rešiti da bi celokupna privreda napredovala.

Potrebno je uraditi veliki posao da bi se privreda Srbije oporavila od mnogobrojnih šokova. Oporavak će verovatno biti postepen i očekuje se da se postepeno ulazi u sve svetski važne institucije, da se uključuje u tokove svetske privrede i poveća svoje ušće u istim. Srpskoj privredi i trgovini u mnogome bi pomoglo u njenom napretku da se koriste informacione tehnologije koje su početkom 21. veka ubrzale svoj razvoj i postale neophodnost savremenog poslovanja. Osim toga, bilo bi neprocenjivo da se prepoznaju i podrže inovativna znanja koja bi mogla doprineti rastu srpskog izvoza. Naravno, strategija koja bi obuhvatila prioritete razvoja i usmerila sve potencijale, ljudske i materijalne, ka ostvarenju tih ciljeva bila bi poželjna. Na kraju, Srbija je relativno mala zemlja u svetskim okvirima i svaki izlazak na svetsko tržište mora biti dobro osmišljen i usmeren da bi se ostvarili maksimalni pozitivni rezultati.

⁴¹⁰ Republika Srbija Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, (2010), Nacionalni program poljoprivrede Srbije 2009-2011, Internet, <http://www.tehnologijahrane.com/standardi/nacionalni-program-poljoprivrede-srbije-2009-2011-16,23/12/2012>.

Zaključak

Međunarodni trgovinski sistem kakav poznajemo danas nastao je i dalje se razvija pod snažnim uticajem Opšteg sporazuma o carinama i trgovini i Svetske trgovinske organizacije. Države članice Svetske trgovinske organizacije uređuju svoje trgovinske odnose sa drugim državama članicama putem pregovora i tako dolazi do stvaranja zajedničkih pravila za odvijanje međunarodnih trgovinskih odnosa. GATT kao jedinstveni multilateralni sporazum tokom 47 godina postojanja i 8 rundi pregovora razvijao je multilateralni trgovinski sistem. Principi koje je ustanovio GATT, pre svega klauzula najpovlašćenije nacije, princip nacionalnog tretmana, princip snižavanja i konsolidacije carinskih stopa, predstavljaju temelj multilateralnog trgovinskog sistema.

Međunarodna trgovina je veoma značajna aktivnost svetske privrede što možemo videti i iz činjenice da je tokom druge polovine 20. veka svetska trgovina rasla brže nego svetska proizvodnja, a taj trend se nastavio i početkom 21. veka. Posmatrajući savremene svetske tokove proizvodnje, izvoza i uvoza robe, usluga i intelektualne svojine možemo primetiti da je period posle 1990. godine obeležen značajnim privrednim rastom, mereno porastom bruto domaćeg proizvoda. Međutim, isti period je imao još dinamičniji rast međunarodne trgovine, mereno kretanjem svetskog izvoza i uvoza.

Države preduzimaju razne mere kako bi spoljnu trgovinu regulisale u skladu sa interesima društvene zajednice. Pošto jedna zemlja nije u stanju da samostalno reguliše celu međunarodnu trgovinu ona stupa u međunarodne trgovinske odnose. Jedan od pojava oblika međunarodnih trgovinskih odnosa su multilateralni trgovinski odnosi koji podrazumevaju uspostavljanje odnosa između većine država u svetu, iz više regiona i sa više kontinenta, a u vezi sa trgovinskim pitanjima. Da bi se usvojile opšte prihvaćene mere i pravila u međunarodnoj trgovini potrebno je pregovarati putem multilateralnih trgovinskih pregovora.

Multilateralni trgovinski pregovori se odvijaju između strana koje nemaju ista pregovaračka prava i nisu u istoj pregovaračkoj poziciji što veoma utiče i na rezultat tih pregovora. Najveći uspeh multilateralnih trgovinskih pregovora koji su vođeni u okviru GATT je značajno snižavanje carinskih stopa. Uticaj međunarodnog trgovinskog sistema na realno snižavanje carina i rast obima međunarodne trgovine posebno je bio izražen u slučaju razvijenih zemalja i u slučaju industrijskih proizvoda. Sa druge strane, zemlje u razvoju su limitirano koristile međunarodni trgovinski sistem u oblasti carina, dok je snižavanje carina za poljoprivredne proizvode za sve

zemlje bilo zanemarljivo. Osim toga, opstale su tehničke i administrativne barijere koje i dalje otežavaju odvijanje spoljne trgovine i još uvek nisu regulisane pravilima STO. Osnivanjem, razvojem i radom Svetske trgovinske organizacije pokušava se ostvariti još jači uticaj i bolji rezultati u ovim oblastima.

Svetska trgovinska organizacija radi na uspostavljanju stabilnog, jasnog i transparentnog međunarodnog trgovinskog sistema. Ona ima uticaj na veliki broj spoljnotrgovinskih politika i trgovinskih režima, jer su gotovo sve zemlje sveta njene članice. STO vrši nadzor nad međunarodnim trgovinskim sistemom, koji obuhvata kako bilateralne trgovinske pregovore država, tako i multilateralne pregovore. Svetska trgovinska organizacija je mnogo više nego što je to bio GATT. Sistem rešavanja sporova u okviru STO je mnogo brži, više automatizovan i manje podesan za blokiranje u odnosu na raniji sistem u okviru GATT. Sistem pravila koja se poštuju u okviru STO čine u stvari sporazumi koji su zemlje članice stvorile tokom multilateralnih pregovora. Rezultate Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora možemo videti u velikom broju sporazuma, aneksa, odluka i dogovora koji se mogu sortirati u šest osnovnih delova: Sporazum o osnivanju STO, sporazumi za svaku od tri oblasti trgovine (roba, usluge i intelektualna svojina), oblast rešavanja sporova i oblast ispitivanja spoljnotrgovinskih politika. Učešće velikog broja zemalja potpisnica tokom Urugvajске runde pregovora dokazuje da je multilateralni trgovinski sistem GATT/STO prepoznat kao pravac koji je uspešan i koga treba pratiti u cilju razvoja i trgovinske reforme.

Kada je proces liberalizacije trgovine dobio u zamahu, zahvaljujući ujedno i održavanju multilateralnih rundi pregovora na kojima su se snižavale carinske stope, nastao je trend viših stopa rasta trgovine od stopa rasta proizvodnje u svetu. Možemo sa sigurnošću tvrditi da je međunarodni trgovinski sistem na čelu sa GATT i STO zaslužan za deo rasta obima svetske trgovine. Između ostalog, GATT i STO su omogućile zemljama članicama koje nisu imale prethodne trgovinske odnose da započnu međusobno trgovati.

U toku Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora, između ostalog, urađeno je preciznije definisanje i izdvajanje najvažnijih pitanja u pregovaračkom procesu koji se do tada vodio pod okriljem GATT, a od kraja runde u okviru STO, a to su: principi, procedure i tehnika pregovora, modaliteti rundi pregovora i formule za snižavanje carina. Principi, procedure i tehnike po kojima će se voditi multilateralni trgovinski pregovori, teme o kojima će se pregovarati, obuhvatnost tema, definicije i sadržaj pojmova o kojima će se pregovarati, kao i pojmova koji mogu imati neposredan i posredan uticaj na same pregovore i modaliteti pregovora utvrđuju se pre nego što počnu sami pregovori. Pregovaračke strane se dogovaraju o svemu navedenom tako da je to jedan vid pregovora pre samih pregovora. Započinjanje i učestvovanje u pregovorima je isključivo na dobrovoljnoj osnovi i prepušteno je volji zemalja članica. Konačni rezultat pregovora je najčešće smanjenje

carina, zadržavanje carina na postojećem nivou ili preuzimanje obaveze da one neće rasti iznad određenog nivoa.

Odvijanje rundi pregovora u praksi je veoma fleksibilno, mada se sve one vode određenim glavnim principima. Najvažniji principi po kojima se odvijaju pregovori u okviru Svetske trgovinske organizacije su princip nediskriminacije, zajedno sa tretmanom najpovlašćenije nacije i nacionalnim tretmanom, zatim pravilo prvobitnog pregovaračkog prava, pravo glavnog dobavljača, princip transparentnosti i najnoviji princip jedinstvenog poduhvata. Tokom pregovora sve zemlje članice STO mogu da daju svoj doprinos i da učestvuju u pregovorima. Međutim, u praksi je nemoguće da se predstavnici svih zemalja članica STO okupe na jednom mestu, da sednu za sto i pregovaraju. Zbog toga su uvedene određene procedure redovnih pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije.

Procedura redovnih pregovora podrazumeva da se na početku svake redovne runde pregovora osniva Komitet za trgovinske pregovore, koji postoji sve dok se ne zaključi ta runda. Često se dešava da se i pre osnivanja Komiteta odvijaju neformalni sastanci šefova delegacija u manjim grupama. Sami pregovori se vode u okviru većeg broja komiteta, potkomiteta i pregovaračkih grupa. Na taj način, na primer, Komitet za industriju ima obavezu da dostavlja Komitetu za trgovinske pregovore periodične izveštaje o napretku pregovora i postignutim rezultatima. Sa druge strane, predsedavajući Komiteta za trgovinske pregovore podnosi periodične izveštaje Opštem savetu i nalazi se pod njegovim nadzorom. Pošto je u praksi nemoguće pregovarati sa svim učesnicima odjednom u okviru samog Komiteta za trgovinske pregovore, on ima ulogu da koordinira tok pregovora i da obezbedi njegovo praćenje i transparentnost. Uloga predsedavajućeg je u tome da pomogne pregovaračima da nađu kompromis. Nakon što se predlozi podnesu formalno i iznesu inicijalni komentari ceo proces pregovora prelazi na neformalan nivo. Krug odlučivanja se zatvara na zasedanju Ministarske konferencije, na kojoj učestvuju sve članice STO odnosno Opšteg saveta koji radi između zasedanja Ministarske konferencije. U praksi se najveći deo pregovora odvija u okviru mnogobrojnih grupa koje su formirane prema zajedničkim interesima pregovarača, sličnom stepenu razvoja, geografskim vezama ili po nekom drugom kriterijumu. Procedura pregovora i proces odlučivanja u okviru STO se najčešće naziva procesom koncentričnih krugova, zato što se polazi od manjeg broja zemalja koje pregovaraju po grupama, da bi se ti krugovi pregovarača proširivali i na kraju konačna odluka donela konsenzusom. Odlučivanje konsenzusom podrazumeva da je organ doneo odluku o pitanjima koja su podneta na njegovo razmatranje ukoliko nijedna članica, odnosno njen predstavnik koji prisustvuje sastanku, ne glasa protiv predložene odluke. Ukoliko zemlja članica STO ne prisustvuje sastanku prilikom odlučivanja podrazumeva se da se uzdržava od glasanja ili se ne protivi donošenju takve odluke. Zato je veoma bitno da članice osiguraju prisustvo svojih predstavnika na sastancima na kojima se donose odluke o pitanjima koje one smatraju važnim i značajnim za svoju privredu.

Modaliteti u multilateralnim trgovinskim pregovorima predstavljaju metode odnosno načine na koji će se ti pregovori odvijati. Dogovaranje i usvajanje modaliteta rundi pregovora postao je veoma složen i dug posao, o čemu svedoči i tekuća Doha runda. Modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora su se vremenom značajno menjali. U početku su pregovori vođeni o svakom pojedinačnom proizvodu, što znači da su u suštini bili bilateralni. Zemlje koje su bile glavni dobavljači proizvoda na međunarodnom tržištu pripremile bi liste zahteva za one robe kod kojih te zemlje traže carinske koncesije od zemalja koje tu robu uvoze. Sa druge strane, pripremile bi i liste ponuda one robe za koju su spremni da zauzvat pruže carinske koncesije. Na taj način bi kada pregovori počnu videli gde postoje preklapanja između ponuđenog i zahtevanog. Ovakvi pregovori su mogli da dovedu do velikih smanjenja carinskih stopa kod proizvoda koji su bili subjekt pregovora, ali su bitno ograničili asortiman proizvoda, tako da su rezultati smanjenja carina imali ograničenu obuhvatnost. Ti pregovori su za rezultat imali veoma malo širenje koristi od trgovinskih koncesija na zemlje koje nisu direktno učestvovala u pregovorima ili nisu dale simetrične carinske koncesije, bez obzira na primenu pravila najpovlašćenije nacije. Tehnika pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu imala je i druge nedostatke i ograničenja, kao na primer, zemlje koje su imale mali izvoz i uvoz proizvoda o kojima se pregovaralo su u praksi bile isključene iz pregovaračkog procesa. Zatim, dolazilo je i do fokusiranja pregovora ka određenim proizvodima tako da su domaći proizvođači bili u stvari podsticani da postanu aktivni u odupiranju carinskim koncesijama za proizvode za koje su oni sami bili zainteresovani da proizvode. Osim toga, ova tehnika pregovora je zahtevala visoke troškove baš zbog svog fokusa na pojedinačne proizvode.

Sa porastom pregovaračkih tema i povećanjem broja zemalja učesnica u pregovorima uvedena je tehnika linearnog snižavanja carina. Formula za linearno snižavanje carina omogućila je daleko veći obuhvat proizvoda. Ali, sada se fokus pregovora prebacuje na izbor određene formule, tako da dolazi do sukoba mišljenja u izboru formule i u stvari ovi pregovori o formuli koji se odvijaju pre samih pregovora postaju sve duži i komplikovaniji. Linearno snižavanje carina, sa odredbom za listu izuzetaka gde zemlje mogu određene proizvode izdvojiti iz linearne formule i pregovarati o njima kao i ranije po tehnici pregovora proizvod po proizvod, dovodilo je do zloupotrebe ovih izuzetaka i zadržavanje zaštite. Osim toga, zemlje koje su u startu imale već niske carinske stope u proseku nisu realno mogle imati isti procenat sniženja carina kao i one zemlje sa visokim prosečnim carinskim stopama. Osim navedenih, uvedena je i tehnika pregovora sektor po sektor, međutim u pregovorima o liberalizaciji u okviru sektora, prostor za manevre u razmeni koncesija umanjen je u odnosu na linearnu tehniku i tehniku pregovora o svakom pojedinačnom proizvodu. Ako bi se ovom tehnikom usmerili na jedan sektor pregovori bi privukli pažnju najpre glavnog proizvođača i umesto da se smanje ili eliminišu trgovinske restrikcije za taj sektor rizikuje se dobijanje sporazuma koji bi

uveo kartel u celu industriju. Osim toga, iz razloga što bi veliki izvoznik trebao da pregovara sa mnoštvom zemalja manjih uvoznika koncesije bi bile zanemarljive. Razmenjene i ugovorene liste koncesije, bilo da su razmenjene tokom trgovinskih pregovora ili prilikom pregovora o pristupanju STO, postaju sastavni deo GATT. Za proizvode koji su sadržani u listama carinskih koncesija neće se primenjivati carine više od onih koje su navedene u listama, niti uvozne dažbine više od onih koje su bile na snazi u vreme kada su koncesije ugovorene.

Prema tome, za zemlje članice Svetske trgovinske organizacije krajnji i najvažniji cilj rudni pregovora je smanjenje carina i subvencija i to na način da smanjenje bude obavezujuće pod okriljem te organizacije. Modaliteti će im upravo reći kako da to urade. Kako su ti pregovori od potpisivanja GATT, preko stvaranja STO do danas imali sve više zemalja učesnica, tako su se i komplikovali, pa se rešenje našlo u dogovoru o modalitetima odnosno načinima na koji će pregovori biti vođeni. Pre svakih multilateralnih trgovinskih pregovora potrebno je, znači, dogovoriti modalitete a u srži tih modaliteta najvažnije je usvojiti formulu za snižavanje carina.

Tokom odvijanja rundi multilateralnih pregovora dolazilo je do mnogih predloga za izbor formule kojom će se sniziti carinske stope. Sve te formule možemo podeliti u dve kategorije: formule nezavisne od carine i formule zavisne od carine. Formule nezavisne od carine su formule koje smanjuju carinske stope u istom procentu, bez obzira na veličinu početne carinske stope. Kod formula zavisnih od carine procenat smanjenja u carinskim stopama zavistan je od inicijalne carinske stope. U ovaj tip spadaju i takozvane harmonizujuće formule koje imaju efekat smanjivanja disperzije početnih carinskih stopa i od kojih je najpoznatija švajcarska formula. Harmonizovana sniženja su osmišljena sa ciljem da se naprave veća sniženja na visokim carinama, dovodeći sve carinske stope bliže jedne drugima, što nazivamo harmonizovanje carinskih stopa. Švajcarska formula veoma je korisna i praktična za primenu, jer ona omogućava da se veće carinske stope smanje za veći procenat, a niže za manji procenat, tako da ukoliko je to i cilj kreatora spoljnotrgovinske politike onda će se i koristiti ova formula. Možemo zaključiti da švajcarska formula postiže najbolje rezultate u smanjivanju jaza između niskih i visokih carinskih stopa, jer kako se inicijalna carinska stopa povećava tako su sniženja sve veća za više carinske stope. Osim toga, veoma bitna karakteristika švajcarske formule je što njen koeficijent određuje maksimalnu finalnu carinu, tako da je ona unapred poznata. Međutim, formule za snižavanje carina stvorile su drugi problem. Sada se fokus pregovora prebacuje na izbor određene formule, a kako svaka zemlja pregovarač ima sopstvene interese dolazi do sukoba mišljenja u izboru formule. Skoro sve uticajne zemlje su iznele svoju formulu. U stvari, ovi pregovori o formuli u modalitetima koji se odvijaju pre samih pregovora postaju sve duži i komplikovaniji. U tome se može videti sve veći značaj koji imaju modaliteti rundi pregovora.

Varijacije u modalitetima rundi pregovora značajno utiču na pregovore o pristupu tržištu. Kako su najvažniji deo modaliteta formule za snižavanje carina

odabir određene formule ima snažan uticaj na pristup tržištu i na postignuti trgovinski režim. Pregovori o carinama vode se na bazi određene formule čiji bi cilj bio najšira moguća primena. Kada analiziramo multilateralne trgovinske pregovore pre svega je bitno istaći da se oni danas odvijaju u okviru Svetske trgovinske organizacije. Bilateralni i regionalni pregovori liberalizuju pristup tržištu između dve zemlje odnosno regije, a članstvo u STO omogućava preferencijalni pristup svetskom tržištu. Pravila Svetske trgovinske organizacije kreiraju jedinstven režim međunarodne trgovine po kome se odvija savremena trgovina. Indikatori režima međunarodne trgovine sadržani su u listama koncesija koje se formiraju svake runde pregovora. Na rundama pregovora u okviru sistema GATT/STO dogovaraju se trgovinske koncesije i liberalizuje režim međunarodne trgovine. Zemlje članice STO tokom rundi pregovora uklanjaju prepreke za pristup tržištu očekujući da će na taj način ostvariti spoljnotrgovinske prednosti i indirektno jačati svoju konkurentnost. Naravno, odobravaju se brojne trgovinske koncesije da bi se zauzvrat dobio olakšan pristup tržištu drugih zemalja članica. Najveće prepreke za pristup tržištu su uvozne carine i ostale mere zasnovane na ceni proizvoda, necarinske mere na granici i mere domaće politike. Carine predstavljaju jedan od najstarijih instrumenata spoljnotrgovinske politike koje su i danas u upotrebi. Kako one ograničavaju pristup tržištu, u okviru Svetske trgovinske organizacije, a ranije u okviru GATT, organizuju se runde multilateralnih trgovinskih pregovora na kojima zemlje pristaju da snize svoje carinske stope radi sniženja koje ostvaruju kod drugih zemalja partnera u pregovorima. Na taj način opšti nivo carinskog opterećenja zemalja članica Svetske trgovinske organizacije opada iz runde u rundu.

Na rundama zemlje ne pregovaraju o primenjenim carinskim stopama nego o vezanim carinskim stopama koje su obično više od primenjenih. Kada se pregovarači dogovore o formulama sve zemlje članice mogu da primene te formule na svoje carine i ograničenja tako da se na kraju tog procesa vezuju carine, odnosno zemlje se obavezuju da neće podizati carine iznad dobijenog nivoa. Države tokom rundi pregovora često žele da izdvoje određene svoje proizvode iz liberalizacije. Tada zemlja pregovarač te proizvode deklariše kao osetljive i traži da oni budu izuzeti od primene formule za sniženje carinske stope. Osetljivi proizvodi su oni proizvodi za koje jedna zemlja tvrdi da su joj od posebnog značaja u trgovini, odnosno da želi kontrolisati trgovinu i cene tih proizvoda.

Tokom postojanja GATT i sada STO proces liberalizacije nije bio konstantan nego je išao u talasima i to u skladu sa različitim rundama pregovora. Razvijene zemlje su tokom rundi pregovora značajno liberalizovale pristup tržištu i omogućile lakši ulazak na tržište drugim razvijenim zemljama. Najveći broj carinskih stopa u razvijenim zemljama ima nizak nivo, ali na nekoliko preostalih grupa proizvoda one su dosta visoke. Carinske tarife razvijenih zemalja pokazuju prisustvo eskalacije carina, tako da je otežan pristup tržištu za proizvode viših faza prerade. Takođe, za većinu potrošačkih, poljoprivrednih i radno-intenzivnih proizvoda carinske stope

su 10 do 20 puta veće od prosečnih ukupnih carinskih stopa. Trgovinski režim koji je proizašao iz poslednjih pregovora o pristupu tržištu je složen i veoma komplikovan, a slična rešenja se nalaze i u sektorima tekstila i odeće sa kombinacijom carina i kvota carina. Razvijene zemlje u poređenju sa zemljama u razvoju više štite sektore poljoprivrede i prerade hrane, dok je zaštita u zemljama u razvoju mnogo više balansirana, mada je takođe sveukupno visoka, sa fokusom na prehrambene i neprehrambene proizvode. Proklamovani princip značajnog sniženja carina putem reciprociteta i uzajamne koristi nailazi u praksi na gotovo nepremostive teškoće. Zbog toga je pažljiva priprema i utvrđivanje modaliteta rundi pregovora veoma važan postupak za uspešno odvijanje samih pregovora.

Kako se GATT, a kasnije i STO, stalno razvijala i primala nove zemlje članice rastao je i uticaj zemalja u razvoju u okviru tog sistema. Iako su u početku prilikom izgradnje međunarodnog trgovinskog sistema bile na rubu događaja, ove zemlje su u međuvremenu preuzele aktivnu ulogu u formiranju tema o kojima će se razgovarati u okviru STO kao i značajnog uticaja na donošenje odluka u njihovom interesu. Zemlje u razvoju su svoju zajedničku akciju usmerile pre svega ka otklanjanju prepreka koje ometaju povećanje njihovog izvoza u razvijene zemlje. Problemi koji takođe udaljavaju zemlje u razvoju od Svetske trgovinske organizacije proističu iz strukture izvoza i udela koji pojedine od ovih zemalja imaju u ukupnoj svetskoj trgovini. Ukoliko se izvozna struktura jedne zemlje uglavnom sastoji od proizvoda u neprerađenom ili nisko prerađenom obliku, a takvi proizvodi ili ne podležu carinama ili podležu u manjoj meri pri uvozu razvijenih zemalja, tada one nemaju gotovo nikakvu korist od klauzule najvećeg povlašćenja Svetske trgovinske organizacije. Te iste zemlje, sa druge strane, dolaze u situaciju da kao uvoznice gotovih proizvoda čine ustupke tih proizvoda, čak i onda kada su im prihodi od carina usmereni u ekonomski razvoj čitave zemlje. Na taj način svako sniženje carina koje sprovode zemlje u razvoju povlači za sobom smanjenje budžetskih prihoda. Sa druge strane, zemlje u razvoju koje izvoze prehrambene proizvode ili neke druge koje su predmet visokog carinskog opterećenja u razvijenim zemljama mogu imati velike koristi od klauzule najvećeg povlašćenja prilikom međunarodnih trgovinskih pregovora.

Smanjivanje carina nije dovoljno za zemlje u razvoju tako da bi ih prihvatile zemlje u razvoju ono mora biti praćeno i dodatnim merama pomoći, kao što su specijalne odredbe i olakšice u korist zemalja u razvoju, inicijativa o pristupu tržištu bez carina i bez kvota, Inicijativa pomoć za trgovinu i slično.

Modaliteti zasnovani na formulama imaju potencijal da doprinesu više izbalansiranom paketu koncesija između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Ovakvi modaliteti zahtevaju sniženja u relativno visokim carinama sa kojima se prilikom izvoza suočavaju manje i siromašnije zemlje, koje teško da mogu napraviti napredak u metodi sa listama zahteva i listama ponuda zbog male veličine sopstvenih tržišta. Takođe, modaliteti zasnovani na formulama su u mogućnosti da smanje zaštitu

u više zaštićenim sektorima kod zemalja u razvoju, povećavajući efikasnost u ovim zemljama, a na taj način bi se stimulisala trgovina između samih zemalja u razvoju.

Na rundama pregovora se osim o carinskim sniženjima javila tema ukidanja necarinskih barijera u međunarodnoj trgovini. Ove barijere su opstale i do danas uprkos merama za njihovo suzbijanje i ograničavanje, pre svega zato što kada se god usvoji neki set mera nastanu nove vrste barijera koje izlaze iz okvira regulative. Opšti sporazum o carinama i trgovini radio je na eliminaciji kvantitativnih restrikcija pa je i bila na snazi opšta zabrana kvantitativnih ograničenja. Međutim, postojali su izuzeci od ovog pravila na neke poljoprivredne proizvode, zbog spoljnih finansijskih poteškoća i neravnoteža platnog bilansa, zaštite mlade industrije, u slučaju nastanka naglog i neočekivanog uvoza konkretnog proizvoda i slično. Kvantitativne restrikcije su postepeno izbacivane iz upotrebe od strane razvijenih zemalja, ali su se zadržala ograničenja u poljoprivredi i u tekstilnom sektoru. Bitno pravilo koje je usvojeno završnim dokumentom Urugvajске runde je da se zabranjuje svaki trgovinski protekcionizam u obliku necarinskih barijera. Zaštitna politika se pretežno usmerava na carine odnosno određuju se pravila kada i koliko dugo se mogu primenjivati mere administrativne kontrole uvoza ili necarinske dažbine i takse. Na taj način su pod okriljem STO međunarodno regulisane tradicionalne necarinske barijere i deo tehničkih barijera trgovini, dok drugi deo tehničkih barijera i administrativne barijere još nisu međunarodno regulisani.

Postići dogovor između velikog broja zemalja članica Svetske trgovinske organizacije nije ni malo lako. Kada se taj dogovor i postigne mora se imati u vidu da je međunarodni trgovinski sistem baziran, osim na multilateralnim odnosima, i na velikom broju regionalnih integracija i preferencijalnih sporazuma. Regionalni sporazumi i preferencijalne šeme su u stanju da umanje efekte onoga što je postignuto u okviru Svetske trgovinske organizacije. Kao najvažniji rezultat sistema GATT/STO ističe se snižavanje prosečnih carinskih stopa u razvijenim zemljama. Prema tome rezultat nije nikada bio drastična carinska liberalizacija već pre svega uspešna politika vezivanja carina. Preuzete obaveze podrazumevaju pismenu garanciju da zemlja članica STO neće podići zaštitu ili uvesti podršku, odnosno subvenciju domaćoj privredi iznad nivoa na koji se obavezala, a često se dešava da su taj nivo zemlje smanjile unilateralno i da neće primenjivati određene politike koje su štetne za spoljnotrgovinske partnere. Ovakav pristup u rundama pregovora doneo je dobre rezultate u postizanju značajnog smanjenja carina, međutim podbacio je u postizanju većeg proporcionalnog smanjenja viših carina i samim tim i u ublažavanju ili eliminaciji eskalacije carina. Proizvodi sa višim carinskim stopama obično su imali proporcionalno manja sniženja.

Da li su dogovorena sniženja carina u okviru multilateralnih trgovinskih pregovora doprinela i koliko doprinose stvarnom povećanju međunarodne razmene, ili drugim rečima, da li su smanjile restriktivnost carinske zaštite odnosno omogućile

carinsku liberalizaciju gotovo je nemoguće precizno ustanoviti. Rezultati našeg istraživanja pokazuju da GATT odnosno STO smanjuje nestabilnost u izvozu i to u suštinski statistički značajnom obimu. Ne samo da Svetska trgovinska organizacija smanjuje kolebljivost izvoza, već smanjivanje nestabilnosti izvoza samo po sebi dovodi do povećanja nivoa izvoza. STO promovisanjem i uspostavljanjem stabilnosti međunarodne trgovine podstiče preduzeća na obavljanje spoljne trgovine i na investiranje u inostranstvu.

Disciplina koju uvodi Svetska trgovinska organizacija kroz vezivanje carina tokom rundi multilateralne trgovinske pregovora predstavlja način na koji se zaštita ograničava i postaje transparentna i predvidljiva, a samim tim njen uticaj na distorziju trgovine postaje znatno manji. Vezivanjem carina vrši se direktan uticaj na trgovinske režime zemalja članica Svetske trgovinske organizacije i pokušava se uvesti određena doza sigurnosti u međunarodnoj trgovini. Iz toga sledi da je dobrobit za privredu mnogo veća kada postoji jednom određen i unapred poznat stepen zaštite, nego kada ta zaštita varira i ne može se predvideti njen stepen odnosno visina. Ovo se najbolje vidi kroz pregovore gde se vezivanjem carina smanjuje mogućnost varijabilnosti spoljnotrgovinske politike. Na taj način se može utvrditi varijabilnost trgovinskog režima i ponuditi analitički okvir za istraživanje posledica uspostavljanja obaveza u okviru STO, a radi postizanja relativne sigurnosti pristupa tržištu.

U želji da zaštiti sopstvenu privredu od spoljnih šokova država uvodi jaču zaštitu, najpre ograničavanjem uvoza. Kada posmatramo zaštitu u razvijenim i zemljama u razvoju, izdvaja se pojava da razvijene zemlje više štite sektore poljoprivrede i prerade hrane, dok je zaštita u zemljama u razvoju mnogo više balansirana, mada je takođe sveukupno visoka, sa fokusom na prehrambene i industrijske proizvode. Ako bi bila ostavljena mogućnost da se pod okriljem STO pojedinačna carina može jednostrano podići, olakšavanje pristupa tržištu bi imalo daleko slabije pozitivne efekte, jer bi stalno bila prisutna neizvesnost promene odluke pojedine države. Kada država u želji da zaštiti sopstvenu privredu pribegava merama koje ograničavaju uvoz time se vrši poremećaj na tržištu i ograničava pristup tržištu. Unapred poznat pristup tržištu, proizašao iz carinske liberalizacije i bez varijacija u trgovinskom režimu, daće daleko bolje rezultate i pozitivne efekte na dobrobit celokupne privrede zemlje. Tome teži i Svetska trgovinska organizacija svojom praksom vezivanja carina putem multilateralne trgovinske pregovora.

Indeks omogućavanja trgovine meri do kog su stepena države razvile svoje institucije, politiku i usluge olakšavajući slobodan protok robe preko granice do konačne destinacije. Najbolje rangirane zemlje prema indeksu omogućavanja trgovine su relativno male zemlje, sa otvorenom privredom kod kojih je spoljna trgovina veoma razvijena. Ovim zemljama spoljna trgovina omogućava razvoj privrede koji ne bi bio moguć u tom obimu samo sa relativno malim unutrašnjim tržištem. To je model ka kome Srbija treba da teži.

Urugvajaska runda multilateralnih trgovinskih pregovora opisivana je kao istorijska i revolucionarna u razvoju multilateralnog trgovinskog sistema. Na njoj je nakon blizu pedeset godina stvorena Svetska trgovinska organizacija. Na kraju Urugvajske runde multilateralnih trgovinskih pregovora bilo je dogovoreno da se globalno snize carine za jednu trećinu tokom narednih deset godina. U dva najspornija sektora poljoprivredi i sektoru tekstila i odeće ostvaren je poseban dogovor. Dogovoreno je da se smanji zaštita u poljoprivredi kroz pretvaranje svih barijera u međunarodnoj trgovini u carine, kao i da se tokom narednih godina snižava budžet za poljoprivredu, snižava budžet za izvozne subvencije i snizi vrednost proizvodnje za izvoz. U sektoru odeće i tekstila dogovoreno je pretvaranje svih barijera trgovini u carine tokom narednih godina. Osim toga dogovoreno je uvođenje novih ograničenja na subvencije, uključujući i postepeno ukidanje subvencija koje direktno ometaju trgovinu. Ono što je veoma značajno i smatra se velikom promenom i napretkom u odnosu na dosadašnji GATT je što je dato ovlašćenje Sekretarijatu GATT da nadgleda spoljnotrgovinske politike zemalja članica. Između ostalog, kao uspeh Urugvajske runde smatra se i uspostavljanje novih standarda za intelektualnu svojinu i uspostavljanje multilateralnih trgovinskih pravila za liberalizaciju trgovine uslugama.

Najviše koristi od Urugvajske runde su, kako je vreme pokazalo, imale razvijene zemlje, dok su deo dobiti ostvarile i nekoliko velikih izvoznih zemalja u razvoju. Ispostavilo se da su procene, pogotovo deo koji se odnosi na zemlje u razvoju, previše optimističke. U stvari, veliki broj siromašnih zemalja imalo je negativne posledice po privredu kao rezultat ove runde pregovora. Pored svega, agenda Urugvajske runde u svom najvećem delu bila je podređena prioritetima razvijenih zemalja. Dobici u pristupu tržištu, na primer, bili su koncentrisani u oblastima koje su u polju interesa razvijenih zemalja i bilo je samo marginalnih pomaka po pitanju prioriteta za zemlje u razvoju, pogotovo u oblasti poljoprivrede i tekstila. Iako je pretvaranje necarinskih barijera u trgovini carine tokom Urugvajske runde bio važan korak napred, zaštita uvoza u sektoru poljoprivrede je i dalje ostala visoka, netransparentna i suprotna razvojnim tendencijama. Sporazum o poljoprivredi ostavio je u nasleđe Doha rundi veliki broj problema. Urugvajaska runda pregovora dovela je do još jednog smanjenja carina za industrijske proizvode, kao i prethodne runde pregovora u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini. Preuzete obaveze iz Urugvajske runde pregovora u sektoru usluga pokazuju da nije došlo do značajne liberalizacije već da se pre svega zadržao zatečeni status.

Prva runda multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru Svetske trgovinske organizacije pokrenuta je na četvrtom sastanku Ministarske konferencije koji je održan od 9. do 13. novembra 2001. godine u Dohi usvajanjem Ministarske deklaracije. Proklamovanjem za osnovni cilj ove runde pregovora dalju liberalizaciju međunarodnog trgovinskog sistema, uz uvažavanje razvojnih potreba zemalja u razvoju, ona je postala poznata i pod nazivom Razvojna runda. Na ovoj rundi je

pokrenut veliki broj tema za pregovaranje pa je organizovanje i usmeravanje ovako velikih pregovora bilo veoma zahtevno i zato je pod nadzorom Opšteg saveta osnovan Komitet za trgovinske pregovore, sa mandatom da uspostavi mehanizme za sprovođenje pregovora i da nadgleda njihov napredak. Na samom početku runde odlučeno je da sprovođenje i zaključivanje pregovora, kao i stupanje na snagu usaglašenih sporazuma, bude u skladu sa metodom jedinstvenog poduhvata. Odabir modaliteta pregovora pokazao se još komplikovaniji nego u prethodnim rundama pod okriljem GATT iz više razloga. Pre svega zbog postojanja mnogo veće disperzije između inicijalnih carinskih režima aktivnih zemalja članica Svetske trgovinske organizacije nego što je to bila situacija u ranijim rundama pregovora, zatim zbog postojanja širokog jaza između primenjenih carinskih stopa i vezanih carinskih stopa, kao i zbog postojanja mnogo većeg broja zemalja aktivnih učesnica u pregovorima.

Na pregovorima o industrijskim proizvodima dogovoreno je da se lansiraju pregovori o snižavanju carina za sve industrijske proizvode, a cilj je bio da se smanje ili gde je to moguće ukinu carine, a takođe i eliminišu carinski vrhovi, visoke carine, eskalacija carina i necarinske barijere, koje se posebno odnose na proizvode koje izvoze zemlje u razvoju. Ovi pregovori se vode u okviru Pregovaračke grupe za pristup tržištu industrijskih proizvoda. Usvojena formula bi se primenila na carinske stope koje će se dobiti nakon potpune primene već postojećih STO sporazuma. Pregovori o poljoprivredi započeti su u okviru Komiteta za poljoprivredu u tri oblasti pregovora i to: olakšavanje pristupa tržištu kroz snižavanje stepena zaštite domaćih tržišta, postepeno snižavanje do potpunog ukidanja izvoznih subvencija i značajno snižavanje domaće podrške koja utiče na pojavu poremećaja na tržištu. Pregovori o pristupu tržištu poljoprivrednim proizvodima treba da se sprovedu uz poštovanje principa specijalnog tretmana za zemlje u razvoju i uzimanja u obzir pitanja koja imaju indirektnu vezu sa poljoprivredom (kao što su ispravnost hrane, razvoj seoskih područja i zaštita životne sredine). Što se tiče modaliteta pregovora o uslugama pregovori se odvijaju pod okriljem Saveta za trgovinu uslugama. Osnove za pregovore o uslugama predstavljaju Opšti sporazum o trgovini uslugama, Ministarska deklaracija iz Dohe, Pravila i procedure za pregovore o trgovini uslugama, modaliteti za poseban tretman najmanje razvijenih zemalja i julski paket. Pregovori o svim temama su od početka i pored jasnih mandata i preciznih rokova tekli suviše sporo i sa velikim problemima. Sa jedne strane zemlje u razvoju su pokušavale da olakšaju pristup tržištu za njihove proizvode što je deo mandata Doha runde, a sa druge strane razvijene zemlje su insistirale na preuzimanju dodatnih obaveza i otvaranju novih oblasti pregovora.

U multilateralnim trgovinskim pregovorima i pored toga što je dolazilo do proširivanja tema na svakoj narednoj rundi, glavni cilj pregovora bio je i ostao snižavanje carina. Modaliteti multilateralnih trgovinskih pregovora i izbor formule na kojima će se oni zasnivati postali su najveća prepreka nove runde pregovora – Doha runde. Stroga i dosledna primena formule koja bi smanjila carinske vrhove

naišla je na politički otpor kod velikog broja zemalja, iako bi sa druge strane ona proizvela velike koristi u pogledu pristupa tržištu, jer varijacije u modalitetima rundi pregovora značajno utiču na pregovore o pristupu tržištu zemalja članica STO. Tokom više od deset godina pregovora u okvirima Doha runde bilo je više predloga za izbor formule u modalitetima, od kojih su najvažniji sledeći: 1. kombinacija dva predloga Harbinson predloga za poljoprivredu i Žirard predloga za industriju, oba podnesena u 2003. godini – Harbinson i Žirard scenario; 2. predlog SAD-a na Ministarskoj konferenciji u Hong Kongu – SAD scenario; 3. predlog od strane Evropske unije – EU scenario; 4. predlog G-20 – G-20 scenario; i 5. paket iz jula i decembra 2008. godine, kao hronološki poslednji i verovatno najprihvatljiviji za većinu zemalja učesnica u pregovorima – scenario 2008. Modalitet iz 2008. godine kao predlog Generalnog direktora STO odbijen je tako da su u toku pregovori o njegovim izmenama. Ovaj modalitet ima najviše šanse da na kraju bude sa određenim izmenama i dopunama usvojen kao konačni čime će se moći okončati i pregovori o pristupu tržištu. Konačnim usvajanjem formule i zaključivanjem Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora bile bi ukinute velike razlike između primenjenih i vezanih carinskih stopa kod poljoprivrednih proizvoda, što bi dalo mogućnost narednoj rundi pregovora da lakše snižava osim vezanih i primenjene carinske stope. Osim toga, na ovaj način, u godinama posle Doha runde, ne može dolaziti do velikih šokova izazvanih podizanjem primenjenih carinskih stopa jer je njihov maksimum određen vezanim stopama.

Trenutno u odabiru modaliteta Doha runde cirkulišu različite verzije fazne formule za poljoprivredne proizvode, uzimajući u obzir uvozne carine i domaće subvencije, kao i švajcarske formule za industrijske proizvode uključujući specijalni i diferencijalni tretman. U pregovorima o olakšanju pristupa tržištu industrijskih proizvoda usvojena je švajcarska formula, a do sada su određeni i koeficijenti za formulu. Razvijene zemlje bi koristile u švajcarskoj formuli koeficijent 8 sve bez razlike u primeni, a zemlje u razvoju bi imale izbor od tri opcije koeficijenta 20, 22 i 25. U pregovorima o olakšanju pristupa tržištu poljoprivrednih proizvoda usvojena je fazna formula za snižavanje carina, sa četiri opsega primene. Primenom fazne formule dobilo bi se proporcionalno smanjenje carine koje se povećava kretanjem naviše između četiri grupe. Modaliteti pregovora o uslugama na Doha rundi nisu zasnovani na formuli za usluge nego na individualnim ponudama od strane svake članice STO na polju pristupa tržištu i nacionalnog tretmana u određenim sektorima. Nažalost, sektor usluga je još uvek prepun necarinskih barijera koje uključuju i zabrane i kvote i diskriminatorne mere. Pregovori o necarinskim barijerama u međunarodnoj trgovini se većim delom vode u sklopu ostalih pregovora o pristupu tržištu, pa kada se završe ti pregovori o pristupu tržištu, odnosno kada budu konačno usvojeni modaliteti, tada će biti privedeni kraju i pregovori o necarinskim barijerama na Doha rundi.

Jednom kada se dogovore formule za snižavanje carina kod industrijskih i poljoprivrednih proizvoda na Doha rundi države članice Svetske trgovinske organizacije mogu ih primeniti na svoje carine i subvencije i formirati nove nivoe carinskih stopa. Ne treba, međutim, očekivati da će zaključenje Doha runde doneti veliku i opštu liberalizaciju u okviru svetskog trgovinskog sistema, ali će stvoriti veću sigurnost u poslovanju i olakšaće pristup tržištu. Zaključenje ove runde donelo bi jačanje simboličko i suštinsko same Svetske trgovinske organizacije, osnažila bi se njena uloga u sprečavanju protekcionizma, posebno u kriznim vremenima.

Doha runda se vodi sa krajnjim ciljem uklanjanja prepreka za pristup tržištu zemalja članica STO. Proklamovani zadatak tih multilateralnih pregovora je da se svim zemljama omogući pristup tržištima drugih zemalja članica STO pod ravnopravnim uslovima. Na taj način bi se prema očekivanjima ostvarile spoljnotrgovinske prednosti i indirektno jačala konkurentnost. Što se tiče necarinskih barijera, multilateralni trgovinski sistem GATT/STO, pomogao je zemljama članicama da smanje ili ograniče necarinske barijere u trgovini, ali je još ostalo dosta toga da se uradi na novoj Doha rundi, jer su se ograničenja zadržala u pojedinim oblastima, posebno u poljoprivredi i tekstilnoj industriji. Zbog zabrane kvota i drugih kvantitativnih necarinskih barijera i stroge regulacije drugih tradicionalnih barijera, kao što su antidampinške i kompenzatorne mere, države članice Svetske trgovinske organizacije pribegavaju primeni novih vidova necarinskih barijera kao što su tehničke i administrativne. To međutim ne dokazuje neuspešnost međunarodnog sistema u suzbijanju ovih mera koje štete trgovini, već pokazuje njihovu veliku sposobnost prilagođavanja i menjanja da bi se uskladile sa promenama i uvedenim procedurama njihovog suzbijanja u međunarodnom trgovinskom sistemu.

Nakon primene švajcarske formule vezane carinske stope kod razvijenih zemalja za industrijske proizvode biće manje od 8%. Trenutno najviše carine koje primenjuju razvijene zemlje koncentrisane su u sektorima tekstila, odeće i obuće. Kada se ove carinske stope snize na nivo ispod 8% one će biti manja prepreka trgovini nego što su necarinske barijere ili čak transportni troškovi. Osim zemalja u razvoju izvoznica tekstila, odeće i obuće korist od ovoga olakšavanja pristupa tržištu imaće i krajnji potrošači u razvijenim zemljama. Prosečne vezane carine industrijskih proizvoda kod zemalja u razvoju posle uspešno završene Doha runde multilateralnih trgovinskih pregovora kretaće se u rasponu od 5,5% do 14,5%, što je takođe značajno smanjenje u odnosu na trenutno stanje. Dok se uspešno ne okonča Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora primenjuje se Sporazum o poljoprivredi koji je zaključen na Urugvajskoj rundi. Međutim, dosadašnja primena ovog Sporazuma može se oceniti kao veoma spora liberalizacija međunarodne trgovine poljoprivrednim proizvodima. Ponderisani proseci primenjenih carina za poljoprivredne proizvode su daleko viši nego za industrijske proizvode, što nam dokazuje tendenciju jače zaštite poljoprivrednih proizvoda kako u razvijenim zemljama tako i u zemljama u razvoju.

Na dnevnom redu Doha razvojne runde nalaze se mere koje će, kada se usvoje, doneti liberalizaciju u ovim oblastima i omogućiće mnoga poboljšanja u pristupu tržištu. Prosečne carine na koje nailaze izvoznici poljoprivrednih proizvoda će opasti, a za zemlje u razvoju je posebno važno što će carinski vrhovi za radno intenzivne proizvode biti značajno smanjeni. Međutim, ono što se trenutno nalazi kao ponuda u međunarodnim trgovinskim pregovorima ne zadovoljava očekivanja koje je veliki broj zemalja imao na početku Doha razvojne runde. Predviđa se da će se sa zaključenjem Doha runde globalni izvoz povećati za 2 odsto. To naglašava skromnu, ali ipak pozitivnu tendenciju aktuelnih modaliteta. Dodatni izuzeci od formula koji su predviđeni i više nego kompenzuju veoma stroge koeficijente u trenutno aktuelnim formulama u okviru modaliteta za smanjenje carina poljoprivrednih i industrijskih proizvoda. Čak i malo povećanje obima osetljivih proizvoda imalo bi jak uticaj na uvoz i na prihode od carina. To predstavlja možda i najveću dilemu samih pregovora, a to je pojava da se u početku pregovora veoma ambiciozno definišu formule za snižavanje carina, da bi se, međutim, sa uvođenjem mnoštva izuzetaka od primene te formule ona sve više podrivala i činila prihvatljivijom za sve zemlje učesnice u pregovorima. Važno je i istaći da Doha razvojna runda da ne bi dovela do gubitaka za najmanje razvijene zemlje mora biti podržana od dve, ako ne i više posebnih Inicijativa (Inicijativa bez carina i bez kvota i Inicijativa pomoć za trgovinu).

Na devetoj Ministarskoj konferenciji STO, koja je održana na Baliju 2013. godine, usvojen je Sporazum o trgovinskim olakšicama, odluke u vezi poljoprivrede i pamuka, kao i odluke u vezi razvoja i najmanje razvijenih zemalja. Usvojeni Sporazum treba da omogući smanjenje birokratije na carinima širom sveta, poboljšanje uslova trgovine najsiromašnijim zemljama, a zemljama u razvoju zaobilazanje pravila o poljoprivrednim subvencijama za najsiromašnije stanovništvo. Olašavanje protoka robe preko granica će prema mišljenju članica Svetske trgovinske organizacije podstaći međunarodnu trgovinu. Ovaj uspeh bi trebalo da obnovi poverenje u sposobnost Svetske trgovinske organizacije da snizi barijere u međunarodnoj trgovini i da oživi tržište. Nažalost, postignuti sporazum predstavlja relativno mali uspeh posmatrano u odnosu na velika očekivanja i planove koji su bili na početku Doha runde pregovora.

Tačnu procenu efekata carinske liberalizacije koji su proizašli ili koji će proizaći iz sporazuma sa rundi multilateralnih trgovinskih pregovora je veoma teško uraditi. Dobijene liste koncesija i obaveza po završetku svake runde sadrže i carinske koncesije po klauzuli najpovoljnije nacije i preferencijalne carinske koncesije, dok stvarna zaštita u praksi svake države odgovara nekoj trećoj vrednosti, najpre preferencijalnim primenjenim carinama. Različite analize, posebno aktuelne Doha runde pregovora, mogu dati rezultate koji ili potcenjuju ili precenjuju efekte postignute olakšavanjem pristupa tržištu ostvarene putem multilateralnih trgovinskih pregovora. Pre svega, procene vrednosti trgovinskih ili drugih dobitaka od Doha runde ne smeju da zanemaruju vrednost obaveza koje će zemlje članice sa

završetkom ove runde preuzeti, a odnose se na obavezu da ne podižu stepen zaštite odnosno subvencionisanja domaće industrije iznad određenih precizno definisanih nivoa carinske zaštite, kao i da se povinuju određenim pravilima vođenja trgovinske politike. Možda najvažnije dostignuće Doha runde je dodatna sigurnost tržišnog pristupa koja proizilazi iz nove politike konsolidacije carinskih stopa i nova disciplina u domenu programa subvencionisanja. Modaliteti koji se koriste i pored verovatnih izuzimanja pojedinih proizvoda iz njihove primene, stvorice novi pristup tržištu koji će doneti dobitke u stvaranju realnog dohotka u zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije.

Pregovori Srbije o pristupanju STO traju od 2005. godine. Uspešan i skori završetak pregovora za pristup Svetskoj trgovinskoj organizaciji zavisi od toga kojim tempom zemlja ispunjava posebne uslove koje je postavila ta organizacija. Završetak pregovora ne zavisi samo od Srbije, već i od zemalja članica STO sa kojima naša zemlja tokom procesa pristupanja vodi pregovore na osnovu predloga koncesija, odnosno pregovore o pristupu tržištu. Međutim, kako proces pregovora nije ograničen samo na one zemlje koje su od početka učestvovala u njima može uvek doći do nepredviđenog produžavanja usled ulaska nove članice STO u pregovore o pristupu Srbije. Na taj način, što se više produžava proces pregovora i ne dolazi do njegovog kraja, javlja se mogućnost da nastupaju nove zemlje sa svojim zahtevima u pregovorima. Ovo možemo istaći kao veći nedostatak pregovora o pristupanju, jer proizilazi da sam proces nije precizno definisan tako da svaka zemlja ima različit tok i dužinu pregovora, a na kraju se i daju različite koncesije. Rezultati i dužina pregovora najviše zavise od veštine pregovarača kao i od korektnosti partnera koji pregovaraju sa Srbijom.

Kada naša zemlja pristupi STO od toga pod kojim to uslovima uradi zavisice i njen budući privredni razvoj i mogućnosti širenja tržišta za plasman domaćih proizvoda. Trend koji je prisutan u pregovorima o pristupanju je da se uslovi sve više zaoštavaju sa svakom novom zemljom članicom. Pored toga, zemljama koje su poslednjih godina pristupile i koje tek žele da pristupe Svetskoj trgovinskoj organizaciji traži se da odobre značajne spoljnotrgovinske koncesije i to zemljama koje su već postojeće članice. Na taj način traži se iz godine u godinu da se carinske stope vežu na sve nižem nivou, pa se i jaz koji postoji u vezanim carinskim stopama starih članica STO i novih sve više povećava. Zbog toga je potrebno što je više moguće požuriti sa trenutnim procesom pristupanja Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Ostanom izvan sistema STO naša zemlja ne bi ostvarila nikakvu korist, a jedino što bi se moglo navesti kao negativan efekat pristupanja ovoj međunarodnoj organizaciji su troškovi koje smo imali i koje ćemo imati zbog implementacija potpisanih sporazuma i sprovođenja institucionalnih, pravnih i regulatornih reformi. A nakon članstva u STO država zadržava pravo da štiti domaće proizvođače od nefer trgovinske prakse drugih kao što je uvoz po dampinškim cenama i uvoz subvencionisane robe.

Pristupanje STO predstavlja važan element strategije razvoja Srbije. Stupanjem u Svetsku trgovinsku organizaciju, sada u najnovijim pregovorima u Doha rundi, predviđena je i mogućnost pružanja olakšica zemljama novim članicama što Srbija mora iskoristiti. Srbija je zemlja male veličine koja je visoko zavisna od spoljne trgovine. Ukoliko želi napredak spoljnotrgovinske saradnje i bolje pozicioniranje na svetskom tržištu mora da ispuni sve uslove koje joj postavlja proces pridruživanja, da bi kasnije ostvarivala koristi iz članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Posmatrano na duži rok ukupne koristi od ekonomske integracije su veće od visokih troškova pridruživanja. Čak ukupni efekti članstva su i značajniji od samih ekonomskih koristi. U pozitivne efekte možemo ubrojati i proširenje mogućnosti za saradnju kao i razvojnih potencijala ne samo spojne trgovine nego i cele privrede. Kada zemlja postane članica Svetske trgovinske organizacije njen trgovinski režim postaje regulisan prema pravilima ove organizacije. Na taj način utvrđena su jasna pravila za sve domaće privrednike i za sve strane investitore ili trgovce koji žele da nastupe na našem tržištu.

Multilateralni trgovinski sistem pod okriljem Svetske trgovinske organizacije okupio je zemlje koje ostvaruju većinu svetskog izvoza, pa kada niste članica otvara se velika mogućnost diskriminacije preduzeća iz vaše zemlje na tržištima zemalja članica. Kada niste zemlja članica STO ovu diskriminaciju niko ne kažnjava.

Učešće Srbije u svetskoj privredi shodno veličini zemlje i snazi njene privrede je malo. Pored toga, Srbija već dugi niz godina ima daleko veći uvoz nego izvoz robe što nas čini uvezno zavisnom privredom. Kada se uporedimo sa zemljama Zapadnog Balkana Srbija u odnosu na ostale države ima nižu konkurentnost privrede. Brojni su problemi loše konkurentnosti zemalja Zapadnog Balkana, ali jedna od onih koje možemo istaći su mali izvoz na svetsko tržište, kao i loša struktura tog izvoza. Carinski režim Srbije je znatno liberalniji od prosečnog carinskog režima njenih spoljnotrgovinskih partnera i to u svim najznačajnijim sektorima privrede. Svetska trgovinska organizacija prihvata činjenicu postojanja osetljivih sektora i zemljama kandidatima dopušta duži period zaštite ovih sektora. Kada uporedimo carinski režim Srbije uočavamo da je on znatno liberalniji od prosečnog carinskog režima drugih zemalja na njenom nivou razvoja. Iz toga proizilazi zaključak da su izvoznici iz Srbije opterećeni znatno višim carinskim stopama na izvoznim tržištima nego što su carinska opterećenja za izvoz na tržište Srbije. Nažalost, ovo dodatno negativno utiče i na već slabo konkurentna preduzeća iz Srbije. Naša zemlja u pregovorima o pristupanju sa Svetskom trgovinskom organizacijom mora da izdejsvuje što manje sniženje carinskih stopa. Osim toga, potrebni su što duži rokovi za prilagođavanje koji se odobravaju novoprimitljenim zemljama. Preduzeća koja su orjentisana ka stranom tržištu preferiraju predvidljivost i transparentnost u trgovinskim tokovima, što im upravo i obezbeđuje članstvo njihove zemlje u Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Ako bi u analizu uključili i brojne necarinske barijere koje se danas u svetu primenjuju, videli bi smo da se one značajno više primenjuju u zemljama spoljnotrgovinskim partnerima Srbije nego što ih naša zemlja koristi.

Pre nego što je otpočela pregovore o pristupanju STO, a i uporedo sa njima, Srbija je sprovedila u nekoliko navrata liberalizaciju spoljne trgovine. Slično se dešavalo i u drugim zemljama Zapadnog Balkana tokom devedesetih godina prošlog i u prvoj deceniji ovog veka. Nagla i preterana liberalizacija uvoza koji je sve više gušio domaću proizvodnju, s obzirom na činjenicu da je zemlja bila na niskom nivou razvijenosti i da je ekonomska situacija u poslednjoj deceniji prošlog veka bila vrlo teška, bila se pokazala ekonomski neracionalna. To je dovelo do smanjivanja domaće proizvodnje, povećanja nezaposlenosti i još većeg siromaštva u celoj zemlji. Sa druge strane razvijene zemlje, kao što su SAD, EU i Japan, su u početnim fazama svog razvoja imale jaku carinsku i necarinsku zaštitu, a kada su dostigle visok nivo razvijenosti, počele su da liberalizuju pristup tržištu. Sada se zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji nameću koncepti što veće otvorenosti privrede. Međutim, postoje i pozitivni primeri. Od malih zemalja koje se uspešno uklapaju u svetsku privredu treba izdvojiti Sloveniju i Češku, na koje se naša zemlja može ugledati.

Članstvo Srbiji omogućava korišćenje trgovinskih preferencija na jedinstvenoj osnovi i sprečava se mogućnost diskriminacije od drugih članica STO. Na taj način uređuju se odnosi sa većinom zemalja u svetu, uključujući i neke zemlje koje trenutno nisu značajni spoljnotrgovinski partneri Srbije, čime se otvaraju šanse za prodor naših preduzeća na nova tržišta. Kada postane članica STO Srbija, pošto je mala zemlja u svetskim merilima, ima šanse da se udruži sa drugim malim zemljama sa kojima ima zajedničke interese i na taj način da formiraju jaču grupu za pregovore. Kada se manje zemlje udruže one imaju veću pregovaračku moć u okvirima STO pregovora nego što bi imale nastupajući pojedinačno. Razvijene i moćne zemlje će uvek, kao i do sada, vršiti pritisak na siromašne i manje razvijene zemlje, u okviru STO ili van okvira STO, ali će ostalim zemljama biti bolje u statusu člana STO s obzirom na princip nedskriminacije, tako da će neki od ovih uticaja biti ublaženi.

Summary

The multilateral trade negotiations which resulted in cutting tariffs have helped the trade liberalisation process and the trends of high rates of world trade growth to continue to outstrip output growth. The world trading system headed by the GATT and WTO is responsible for an important part of world trade growth. Modalities for negotiations are established before negotiations begin themselves. The final results of negotiations are most often tariffs cutting, keeping tariffs at the existing level or taking responsibility that they will not grow above certain level. The exchanged and agreed concession lists are becoming an integral part of the GATT. The tariffs for the products included in the tariff concession lists cannot be higher than those that are specified in the lists. Import taxes can neither be higher than those that were valid at the time the concessions were agreed.

The procedure of regular negotiations implies that at the beginning of every regular negotiation round the Trade Negotiations Committee is established and it will work until the round is finished. As in practice it is impossible to negotiate with all participants at one time at the Trade Negotiations Committee it has the role of co-ordinating the course of negotiations and ensuring that it is being followed and transparent. The role of the chairperson is to help negotiators reach a compromise. Negotiations are conducted at a large number of committees, subcommittees and negotiating groups. In practice, most parts of negotiations are conducted within numerous groups which are established by taking into account common interests of negotiators, similar degree of development, geographical connections or by applying some other criterion. At the World Trade Organization decisions are made by consensus, what implies that the body has reached a decision on the issues which have been submitted to be considered if no member or its representative attending the meeting votes against the proposed decision. For this reason, it is very significant that all members ensure the presence of their representatives at the meeting where decisions are made on the issues which they consider vital and important for their economies.

Modalities in multilateral trade negotiations are the methods or ways in which negotiations will be conducted. Without previous agreement on modalities it is not possible to make specific the negotiations on the market access at the World Trade Organization. Agreement and adoption of modalities of negotiation rounds have become very complex and long. Conflicts of opinion on the choice of formula occur very often and in fact, these formula negotiations are becoming increasingly long and complicated what can be corroborated by the current Doha Round being longer

than all time limits that have been anticipated. At rounds countries do not negotiate applied rates but bound rates which are usually higher than applied ones. When negotiators agree on the formulae all member countries apply them on tariffs, i.e. countries bind themselves not to raise tariffs above the agreed level. During negotiation rounds countries often wish to exclude some of their products from being liberalised. Thus, the largest number of tariffs in developed countries is low, but for the rest groups of products they are pretty high. In comparison to developing countries, developed countries more protect sectors of agriculture and food processing while protection in developing countries is more balanced, although all together it is high being focused on foodstuffs and non-foodstuffs. Tariff binding exerts a direct impact on the trade regimes of member countries of the World Trade Organization, thus making to some extent international trade secure. Tariff binding reduces the variability of the foreign trade policy.

The first round of multilateral trade negotiations at the World Trade Organization, the so-called Doha Round was initiated at the fourth meeting of the Ministerial Conference, which took place from 9 to 13 November 2001. Liberalisation of the international trade system considering the development needs of developing countries was proclaimed as the fundamental goal of this negotiation round, thus making it known as the Development Round. The choice of negotiation modalities proved to be more complicated than it had been the case in the previous rounds which took place under the GATT auspices and it was for several reasons. It was above all, for much bigger dispersion between the initial tariff regimes of active member countries of the World Trade Organization than it had been the case in the previous negotiation rounds, then for a big gap between applied and bound tariffs as well as for a much larger number of countries that were active participants in the negotiations. From the beginning the negotiations went on being burdened by big problems. A large number of countries resisted the strict and consistent application of the formula cutting tariff peaks was, although, on the other hand, as for market access it would bring great benefits. This is because variations in round negotiation modalities considerably influence the negotiations on the market access to WTO member countries. In the negotiations which have been conducted so far on facilitating the market access of non-agricultural products the Swiss formula has been adopted, while coefficients for the formula have also been determined. In applying the Swiss formula developed countries would use coefficient 8 for all, whereby there would be no difference in its application, while developing countries could choose three options in applying coefficients 20, 22 and 25. In the negotiations of the facilitation of market access of agricultural products the tiered formula for tariff cutting was adopted having four scopes of application. By the application of the tiered formula would be achieved proportionally that would increase by moving upward between four groups. The negotiation modalities at the Doha Round are not based on a services formula but on individual offers on the part of any WTO member

country in the field of market access and national treatment in some sectors. Unfortunately, the service sector is still burdened by too many non-tariff barriers including prohibitions and quotas as well as discriminatory measures.

After the application of the Swiss formula in developed countries bound tariffs for non-agricultural products will be cut by less than 8 per cent. At the moment, the highest tariffs which developed countries apply are concentrated in the textile, garment and footwear sectors. When those tariffs are cut below 8 per cent they will be a lesser obstacle to trade than are non-tariff barriers or even transportation costs. Besides textile, garment and footwear exporting developing countries the facilitation of market access will bring benefits to end consumers in developed countries. After the Doha Round of multilateral trade negotiations are successfully finished average bound tariffs for non-agricultural products in developed countries will range from 5.5 to 14.5 per cent, what will also be a considerable reduction in comparison to the present ones. Until the Doha Round of multilateral trade negotiations is successfully finished the WTO's Agriculture Agreement that was adopted at the Uruguay Round will be applied and it has not had sufficiently contributed to liberalisation. Applied trade-weighted tariff averages for agricultural products are much higher than for non-agricultural products, what proves that there is a tendency of stronger protection of agricultural products both in developed and developing countries. By the final adoption of the formulae and modalities as well as by the conclusion of the Doha Round of multilateral trade negotiations a big difference between applied and bound tariffs will be eliminated. This would enable the following negotiation round to have more easily bound as well as applied tariffs cut. Besides, in this way, in the years coming after the Doha Round no big shocks caused by raising applied tariffs can occur because their maximal values are determined by bound tariffs. One should, however, not expect that the conclusion of the Doha Round will bring some great and general liberalisation but it will bring more safety in business and will facilitate market access. The conclusion of the Round will symbolically and substantially make stronger the World Trade Organization and strengthen its role in the prevention of protectionism, especially at crisis times.

As the result of the conclusion of the Doha Round average tariffs exporters of agricultural products are facing will decrease and it is especially important for developing countries that tariff peaks for labour intensive products will be considerable reduced. However, what is at this moment offered in the international trade negotiations does not meet the needs a great number of countries had at the beginning of the Doha Development Round. Perhaps the greatest dilemma in the negotiations is the fact that at their beginning tariff cutting formulae are very ambitiously defined that would, however, with making a large number of flexibilities and exceptions to the application of the formula undermine it increasingly making it more acceptable for all countries participating in the negotiations. It is important to stress that in order not to make losses for least developed countries the Doha

Development Round should be supported by at least two and even more special Initiatives (Duty Free Quota Free Market Access Initiative and Aid for Trade).

The negotiations Serbia is conducting on the accession to the World Trade Organization have been going on since 2005. The successful and quick completion of the negotiations for the accession to the WTO depends on the rate of fulfilling the conditions by the country which were set by the organisation as well as on WTO member countries themselves. When our country joins the WTO its future economic development and possibilities for the market expansion for the sale of domestic products will depend on the conditions under which it has accessed it. Year after year it is required that tariffs are bound at increasingly lower levels, hence, the gap between bound tariffs of old and new WTO member countries is becoming bigger and bigger. For this reason, it is necessary to speed up as much as possible the present process of Serbia's accession to the organisation. After a country joins the WTO it retains the rights to protect domestic producers from unfair trade practices of some other producers such as dumped imports or imports of subsidised goods. When a country becomes a member of the World Trade Organization its trade regime is regulated by the rules of this organisation. In this way, explicit rules are established for all domestic companies and for all foreign investors or traders that wish to access to our market. When we compare Serbia's customs regime we notice that it is considerably more liberal from average customs regime of countries which are at the same level of development. We can conclude from this that exporters in Serbia are much more burdened by higher tariffs at export markets than are tariff burdens for exports to Serbia's market. Unfortunately, this makes an additional impact on Serbia's companies whose level of competitiveness is already rather low. Companies which are oriented towards foreign markets prefer predictability and transparency in trade flows, what the membership of their country in the World Trade Organization ensures. If we include in the analysis numerous non-tariff barriers which are applied in the world today we see that they are much more applied by Serbia's foreign trade partners than Serbia does itself. Before it had started the negotiations on the accession to the WTO and in parallel with them Serbia liberalised its foreign trade on several occasions. Taking into consideration the fact that the country was at a low level of development and the economic situation was very difficult the abrupt and exaggerated liberalisation of exports which choked the domestic production proved to be economically irrational. This brought about decrease in domestic production, increase in unemployment and even greater poverty in the whole country. The World Trade Organization reduces fluctuations. The reduction of instability of exports increases imports by itself. By promoting and establishing stability of international trade the WTO encourages companies to be engaged in foreign trade and to invest abroad. If our country soon joins the WTO it will be offered opportunities to take advantages of its membership in this organisation.

Prilozi

Prilog 1. Strane Ugovornice koje su pristupile GATT tokom perioda 1948–1994.

1948	1949–1959	1960–1969
<p>Australija 1. januar 1948. Belgija 1. januar 1948. Brazil 30. jul 1948. Kanada 1. januar 1948. Kuba 1. januar 1948. Francuska 1. januar 1948. Indija 8. jul 1948. Luksemburg 1. januar 1948. Mijanmar 29. jul 1948. Holandija 1. januar 1948. Novi Zeland 30. jul 1948. Norveška 10. jul 1948. Pakistan 30. jul 1948. Južna Afrika 13. jun 1948. Šri Lanka 29. jul 1948. Velika Britanija 1. januar 1948. SAD 1. januar 1948. Zimbabve 11. jul 1948.</p>	<p>Čile 16. mart 1949. Danska 28. maj 1950. Dominikanska Republika 19. maj 1950. Finska 25. maj 1950. Grčka 1. mart 1950. Haiti 1. januar 1950. Indonezija 24. februar 1950. Italija 30. maj 1950. Nikaragva 28. maj 1950. Švedska 30. april 1950. Austrija 19. oktobar 1951. Nemačka 1. oktobar 1951. Gana 17. oktobar 1957. Japan 10. septembar 1955. Malezija 24. oktobar 1957. Peru 7. oktobar 1951. Turska 17. oktobar 1951. Urugvaj 6. decembar 1953.</p>	<p>Nigerija 18. novembar 1960. Portugalija 6. maj 1962. Španija 29. avgust 1963. Kamerun 3. maj 1963, Gabon 3. maj 1963. Jugoslavija 25. avgust 1966. Švajcarska 1. avgust 1966. Argentina 11. oktobar 1967. Island 21. april 1968. Poljska 18. oktobar 1967.</p>
1970–1979	1980–1989	1990–1994
<p>Egipat 9. maj 1970. Mauricijus 2. septembar 1970. Rumunija 14. novembar 1971. Zair 11. septembar 1971. Bangladeš 16. decembar 1972. Singapur 20. avgust 1973. Mađarska 9. septembar 1973. Surinam 22. mart 1978. Filipini 27. decembar 1979.</p>	<p>Kolumbija 3. oktobar 1981. Zambija 10. februar 1982. Tajland 20. novembar 1982. Maldivi 19. april 1983. Belize 7. oktobar 1983. Meksiko 24. avgust 1986. Antigva i Barbuda 30. mart 1987. Hong Kong 23. april 1986. Bocvana 28. avgust 1987. Maroko 17. jun 1987. Lesoto 8. januar 1988.</p>	<p>Bolivija 8. septembar 1990. Makao 11. januar 1991. Namibija 15. septembar 1992. Mali 11. januar 1993. Slovačka 15. april 1993. Slovenija 30. oktobar 1994. Paragvaj 6. januar 1994. Ujedinjeni Arapski Emirati 8. mart 1994. Linheštajn 29. mart 1994. Katar 7. april 1994. Angola 8. april 1994. Gvajana 8. decembar 1994.</p>

Izvor: Datumi pristupanja su preuzeti sa internet stranice: http://www.wto.org/english/thewto_e/gattmem_e.htm

Prilog 2

Opšti sporazum o carinama i trgovini (GATT)**Preambula*****Deo I***

Član I Opšti tretman najpovlašćenije nacije

Član II Liste koncesija

Deo II

Član III Nacionalni tretman za unutrašnje oporezivanje i regulativu

Član IV Posebne odredbe koje se odnose na bioskopske filmove

Član V Sloboda tranzita

Član VI Antidampinške i kompenzacione carine

Član VII Procena vrednosti za svrhu carinjenja

Član VIII Takse i formalnosti u vezi sa uvozom i izvozom

Član IX Oznake porekla

Član X Objavljivanje i administriranje trgovinskih propisa

Član XI Opšta eliminacija kvantitativnih ograničenja

Član XII Restrikcije kojima se štiti platni bilans

Član XIII Nediskriminatorna administracija kvantitativnih ograničenja

Član XIV Izuzeci od pravila o nediskriminaciji

Član XV Sporazumi o razmeni

Član XVI Subvencije

Član XVII Državna trgovinska preduzeća

Član XVIII Državna pomoć za ekonomski razvoj

Član XIX Hitna akcija na uvoz određenih proizvoda

Član XX Opšti izuzeci

Član XXI Izuzeci iz razloga bezbednosti

Član XXII Konsultacije

Član XXIII Poništenje ili umanjeње

Deo III

Član XXIV Teritorijalna primena _ Granični saobraćaj _ Carinske unije i slobodne trgovinske zone

Član XXV Zajednička akcija strana ugovornica

Član XXVI Prihvatanje, stupanje na snagu i registracija

Član XXVII Uskraćivanje ili povlačenje koncesije

Član XXVIII Modifikacija lista

Član XXVIII bis Pregovori o carinama

Član XXIX Odnos ovog sporazuma prema Povelji iz Havane

Član XXX Amandmani

Član XXXI Povlačenje

Član XXXII Ugovorne strane

Član XXXIII Pristupanje

Član XXXIV Aneksi

Član XXXV Neprimenjivanje sporazuma između pojedinih zemalja potpisnica

Deo IV Trgovina i razvoj

Član XXXVI Principi i ciljevi

Član XXXVII Obaveze

Član XXXVIII Zajedničke akcije

Aneksi od A do G _ U vezi sa članom I

Aneksi H _ U vezi sa članom XXVI

Aneksi I _ Napomene i dodatne odredbe

Protokol o privremenoj primeni GATT

Prilog

Izvor: The Text of the General Agreement on Tariffs and Trade, Geneva, July 1986, Internet, www.wto.org

Prilog 3

Opšti sporazum o carinama i trgovini iz 1994. godine

Opšti sporazum o carinama i trgovini iz 1994. godine ("GATT 1994") se sastoji od:

- (a) odredbe Opšteg sporazuma o carinama i trgovini, od 30. oktobra 1947. godine, pripojenog Završnom aktu usvojenom na kraju drugog zasedanja Pripremnog komiteta Konferencije Ujedinjenih nacija o trgovini i zapošljavanju (isključujući Protokol o privremenoj primeni), ispravljenog, sa amandmanima ili izmenjenog u pogledu pravnih instrumenata koji su stupili na snagu pre dana stupanja na snagu WTO Sporazuma;
- (b) odredbe pravnih instrumenata koji su stupili na snagu u okviru GATT 1947 do datuma stupanja na snagu WTO Sporazuma, i to:
 - (i) protokoli i sertifikati koji se odnose na carinske koncesije;
 - (ii) protokoli o pristupanju (izuzev odredbe (a) u vezi s privremenom primenom i povlačenjem privremene primene i (b) pod uslovom da će se II deo GATT 1947 privremeno primenjivati do najveće moguće mere ukoliko nije u suprotnosti sa zakonodavstvom koje je važeće na datum Protokola);
 - (iii) da odluke o odricanju date na osnovu člana XXV GATT 1947 i još uvek na snazi na dan stupanja na snagu WTO Sporazuma;
 - (iv) druge odluke ugovornih strana GATT 1947;
- (c) sledeća tumačenja:
 - (i) Sporazum o tumačenju člana II:1(b) Opšteg sporazuma o carinama i trgovini 1994;
 - (ii) Sporazum o tumačenju člana XVII Opšteg sporazuma o carinama i trgovini 1994;
 - (iii) Sporazum o odredbama platnog bilansa u Opštem sporazumu o carinama i trgovini 1994;
 - (iv) Sporazum o tumačenju člana XXIV Opšteg sporazuma o carinama i trgovini 1994;
 - (v) Sporazum u pogledu odricanja obaveza pod Opštim sporazumom o carinama i trgovini 1994;
 - (vi) Sporazum o tumačenju člana XXVIII Opšteg sporazuma o carinama i trgovini 1994; i
- (d) Protokol iz Marakeša GATT 1994.

Literatura

- Abreu, de Pava M., (1996), "Trade in manufactures, the outcome of the Uruguay Round, and developing country interests" in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Acharya, Rohini and Michael Daly, (2004), "Selected Issues Concerning the Multilateral Trading System", Discussion Paper 7, WTO, Geneva.
- Agency for International Trade Information and Cooperation, (2004), "Initial Negotiating Rights (INRs)", Information Brief N° 1, Internet, http://www.acici.org/aitic/documents/IBs/IB1_eng.htm, 26/03/2010.
- Aizenman, Joshua, (2003), "Volatility, Employment, and the Patterns of FDI in Emerging Markets", *Journal of Development Economics* 72 (2), pp. 585-601.
- Anderson, James E, J. Peter Neary, (2007), "Welfare versus Market Access: The Implications of Tariff Structure for Tariff Reform", *Journal of International Economics* 71 (1), pp. 187-205.
- Anderson, Kym, (2010), "Can the WTO reduce agricultural trade distortions?", *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, 109-134.
- Bacchetta, Marc (ed.), *Market Access: Unfinished Business, Post Uruguay Round Inventory and Issues*, WTO's Economic Research Analysis Division.
- Bacchetta, Marc, Jansen, Marion (2003), *Adjusting to Trade Liberalization, The Role of Policy, Institutions and WTO Disciplines*, WTO Publications Centre William Rappard.
- Baćević, Ljiljana, et al., (2003), *Okrugli sto Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka, Beograd.
- Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (1999), "An Economic Theory of GATT", *American Economic Review*, 89(1), pp. 215-248.
- Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (2001), "Reciprocity, Non-discrimination and Preferential Agreements in the Multilateral Trading System", *European Journal of Political Economy*, 17(2), pp. 281-325.
- Bagwell, Kyle, and Robert W. Staiger, (2006), "Will International Rules on Subsidies Disrupt the World Trading System?", *American Economic Review*, 96(3), pp. 877-895.
- Bagwell, Kyle, Robert W. Staiger, (2009), "What Do Trade Negotiators Negotiate About? Empirical Evidence from the World Trade Organization", National Bureau of Economic Research Working Paper 12727.

- Bchir, Mohamed Hedi, Jean, Sébastien and Laborde, David, (2005), „Binding overhang and tariff-cutting formulas: A systematic, world-wide quantitative assessment“, No 18, CEPII.
- Begg, David, Stanley Fischer, Rudiger Dornbusch, (1997), *Economics*, McGraw-Hill Book Company Europe, Berkshire.
- Beghin, John C. „FAPRI Analyzes the U.S. Proposal to the WTO“, Internet, http://www.card.iastate.edu/iowa_ag_review/winter_06/article3.aspx, 08/05/2011.
- Berisha-Krasniqi, Valdete Antoine Bouet, David Laborde, and Simon Mevel, (2008), „The Development Promise: Can the Doha Development Agenda Deliver for Least-Developed Countries?“, International Food Policy Research Institute, Note 14.
- Bjelić Predrag, (2010), „Evropski i globalni integracioni procesi – komplementarnost i uticaj na konkurentnost Srbije“, u *Kako povećati konkurentnost privrede i izvoza Srbije*, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet, Beograd.
- Bjelić Predrag, Sanja Jelisavac Trošić, Ivana Popović Petrović, (2010), *Savremena međunarodna trgovina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Bjelić, Predrag, (2002), *Svetska trgovinska organizacija*, Prometej, Beograd.
- Bjelić, Predrag, (2003), *Ekonomika međunarodnih odnosa*, Prometej, Beograd.
- Bjelić, Predrag, (2003), „Model spoljnotrgovinske politike Evropske Unije“, *Ekonomski anali* br. 156, januar 2003 - mart 2003, str. 131-147.
- Bjelić, Predrag, (2004), *Necarinske barijere u međunarodnoj trgovini*, Prometej, Beograd.
- Bjelić, Predrag, (2008/2011), *Međunarodna trgovina - teorija, poslovanje, politika*, Centar za izdavačku delatnost Ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd.
- Blonigen, Bruce A., Bown, Chad P, (2003), „Antidumping and Retaliation Threats“ *Journal of International Economics* 60 (2), pp. 249-273.
- Bollerslev, Tim, (1986), „Generalized autoregressive conditional heteroskedasticity“, *Journal of Econometrics* 31, 3: 307–327.
- Bouet, Antoine, Laborde David, (2009), „Eight years of Doha trade talks Where do we stand?“, IFPRI Issue Brief 61, International Food Policy Research Institute.
- Bouet, Antoine, Laborde David, (2010), „Assessing the potential cost of a failed Doha“, *World Trade Review*, 9, Cambridge, pp. 319-351.
- Bouet, Antoine, Yves Decreux, Lionel Fontagne, Sebastien Jean, and David Laborde. 2008. „Assessing Applied Protection at the World Level“, *Review of International Economics* 16 (5): 850–63.
- Braumoeller, Bear F, (2006), „Explaining Variance: Or, Stuck in a Moment We Can't Get Out Of“, *Political Analysis* 14: pp. 268-290.
- Brink, Lars, (2006), „WTO Constraints on U.S. and EU Domestic Support in Agriculture: The October 2005 Proposals“, *The Estey Centre Journal of International Law and Trade Policy*, Volume 7 Number 1, pp. 96-115.

- Broda, Christian, Limao Nuno, Weinstein David, (2008), "Optimal Tariffs and Market Power: The Evidence", *American Economic Review* 98 (5), pp. 2032–65.
- Bussière, Matthieu, et al (2010), "Protectionist Response to the Crisis Global Trend and Implications", Occasional Paper Series, no. 110, European Central Bank, Frankfurt, pp. 54.
- Caves, Richard E., Frankel, Jeffrey A., Jones, Ronald W., (1993), *World Trade and Payments: An Introduction*. Harper Collins, New York.
- Center for International Development at Harvard University, „WTO Public Symposium 2003: Agriculture“, Internet, <http://www.cid.harvard.edu/cidtrade/geneva/subsidies.html>, 10/06/2011.
- Charlton, Andrew and Stiglitz Joseph E., (2004), „Common Values for the Development Round“, *World Trade Review*, 3:3, pp. 1-12.
- Curzon, Gerard, (1965), *Multilateral Commercial Diplomacy – The General Agreement on Tariffs and Trade and its Impact on National Commercial Policies and Techniques*, Michael Joseph, London.
- Daneswar Poonyth, Ramesh Sharma, (2003), „The Impact of the Doha Development Round of Trade Negotiations on Developing Countries: Results From ATPSM“, *Commodity Market Review 2003-2004*, FAO, Rome, pp. 77-99.
- Dadush, Uri, (2009), "Resurgent Protectionism: Risks and Possible Remedies", *Policy Outlook*, The Carnegie Endowment for International Peace, pp. 11.
- Deutsche Bank, (2009), "Back to the bad old days? The return of protectionism", *Deutsche Bank Research*, Deutsche Bank, Frankfurt.
- Đurić, Dušan, (2003), „Strane direktne investicije u funkciji unapređenja izvoza“, *Ekonomski anali*, tematski broj, godina XLVII, Naučno društvo ekonomista i Ekonomski fakultet.
- Engle, Robert, (1982), „Autoregressive conditional heteroskedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation“, *Econometrica*, 50, 4: 987–1007.
- FAO, (2002), „Tariff peaks in agricultural markets and tariff cutting formulae“, *Commodity Market Review 2001-2002*, FAO, Rome, pp. 44-49.
- Finger, J. Michael, Merlinda D. Ingco, and Ulrich Reincke, (1996), *The Uruguay Round: Statistics on Tariff Concessions Given and Received*, Washington, D.C., World Bank.
- Finnemore, Martha, (1993), "International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy", *International Organization* 47 (4), pp. 565-597.
- Food and Agricultural Policy Research Institute, (2003), *An Analysis of the Proposed Doha Round Modalities*, Staff Report 03-SR 98. Iowa State University, Iowa.
- Food and Agricultural Policy Research Institute, (2005), „Potential Impacts on U.S. Agriculture of the U.S. October 2005 WTO Proposal“, *FAPRI-UMC Report No. 16-05*, Food and Agricultural Policy Research Institute, Columbia, Missouri.

- Food and Agricultural Policy Research Institute, (2005), „U.S. Proposal for WTO Agriculture Negotiations: Its Impact on U.S. and World Agriculture“, CARD Working Paper 05-WP 417, Iowa State University, Iowa.
- Food and Agricultural Policy Research Institute, Iowa State University and University of Missouri-Columbia, (2002), „The Doha Round of the World Trade Organization: Appraising Further Liberalization of Agricultural Markets“, Working Paper 02-WP 317, Iowa State University, Iowa.
- Ford, Deep J.R. Koroma, Suffyan Yanoma Yukitsugu and Khaira Hansdeep, (2005) “Identifying ‘Special Products’ – Developing country flexibility in the Doha Round”, *Commodity Market Review 2005-2006*, FAO, Rome pp. 5-36.
- Francois, Joseph F. and Will Martin, (2002), „Formula Approaches for Market Access Negotiations“, Tinbergen Institute Discussion Paper, TI 2002-125/2, Tinbergen Institute, Amsterdam.
- Francois, Joseph F. and Will Martin, (2004), „Commercial Policy Variability, Bindings, and Market Access“, *European Economic Review*, No. 48, Elsevier, pp. 665 – 679.
- Francois, Joseph, Martin, Will, (1998), “Commercial policy uncertainty, the expected cost of protection, and market access”, Tinbergen Institute discussion paper, pp.1-33.
- Fung, K. C., Alicia Gracia-Herrero, Alan Siu, (2010), “Developing countries and the World Trade Organization: A foreign influence approach“, *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, pp. 187-201.
- GATT, (1953), *International Trade*, GATT, Geneva.
- Geithner, Timothy, Nankani, Gobind (eds.), (2002), *Market Access for Developing Country Exports – Selected Issues*, IMF and World Bank, Washington
- Goran Nikolić, (2006), „Ostvareni rezultati na planu ekonomskih odnosa sa inostranstvom u postmiloševićevskom periodu“ u *Pet godina tranzicije u Srbiji II*, Srećko Mihailović (ur.), Socijaldemokratski klub i Fondacija Friedrich Ebert, Beograd.
- Grossman, Gene M., Helpman, Elhanan, (1994), “Protection for Sale”, *American Economic Review*, 84, 833–850.
- Grossman, Gene M., Helpman, Elhanan, (1995), “Trade wars and trade talks”, *Journal of Political Economy*, 103 (4), 675–708.
- Gregory, Rob, et al (2010), “Trade and the Crisis: Protect or Recover” *Journal of International Commerce, Economics and Policy*, no. 2, 165– 181.
- Gujarati, N. Damodar, (1995), *Basic Econometrics*, McGraw-Hill Book Co., Singapore.
- Hanson, Gordon H., Mataloni, Raymond J. Jr., Slaughter, Matthew J. (2001), “Expansion Strategies of U.S. Multinational Firms” in *Brookings Trade Forum: 2001*, edited by Dani Rodrik and Susan Collins, Brookings Institution Press, Washington DC, pp. 245-282.

- Hathaway DE, Ingo MD, (1996), „Agricultural liberalization and the Uruguay Round“, in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge, 30-57.
- Hallaert, Jean-Jacques, (2005), „Special agricultural safeguards: virtual benefits and real costs - lessons for the Doha Round“, IMF Working Paper 05/131.
- Hoda, Anwarul, (2001), *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and WTO: Procedures and Practices*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Hoekman, Bernard, (2002), „Strengthening the global trade architecture for development“, Policy Research Working Paper 2757, World Bank, Washington DC.
- Hoekman, Bernard, David Vines, (2007), „Multilateral trade cooperation: what next?“, Oxford Review of Economic Policy, Volume 23, Number 3, pp. 311–334.
- Hoekman, Bernard, Alessandro Nicita, (2010), „Assessing the Doha Round: Market access, transactions costs and aid for trade facilitation“, Journal of International Trade & Economic Development, Vol. 19, Issue 1, pp. 65-79.
- Hoekman, Bernard, Kostecki, Michael M., (1995), *The Political Economy of the World Trading System — From GATT to WTO*, Oxford University Press, Oxford.
- Hoekman, Bernard, Kostecki, Michael M., (2001), *The political economy of the world trading system: The WTO and beyond*, Oxford University Press, Oxford.
- Hoekman, Bernard, Mattoo, Aaditya, and English, Philip, (eds), (2002), *Development, Trade and the WTO*, World Bank, Washington DC.
- Hoekman, Bernard, Will Martin, Aditya Matto, (2009), „Conclude Doha It Matters!“, Policy Research Working Paper 5135, The World Bank.
- Irwin, Douglas A., (1995) „The GATT’s contribution to economic recovery in post-war Western Europe“, in: Eichengreen, B (ed.) *Europe’s Postwar Recovery*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2006), „Consequences of Alternative Formulas for Agricultural Tariff Cuts“, in *Agricultural Trade Reform and the Doha Development Agenda*, Kate. Anderson, and Will Martin (eds.), New York and Washington, DC, Palgrave-Macmillan and the World Bank.
- Jean, Sebastien, Laborde, David, Martin, Will, (2011), „Formulas and Flexibility in Trade Negotiations: Sensitive Agricultural Products in the World Trade Organization’s Doha Agenda“, *The World Bank Economic Review*, vol. 24, No. 3, pp. 500-519.
- Jelisavac, Sanja, (2006), *Intelektualna svojina – međunarodna trgovina pravima intelektualne svojine*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Jelisavac, Sanja, (2009), „Pregovori o tržišnom pristupu u okviru Svetske trgovinske organizacije“, *Međunarodni problemi*, godina LXI, broj 3, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Jelisavac, Sanja, Zirojević-Fatić, Mina, (2008), „Regionalne integracije na prostoru zapadnog Balkana sa posebnim osvrtom na CEFTA“, u *Elementi strategije spoljne*

- politike Srbije*, prir. Edita Stojić Karanović i Slobodan Janković, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Jelisavac, Sanja, (2009), „Prelazni sporazum o trgovini između EU i Srbije, i njegova početna primena“, *Međunarodna politika*, br. 1134 Vol. LX, Beograd, str. 26-45.
- Jelisavac, Sanja, (2008) „Usluge na međunarodnom tržištu“, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, No. 4/2008, Vol. LX, Beograd, str. 528-540.
- Jelisavac, Sanja, Zirojević, Mina, (2008), „Saradnja u regionu Jugoistočne Evrope u okviru CEFTA sporazuma“, *Megatrend revija*, Vol. 5 (1) 2008, Beograd, str. 99-127.
- Jelisavac, Sanja, (2006), „Odnosi Srbije i Svetske trgovinske organizacije“, *Međunarodna politika*, br. 1122, april-jun 2006, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 48-54.
- Jovičić, Milena (redaktor), (2003), *Analiza osetljivosti spoljnotrgovinskih sektora na promene režima u procesu pristupanja STO*, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, Ministarstvo za ekonomske veze sa inostranstvom, Beograd.
- Kallummal, Mural, (2006), „NAMA Negotiations under the WTO: The Real Concerns“, *Social Scientist*, Vol. 34, 9 and 10.
- Kee, Hiau, Alessandro Nicita, and Marcelo Olarreaga, (2008), “Import Demand Elasticities and Trade Distortions”, *Review of Economics and Statistics* 90 (4), pp. 666–82.
- Kevin M. Harris, (1983), „The Post-Tokyo Round GATT Role in International Trade Dispute Settlement“, *Berkeley Journal of International Law*, Volume 1, Issue 1, pp. 142-176.
- Kovačević, Mladen, (2002), „Nužnost napuštanja dosadašnjeg koncepta ekonomske politike“, *Ekonomski anali*, tematski broj, godina XLVII, *Tekuća privredna kretanja i opcije ekonomske politike za 2003*. Naučno društvo ekonomista, Ekonomski fakultet u Beogradu i Privredna komora Srbije, Beograd, 12. i 13. decembar 2002.
- Kovačević, Mladen, (2002), *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Kovačević, Mladen, “Dimenzije i uzroci neuspešne tranzicije zemalja Zapadnog Balkana, a posebno Srbije”, Internet: <http://www.standard.rs/vesti/37-ekonomija/7595-mladen-kovacevic-dimenzije-i-uzroci-neuspene-tranzicije-zemalja-zapadnog-balkana-a-posebno-srbije-.html>, 25/07/2011.
- Kovačević, Radovan, (2004), „Svetska trgovinska organizacija i liberalizacija trgovine posle Dohe“, *Privredna izgradnja*, XLVII: 1-2.
- Kozomara, Jelena, (2005), *Spoljnotrgovinsko poslovanje*, Institut za ekonomsku diplomatiju, Beograd.
- Krugman, Paul, (1980), „Scale Economies, Product Diferentiation, and the Pattern of Trade“, *American Economic Review*, 70(5), pp. 950-959.

- Laborde, David, (2008), *Looking for a meaningful Duty Free Quota Free Market Access Initiative in the Doha Development Agenda*, Issue Paper no. 4, International Centre for Trade and Sustainable Development, Geneva, Switzerland.
- Laborde, David, Martin, Will, and D. van der Mensbrugge, (2009), „Implications of the 2008 Doha Draft Agricultural and Nonagricultural Market Access Modalities for Developing Countries“, World Bank Working Paper, Washington, D.C.
- Laird, Sam, (1998), „Multilateral Approaches to Market Access Negotiations“, Working Paper TPRD-98-02, WTO, Geneva.
- Laird, Sam, Fernandez de Cordoba, Santiago, Vanzetti, David, (2003), „Market Access Proposals for Non-Agricultural Products“, CREDIT Research Paper, No. 03/08, University of Nottingham, United Kingdom.
- Lawrence, Robert Z., Drzeniek Hanouz, Margareta, Doherty, Sean, Moavenzadeh, John (eds.), (2010), *The Global Enabling Trade Report 2010*, World Economic Forum, Geneva, Switzerland.
- Lopandić, Duško, (2001), *Regionalne inicijative u Jugoistočnoj Evropi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Evropski pokret u Srbiji, Beograd.
- Lopez, Ramon, Panagariya, Arvind, (1992), “On the theory of piecemeal tariff reform: the case of pure imported intermediate inputs”, *American Economic Review* 82(3), pp. 615-625.
- Low, Patrick, and Mattoo, Aaditya, (2003), „Approaches to further liberalization of trade in services“, in Martin, W. and Pangestu, M. (eds) *Options for Global Trade Reform*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Low, Patrick, Santana, Roy, (2009), „Trade Liberalization in Manufactures: What is Left After the Doha Round?“, *The Journal of International Trade and Diplomacy* 3 (1), 63-126.
- Magee, Christopher S. P., Brock, William A., Young, Leslie, (1989), *Black Hole Tariffs and Endogenous Policy Theory*, Cambridge University Press, New York.
- Mansfield, Edward, D. Eric Reinhardt, (2008), „International Institutions and the Volatility of International Trade“, *International Organization*, 62, Cambridge.
- Marchetti, Juan A, (2004), „Developing countries in the WTO services negotiations“, *Working Paper*, ERSD-2004-06., WTO, Geneva.
- Marković, Ivan, (2006), „Procedure multilateralnih trgovinskih pregovora u okviru međunarodnog trgovinskog sistema GATT/STO“, *Međunarodni problemi* 1-2, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, str. 67-83.
- Marković, Ivan, (2009), „Doha runda multilateralnih trgovinskih pregovora“, *Ekonomске teme*, br. 1, Ekonomski fakultet, Univerzitet u Nišu.
- Marković, Ivan, (2009), *Razvoj Svetske trgovinske organizacije*, Zadužbina Andrejević, Beograd.

- Martin Will, Winters L. Alan, (1996), „The Uruguay round: a milestone for the developing countries“ in: Martin Will, Winters L. Alan (eds), *The Uruguay Round and the developing countries*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Martin Will, Messerlin, Patrick, (2007), „Why is it so difficult? Trade liberalization under the Doha Agenda“, *Oxford Review of Economic Policy*, Volume 23, Number 3, pp. 347-366.
- Martin, Lisa L., Simmons, Beth A., (1998), „Theories and Empirical Studies of International Institutions“, *International Organization*, Vol. 52, No. 4, *International Organization at Fifty: Exploration and Contestation in the Study of World Politics*, MIT Press, pp. 729-757.
- Martin, Will, Aaditya Mattoo, (2010), „The Doha Development Agenda: What's on the table?“, *The Journal of International Trade & Economic Development*, Vol. 19, No. 1, 81-107.
- Martin, Will, Francois, Joseph, (1997), „Bindings and rules as trade liberalization“, in: Maskus, Keith, Hooper, Peter, Leamer, Edward E, Richardson, J. David, (Eds.), *Quiet Pioneering: Robert M. Stern and his International Economic Legacy*, University of Michigan Press.
- Mattoo, Aaditya, Subramanian, Arvind, (2009), „From Doha to the Next Bretton Woods A New Multilateral Trade Agenda“, *Foreign Affairs*, January/February 2009, Council on foreign relations, USA.
- Mensbrugge, Dominique van der, Beghin, John C. and Mitchell, Don, (2003), „Modeling Tariff Rate Quotas in a Global Context: The Case of Sugar Markets in OECD Countries“, Working Paper, 03-WP 343, Iowa State University, Iowa.
- Messerlin, Patrick (2011), „From the “Old Agenda” of the Doha Round to a long-lasting relevance of the WTO, Trade Policy Brief /1: The Doha Round and Beyond, Rscas PP 2011/02, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.
- Messerlin, Patrick A., (2007), „The Doha Round: Where Do We Stand?“, http://gem.sciences-po.fr/content/publications/pdf/Messerlin_where_do_we_stand_092007.pdf, 01/10/2010
- Messerlin, Patrick, (2008), „Walking a Tightrope: World Trade in Manufacturing and the Benefits of Binding“, Policy Brief, GME, Washington DC.
- Messerlin, Patrick, Erik van der Marel, (2011), „Polly wants a Doha deal“, *World Trade Review*, 10:4, 551-555, Cambridge journals.
- Milner, Helen V., with Keiko Kubota, (2005), „Why the Move to Free Trade? Democracy and Trade Liberalization in the Developing Countries“, *International Organization* 59 (1), pp. 107-143.
- Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Odsek za Svetsku trgovinsku organizaciju, „Svetska trgovinska organizacija“, Internet, <http://www.merr.sr.gov.yu/sektori/odseksto.php?lang=lat>, 20/10/2009.

- Mladenović, Zorica, (2002), „Dinamičko modeliranje izvoza“, *Merenje komparativnih prednosti i strategija unapređenja spoljnotrgovinske razmene Srbije* (urednik Jovičić, Milena), str. 79-89, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Morrison, Ann V., (1986), „GATT’s seven rounds of trade talks span more than thirty years – General Agreement on Tariffs and Trade“, *Business America*, Internet, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1052/is_v9/ai_4298196/.
- Nenadović, Miroslav, (1988), *Matematička obrada podataka dobijenih merenjem*, Srpska akademija nauka i umetnosti, Beograd.
- Nikolić, Ivan, „Srbija u WTO do kraja 2010. godine?“, , Internet, <http://www.ekonomija.org/index.php?mact=News,cntnt01,detail,0&cntnt01articleid=181&cntnt01origid=83&cntnt01detailtemplate=Sample2&cntnt01returnid=54,16/04/2009>.
- Ossa, Ralph, (2011), „A New Trade Theory of GATT/WTO Negotiations“, *Journal of Political Economy*, vol. 119, issue 1, University of Chicago Press, Chicago, pp. 122–152.
- Oxly, Alan, (1994), „The Achievements of the GATT Uruguay Round“, *Agenda - A Journal of Policy Analysis and Reform*, Volume 1, Number 1, Australian National University.
- Pejić, Dragan, (1997). „Svetska trgovinska organizacija i Evropska unija“, *Poslovna politika*, godina 26, septembar, *Poslovna politika*, Beograd.
- Pjanić Zoran, Stojanović Ivan V. i Jakšić Miomir P., ur., (1994), *Ekonomska i poslovna enciklopedija*, Savremena administracija, Beograd.
- Popović, Tomislav (redaktor), (1996), *Jugoslavija i Svetska trgovinska organizacija*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- Popović, Tomislav (redaktor), (1996), *Jugoslavija i svetska trgovinska organizacija uslovi i mogućnosti uključivanja u svetski trgovinski sistem*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- Popović, Tomislav (redaktor), (1996), *Rezultati Urugvajске runde multilateralnih trgovinskih pregovora, pravni tekstovi, prevod*, Institut ekonomskih nauka, Beograd.
- Prekajac, Zora, (2005), „Poljoprivreda i zemlje u razvoju u novoj rundi pregovora u okviru STO“, *Privredna izgradnja*, XLVIII 1-2.
- Rapačić, Stevan, (2013), *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Ramesh, Sharma, (2006), „Assessment of the Doha Round Agricultural Tariff Cutting Formulae“. *FAO workshop on WTO Rules for Agriculture Compatible with Development*, FAO, Rome.
- Reinert, Kenneth A. (2007), “The European Union, the Doha Round, and Asia”, *Asia Europe Journal*, Vol. 5, No 3, Springer-Verlag.
- Republika Srbija Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, (2010), *Nacionalni program poljoprivrede Srbije 2009-2011*, Internet, <http://www.>

- tehnologijahrane.com/standardi/nacionalni-program-poljoprivrede-srbije-2009-2011-16, 23/12/2012.
- Ristić, Milan, (1961), *Međunarodna trgovinska saradnja i GATT kao njen instrument*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
- Rose, Andrew K, (2003), "Do We Really Know That the WTO Increases Trade?," *American Economic Review*, 94 (1): 98-114.
- Rose, Andrew K, (2004), "Do WTO Members Have More Liberal Trade Policy?," *Journal of International Economics* 63 (2), pp. 209-235
- Rose, Andrew K, (2005), "Does the WTO Make Trade More Stable?," *Open Economies Review* 16 (1): 7-22.
- Scheve, Kenneth, Slaughter, Matthew, J., (2004), "Economic Insecurity and the Globalization of Production," *American Journal of Political Science* 48 (4), pp. 662-674.
- Sharma, Ramesh, (2006), "Assessment of the Doha Round Agricultural Tariff Cutting Formulae", *Commodities and Trade Division, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome*, Internet: www.faologe.ch/Tariff-cuts%20-%20Sharma%20-%20Jan%2006b.pdf, 25/12/2010.
- Shawn Donnan, „Business salutes trade deal as WTO ‘delivers’“, *Financial Times*, Internet, <http://www.ft.com/cms/s/0/3ec05b8c-601f-11e3-b360-00144feabdc0.html>, 29/12/2013.
- Shawn Donnan, „WTO comes back to life with signing of trade deal“, *Financial Times*, Internet, www.ft.com/, 20/12/2013.
- Simmons, Beth A., Elkins, Zachary, (2004), "The Globalization of Liberalization: Policy Diffusion in the International Political Economy", *American Political Science Review* 98 (1), pp. 171-189.
- Stiglitz, Joseph E. Charlton, Andrew, (2005), *Fair Trade for All: How Trade Can Promote Development*, Oxford University Press.
- Steenblik, Ronald, (2009), "Green Growth, Protectionism, and the Crisis, in: *Effective Crisis Response and Openness: Implications for the Trading System*, eds. Evenett, J. Simon, Bernard Hoekman i Oliver Cattaneo, Centre for Economic Policy Research, London 249–263.
- Šević, Željko, (1997), „Svetska trgovinska organizacija institucionalni i pravni aspekti“, *Finansije*, godina 52, br. 1-2. Grmeč, Beograd.
- Tasić, Nikola, Zdravković, Miroslav, (2008) „Osetljivost srpskog izvoza i uvoza na promene deviznog kursa u dugom roku“, *Radni papiri*, Narodna banka, Beograd.
- Trebilcock, Michael Robert Howse, (1999/2005), *The regulation of international trade*, Routledge, London.
- Tešić, Jelena, (2012), „Specifičnosti protekcionizma u uslovima globalne ekonomske krize“, iz: *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Istočnom Sarajevu*, br. 6, str. 77–90.

- Tešić, Jelena, Gligorić, Dragan, (2010), "Državni protekcionizam kao barijera izlaska zemalja iz globalne krize.", *Acta economica*, God. 8, br. 12 Ekonomski fakultet, Banja Luka, str. 343-361.
- UNCTAD (2010), "International Trade After the Economic Crisis: Challenges and New Opportunities", United Nations Publications UNCTAD/DITC/TAB/2010/2, United Nations Conference on Trade and Development, Geneva.
- Vidojević, Zoran, (2003), „Srbija u globalizaciji i globalizacija u Srbiji“, u: *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, Beograd, str. 53-67.
- Vousden, Neil, (1990), *The Economics of Trade Protection*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Williams, Peter John, (2008), *A Handbook on Accession to the WTO*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Winters, L. Alan, (2000), „Trade policy as development policy: building on fifty years' experience“, paper presented at the UNCTAD X High-level Round Table on Trade and Development: Directions for the Twentyfirst century, Bangkok.
- World Bank (2001), *Global Economic Prospects and the Developing Countries 2001*, World Bank, Washington DC.
- World Bank, (2006), „Assessing World Bank Support for Trade, 1987-2004“, IEG, The World Bank Independent Evaluation Group, Washington
- World Trade Organization, (1995), *International Trade - Trends and Statistics 1995*, WTO Secretariat.
- World Trade Organization, (1997), *Guide to WTO - an on-line guide to WTO*, Internet, www.wto.org, 03/10/1997.
- World Trade Organization, (2001), *Market Access: Unfinished Business*, WTO Secretariat.
- World Trade Organization, (2003), "Formula Approaches to tariff Negotiations", TN/MA/S/3/Rev.2, WTO, Geneva.
- World Trade Organization, (2003), „Background fact sheet, WTO agriculture negotiations“, WTO, Geneva.
- World Trade Organization, (2003), „Tariff negotiations in agriculture, Reduction methods“, Background fact sheet, Geneva.
- World Trade Organization, (2003b), „Draft Elements of Modalities for Negotiations on Non-agricultural Products–Revision“, paper for the Negotiating Group on Market Access, Ref. TN/MA/W/35/Rev.1, Internet, <http://docsonline.wto.org>, 19 August, Geneva (revised Girard Proposal), 12/01/2010.
- World Trade Organization, „Azevêdo urges members to make 2014 the year to implement Bali and put Doha back on track“, Internet, http://www.wto.org/english/news_e/news14_e/tnc_infstat_06feb14_e.htm, 30/12/2013.

- World Trade Organization, (2006), "Agriculture Simulations", World Trade Organization, Geneva, Internet: www.wto.org, 14/12/2010.
- World Trade Organization, (2008), „Fourth revision of draft modalities for non-agricultural market access“, TN/MA/W/103/Rev.3, WTO.
- World Trade Organization, "Accession to the World Trade Organization: Procedures for Negotiations under Article XII", WT/ACC/1, 95-0651, par. 12, 24/03/1995.
- World Trade Organization, "Accession of the Federal Republic of Yugoslavia", WT/ACC/FRY/1.
- World Trade Organization, "Aid for Trade and the WTO work programme", Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/background_e.htm, 18/11/2011.
- World Trade Organization, Trade facilitation, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm, 30/12/2013.
- World Trade Organization, "Communication from the Federal Republic of Yugoslavia", 30 September 1996, WT/L/176,96-3874.
- World Trade Organization, "Doha Work Programme, WTO Database", Internet, www.wto.org, 13/07/2010.
- World Trade Organization, "Technical Note on Accession Process", Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org. 21./08/2005.
- World Trade Organization, "Technical Note on Accession Process", Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org. 21./08/2005.
- World Trade Organization, "Technical Note on Accession Process", Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org. 10/03/1999.
- World Trade Organization, Azevêdo: "The WTO has truly delivered", http://www.wto.org/english/news_e/spra_e/spra16_e.htm, 27/12/2013.
- World Trade Organization, „Chairparson's texts 2008“, Agriculture negotiations, Internet, www.wto.org, 25/11/2011.
- World Trade Organization, „Doha Development Agenda: July 2008 Package: How The Meeting Was Organized“, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/meet08_org_e.htm#tnc, 15/04/2011.
- World Trade Organization, „Doha Development Agenda: The Trade Negotiations Committee“, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/tnc_e.htm, 28/11/2011.
- World Trade Organization, „Draft elements of modalities for negotiations on non-agricultural products“, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/markacc_draft_modal_e.htm, 18/07/2010.
- World Trade Organization, „High rates of World Trade growth continue to outstrip output growth: WTO secretariat sees link to globalization“, Internet, http://www.wto.org/english/news_e/pres95_e/pr029_e.htm, 23/03/2011.
- World Trade Organization, „Non-agricultural market access (NAMA)“, WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/dda_e/status_e/nama_e.htm, 23/12/2009.

- World Trade Organization, Ninth WTO Ministerial Conference, Internet, <https://mc9.wto.org/>, 27/12/2013.
- World Trade Organization, „Principles of the trading system“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact2_e.htm#bind, 10/11/2010.
- World Trade Organization, „The December 2008 NAMA modalities text made simple“, WTO, Internet, http://www.wto.org/english/tratop_e/markacc_e/guide_dec08_e.htm, 15/04/2010.
- World Trade Organization, „The GATT years: from Havana to Marrakesh“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact4_e.htm, 21/02/2011.
- World Trade Organization, „The July 2008 package“, Doha Development Agenda, Internet, www.wto.org, 07/12/2011.
- World Trade Organization, „Understanding the WTO: The Agreement“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm1_e.htm, 25/11/2011
- World Trade Organization, „Understanding the WTO: Basics, The Uruguay Round“, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/fact5_e.htm, 28/06/2013.
- World Trade Organization, Internet, http://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/acc1_e.doc, 25/09/2005.
- World Trade Organization, *Technical Note on Accession Process*, Note by Secretariat, WT/ACC/7, Internet, www.wto.org, 10/11/2005.
- World Trade Organization, „Accession of the Federal Republic of Yugoslavia, Communication from the Federal Republic of Yugoslavia Revision“, 13 November 1996, WT/L/176/Rev.1, 96-4806.
- World Trade Organization, Trade facilitation, http://www.wto.org/english/tratop_e/tradfa_e/tradfa_e.htm, 30/12/2013.
- World Trade Organization, „Accession of the Federal Republic of Yugoslavia, Communication from the Republic of Slovenia“, 28 November 1996, WT/L/199, 96-5038.
- World Trade Organization, „Communication from the Republic of Slovenia“, 18 October 1996, WT/L/181, 96-4335.

Dokumenti

- GATT, Basic Instruments and Selected Documents, no. 26, Geneva.
- Jefferson Institute, (više godišta), Konkurentnost privrede Srbije, Jefferson Institute, Beograd.
- Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, (2005), Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji, Kancelarija Vlade Republike Srbije za pridruživanje Evropskoj uniji, Beograd.

Secretariat for the non-agricultural market access negotiations, (2003), "Formula Approaches to Tariff Negotiations", WTO document TN/MA/S/3/Rev, WTO, Geneva.

Službeni glasnik Republike Srbije

UN, (2007), World Economic Situation and Prospects 2007, United Nations, New York.

UNCTAD, (2004), Trade and Development Report, United Nations, New York.

UNDP, (2002), Trade and Multilateral Negotiations, UNDP.

UNCTAD, (1994), World Investment Report 1994, United Nations, New York, p. 123.

World Bank, (više godišta), World Development Indicators, World Bank, Washington.

WTO Agriculture negotiations, (2003), "Tariff Negotiations in Agriculture - reduction methods", Background fact sheet, WTO, Geneva.

WTO Agriculture negotiations, (2004) "The issues, and where we are now", WTO briefing document, WTO, Geneva.

World Trade Organization, *Agreement on Trade Facilitation – Ministerial Decision of 7 December 2013*, WT/MIN(13)/36 - WT/L/911, 11 December 2013, pp. 29.

World Trade Organization, *Bali Ministerial Declaration*, WT/MIN(13)/DEC, 11 December 2013, pp. 3.

WTO, (2001), GATS – Fact and Fiction, WTO, Geneva.

WTO, (2002), Market Access for Non-Agricultural Products, Communication from the European Communities, TN/MA/W/11/Add.1, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2002), Market Access for Non-Agricultural Products, Proposal of the People's Republic of China, TN/MA/W/20, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Communication from the European Communities, TN/MA/W/11/Add.2, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Contribution from Korea on Sectoral Tariff Elimination, TN/MA/W/6/Add.1, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2003), Market Access for Non-Agricultural Products, Elaboration of India's Proposal, TN/MA/W/10/Add.2, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2005), Ministerial Declaration, WT/MIN(05)/DEC, WTO, Hong Kong.

WTO, (2006), „World Tariff Profiles 2006“, WTO, Geneva.

WTO, (2007), Market Access for Non-Agricultural Products, TN/MA/W/18/, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (2010), Market Access for Non-Agricultural Products, TN/MA/W/15, Negotiating Group on Market Access, WTO.

WTO, (više godišta), Annual Report, WTO, Geneva.

WTO, (više godišta), International Trade Statistics, WTO, Geneva.

WTO, (više godišta), World Trade Report, WTO, Geneva.

WTO, Internet, <http://docsonline.wto.org/>

Internet izvori:

IMF, www.imf.org

Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja Republike Srbije, <http://www.merr.gov.rs/>

Narodna banka Srbije, www.nbs.rs

OECD, www.oecd.org

Privredna komora Beograda, <http://www.kombeg.org.rs/>

Privredna komora Srbije, www.pks.rs

Republički zavod za statistiku, Republika Srbija, www.stat.gov.rs

UNCTAD, www.unctad.org

United Nations Economic Commission for Europe, www.unece.org

World Bank, www.worldbank.org

WTO, www.wto.org

Sanja Jelisavac Trošić (1973) zaposlena je u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u Beogradu kao istraživač saradnik. Načelnik je Odeljenja za međunarodno pravo i ekonomiju. Zamenik je urednika časopisa *Review of International Affairs*. Diplomirala je i magistrirala na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Doktorirala je na Fakultetu za međunarodnu ekonomiju Megatrend univerziteta u Beogradu. Pre Instituta radila je u Ministarstvu za informacije Republike Srbije. Objavila je monografiju „Intelektualna svojina – međunarodna trgovina pravima intelektualne svojine“, koautor je monografije „Savremena međunarodna trgovina“, kao i autor većeg broja naučnih radova iz oblasti savremenih međunarodnih odnosa u domaćim i stranim zbornicima i naučnim i stručnim časopisima. Oblasti naučnog interesovanja su međunarodna trgovina, Svetska trgovinska organizacija, Evropska unija, regionalna saradnja i intelektualna svojina. Učestvovala je na brojnim domaćim i međunarodnim konferencijama kao i na više naučnih projekata.

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

339.54:061.1(100)

339.52:061.1(100)

ЈЕЛИСАВАЦ Трошић, Сања
Преговори у оквиру ГАТТ и СТО / Sanja Jelisavac
Trošić. - Београд :
Институт за међународну политику и привреду, 2015
(Београд : Службени
гласник). - 342 стр. : граф. прикази, табеле ; 25 cm

Тираж 150. - [О аутору]: стр. 342. - Напомене и
библиографске reference уз
текст. - Библиографија: стр. 327-341.

ISBN 978-86-7067-212-3

а) Општи споразум о царинама и трговини -
Преговарање б) Светска
трговинска организација - Преговарање
COBISS.SR-ID 214081804

ISBN 978-86-7067-212-3